

АГРОСВІТ

№23 грудень 2024

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грибчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадирус Ірина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ІТТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуґушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбацька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 23 грудень 2024 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позиції авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 03.12.24 р.
Підписано до друку 03.12.24 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 23.9
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №0312/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2024

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 23 грудень 2024 р.

У НОМЕРІ:

<u>Качула С. В., Зафуцька О. П., Сальникова Т. В.</u> Роль фінансового контролю трансфертного ціноутворення у бюджетно-податковій політиці держави	4
<u>Третяк А. М., Третяк В. М., Третяк Р. А., Третяк Н. А., Вольська А. О.</u> Методологія інтегрованого обліку еколого-економічних активів землекористування в Україні	11
<u>Міщук Є. В., Поліщук І. Г.</u> Аналіз і управління власним капіталом та його роль в управлінні підприємницькою діяльністю	20
<u>Патика Н. І., Германюк Н. В.</u> Зайнятість сільського населення в сучасних умовах: нові виклики й пріоритети забезпечення	28
<u>Мазур Г. Ф., Лавров Р. В., Криворучко І. О., Олійник А. В., Безп'ятко О. А.</u> Перспективи та шляхи розвитку аграрного сектору України в умовах війни	40
<u>Меліхова Т. О., Меліхов Є. В., Ковачев Б. С.</u> Удосконалення організації обліку, оподаткування та аудиту надходження нематеріальних активів для підвищення якості облікового процесу, обліку податків та складання податкової звітності	46
<u>Котвицька Н. М., Підгорний О. Ю., Тихонович О. Ю., Мазур С. О.</u> Фінансово-інноваційні стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрного бізнесу в умовах відновлення економіки України	54
<u>Макаренко А. П., Алістратов О. В.</u> Удосконалення організації і методики обліку операцій із основними засобами на підприємствах для визнання витрат на амортизацію	60
<u>Томілін О. О., Хорішко А. М.</u> Становлення та розвиток обслуговуючої кооперації в аграрному секторі економіки	70
<u>Нікішина О. В., Чеботарьова Н. Й.</u> Забезпечення системних властивостей ринку молочних продуктів України в умовах війни та безпекових загроз	76
<u>Марценюк А. В., Бекіров Е. Р.</u> Туристичні подорожі недалеко від дому: шлях до сталого розвитку	85
<u>Свиноус І. В., Туржанський В. А., Шепель Т. П., Нікітченко С. О., Ситник О. О.</u> Проблеми термінологічного узгодження "справедливої" та "ринкової" вартості у міжнародній практиці обліку і управління витратами	95
<u>Павленко О. П.</u> Формування стратегій страхового захисту в агровиробничому секторі економіки	102
<u>Цвях О. М.</u> Методологічне забезпечення дослідження фінансового механізму регулювання земельних відносин з врахуванням викликів децентралізації та дерегуляції	107
<u>Стрижак О. О., Пономаренко О. О., Клок О. П.</u> Розвиток людського капіталу сільськогосподарських підприємств в контексті інтеграції України в ЄС	116
<u>Татарінов В. В., Корень О. М., Бугайчук Т. В.</u> ІТ-інструменти в рекламному дизайні: від концепції до реалізації	124
<u>Капліна А. І.</u> Фактори, що впливають на якість та ефективність управлінських рішень, прийнятих в компанії	129
<u>Ткаченко О. С., Алдакімова Є. В.</u> Сутність та особливості обліку і контролю біологічних активів	133
<u>Бровко А. І., Михалькова І. Ю.</u> Розвиток інструментів управління ліквідністю банку у системі банківського менеджменту	139
<u>Присяжнюк Н. М., Мазур Т. Г., Федорук Н. М., Федорук Ю. В., Саакян С. Г.</u> Оцінка споживчого попиту на яйця та яєчні продукти на внутрішньому ринку України	145
<u>Трушкіна Н. В., Гармаш О. М., Чернух Д. В.</u> Формування системи антикризового управління діяльністю транспортно-логістичних компаній в умовах війни	153
<u>Кадирус І. Г., Моїсєєв Н. Р., Теренков Д. Д.</u> Зміст і складові маркетингової збутової політики підприємства	165
<u>Кобернюк С. О., Онищенко Н. О., Пономаренко Ю. С.</u> Формування комунікаційної стратегії аграрного підприємства	172
<u>Гринявський С. М.</u> Теоретичні засади розвитку стратегічного управлінського обліку на сільськогосподарських підприємствах	179

CONTENTS:

<u>Kachula S., Zarutska O., Salnykova T.</u> THE ROLE OF FINANCIAL CONTROL OF TRANSFER PRICING IN THE BUDGETARY AND TAX POLICY OF THE STATE	4
<u>Tretiak A., Tretiak V., Tretiak R., Tretiak N., Volska A.</u> METHODOLOGY OF INTEGRATED ACCOUNTING FOR ECOLOGICAL AND ECONOMIC ASSETS OF LAND USE IN UKRAINE	11
<u>Mishchuk Ie., Polishchuk I.</u> THE ANALYSIS AND MANAGEMENT OF EQUITY CAPITAL AND ITS ROLE IN THE MANAGEMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES	20
<u>Patyka N., Germaniuk N.</u> RURAL EMPLOYMENT IN MODERN CONDITIONS: NEW CHALLENGES AND PRIORITIES FOR ENSURING	28
<u>Mazur H., Lavrov R., Kryvoruchko I., Oliinyk L., Bezpiatko O.</u> PROSPECTS AND PATHS FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE IN WAR CONDITIONS	40
<u>Melikhova T., Melikhov Ye., Kovachev B.</u> IMPROVING THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING, TAXATION AND AUDITING OF THE RECEIPT OF INTANGIBLE ASSETS TO IMPROVE THE QUALITY OF THE ACCOUNTING PROCESS, TAX ACCOUNTING AND TAX REPORTING	46
<u>Kotvytska N., Pidgornyi O., Tykhonovych O., Mazur S.</u> FINANCIAL AND INNOVATIVE STRATEGIES FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF AGRARIAN BUSINESS IN THE CONDITIONS OF RECOVERY OF THE ECONOMY OF UKRAINE	54
<u>Makarenko A., Alistratov O.</u> IMPROVING THE ORGANIZATION AND ACCOUNTING METHODOLOGY OF OPERATIONS WITH FIXED EQUIPMENT AT ENTERPRISES FOR THE RECOGNITION OF DEPRECIATION COSTS	60
<u>Tomilin O., Khorishko A.</u> FORMATION AND DEVELOPMENT OF SERVICE COOPERATION IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY	70
<u>Nikishyna O., Chebotarova N.</u> ENSURING SYSTEM PROPERTIES MARKET OF DAIRY PRODUCTS OF UKRAINE IN CONDITIONS OF WAR AND SECURITY THREATS	76
<u>Martsenik L., Bekirov E.</u> TOURIST TRIPS CLOSE TO HOME: THE WAY TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT	85
<u>Svynous I., Turzhanskyi V., Shepel T., Nikitchenko S., Sytnyk O.</u> PROBLEMS OF TERMINOLOGICAL COORDINATION OF "FAIR" AND "MARKET" VALUE IN INTERNATIONAL ACCOUNTING PRACTICE OF ACCOUNTING AND COST MANAGEMENT	95
<u>Pavlenko O.</u> FORMATION OF INSURANCE PROTECTION STRATEGIES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY	102
<u>Tsuyakh O.</u> METHODOLOGICAL SUPPORT FOR THE STUDY OF THE FINANCIAL MECHANISM FOR REGULATING LAND RELATIONS, TAKING INTO ACCOUNT THE CHALLENGES OF DECENTRALISATION AND DEREGULATION	107
<u>Stryzhak O., Ponomarenko O., Klok O.</u> HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE EU	116
<u>Tatarinov V., Koren O., Buhaichuk T.</u> IT TOOLS IN ADVERTISING DESIGN: FROM CONCEPT TO IMPLEMENTATION	124
<u>Kaplina A.</u> FACTORS AFFECTING THE QUALITY AND EFFICIENCY OF MANAGEMENT DECISIONS ACCEPTED IN THE COMPANY	129
<u>Tkachenko O., Aldakimova E.</u> ESSENCE AND FEATURES OF ACCOUNTING AND CONTROL OF BIOLOGICAL ASSETS	133
<u>Brovko L., Mihalkova I.</u> DEVELOPMENT OF BANK LIQUIDITY MANAGEMENT TOOLS IN THE BANKING MANAGEMENT SYSTEM	139
<u>Prysiazhniuk N., Mazur T., Fedoruk N., Fedoruk Y., Saakian S.</u> ASSESSMENT OF CONSUMER DEMAND FOR EGGS AND EGG PRODUCTS IN THE DOMESTIC MARKET OF UKRAINE	145
<u>Trushkina N., Harmash O., Chernukh D.</u> FORMATION OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT SYSTEM OF THE TRANSPORT AND LOGISTICS COMPANIES' ACTIVITIES IN WAR CONDITIONS	153
<u>Kadyrus I., Moiseiev N., Terenkov D.</u> CONTENTS AND COMPONENTS OF THE COMPANY'S MARKETING SALES POLICY	165
<u>Kobernyuk S., Onyshchenko N., Ponomarenko Y.</u> FORMATION OF A COMMUNICATION STRATEGY FOR AN AGRICULTURAL ENTERPRISE	172
<u>Hrynyavskyi S.</u> THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING AT AGRICULTURAL ENTERPRISES	179

УДК 338.22

С. В. Качула,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2540-862X>

О. П. Заруцька,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Університет митної справи та фінансів

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7870-9608>

Т. В. Сальникова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Університет митної справи та фінансів

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7117-0259>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.4

РОЛЬ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ У БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВІЙ ПОЛІТИЦІ ДЕРЖАВИ

S. Kachula,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

O. Zarutska,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance,
Banking and Insurance, University of Customs and Finance

T. Salnykova,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
University of Customs and Finance

THE ROLE OF FINANCIAL CONTROL OF TRANSFER PRICING IN THE BUDGETARY AND TAX POLICY OF THE STATE

Стаття присвячена з'ясуванню ролі фінансового контролю контрольованих операцій в умовах довоєнного та воєнного стану та напрямів його удосконалення для підвищення результативності бюджетно-податкової політики. Показано, що результативний контроль трансфертного ціноутворення створює умови унеможливлення широкого розповсюдження податкових порушень, уникнень у цій сфері та забезпечує адекватний рівень оподаткування. Показано важливість та необхідність посилення податкового контролю за трансфертним ціноутворенням як у довоєнний період, так і в умовах війни, належного рівня фахової підготовки кадрів для органів контролю для всіх регіонів України, систематичного підвищення кваліфікації персоналу у системі фіскальних органів з урахуванням специфіки контролю за трансфертним ціноутворенням. Зроблено висновок, що недостатня дієвість та інституційна слабкість вагової складової фінансового контролю — податкового контролю за трансфертним ціноутворенням знижує результативність бюджетно-податкової політики. Акцентовано, що пріоритетом інституційного вдосконалення податкової політики України є продовження імплементації плану BEPS з метою гармонізації вітчизняної нормативно-правової бази із міжнародними стандартами, активізації взаємодії з провідними країнами при здійсненні податкового контролю у сфері трансфертного ціноутворення, що потребує розширення автоматизації обміну фінансовою інформацією.

The article is dedicated to examining the role of financial control in regulated transactions during pre-war and wartime conditions, with a focus on improving its effectiveness to enhance the results of fiscal policy. It demonstrates that effective transfer pricing control establishes conditions to prevent widespread tax violations and evasion in this area, ensuring an appropriate level of taxation.

The importance of strengthening tax control in transfer pricing is emphasized. Various types and methods of tax evasion in regulated transactions are generalized. Tax control should work to prevent or detect tax evasion or underreporting of tax payments (e.g., income tax). The need to strengthen tax control over transfer pricing is highlighted for both pre-war and wartime periods, along with the necessity of adequate training and professional development for control bodies across all regions of Ukraine. Systematic training for tax personnel, especially in areas specific to transfer pricing, is essential. For Ukraine, it is particularly relevant to continue implementing the BEPS plan, expediting the adoption of international recommendations and standards on transfer pricing while considering the state of the national institutional environment. The focus of attention in the conditions of martial law should be measures that ensure the strengthening of the effectiveness of control in the field of transfer pricing, increasing the efficiency of transfer pricing administration, improving the methodology for assessing tax offenses, ensuring the transparency of control procedures and their simplification, which will ultimately contribute to the growth of budget revenues. The article concludes that the insufficient effectiveness and institutional weakness of a critical aspect of financial control — tax control over transfer pricing diminishes the effectiveness of fiscal policy. It is emphasized that a priority for institutional enhancement of Ukraine's tax policy is the continued implementation of the BEPS plan to harmonize the national regulatory framework with international standards. This includes increased interaction with leading countries in tax control in the transfer pricing sector, which requires expanded automation of financial information exchange to combat the legalization of illicit funds.

Ключові слова: бюджет, трансфертне ціноутворення, податок, доходи бюджету, бюджетно-податкова політика, контрольовані операції, бюджетно-податковий контроль.

Key words: budget, transfer pricing, tax, budget revenues, budget and tax policy, controlled operations, budget and tax control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Контроль податкових платежів суб'єктів економічних відносин та збільшення податкових надходжень до бюджету є важливим в усі періоди розвитку економіки кожної країни. Водночас, сьогодні посилення фінансового контролю та всіх його складових в Україні є вимогою часу, адже в умовах воєнного стану та катастрофічного бюджетного дефіциту і постійно зростаючого боргу важливо, поряд з ефективним витрачанням бюджетних коштів, мінімізувати можливості ухилення від сплати податків, зокрема за рахунок використання механізму трансфертного ціноутворення [12] та результативного контролю контрольованих операцій суб'єктів господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження фінансового контролю та зокрема різних аспектів бюджетно-податкового

контролю трансфертного ціноутворення, як його невід'ємної складової, здійснюють такі вчені, як: О. Іваницька та Т. Кошук [7], І. Корінь [8], В. Кругляк і Є. Курілов [10], Р. Мельниченко [13], М. Пасічний [16], К. Роджерс та Л. Оутс [19], Л. Олейнікова та І. Долженко [14], Л. Сідельникова та О. Посаднева [18], та інші.

О. Посаднева та Л. Сідельникова підкреслюють, що відсутність належного контролю з боку податкових органів призводить до більших масштабів ухилянь від оподаткування [18]. К. Роджерс та Л. Оутс вважають, що належний контроль методів трансфертного ціноутворення, що використовуються на практиці, сприятиме зниженню порушень/зловживань платниками податків і досягненню загальної соціально-економічної справедливості [19]. Науковці загалом визнають, що належний фінансовий контроль є вагомим інструментом бюджетної та податкової політики держави [7; 8; 10; 13; 16]. Водночас, подальших розвідок потребує вивчення стану та напрямів посилення дієвості фінансового контролю в складних умовах сьогодення, зокрема у сфері трансфертного ціноутворення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є з'ясування стану бюджетно-податкового контролю трансфертного ціноутворення в складних умовах сьогодення та напрямів його удосконалення для підвищення результативності бюджетно-податкової політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Складний механізм зіставлення інтересів сторін податкових відносин потребує їх узгодження та контролю за дотриманням податкових зобов'язань. Платник податку націлений на мінімізацію власних видатків, до складу яких входять податкові зобов'язання. Суб'єкти господарювання намагаються знижувати податки, що регламентуються законодавством, які виступають інструментом примусу з боку держави, методами податкової оптимізації (законний спосіб) чи методами ухилення від сплати з використанням агресивного податкового планування (незаконний спосіб). Результативний контроль трансфертного ціноутворення є вагомим інструментом унеможливлення широкого розповсюдження податкових порушень загалом і у сфері трансфертного ціноутворення зокрема, використання різного роду ухилень у цій сфері та забезпечує адекватний рівень оподаткування.

Одним із різновидів ухилення від оподаткування є заниження об'єкта оподаткування шляхом зменшення ціни товару, послуг або операцій. Метою застосування трансфертного ціноутворення є перешкоджання пов'язаним особам під час здійснення таких операцій штучно занижувати показники прибутку/доходу. Застосування цього способу ухилення від оподаткування є глобальною проблемою та потребує перевірки фіскальними органами різних країн контрольованих операцій.

Контрольовані операції використовуються для контролю за правильністю нарахування податком на прибуток суб'єктів господарювання. В Україні ознаки контрольованих операцій закріплено у Податковому кодексі України (далі — ПКУ). Відповідно до ПКУ (ст. 39, п. 39.2) контрольованими є господарські операції суб'єктів господарювання, що здійснюються з участю нерезидента (zareєстрованого в іншій країні — податковий юрисдикції з іншими умовами оподаткування). Перелік таких країн затверджуються Кабінетом

Міністрів України та в умовах глобалізації й податкового реформування, удосконалення податкового законодавства періодично має оновлюватися.

О.Л. Зирянова зазначає, що в розвинених країнах трансфертні ціни підлягають особливому податковому контролю, пояснюючи це тим, що їх величина визначається лише для зниження податкового навантаження [6]. М. Пасічний акцентує увагу на позитивних аспектах (перевагах) трансфертного ціноутворення, що втілюються у результатах при досягненні таких цілей: ринковій експансії, стійкому зростанні людського капіталу, зростанні ефективності застосування ресурсів, просторовій диверсифікації і нейтралізації/мінімізації ризиків, та ряд інших [16].

Водночас, практика (як зарубіжна, так і вітчизняна) підтверджує, що трансфертні ціни мають бути і є об'єктом посиленої уваги органів контролю внаслідок саме широких можливостей уникнення законодавчо встановленого розміру оподаткування. У підсумку, розміри таких ухилень суттєво знижують доходи бюджету, що еквівалентно бюджетним втратам, а їх обсяги можуть бути такими значними що загалом підривають фінансову безпеку певної країни. Так, за підрахунками, більш ніж 650 млн дол США Україна втрачає щороку через так зване розмивання оподаткованої бази, при цьому із них майже 96% (621 млн дол США) — через транснаціональні корпорації [2].

За таких умов посилення такої складової фінансового контролю, як податковий контроль у сфері трансфертного ціноутворення має попереджувати/викривати ухилення від оподаткування чи заниження податкових платежів (податку на прибуток).

На законодавчому рівні трансфертне ціноутворення визначається, як певна система, за допомогою якої можливо встановити справедливості вартість товарів і послуг або ж вартість інших об'єктів, які визначаються ПКУ як об'єкти контрольованих операцій.

Фінансовий контроль трансфертного ціноутворення полягає у встановленні відповідності здійснення контрольованих операцій (як правило, зовнішньоекономічних) між пов'язаними особами контрольованим операціям непов'язаних осіб (за однакових умов), відтак — визначенні правильності нарахування податкових зобов'язань платника. Тобто, фактично податковий контроль за трансфертним ціноутворенням загалом полягає в можливості збільшення платежів від платника податків (податкових зобов'язань), причому до такого рівня, який

розрахований за умови еквівалентності умов (у тому числі фінансових) контрольованих операцій і умов подібних/зрівнянних операцій у межах чинного фіскального простору.

Важливим аспектом є перевірка доцільності застосування методів трансфертного ціноутворення, встановлених ПКУ (порівняльної неконтрольованої ціни, ціни перепродажу, "витрати плюс", чистого прибутку, розподілення прибутку) при визначенні відповідності контрольованих операцій принципу витягнутої руки.

К. Роджерс та А. Оутс акцентують, що існуючі практики щодо трансфертного ціноутворення, включаючи принцип "витягнутої руки", мають обов'язково контролюватися з метою попередження/недопущення зловживань платниками податків і досягнення загальної соціально-економічної справедливості [19].

Відповідно звіту Державної служби фінансового моніторингу України при здійсненні експортно-імпорتنних операцій основними порушеннями (де задіяні спеціальні схеми уникнення оподаткування для виведення капіталу в інші країни) є використання зовнішньоекономічних операцій для "псевдоімпорту" (або імпорتنних контрактів фіктивного характеру); експорт за заниженими цінами; імпорт за завищеними цінами, отримання податкових пільг, та ін.) [1]. Трансфертне ціноутворення може використовуватися практично у всіх перелічених випадках, отже вагомим є удосконалення бюджетно-податкового контролю. У процесі бюджетно-податкового контролю важливо попереджувати порушення у сфері оподаткування при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності та відповідно випадки порушення чинного законодавства.

М. Пасічний перелічує ряд типових порушень у цій сфері, до яких відносить відносить: 1) укладання фіктивних експортно-імпорتنних контрактів, 2) необґрунтоване формування податкового кредиту, 3) безпідставне застосування виключень, пільг, тощо [16]. Складнощі контролю за трансфертним ціноутворенням полягають у тому, що перелік порушень у цій сфері перманентно розширюється, що потребує посилення контролю.

Існують підходи, в яких стверджується, що посилення контролю не тільки не зменшує обсяг експортно-імпорتنних операцій до "податкових гаваней", а призводить до їх зростання і відповідно — до збільшення обсягів переведення прибутку українського походження без належного оподаткування податком на прибуток підприємств. Частіше всього це сто-

сується таких товарних груп, як зернові культури, чорні метали, різноманітні жири (рослинні і тваринні) [9]. Однак, у даному випадку йдеться саме про недостатню дієвість та інституційну слабкість бюджетно-податкового контролю за трансфертним ціноутворенням, а не про потребу в послабленні контрольних заходів.

Потенційно механізм контролю трансфертного ціноутворення володіє колосальним потенціалом з протидії переміщенню прибутків до офшорних юрисдикцій. Водночас, за дослідженнями, в Україні його "більш як 5 років підтримують у первісно-зародковому стані (охоплення компаній, що здійснюють ризикові операції, перевірки не перевищує одного відсотка) та генерує "імітаційні" результати роботи" [5]. Це підтверджується статистичними даними. Так, за період 2013—2017 рр. лише 6 млрд грн, або менш, ніж 0,0006% стали предметом контролю при цьому загальний обсяг контрольованих операцій становив біля 10,4 млрд грн [5, с.10]. Як свідчить із висновків аналітиків Центру соціально-економічних досліджень CFSE — Україна контроль трансфертного ціноутворення впродовж і наступних двох років (2018—2019 рр.) залишається недовисконалим.

Сучасними викликами, пов'язаними з цифровізацією економіки в умовах глобалізації та ускладнюючими процеси контролю є зростання мобільності капіталу (включаючи і людський) та фінансових ресурсів, що розширило можливості підприємствам диверсифікувати виробництво, інвестувати в різних країнах, створювати власні підрозділи за національним кордоном тощо. Такі переваги глобалізації, що сприяють розвитку корпорацій, підвищують фінансові ризики, що порушує цілісність податкових систем у всьому світі [14].

Для протидії ухиленням від сплати податку на прибуток підприємствами, що переважно здійснюють зовнішньоекономічну діяльність в Україні реалізується система заходів Плану дій BEPS, з яких окремі пов'язані з встановленням правил трансфертного ціноутворення та зі змінами підходів до двосторонніх податкових конвенцій [14].

Важливим аспектом, як відмічають науковці, є підвищення ефективності податкового контролю трансфертного ціноутворення в Україні, що передбачає законодавче врегулювання об'єкту контролю для максимально ефективного адміністрування трансфертного ціноутворення і усунення зайвого навантаження на бізнес [13, с. 57].

У фокусі уваги в умовах воєнного стану мають бути заходи, що забезпечують посилення дієвості контролю у сфері трансфертного ціноутворення, підвищення ефективності адміністрування трансфертного ціноутворення, удосконалення методики оцінки податкових правопорушень, забезпечення прозорості процедур контролю та їх спрощення, що у підсумку сприятиме зростанню доходів бюджету. Це сприятиме посиленню/зміцненню потенціалу прямого оподаткування та загалом забезпеченню стійкості системи публічних фінансів.

Крім того, підвищення дієвості контролю за трансфертним ціноутворенням передбачає наявність належного рівня фахової підготовки кадрів для органів контролю для всіх регіонів України. Вагомим аспектом у цьому напрямі є систематичне підвищення кваліфікації персоналу контролюючої служби у складі податкових органів з урахуванням специфіки контролю за трансфертним ціноутворенням.

Актуальним для України є продовження реалізації плану BEPS, більш оперативного впровадження міжнародних рекомендацій та стандартів у сфері трансфертного ціноутворення з урахуванням стану/умов національного інституційного середовища. Основними положеннями для оподаткування прибутку в рамках імплементації Плану BEPS є розроблення ефективних правил контролю за контрольованими іноземними компаніями (КИК), міжнародної взаємодії при здійсненні контролю трансфертного ціноутворення, узгодженості законодавства країн відповідно до міжнародних стандартів.

Результатом податкового контролю дисципліни у сфері трансфертного ціноутворення платників податків в Україні впродовж останніх десяти років встановлено більше двох тисяч порушень, що дозволило відшкодувати 495,45 млн грн втрат бюджету, при цьому лише в 2022—2024 рр. — 181,1 млн грн. Лише за результатами перевірок дотримання принципу "витягнутої руки" зменшено збитки бюджету, донараховано податок на прибуток загальною сумою 14,94 млрд грн [3]. Загалом надходження до бюджету податку на прибуток в 2018 році складало 96,9 млрд грн, в 2019 р — 107,1, в 2020 — 108,7, в 2021 — 147,8, в 2022 — 117,1, в 2023 143,8 млрд грн [4].

Аналіз щорічних звітів з трансфертного ціноутворення, що оприлюднюється державною податковою службою України [3], свідчить, що фіскальні ризики у сфері транс-

фертного ціноутворення мають нейтралізуватися як превентивними заходами, так і здійсненням належного податкового контролю. Удосконалення процедур контролю у сфері трансфертного ціноутворення мають сприяти зміцненню потенціалу прямого оподаткування та підвищенню стійкості системи публічних фінансів.

Враховуючи, що відбувається постійне вдосконалення правил ТрЦ в Україні, платники податків при плануванні своїх господарських відносин мають враховувати зміни/рекомендації/повідомлення щодо ТрЦУ, що систематично презентуються на своєму офіційному сайті Державною податковою службою на відповідний рік. Адже чинним законодавством передбачено можливість збільшення податкових зобов'язань з податку на прибуток, якщо за результатами самоаналізу ціни контрольованих операцій платником податків виявлено заниження прибутку. За таких умов моніторинг "контрольованих операцій", який здійснюється контролюючими органами є невід'ємним елементом податкового контролю за трансфертним ціноутворенням, що сприяє внесенню платниками за необхідності коригувань [8]. Акцентуючи увагу на необхідності проведення моніторингу "контрольованих операцій" при здійсненні контролю за трансфертним ціноутворенням М.О. Кужелєв та І.М. Сиволап, окреслили основні етапи такого моніторингу, які включають: первинний аналіз інформації; аналіз звітів та повідомлення про участь у міжнародній групі компаній; аналіз документації; аналіз звітів у розрізі міжнародної групи компаній [11].

Для зниження обсягу податкових втрат важливим є приєднання України до процедур автоматичного обміну фінансової та податкової інформації щодо трансфертного ціноутворення [12; 18]. Посиленню дієвості контролю трансфертного ціноутворення сприятиме безперебійний обмін інформацією із фіскальними органами різних країн, що потребує кропіткої роботи.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Недостатня дієвість та інституційна слабкість вагової складової фінансового контролю — податкового контролю за трансфертним ціноутворенням знижує результативність бюджетно-податкової політики.

Пріоритетом інституційного вдосконалення податкової політики України та інструмен-

том належного контролю є продовження імплементації плану BEPS з метою гармонізації вітчизняної нормативно-правової бази із міжнародними стандартами, усуненню прогалин у національних нормативно-правових актах, активізації цілеспрямованої взаємодії з країнами світу при здійсненні податкового контролю у сфері трансфертного ціноутворення. Важливою видається розширення автоматизації обміну фінансовою інформацією для протидії легалізації неправомірно одержаних коштів, що є перспективою подальших досліджень.

Література:

1. Актуальні методи, способи, інструменти легалізації (відмивання) злочинних доходів та фінансування тероризму (сепаратизму). Державна служба фінансового моніторингу України. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20of%20the%20SFMS/UKR_Typology_2021_26_05.pdf
2. Бодров В., Фенюк Я. Глобальні виклики офшоризації та проблеми антиофшорної політики в Україні. II Міжнародний податковий конгрес: збірник матеріалів (м. Ірпінь, 26 листопада 2021 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. С. 27—33.
3. Державна податкова служба України. Результати роботи щодо контролю за трансфертним ціноутворенням. 2024. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/transfertne-tsinoutvorennya-ta-mijnarodne-opodatkovannya/transfertne-tsinoutvorennya/prezentatsiyni-materiali> (дата звернення: 24.10.2024).
4. Доходи держбюджету України. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/> (дата звернення: 25.10.2024).
5. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/унікнення від оподаткування в Україні: нові виклики. Інститут соціально-економічної трансформації. Центр соціально-економічних досліджень CFSE — Україна. 2019. URL: https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2020/09/CASE_Tax-avoidance.pdf
6. Зирянова О.А. Податкове регулювання трансфертного ціноутворення транснаціональних компаній. Наукові праці. 2007. № 3 (40). С. 96—103.
7. Іваницька О. М., Кошук Т. В. Методологічні проблеми аналізу розмивання податкової бази та виведення прибутку з-під оподаткування (BEPS). Фінанси України. 2021. № 6. С. 55—71. URL: https://doi.org/10.33763/fi_nukr2021.06.055.
8. Корінь І.С. Сучасний стан податкового контролю за трансфертним ціноутворенням в Україні в умовах воєнного стану. Молодий вчений. 2022. № 7 (107). С. 96—100. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-7-107-19>
9. Корнилюк Р. Гостинні "гавані": український експорт до "офшорів" виріс на 20%, а імпорт — на 40%. 2019. URL: <https://youcontrol.com.ua/news/hostynni-havaniukrayinskyu-eksport-do-ofshoriv-vyris-na-20-a-import-na-40/> (дата звернення 24 жовтня 2024).
10. Кругляк В., Курілов Є. Шлях до європейських правил податкового контролю за трансфертним ціноутворенням. 2023. URL: <https://pravo.ua/shliakh-do-ievropeiskikh-pravyl-podatkovoho-kontroliu-za-transfertnym-tsinoutvoren-niam>
11. Кужелєв М. О., Сиволап І. М. Моніторинг контрольованих операцій як елемент контролю за трансфертним ціноутворенням. Ефективна економіка. 2021. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9425> (дата звернення: 09.11.2024). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.10.14
12. Лебідь Г. А., Лисяк А. В. Бюджетно-податкова політика формування доходів бюджету: акцент на механізмі трансфертного ціноутворення. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 4. С. 60—65.
13. Мельниченко Р.В. Податковий контроль трансфертного ціноутворення: правові засади: монографія. Київ: КНТЕУ, 2020. 344 с.
14. Олейнікова А. Г., Долженко І. І. Удосконалення податкового контролю в Україні на основі реалізації інструментів плану BEPS та автоматичного обміну інформацією. Наукові праці НДФІ. 2020. № 3. С. 79—94. URL: <https://doi.org/10.33763/npdfi.2020.03.079>.
15. Особливості контролю за трансфертним ціноутворенням в умовах воєнного стану. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/586570.html> (дата звернення: 29.10.2024).
16. Пасічний М. Д. Трансфертне ціноутворення у системі пріоритетів податкової політики. Економіка та суспільство. 2024. № 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-126>
17. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення: Закон України від 04.07.2013 № 408-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/609-19>.

18. Сідельникова Л.П., Посаднева О. М. Орієнтири прийняття рішень про ухилення від оподаткування у трансфертному ціноутворенні. Вісник Херсонського національного технічного університету. 2023. № 4 (87). С.287—292.

19. Rogers H., Oats L. Transfer pricing: changing views in changing times. Accounting Forum. 2022. № 46 (1). С. 83—107.

References:

1. State Financial Monitoring Service of Ukraine (2021), "Actual methods, methods, tools of legalization (laundering) of criminal income and financing of terrorism (separatism)", available at: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20of%20the%20SFMS/UKR_Typology_-2021_26_05.pdf (Accessed 18 October 2024)

2. Bodrov, V. and Feniuk, Ya. (2021) "Global challenges of offshoring and problems of anti-offshore policy in Ukraine", II Mizhnarodnyi podatkovyi konhres: zbirnyk materialiv [II International Tax Congress: collection of materials], State Fiscal Service University of Ukraine, Irpin, Ukraine, pp. 27—33.

3, State Tax Service of Ukraine (2024), "Results of work on control over transfer pricing", available at: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/transfertne-tsinoutvorennia-ta-mijnarodne-opodatkuvannya/transfertne-tsinoutvorennia/prezentatsiyni-materiali> (Accessed 18 October 2024).

4. Ministry of Finance of Ukraine (2024), "Revenues of the state budget of Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/> (Accessed 18 October 2024).

5. Dubrovskiy, V., Cherkashyn, V. and Hetman, O. (2019), "Comparative analysis of the fiscal effect of the use of tax evasion/avoidance tools in Ukraine: new challenges", Instytut sotsialno-ekonomichnoi transformatsii. Tsentr sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen CFSE — Ukraina, available at: https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2020/09/CASE_Tax-avoidance.pdf (Accessed 18 October 2024).

6. Zyrianova, O.L. (2007), "Tax regulation of transfer pricing of transnational companies", Naukovi pratsi, vol. 3 (40), pp. 96—103.

7. Ivanytska, O. and Koshchuk, T. (2021), "Methodological problems of BEPS analysis (BEPS)", Finance of Ukraine, vol.6, pp.55-71. DOI: 10.33763/fi_nukr2021.06.055.

8. Korin, I.S. (2022), "The current state of tax control over transfer pricing in Ukraine under martial law", Molodyj vchenyj, vol. 7 (107), pp. 96—100. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-7-107-19>

9. Kornyluk, R. (2019), "Hospitable "harbors": Ukrainian exports to "offshores" grew by 20%, and imports — by 40%", available at: <https://youcontrol.com.ua/news/hostynni-havaniukrayinsky-eksport-do-ofshoriv-vyris-na-20-a-import-na-40/> (Accessed 18 October 2024).

10. Kruhliak, V. and Kurilov, Ye. (2023), "The path to European transfer pricing tax control rules", available at: <https://pravo.ua/shliakh-do-ievropeyskykh-pravyl-podatkovoho-kontroliu-za-transfertnym-tsinoutvorenniam>

11. Kuzheliev, M. and Syvolap, I. (2021), "Monitoring of controlled operations as an element of control for transfer pricing", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9425> (Accessed 09 Nov 2024). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.10.14

12. Lebid, H.A. and Lysiak, L.V. (2024), "Budgetary and tax policy of budget revenue generation: emphasis on the mechanism of transfer pricing", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 4, pp. 60—65.

13. Melnychenko, R.V. (2020), Podatkovyi kontrol transfertnoho tsinoutvorennia: pravovi zasady [Tax control of transfer pricing: legal principles], KNTEU, Kyiv, Ukraine.

14. Oleynikova, L. and Dolzhenko, I. (2020), "Improvement of tax control in Ukraine on the basis of implementing BEPS plan tools and automatic information exchange", RFI Scientific Papers, vol. 3, pp. 79—94. DOI: 10.33763/npndfi 2020.03.079.

15. State Tax Service of Ukraine. (2024), "Peculiarities of transfer pricing control under martial law", available at: <https://tax.gov.ua/media-tsentrv/novini/586570.html> (Accessed: 29.10.2024).

16. Pasichnyi, M.D. (2024), "Transfer pricing in the system of tax policy priorities". Ekonomika ta suspilstvo, vol. 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-126>

17. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine regarding transfer pricing", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/609-19> (Accessed: 29.10.2024).

18. Sidelnykova, L.P. and Posadneva, O.M. (2023), "Guidelines for making decisions about tax evasion in transfer pricing", Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu, vol. 4 (87), pp. 287—292.

19. Rogers, H. and Oats, L. (2022), Transfer pricing: changing views in changing times. Accounting Forum, vol. 46 (1), pp. 83—107.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2024 р.

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Р. А. Третяк,

к. е. н., Національний авіаційний Університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4980-3002>

Н. А. Третяк,

к. е. н., старший дослідник, Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7602-8606>

А. О. Вольська,

к. е. н., доцент, навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

"Кам'янець-Подільський державний інститут"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7119-0436>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.11

МЕТОДОЛОГІЯ ІНТЕГРОВАНОГО ОБЛІКУ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ АКТИВІВ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University

R. Tretiak,

PhD in Economics, National Aviation University

N. Tretiak,

PhD in Economics, Senior Researcher,

Institute for demography and life quality problems of the National academy of sciences of Ukraine

A. Volska,

PhD in Economics, Associate Professor, Educational and Rehabilitation Institution

of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute"

METHODOLOGY OF INTEGRATED ACCOUNTING FOR ECOLOGICAL AND ECONOMIC ASSETS OF LAND USE IN UKRAINE

У статті розглядаються методологічні підходи інтегрованого обліку еколого-економічних активів землекористування в Україні з врахуванням вимог міжнародних стандартів. Обґрунтовано, що екосистемні послуги землекористування є центральним елементом у межах аналізованого інтегрованого обліку еколого-економічних активів землекористування в Україні загалом. Розроблено логічно-змістовну схему сутності об'єднання природної і економічної інформації щодо землекористування. Вони забезпечують зв'язок між екосистемними активами (ecosystem assets) землекористування, з одного боку, та бенефіціями (доходами, надходженнями, вигодами тощо; benefits), якими користуються економіка та населення, — з іншого. Розроблено логічно-змістовну схему взаємозв'язків екосистемних активів землекористування, екосистемних послуг, та бенефіцій. Використовуючи напрацьовані пропозиції щодо ал-

горитму формалізації оцінювання екосистемних послуг, що надаються землекористуванням, запропоновано виділяти три пов'язані між собою групи статистичних одиниць екосистемного обліку землекористування. До них відносно в порядку ієрархічного зростання: 1) вихідні (базові) територіально-просторові одиниці, ВПО (basic spatial units, BSU); 2) одиниці земельного (грунтового-рослинного) покриву/екосистемні функціональні одиниці, ОЗП/ЕФО (land cover/ecosystem functional units, LCEU); 3) одиниці екосистемного обліку, ОЕО (ecosystem accounting units, EAU). В Україні запропоновано прийняти за такі одиниці підтипи землекористування. Вони включають, зокрема, тип земельного покриву, цільове та функціональне використання земель і інших природних ресурсів, кліматичні особливості та тип ґрунту. Структуризація та обмеження третьої групи одиниць обліку — одиниці екосистемного обліку (ОЕО) — ґрунтуються на конкретних цілях та масштабах передбачуваного аналізу. В Україні запропоновано прийняти за такі одиниці типи землекористування, які пов'язані із категоріями земель. Конкретне визначення та виділення "в натурі" даних одиниць на практиці здійснюється методами землепорядкування, і представляє особливо складне завдання при становленні екосистемного обліку землекористування. Екосистемні активи запропоновано оцінювати з двох позицій: 1) з погляду поширення/протяжності та стану екосистем типів (підтипів) землекористування; 2) з точки зору "надання" екосистемних послуг — зараз і в перспективі.

This article examines methodological approaches to integrated accounting of ecological and economic land use assets in Ukraine, taking into account the requirements of international standards. It is substantiated that ecosystem services of land use are the central element within the analyzed integrated accounting of ecological and economic land use assets in Ukraine as a whole. A logical-content scheme of the essence of combining natural and economic information on land use has been developed. This ensures the connection between ecosystem assets of land use on one side and the benefits (income, revenues, advantages, etc.) provided to the economy and the population on the other. A logical-content scheme of the interconnections among ecosystem assets of land use, ecosystem services, and benefits has been developed. Based on developed proposals on the algorithm for formalizing the evaluation of ecosystem services provided by land use, it is suggested to distinguish three interrelated groups of statistical units of ecosystem accounting for land use. These include, in hierarchical order: 1) basic spatial units (BSU); 2) land cover/ecosystem functional units (LCEU); 3) ecosystem accounting units (EAU). Basic spatial units (BSU) represent relatively small spatial plots, formed through "mosaic" demarcation of the respective area by network cells and with the allocation of relatively small and homogeneous plots, for example, from 10 to 100 hectares. The second type of analyzed units — land cover/ecosystem functional units (LCEU) — is defined as "an area that meets a predefined set of factor characteristics describing a particular ecosystem." In Ukraine, it is proposed to accept land use subtypes as these units. These include, in particular, the type of land cover, the intended and functional use of land and other natural resources, climatic characteristics, and soil type. The structure and delimitation of the third group of accounting units — the ecosystem accounting units (EAU) — are based on specific objectives and scales of the proposed analysis. In Ukraine, it is proposed to accept land use types associated with land categories as these units. The specific definition and delineation "in situ" of these units in practice is performed by land planning methods, and this represents a particularly complex task in establishing ecosystem accounting for land use. It is proposed to evaluate ecosystem assets from two perspectives: 1) in terms of the distribution/extent and condition of ecosystems of land use types (subtypes); 2) in terms of the "provision" of ecosystem services — now and in the future.

Ключові слова: екосистемні активи, екосистемні послуги, бенефіції, землекористування, землепорядкування.

Key words: ecosystem assets, ecosystem services, benefits, land use, land planning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Як зазначається в дослідженні "Формування системи земельно-еколого-економічного обліку та звітності в Україні" [1] в системі еколого-економічного обліку під землекористуванням розуміється "інтегральна багатофункціональна соціально-економічна та природна система, що включає підсистеми: 1) землекористування сформоване у виді земельної ділянки або їх сукупності, яке характеризується правами володіння, користування, розпорядження та іншими видами "пучка" прав як матеріальний актив і речова складова земельного капіталу; 2) землекористування сформоване у виді прав володіння, користування, управління (за виключенням розпорядження) земельними та

іншими природними ресурсами в межах земельної ділянки або їх сукупності та територій, як нематеріальний актив і інтелектуальна складова земельного капіталу; 3) землекористування як процес організації використання і охорони земель та інших природних ресурсів, що результатуються у виді земельної, екологічної та містобудівної ренти і є оціночною складовою економічного активу та функціональною земельного капіталу; 4) державна реєстрація земельних ділянок та прав на них а також територіальних та індивідуальних, по відношенню земельних ділянок, обмежень у використанні земель та інших природних ресурсів, що сформовані в процесі землеустрою та землепорядкування." [2].

В цьому зв'язку постає питання щодо створення інтегрованої системи еколого-економічного обліку землекористування як еколого-економічного активу складного земельного капіталу. Такий підхід обумовлює необхідність об'єднання природної і економічної інформації про земельні і інші природні ресурси та біорізноманіття, які є складовими системи землекористування.

Як відомо, згідно статті 13 Конституції України [3] "Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу", а статті 14 — "Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави".

Оновлення статистичної методології з метою повнішого відображення в ній екологічного фактора має сприяти створенню інтегрованої системи еколого-економічного обліку, що дозволяє об'єктивно оцінювати взаємозв'язок соціально-економічної системи та навколишнього природного середовища.

Офіційна версія системи еколого-економічного обліку (СЕЕО) була прийнята як міжнародний стандарт Статистичної комісії Організації Об'єднаних Націй на її сорок третій сесії в березні 2012 року [4] і опублікована в лютому 2014 року, є першим міжнародним статистичним стандартом. Процес перегляду Системи еколого-економічного обліку 2012 р. — Експериментальний облік екосистем (СЕЕО ЕОЕ) було офіційно запущено у березні 2018 року на сорок дев'ятій сесії Статистичної комісії. Процес був зосереджений навколо чотирьох дослідницьких питань, визначених як пріоритетні області для огляду: просторові райони, стан екосистеми, екосистемні послуги, а також методи оцінки та обліку. Отже, формування методологічних підходів інтегрованого обліку еколого-економічних активів землекористування в Україні з врахуванням вимог міжнародних стандартів є досить актуальним.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити методологічні підходи інтегрованого обліку еколого-економічних активів землекористування в Україні з врахуванням вимог міжнародних стандартів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Завдання збереження потоків екосистемних послуг на глобальному рівні найчастіше розглядається як базова проблема в загальній концепції формування так званої "зеленої" економіки, тобто соціально-економічного розвитку, максимально гармонізованого з охороною навколишнього середовища та раціональним земле- і природокористуванням. Більше того, саме поняття "екосистемні послуги", відносно нещодавно введене в ужиток на міжнародному рівні, суттєво змінило характер дискусій про деградацію земель та навколишнього середовища в цілому і втрату біорізноманіття зокрема. Було визнано, що екосистеми надають низку базових послуг, необхідні як для самопідтримання природних процесів, так і для антропогенно стійкого використання земельних та інших природних ресурсів [5]. При цьому наголошувалося, що ці послуги мають діалектично взаємопов'язаний — глобальний, регіональний та локальний — характер.

Для розуміння "для чого необхідна статистика екосистеми землекористування і природно-економічні рахунки?" на рис. 1 приведено логічно-змістовну схему сутності об'єднання природної і економічної інформації щодо землекористування.

Відповідно, земельні та інші природні ресурси підлягають кількісному та якісному обліку і відображення їх вартості в системі національних рахунків (СНР). Разом з тим, традиційна система національних рахунків (СНР) не має необхідних методологічних інструментів та аналітичних можливостей для вартісної оцінки повного обсягу споживання та запасів земельних та інших природних активів, земле- та природоохоронної діяльності галузі економіки землекористування. Екологічний облік і статистика екосистеми землекористування в даний час також не мають у своєму розпорядженні необхідного інструментарію, щоб повною мірою визначити названі вище вартісні характеристики економічної і земле- та природоохоронної діяльності в галузі землекористування.

Дослідження в галузі екосистемного обліку тривалий час велися практично поза діючими принципами макроекономічної статистики, або з використанням лише окремих її агрегатів. Причому таке використання було далеко не завжди теоретично обґрунтованим та повністю пов'язаним із загальними принципами і структурою системи національних рахунків (СНР) [6,

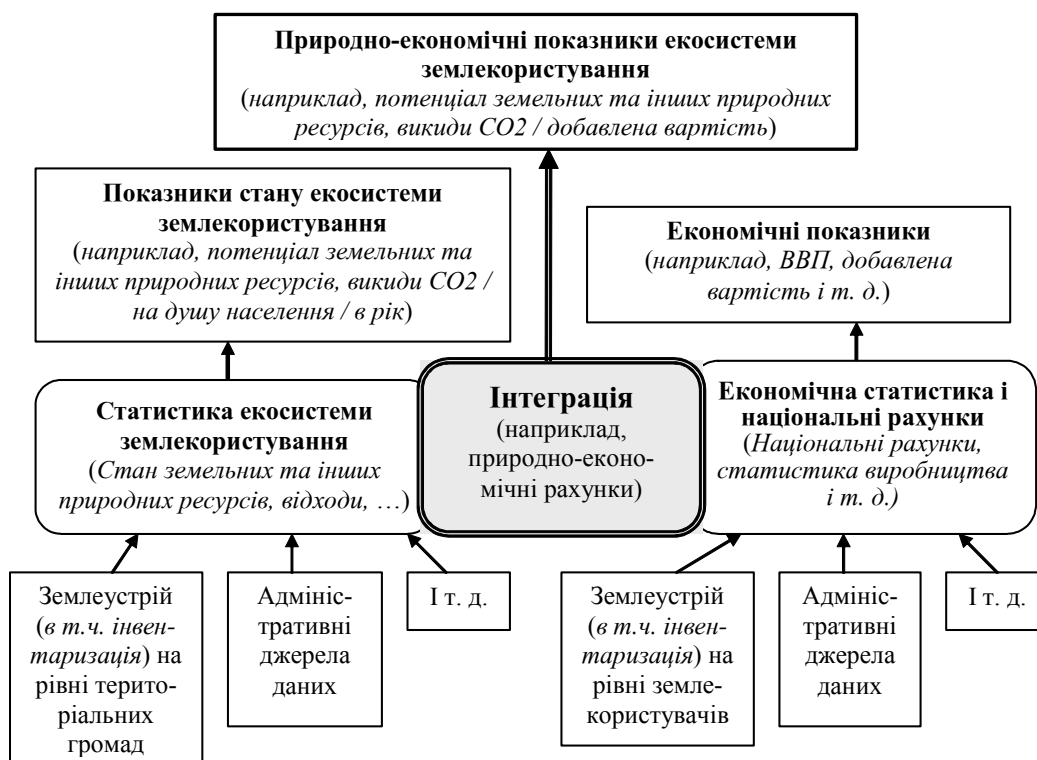

Рис. 1. Логічно-змістовна схема сутності об'єднання природної і економічної інформації щодо землекористування

7, 8, 9]. Проте в останні роки необхідність розвитку методології обліку, що розглядається, в рамках національних рахунків стала досить очевидною для багатьох країн і міжнародних органів. При цьому екосистемний облік почав формуватися як похідний від Системи комплексного природно-ресурсного та економічного обліку (СПЕО), яка, у свою чергу, є допоміжним доповненням системи національних рахунків (СНР) стосовно природних ресурсів, земле- та природокористування і охорони навколишнього середовища.

Ключові категорії, поняття та визначення екосистемного обліку.

Серед основних категорій, якими пропонується оперувати, вихідне значення має поняття екосистеми та землекористування. В Експериментальному екосистемному обліку вони формулюються як [10]:

1) екосистема — "динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також абіотичного (неживого) навколишнього середовища, що взаємодіють і розвиваються як єдине функціональне ціле";

2) землекористування — "(а) діяльність, так і (б) інституційні механізми, встановлені для цієї галузі з метою економічного виробництва або підтримки та відновлення екологічних функцій".

Усі атрибути, елементи та фактори, що входять до екосистем землекористування, змінюються в результаті природних процесів (включаючи стихійні та форс-мажорні явища) та/або через антропогенний вплив. Останнє відбувається або шляхом цільових заходів щодо впорядкованого управління відповідними процесами та/або їх регулювання, або внаслідок діяльності людини, яка порушує (та/або знищує) земельні та інші природні ресурси і біорізноманіття. В цьому зв'язку, необхідно виділити ще і такі поняття як: земельний покрив (грунтово-рослинний покрив): спостережуваний фізичний і біологічний покрив поверхні Землі, що також включає природну рослинність і абіотичні (неживі) поверхні; землепорядкування: процес управління використанням та розвитком земельних ресурсів [10]. Можуть бути відмінності у ступені, в якому ділянки землі або води управляються людиною землепорядкуванням, від більш інтенсивного (у разі, наприклад, забудованих районів та орних земель) до менш інтенсивного (у разі, наприклад, природно-заповідний фонд)

Екосистеми землекористування можуть ідентифікуватись у різних територіально-просторових масштабах (кордонах) — від локальних до національних або глобальних. Наприклад, невеликий ставок можна ідентифікувати

як особливу екосистему. Одночасно ділянки території національних природних парків у різних регіонах України, які охоплюють десятки тисяч гектарів, також визначаються як окремі екосистеми (наприклад, національний природний парк "Подільські Товтри").

Здатність будь-якої екосистеми землекористування витримувати певний пресинг, що призводить до її зміни, а також здатність повернутися до початкового стану після будь-якого природного та/або антропогенного впливу в Експериментальному екосистемному обліку позначається як еластичність (тобто здатність екосистеми до (само) відновлення, володіння стійкістю, *ecosystem resilience*). Ця еластичність не є чітко фіксованим показником. Інакше кажучи, відповідні параметри можуть змінюватися з часом, зокрема через деградацію екосистеми, що розглядається, або в результаті її (само)відновлення. Одночасно визначення еластичності (стійкості) потребує виявлення порогових значень — точок перелому та індикаторів незворотності — точок неповернення.

Екосистеми здатні генерувати та "надавати" різну продукцію, від якої багато в чому залежить як повсякденне життя людей, так і їхня економічна діяльність. Ця продукція окреслюється в одне з фундаментальних понять екосистемного обліку — екосистемні послуги.

У найзагальнішому вигляді здатність екосистем землекористування генерувати/надавати екосистемні послуги (тобто потужність екосистем, їх потенціал, наступна важлива категорія екосистемного обліку) залежить від:

а) площі території, на якій функціонує якась екосистема (тобто кількісних характеристик земельного покриття);

б) стану цієї екосистеми (тобто якісних характеристик земельного покриття).

Розглянута продуктивна здатність може змінюватися в результаті людської діяльності, причому як позитивну, так і негативну сторони. У результаті все це призводить до формування іншого, відмінного від раніше присутнього "кошика" (*basket*) екосистемних послуг, тобто їх набору, що "надається" екосистемою землекористування безпосередньо людині та її господарською діяльністю у конкретному регіоні.

Екосистемні послуги землекористування є центральним елементом у межах аналізованого обліку загалом [11]. Вони забезпечують зв'язок між екосистемними активами (*ecosystem assets*) землекористування, з одного боку, та бенефіціями (доходами, надходженнями, вигодами тощо; *benefits*), якими користуються економіка та населення, — з іншого.

У контексті екосистемного обліку землекористування відповідні бенефіції повинні включати:

1) продукцію, вироблену економічними одиницями, наприклад продукти харчування, включаючи питну воду, і т.д. Ця продукція вважається бенефіціями в рамках чинної версії системи національних рахунків (СНР), оскільки межі охоплення в даному випадку відповідають межах виробництва, якими керуються при розрахунках ВВП та інших агрегатів у системі національних рахунків;

2) бенефіції, що безпосередньо одержуються споживачами (наприклад, у вигляді атмосферного повітря, очищеного лісовими деревостанами та/або зеленими насадженнями в селітебній зоні), які не входять до складу бенефіцій, вироблених економічними одиницями. Ці бенефіції визначаються як бенефіції поза рамками чинної версії системи національних рахунків (СНР).

Одна з основних відмінностей наведених категорій полягає в тому, що СНР-бенефіції можуть бути придбані та реалізовані на ринку, тоді як не СНР-бенефіції, як правило, не піддаються ринковим операціям-трансакціям.

Очікуваний потік екосистемних послуг (*estimated stock of expected ecosystem service flows*) — показник всіх майбутніх потоків екосистемних послуг, що виходять від екосистемних активів, стосовно обраного "кошика" екосистемних послуг. Інакше кажучи, очікувані потоки повинні базуватися на очікуваному "кошику" послуг, що розглядаються. Оскільки генерування/"надання" ряду екосистемних послуг включає видобуток природно вироблених ресурсів (збір їхнього "врожаю"), а екосистеми мають потенційну здатність до (само)відновлення, у цьому випадку необхідний прогноз очікуваних величин.

Наочне уявлення про взаємозв'язки екосистемних послуг, бенефіцій та інших категорій можна отримати з рис. 2.

Поняття екосистемних послуг і бенефіцій повинні базуватися на категорії екосистемних активів. Екосистемний облік приймає за основу, що ці активи є просторово-територіальними сферами (укрупнені масиви ділянок, *spatial areas*), які містять сукупність біотичних та абіотичних компонентів у їх комбінації, а також інші елементи, що функціонують спільно та комплексно [12]. Власне, категорія "екосистемний актив землекористування", по суті, є модифікованим поняттям "екосистема землекористування", природно, з урахуванням загальних обмежень, що накладаються на категорію активів як таких у СНР — СПЕО.

Рис. 2. Логічно-змістовна схема взаємозв'язків екосистемних активів землекористування, екосистемних послуг, та бенефіцій

Екосистемні активи пропонується оцінювати з двох позицій:

I. З погляду поширення/протяжності та стану екосистем типів (підтипів) землекористування.

Поняття поширення/протяжності будь-якої екосистеми (ecosystem extent) землекористування відображає кількісну сторону, тобто розміри певного екосистемного активу землекористування. Це поняття виражається, як правило, в одиницях площі, наприклад в гектарах, стосовно видів земельного/ґрунтового-рослинного покриву, які формують типи (підтипи) землекористування. Якщо є поєднання різних видів земельного покриву в межах одного екосистемного активу землекористування (наприклад, у формі змішаного сільськогосподарського ландшафту), поширення/довжина екосистеми може бути відображена в пропорціях різних типів покриву, що розглядаються, до всієї масиви ділянки.

Поняття стану екосистеми (ecosystem condition) землекористування відображає якість будь-якої екосистеми, екосистемного активу, виміряне з урахуванням її/його характеристик та конкретних елементів.

Проведення оцінок поширення/протяжності та стану включає два окремі етапи. На першому етапі необхідно вибрати відповідні характеристики (елементи) екосистемних активів та розробити показники змін, що відбу-

ваються у цих характеристиках (елементах). Вибір характеристик і пов'язаних з ними показників повинен бути виконаний на суворо науковій основі так, щоб була можливість здійснювати об'єктивну оцінку перспектив функціонування, рівня еластичності та цілісності будь-якого екосистемного активу землекористування. На другому етапі підбрані показники порівнюються з вихідними (еталонними) умовами та індикаторами.

II. З точки зору "надання" екосистемних послуг — зараз і в перспективі.

Конкретний набір таких послуг, тобто їх "кошик", генерується у конкретний період конкретним екосистемним активом. Агрегування всіх майбутніх екосистемних послуг на основі їх очікуваного "кошика" передбачає оцінку потенціалу землекористування на певний момент часу щодо величини очікуваних потоків даних послуг.

Відповідно потужність аналізованих активів землекористування у цьому випадку виражатиме їх здатність генерувати ("надавати") нині та у доступній для огляду перспективі екосистемні послуги. Ця потужність змінюватиметься залежно від змін у стані та у поширенні/протяжності конкретного активу. В рамках будь-якого одного виду ресурсу, наприклад, земельного ресурсу в сільському господарстві, поняття потужності (потенціалу землекористування) може трактуватися відповідно до кон-

цепції стійкого отримання в найближчий період та у віддаленому майбутньому врожаю сільськогосподарських культур.

Статистичні одиниці екосистемного обліку землекористування та їх групування.

Статистичні одиниці екосистемного обліку землекористування — це територіально-просторові масиви ділянок земель (площі), якими та/або про які має збиратися відповідна інформація і має вестися розробка (узагальнення, угруповання, уявлення) зведених статистичних даних. Конкретне визначення та виділення "в натурі" даних одиниць на практиці здійснюється методами землепорядкування, і представляє особливо складне завдання при становленні екосистемного обліку землекористування [1, 11].

Використовуючи пропозиції Експериментального екосистемного обліку [10], та наші напрацювання щодо алгоритму формалізації оцінювання екосистемних послуг, що надаються землекористуванням [11], пропонується виділяти три пов'язані між собою групи статистичних одиниць екосистемного обліку землекористування. До них відносяться в порядку ієрархічного зростання:

- 1) вихідні (базові) територіально-просторові одиниці, ВПО (basic spatial units, BSU);
- 2) одиниці земельного (грунтового-рослинного) покриття/екосистемні функціональні одиниці, ОЗП/ЕФО (land cover/ecosystem functional units, LCEU);
- 3) одиниці екосистемного обліку, ОЕО (ecosystem accounting units, EAU).

Вихідні (базові) територіально-просторові одиниці (ВПО) є відносно малою просторовою ділянкою. В ідеалі ВПО має бути сформована шляхом "мозаїчного" розмежування відповідної території по мережесітчастих осередках та з виділенням щодо невеликих і однорідних ділянок, рівних, наприклад, від 10 до 100 га.

Другий вид аналізованих одиниць — одиниці земельного (грунтового-рослинного) покриття/екосистемні функціональні одиниці (ОЗП/ЕФО) — визначається як "територія, яка задовольняє заздалегідь певний набір ознак-факторів, що характеризують якусь екосистему" [12]. В Україні нами запропоновано підтипи землекористування [1]. Вони включають, зокрема, тип земельного покриття, цільове та функціональне використання земель і інших природних ресурсів, кліматичні особливості та тип ґрунту. В цьому випадку, одиниці земельного (грунтового-рослинного) покриття/екосистемні функціональні одиниці (ОЗП/ЕФО) будуть сформовані так, щоб була можливість чіткого

поділу із сусідніми на основі відмінностей їх екосистемних характеристик. Дані одиниці обліку відрізняються за розмірами залежно від конкретної ситуації на конкретній території. При цьому ОЗП/ЕФО, в принципі, розглядається як окрема екосистема, а відтак як окремий екосистемний актив. Крім того, вона має здатність розукрупнюватися до рівня декількох ВПО і/або навпаки, ряд ВПО має здатність агрегуватися для формування ОЗП/ЕФО. Конкретна ВПО може бути віднесена та прив'язана до конкретної ВПО на основі переважання головних характеристик цієї ВПО. Наприклад, якщо переважною особливістю є покриття ділянки лісової рослинністю, то ця ВПО може бути поєднана з аналогічною ВПО з метою подальшого формування ОЗП/ЕФО. Наведений підхід дуже близький до класифікації підприємств при віднесенні їх до будь-якого виду діяльності, тобто при формуванні цих об'єктів однорідних видів діяльності/галузей виробництва.

Кожна ВПО має перебувати в межах лише однієї ОЗП/ЕФО. Проте згодом відбуваються зміни у земельному (грунтового-рослинному) покритті та у землекористуванні. У цьому деякі ВПО потрібно перекласифікувати стосовно інших (іншим) ОЗП/ЕФО.

Структуризація та обмеження третьої групи одиниць обліку — одиниці екосистемного обліку (ОЕО) — ґрунтуються на конкретних цілях та масштабах передбачуваного аналізу. В Україні нами запропоновано типи землекористування [1], які пов'язані із категоріями земель. По-іншому кажучи, до уваги бралися: існуючий адміністративний поділ країни; території, що знаходяться під відповідним управлінням та/або регулюванням; великомасштабні природні складові, такі як, наприклад, національні парки та інші території, що охороняються. Таким чином, одиниці екосистемного обліку (ОЕО) — типи землекористування, як правило, матимуть відносно більші розміри і ув'язані із існуючою системою земельно-кадастрового обліку — категоріями земель. Відповідні території становлять інтерес для вивчення та розуміння процесів, що відбуваються на них, а також для регулювання цих процесів протягом певного періоду. Отже, ОЕО матимуть характер фіксованих та більш-менш стабільних площ упродовж тривалого часу. При цьому в рамках завдань екосистемного обліку ці статистичні одиниці можуть розглядатися, як і ОЗП/ЕФО, як екосистемні активи.

Як впливає з усього викладеного, порядок практичної ідентифікації та виділення наведе-

них одиниць — масивів ділянок території в нашій країні, безумовно, вимагатиме значних зусиль щодо землевпорядкування, передусім з боку багатьох управлінських, наукових, землевпорядних та інших організацій природно-ресурсного/природоохоронного та статистичного профілю.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Обґрунтовано, що екосистемні послуги землекористування є центральним елементом у межах аналізованого інтегрованого обліку еколого-економічних активів землекористування в Україні загалом. Вони забезпечують зв'язок між екосистемними активами (ecosystem assets) землекористування, з одного боку, та бенефіціями (доходами, надходженнями, вигодами тощо; benefits), якими користуються економіка та населення, — з іншого. Використовуючи напрацьовані пропозиції щодо алгоритму формалізації оцінювання екосистемних послуг, що надаються землекористуванням, запропоновано виділяти три пов'язані між собою групи статистичних одиниць екосистемного обліку землекористування. До них віднесено в порядку ієрархічного зростання: 1) вихідні (базові) територіально-просторові одиниці, ВПО (basic spatial units, BSU); 2) одиниці земельного (грунтового-рослинного) покриття/екосистемні функціональні одиниці, ОЗП/ЕФО (land cover/ecosystem functional units, LCEU); 3) одиниці екосистемного обліку, ОЕО (ecosystem accounting units, EAU). Вихідні (базові) територіально-просторові одиниці (ВПО) є відносно малою просторовою ділянкою. ВПО формується шляхом "мозаїчного" розмежування відповідної території по мережевих осередках та з виділенням щодо невеликих і однорідних ділянок, рівних, наприклад, від 10 до 100 га. Другий вид аналізованих одиниць — одиниці земельного (грунтового-рослинного) покриття/екосистемні функціональні одиниці (ОЗП/ЕФО) — визначаються як "територія, яка задовольняє заздалегідь певний набір ознак-факторів, що характеризують якусь екосистему". В Україні запропоновано прийняти за такі одиниці підтипи землекористування. Вони включають, зокрема, тип земельного покриття, цільове та функціональне використання земель і інших природних ресурсів, кліматичні особливості та тип ґрунту. Структуризація та обмеження третьої групи одиниць обліку — одиниці екосистемного обліку (ОЕО) — ґрунтуються на конкретних цілях та масштабах передбачуваного аналізу.

В Україні запропоновано прийняти за такі одиниці типи землекористування, які пов'язані із категоріями земель.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі заключаються у формуванні методологічних підходів обліку екосистемних активів землекористування в натуральному вираженні та вартісної оцінки екосистемних послуг і активів.

Література:

1. Третьяк А.М., Третьяк В.М., Третьяк Р.А. Лобунько А.В., Лобунько Ю.В. Формування системи земельно-еколого-економічного обліку та звітності в Україні. Агросвіт. № 19. 2024. С. 10—20.
2. Третьяк А. М., Третьяк В. М.. Теоретичні засади розвитку сучасної системи землекористування в Україні. Агросвіт № 1—2, 2021. С. 3—11.
3. Конституція України. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Integrated Environmental and Economic Accounting 2012. United Nations, European Commission, International Monetary Fund, Organization for Economic Cooperation and Development, World Bank/ [Online document]. http://unstats.un.org/unsd/envaccounting/seearev/CFtrans/R_march2014.pdf.
5. Земельные ресурсы: всемирный обзор. КБООН, 2017. 340 с.
6. Millennium Ecosystem Assessment (MA), 2005. Ecosystems and Human Well-being. Synthesis Report. Washington, DC: Island Press.;
7. Европейское агенство по окружающей среде, 2010. Окружающая среда Европы: состояние и перспективы — 2010. Обобщающий доклад. Копенгаген.
8. Economic Aspects of Ecosystems and Biodiversity (Interim report)/EU. Wesseling: Welzel + Hardt, 2008.; Ten Brink P., Berghofer A., Schroter-Schlaack Ch., Sukhdev P., Vakrou A., White S. et al. TEEB — The Economics of Ecosystems and Biodiversity for National and International Policy Makers. Summary: Responding to the Value of Nature. Leipzig: Welzel+ Hardt, 2009.
9. Sukhdev P., Wittmer H., Schroter-Schlaack Ch., Vakrou A., White S. et al. TEEB — The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Mainstreaming the Economics of Nature. A synthesis of the approach, conclusions and recommendations of TEEB. Malta: Progress Press, 2010. та ін.
10. Организация Объединенных Наций и др. (2021). Система экологоэкономического учета — Экосистемный учет (СЭЭУ ЭУ). Електронний

ресурс: https://seea.un.org/sites/seea.un.org/files/documents/EA/seea_ea_russian_unofficial_translation_may_2023.pdf.

11. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Місія землепорядкування щодо розвитку екосистемних послуг в Україні. Агросвіт. № 8. 2024. С. 4—14.

12. System of Environmental-Economic Accounting: Experimental Ecosystem Accounting. White cover publication, pre-edited text subject to official editing. European Commission, Organization for Economic Cooperation and Development. N. p.: United Nations, World Bank, 2013.

References:

1. Tretiak, A., Tretiak, V., Tretiak, R. Lobunko, A. and Lobunko, Yu. (2024), "Formation of the system of land-ecological-economic accounting and reporting in Ukraine", Agrosvit, vol. 19, pp. 10—20.

2. Tretiak, A. and Tretiak, V. (2021), "Theoretical basis of a modern land use system development in Ukraine", Agrosvit, vol. 1—2, pp. 3—11.

3. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 19 Oct 2024).

4. United Nations, European Commission, International Monetary Fund, Organization for Economic Cooperation and Development, World Bank (2012), "Integrated Environmental and Economic Accounting", available at: http://unstats.un.org/unsd/envaccounting/seearev/C-Ftrans/R_march2014.pdf (Accessed 25 Oct 2024).

5. UNCCD (2017), Land resources: a global overview, NY, USA.

6. Millennium Ecosystem Assessment (MA) (2005), Ecosystems and Human Well-being. Synthesis Report, Island Press, Washington, DC.

7. European Environment Agency (2010), Europe's environment: state and outlook 2010. Synthesis report, Copenhagen.

8. Ten Brink, P., Berghofer, A., Schroter-Schlaack, Ch., Sukhdev, P., Vakrou, A. and White, S. (2009), TEEB — The Economics of Ecosystems and Biodiversity for National and International Policy Makers. Summary: Responding to the Value of Nature, Welzel+ Hardt, Leipzig.

9. Sukhdev, P., Wittmer, H., Schroter-Schlaack, Ch., Vakrou, A. and White, S. (2010), TEEB — The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Mainstreaming the Economics of Nature. A synthesis of the approach, conclusions and recommendations of TEEB, Progress Press, Malta.

10. United Nations and others (2021), "Ecosystem accounting. System of environmental and economic accounting", available at: https://seea.un.org/sites/seea.un.org/files/documents/EA/seea_ea_russian_unofficial_translation_may_2023.pdf (Accessed 05 Sept 2024).

11. Tretiak, A., Tretiak, V. and Tretiak, N. (2024), "Land Planning mission for the development of ecosystem services in Ukraine", Agrosvit, vol. 8. pp. 4—14.

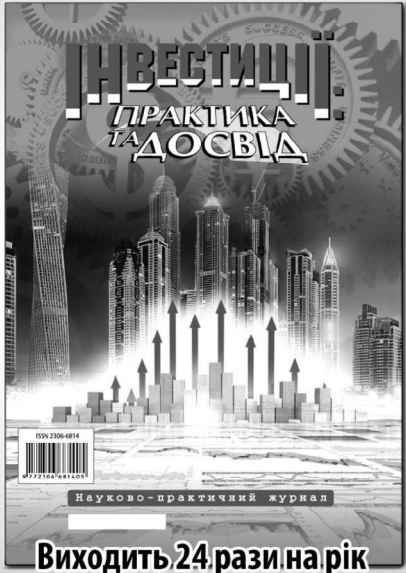
12. System of Environmental-Economic (2013), Accounting: Experimental Ecosystem Accounting. White cover publication, pre-edited text subject to official editing, European Commission, Organization for Economic Cooperation and Development, United Nations, World Bank.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2024 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23892

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 658.15:332.1

Є. В. Міщук,

д. е. н., доцент, професор кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, Криворізький національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4145-3711>

І. Г. Поліщук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, організації та управління підприємствами, Криворізький національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0151-8656>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.20

АНАЛІЗ І УПРАВЛІННЯ ВЛАСНИМ КАПІТАЛОМ ТА ЙОГО РОЛЬ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Ie. Mishchuk,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Accounting, Taxation, Public Administration, and Administration, Kryvyi Rih National University

I. Polishchuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Organization, and Enterprise Management, Kryvyi Rih National University

THE ANALYSIS AND MANAGEMENT OF EQUITY CAPITAL AND ITS ROLE IN THE MANAGEMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES

Стаття присвячена уточненню підходів до аналізу і управління власним капіталом підприємства у контексті його ролі в управлінні підприємницькою діяльністю. Методи дослідження: горизонтальний вертикальний, коефіцієнтний, порівняльний аналіз, кейс-метод — для аналізу прикладу з практики ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг", синтезу — для узагальнення результатів усіх досліджених аспектів управління власним капіталом, включаючи фінансові показники; індукції — для виведення загальних висновків на основі фактів та спостережень, що дозволило сформулювати універсальні рекомендації. Сформульовано проблеми аналізу власного капіталу, до яких віднесено: методологічну неузгодженість під час здійснення трендового й структурного аналізу, до якої включено спотворення пропорцій, логічну суперечність у визначенні часток, втрату економічного сенсу, некоректність інтерпретації результатів; використання загальновизнаного підходу до аналізу фінансових коефіцієнтів у специфічних випадках, коли власний капітал є від'ємною величиною; дисбаланс між компонентами власного капіталу, що ускладнює інтерпретацію результатів аналізу та викликає питання щодо ефективності управління ним. Представлені проблеми проілюстровано конкретними прикладами, у тому числі за даними ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг". Виділено квартет ролей власного капіталу в управлінні підприємницькою діяльністю. Охарактеризовано автономну, буферну, інноваційно-інвестиційну та стратегічну ролі. Обґрунтовано, що стратегія управління власним капіталом в умовах мінливого бізнесового середовища повинна базуватися на динамічному підході, який поєднує в собі адаптивність, використання інноваційних фінансових інструментів та технологій, а також диверсифікацію інвестиційних ризиків для забезпечення стійкого розвитку підприємства.

The article is devoted to refining approaches to the analysis and management of a company's equity in the context of its role in managing entrepreneurial activity. Research methods include horizontal and vertical analysis, ratio analysis, comparative analysis, and the case method — used to analyze the example from the practice of PJSC "ArcelorMittal Kryvyi Rih". Synthesis was applied to generalize the results of all examined aspects of equity management, including financial indicators; induction was used to draw general conclusions based on facts and observations, which allowed for the formulation of universal recommendations. The article identifies the problems of equity analysis, including: methodological inconsistencies during trend and structural analysis, such as distortion of proportions, logical contradictions in defining shares, loss of economic meaning, and incorrect interpretation of results; the use of a generally accepted approach to financial ratio analysis in specific cases when equity is negative; imbalance between components of equity, complicating the interpretation of analysis results and raising questions about the effectiveness of its management. These issues are illustrated with concrete examples, including data from PJSC "ArcelorMittal Kryvyi Rih". A quartet of roles of equity in managing entrepreneurial activity is highlighted. The autonomous, buffer, innovation-investment, and strategic roles are characterized. It is argued that the strategy for managing equity in a dynamic business environment should be based on a dynamic approach that combines adaptability, the use of innovative financial instruments and technologies, as well as the diversification of investment risks to ensure the sustainable development of the enterprise.

Ключові слова: власний капітал, нерозподілений прибуток, непокриті збитки, управління, фінансові коефіцієнти.

Key words: equity, retained earnings, uncovered losses, management, financial ratios.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Відомо, що власний капітал, будучи основою фінансової автономії та стійкості підприємства, відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності управління підприємницькою діяльністю. Однак в умовах економічної кризи, спричиненої воєнними діями, що супроводжуються втратою ринків збуту, порушенням логістичних ланцюгів, зростанням операційних витрат і зниженням платоспроможного попиту, способи традиційного економічного аналізу та підходи до управління як самим власним капіталом, так і підприємницькою діяльністю стають недостатньо ефективними. У балансах багатьох підприємств з'являються статті непокритих збитків, що підриває їх фінансову стійкість у поточному та перспективному періодах. Зазначене зумовлює потребу у трансформації підходів до аналізу власного капіталу, у тому числі актуалізується необхідність виявлення таких підходів та інструментів, що здатні оперативно і точно оцінювати вплив непокритих

збитків на фінансову незалежність та прибутковність підприємства. Не менш нагальною видається потреба в уточненні підходів до управління власним капіталом, які передбачали б гнучкість у прийнятті рішень та адаптацію до сучасного мінливого бізнесового середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблематики аналізу і управління власним капіталом не являється чимось новим для української науки. Найбільш висвітленими є питання його обліку, аудиту, як-от у роботах Бержанір І. [1], Козаченко Д., Мардус Н. [2] та інших. Крім того, вчені-економісти не обходять увагою його сутність, специфіку формування у різних галузях, що відображено в працях Погрішук Г., Волощук Р. [3] та багатьох інших. Дослідження управління власним капіталом підприємств, переважно, є предметом наукових розробок менеджерів, економістів і фінансистів. При цьому вчені надають як загальні пропозиції [4], так і конкретизовані по відношенню до певних підприємств управлінські інструменти, як-от Єпіфанова І., Джед-

Таблиця 1. Результати оцінки динаміки та структури статей власного капіталу ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг", виконані за допомогою класичного горизонтального й вертикального аналізу, 2021–2023 рр.

Складники власного капіталу	2021 рік		2022 рік		2023 рік		Відносне відхилення	
	Тис. грн	Питома вага, %	Тис. грн	Питома вага, %	Тис. грн	Питома вага, %	2022 р./ 2021 р.	2023 р./ 2022 р.
							%	%
Зареєстрований (пайовий) капітал	3859533	5,04	3859533	13,68	3859533	24,10	8,64	10,42
Додатковий капітал	26387986	34,47	27058029	95,91	26672914	166,53	61,44	70,62
Резервний капітал	578930	0,76	578930	2,05	578930	3,61	1,30	1,56
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	45725551	59,73	-3283553	-11,64	-15094583	-94,24	-71,37	-82,60
Власний капітал	76552000	100	28212939	100	16016794	100	0	0

Джерело: розраховано авторами за даними із [10].

жула В., Мотрук Д. для підприємств мобільного зв'язку [5]. Однак, з урахуванням поставленої у даній роботі проблеми, більший науковий інтерес для нас становить управління ним саме в контексті підприємницької діяльності, а також аналіз власного капіталу. Останній також досить широко представлений у загальному вигляді в працях багатьох науковців, серед яких, вважаємо доцільним виділити Ощепкова О., Магденка С. [6], Гнатенко Є. [7], а також авторський колектив на чолі з Нусіновим В. [8]. Разом із цим, варто підкреслити, що не вирішеною частиною даних досліджень є упущення у висвітленні напрямів врахування непокритих збитків в дослідженні структури власного капіталу та показників фінансової стійкості. У цілому, важливість ролі власного капіталу в українській науковій думці, підкреслена такими вченими, як Любар О., Болехівська В., Сімаков О. [9] не викликає сумніву.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в уточненні підходів до аналізу і управління власним капіталом підприємства у контексті його ролі в управлінні підприємницькою діяльністю.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ураховуючи нормативно-правове унормування поняття власного капіталу та його структури у бухгалтерському балансі, у даній роботі будемо дотримуватися саме бухгалтерського погляду на його дефініцію та зміст і сутність відповідних статей.

В економічному аналізі власного капіталу мають місце упущення, пов'язані з неодно-

рідністю формування його компонентів (останнє — тотожні статтям у бухгалтерському балансі). Вважаємо необхідним підкреслити, що нижче наведені проблеми видаються нам цілком очевидними, а тому автори статті не претендують на наукову новизну і цілком допускають наявність наукових розробок, що містять аналогічні міркування. Однак у результаті проведеного нами аналізу фахової літератури за останні кілька років не було знайдено робіт, які можна було процитувати. Імовірно, через наявність кількох сотен публікацій заявленої теми, віднайти саме ті, що містять сформульовані авторами проблеми не представилося можливим.

Отже, сформулюємо вищезгадані проблеми.

1. Методологічна неузгодженість під час здійснення трендового й структурного аналізу. Відомо, що більшість статей власного капіталу підприємства формуються на конкретну дату, в той час як нерозподілений прибуток (непокритий збиток) є результативним показником, що формується з накопичуванням ефектом за певний період. Зокрема, зареєстрований (пайовий) або резервний капітал відображають статичні елементи фінансової структури підприємства, а нерозподілений прибуток/непокритий збиток інтегрує фінансові результати діяльності, які можуть істотно варіюватися протягом часу. Тож без урахування його динамічної природи така дихотомія ускладнює порівняльний аналіз і призводить до викривлених отриманих результатів.

На прикладі аналізу власного капіталу ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг" розглянемо вищезгадану методологічну неузгодженість. Так, у табл. 1 представлені результа-

**Таблиця 2. Результати оцінки показників фінансової незалежності
ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг"**

Фінансові коефіцієнти	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Відхилення	
				2022/2021	2023/2022
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії), частки одиниці	0,72	0,54	0,34	-0,18	-0,2
Коефіцієнт фінансової залежності, частки одиниці	1,38	1,87	2,94	0,49	1,07
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу, частки одиниці	0,27	0,46	0,65	0,19	0,19
Коефіцієнт фінансового ризику, частки одиниці	0,38	0,87	1,94	0,49	1,07
Коефіцієнт фінансової стабільності, частки одиниці	2,62	1,15	0,52	-1,47	-0,63
Коефіцієнт довгострокової заборгованості, частки одиниці	0,09	0,18	0,28	0,09	0,1
Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел, частки одиниці	0,91	0,82	0,71	-0,09	-0,11

Джерело: розраховано авторами за даними із [10].

ти оцінки динаміки та структури статей власного капіталу, здійснювані за допомогою класичного горизонтального й вертикального аналізу.

Отже, через наявну методологічну неузгодженість у 2023 р. частка додаткового капіталу у власному капіталі складає 166,53%, що суперечить базовій логіці, адже питома вага є відношенням частини (окремої статті власного капіталу) до цілого (загальної величини власного капіталу) і за визначенням не може перевищувати 100%.

Окрім того, якщо аналізувати за оціненими та представленими в табл. 1 даними по ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг", то слід указати на наступні неточності:

— спотворення пропорцій. Наявність непокритого збитку у структурі власного капіталу знижує його загальну суму, що використовується як базове "ціле" і призводить до завищення відносної частки інших складників, створюючи ілюзію їх домінування, навіть якщо фактичні значення цих компонентів залишаються невеликими;

— логічна суперечність у визначенні часток. Очевидно, що питома вага є відношенням частини до цілого, яке передбачає позитивне значення останнього. Від'ємне значення одного із компонентів власного капіталу не тільки викривляє його структуру, але й суперечить базовим математичним принципам відносного аналізу. Тож, за від'ємного загального власного капіталу усі відносні частки матимуть некоректні або навіть беззмістовні результати;

— втрата економічного змісту. Наявність непокритих збитків, переважно, свідчить про

незадовільний фінансовий стан підприємства. Порівняння структури у таких випадках не має аналітичного значення, оскільки акцент має бути на подоланні причин негативного результату, а не на пропорціях між складниками. За табл. 1 алогічно аналізувати питому вагу нерозподіленого прибутку (непокритого збитку), визначену на рівні -94,24%;

— некоректність інтерпретації результатів. Від'ємне значення може ввести в оману аналітиків, менеджерів та інвесторів, оскільки вони отримують викривлену картину фінансового стану підприємства. Замість аналізу структури доцільніше зосередитися на заходах із відновлення позитивної динаміки капіталу.

2. Використання загально визнаного підходу до аналізу фінансових коефіцієнтів у специфічних випадках, коли власний капітал є від'ємною величиною. Зазначене, своєю чергою, виникає тоді, коли підприємство має непокриті збитки, які замінюють собою нерозподілений прибуток. Очевидно, що від'ємний власний капітал сигналізує про незадовільну фінансову автономію підприємства і викликає сумніви щодо його здатності виконувати зобов'язання перед кредиторами. Проте міра такої здатності буде різною у підприємств, у яких від'ємна величина власного капіталу розрізняється в рази чи десятки разів. Дана теза є справедливою і в межах одного підприємства, коли динаміка від'ємного власного капіталу демонструє різновекторні зрушення. Іншими словами, власний капітал у -5 грн і -500 000 грн обумовлюватиме різну міру залежності від позикового капіталу. При цьому, нормативні (порогові, граничні) значення ко-

ефіцієнтів фінансової незалежності, в яких використовується власний капітал, традиційно містять градацію тільки для його позитивних значень.

На прикладі аналізу коефіцієнтів фінансової незалежності ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг" розглянемо вищезгадану проблему (табл. 2).

У зв'язку із тим, що в досліджуваному періоді на ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг" загальна величина власного капіталу є позитивною, то традиційно, висновки за даними із табл. 2 включають наступні твердження:

— значення коефіцієнту фінансової незалежності, що характеризує частку власного капіталу у структурі пасивів, зменшився з 0,72 у 2021 р. до 0,34 у 2023 р., що менше, ніж граничне значення (0,5) і свідчить про поступове зниження фінансової автономії ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг" та зростання його залежності від залучених ресурсів [9];

— зростання значення коефіцієнту фінансової залежності з 1,38 до 2,94 за аналізований період вказує на посилення ролі позикових коштів у фінансуванні діяльності ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг", що супроводжується збільшенням ризиків для кредиторів [9];

— значення коефіцієнту концентрації позикового капіталу, що збільшилося з 0,27 у 2021 р. до 0,65 у 2023 р. підтверджує тенденцію до підвищення частки боргових зобов'язань у структурі капіталу, перевищуючи рекомендоване значення у 0,5 [9];

— значення коефіцієнту фінансового ризику збільшилося з 0,38 у 2021 р. до 1,94 у 2023 р. та перевищило рекомендоване значення (1,0), що свідчить про надмірний ризик, пов'язаний із фінансуванням діяльності ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг" позиковими коштами. Аналогічні висновки робляться за результатами аналізу значення коефіцієнту фінансової стабільності, яке знизилося з 2,62 до 0,52 та демонструє суттєве зниження спроможності підприємства підтримувати стабільну фінансову структуру. Значення 2023 р., що вдвічі нижче, ніж рекомендоване (1,0) характеризує критичну залежність підприємства від зовнішнього фінансування [9];

— зростання значення коефіцієнта довгострокової заборгованості з 0,09 до 0,28 є помірним, але тенденція до збільшення боргового навантаження може бути небезпечною за відсутності достатньої капіталізації. Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел, що знизився з 0,91 до 0,71, залишається в межах допустимих значень, однак

його поступове зменшення потребує уваги з боку керівництва [9].

Однак, при наявності непокритих збитків на ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг" у 2022 р. значення коефіцієнту фінансової незалежності набуває значення (0,54 при нормативі 0,5), що не лише не відповідає реальному фінансовому стану підприємства, а й призводить до помилкових висновків щодо його фінансової незалежності. Аналогічні некоректні висновки стосуються й аналізу інших коефіцієнтів з табл. 2 у 2022 р.

Підкреслимо, що негативний власний капітал автоматично зумовлює ситуацію, за якої фінансові коефіцієнти, що залежать від співвідношення власного і залученого капіталу втрачають свою економічну значимість. За таких обставин оцінка фінансової незалежності стає позбавленою аналітичної цінності, оскільки інтерпретація отриманих результатів не дозволяє зробити конструктивних висновків.

3. Дисбаланс між компонентами власного капіталу, що ускладнює інтерпретацію результатів аналізу та викликає питання щодо ефективності управління ним. Справа в тому, що окремі статті власного капіталу, такі як додатковий капітал, можуть перевищувати його сумарну величину. Такий стан, як правило, є наслідком наявності негативних складників у структурі власного капіталу, таких як непокриті збитки або вилучений капітал, які зменшують його загальну величину. Окрім цього, зазначений дисбаланс спотворює результати оцінки рентабельності власного капіталу, що також може ускладнити визначення ефективності управління ним. Загальновідомо, що при діленні двох чисел з однаковим знаком (зокрема, від'ємного власного капіталу на збиток звітного періоду), тобто коли обидва числа від'ємні, знак результату є додатним. А відтак, рентабельність власного капіталу, отримана таким чином може перевищувати рентабельність, отриману діленням позитивних величин власного капіталу на прибуток підприємства. Порівняння між собою отриманих таким чином величин рентабельності власного капіталу є не логічним, оскільки втрачає економічний сенс.

Аналіз ефективності управління капіталом в такому випадку доцільно, на наш погляд, зосереджувати на більш комплексних показниках, які дозволяють розглядати ситуацію з урахуванням як поточних, так і майбутніх фінансових ризиків. Замість традиційного підходу до рентабельності можна також застосувати розрахунок змін у вартості власного капіталу, що

Таблиця 3. Квартет ролей власного капіталу в управлінні підприємницькою діяльністю

Найменування ролі	Зміст і характеристика ролі власного капіталу в управлінні підприємницькою діяльністю
Автономна	Власний капітал забезпечує підприємству фінансову автономію, що дозволяє зменшити залежність від зовнішніх джерел фінансування та зберігати більшу свободу у прийнятті управлінських рішень і знижує ризики, пов'язані з обслуговуванням зовнішніх боргів.
Буферна	Власний капітал виступає фінансовим буфером, який дозволяє підприємству залишатися стабільним у періоди економічної невизначеності та внутрішніх фінансових труднощів, що дає можливість підтримувати ліквідність, покривати тимчасові збитки та адаптуватися до змін на ринку без значних втрат для операційної діяльності.
Інноваційно-інвестиційна	Власний капітал є основним джерелом для фінансування інвестицій підприємства, що включає розширення виробництва, модернізацію технологій та диверсифікацію продуктів, що забезпечує можливості для подальшого росту, впровадження інновацій та підвищення конкурентоспроможності.
Стратегічна	Власний капітал є основою для фінансування амбіційних стратегічних ініціатив, серед яких розширення ринку, впровадження нових продуктів або інтеграція сучасних технологій. Він також дозволяє підприємству здійснювати довгострокові інвестиції, що сприяють її зростанню та розвитку на конкурентному ринку.

Джерело: систематизовано авторами.

дозволяє оцінити, як зміни у структурі активів і зобов'язань відображаються на капітальній вартості підприємства в довгостроковій перспективі. Зазначене може включати оцінку внутрішніх показників, таких як економічна додана вартість (EVA), яка враховує витрати на капітал і дає змогу дослідити, чи створює підприємство вартість для своїх власників за від'ємного власного капіталу [9].

Таким чином, аналіз впливу непокритих збитків на фінансову незалежність та прибутковість підприємства потребує системного підходу, що базується на аналізі як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Непокриті збитки, які виникають у результаті невідшкодованих витрат або збиткових операцій мають прямий вплив на структуру капіталу підприємства та на його здатність забезпечити стабільний грошовий потік для покриття поточних зобов'язань. Тож, для оцінки вищезгаданого впливу доцільно визначити, якою мірою підприємство здатне покрити свої зобов'язання за рахунок власних фінансових ресурсів, не залучаючи зовнішнє фінансування. Крім того, непокриті збитки часто є ознакою низької операційної ефективності або несприятливих умов зовнішнього середовища. Тому для оцінки їх впливу на прибутковість доцільно використовувати відношення власного капіталу до активів (або скільки грн власного капіталу припадає на 1 грн активів). Активи завжди є величиною додатною. Тому, навіть за від'ємного власного капіталу такий показник матиме економічний сенс.

Якщо непокриті збитки продовжують зростати без відповідного коригування стратегії підприємства, то це може призвести до суттєвого зниження прибутковості, що погіршує фінансові результати та може підвищити ризик банкрутства. Водночас, варто врахувати, що ефективне управління збитками, скорочення витрат та стратегічне планування можуть допомогти мінімізувати негативний вплив на прибутковість [5; 9].

Управління власним капіталом є одним із основних інструментів ефективного управління підприємницькою діяльністю, оскільки він визначає фінансову стійкість і можливості підприємства для реалізації своїх стратегічних цілей. Підприємства, які ефективно управляють своїм капіталом, здатні знижувати фінансові ризики та підвищувати конкурентоспроможність, оскільки вони мають можливість ефективно фінансувати свої операції без надмірної залежності від зовнішніх джерел фінансування. Окрім того, воно також включає планування інвестицій та підтримку відповідного рівня резервів для майбутніх витрат і можливих кризових ситуацій. З цієї метою управління власним капіталом має стати частиною загальної фінансової стратегії підприємства, яка повинна бути спрямована на зростання капіталу, підвищення рентабельності та мінімізацію фінансових ризиків у середньо- та довгостроковій перспективі [4; 5].

На основі проведеного дослідження систематизуємо ролі власного капіталу в управлінні

підприємницькою діяльністю, виділивши такі: автономну, буферну, стратегічну, інноваційно-інвестиційну (табл. 3).

Відтак, якщо рівень власного капіталу недостатній, то підприємство стикається з ризиком того, що непокриті збитки можуть посилити фінансові труднощі, збільшуючи потребу в додаткових позиках, що погіршує ситуацію в довгостроковій перспективі. Тому ефективне управління власним капіталом не лише сприяє мінімізації непокритих збитків, а й дозволяє зберігати фінансову стійкість і оперативно реагувати на зміни в ринковому середовищі.

Управління власним капіталом в умовах сучасного мінливого бізнесового середовища вимагає гнучких підходів, які забезпечують адаптивність до змін на ринку та можливість оперативного реагування на зовнішні виклики.

Перший підхід — динамічна стратегія. Вона включає постійний моніторинг фінансових показників і прогнозування можливих економічних коливань, що дозволяє своєчасно коригувати структуру капіталу в залежності від ринкових умов. Враховуючи сучасні економічні реалії, важливо створювати фінансові резерви, які дозволятимуть підприємству швидко реагувати на неочікувані фінансові потрясіння або можливість вигідних інвестиційних пропозицій [4].

Другим підходом слід визнати стратегічне використання гнучких фінансових інструментів, таких як конвертовані облігації або акції, що дозволяють підприємствам оптимізувати структуру капіталу без значного підвищення фінансових ризиків [5].

Третій підхід полягає в активному використанні технологій і аналітики для прийняття обґрунтованих рішень щодо розподілу капіталу, зокрема через інтеграцію великих даних (Big Data) та штучного інтелекту в процес управління фінансами. Даний технологічний підхід дозволяє не тільки прогнозувати майбутні фінансові тенденції, але й адаптуватися до змінних умов у реальному часі, що сприятиме підтриманню конкурентоспроможності на глобальних ринках.

Четвертий підхід — диверсифікуючий. Він передбачає розподіл інвестицій між різними активами та ринками. Створення диверсифікованого портфеля дозволяє знизити ризики, пов'язані з волатильністю одного ринку чи активу, забезпечуючи стабільність і стійкість підприємства у кризових ситуаціях [5].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, у даній роботі уточнені підходи до аналізу і управління власним капіталом підприємства у контексті його ролі в управлінні підприємницькою діяльністю. Сформульовано проблеми аналізу власного капіталу, до яких віднесено: методологічну неузгодженість під час здійснення трендового й структурного аналізу; використання загальновизнаного підходу до аналізу фінансових коефіцієнтів у специфічних випадках, коли власний капітал є від'ємною величиною; дисбаланс між компонентами власного капіталу, що ускладнює інтерпретацію результатів аналізу та викликає питання щодо ефективності управління ним. Представлені проблеми проілюстровано конкретними прикладами, у тому числі за даними ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг". Систематизовано ролі власного капіталу в управлінні підприємницькою діяльністю. Охарактеризовано автономну, буферну, інноваційно-інвестиційну та стратегічну ролі. Обґрунтовано, що стратегія управління власним капіталом повинна базуватися на динамічному підході, який поєднує в собі адаптивність, використання інноваційних фінансових інструментів та технологій, а також диверсифікацію інвестиційних ризиків для забезпечення стійкого розвитку підприємства в умовах глобальної економічної нестабільності.

Напрямом подальших досліджень є розробка механізму управління непокритими збитками та його імплементація в цілісний процес управління підприємницькою діяльністю.

Література:

1. Бержанірі І. А. Власний капітал підприємства: економічна сутність та особливості обліку. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2023. Вип 19. Т.2. С. 78—86.
2. Козаченко Д. М., Мардус Н. Ю. Теоретичні аспекти обліку, аудиту та аналізу власного капіталу підприємства. Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством: матеріали 5-ї Всеукр. наук.-практ. конф., 14—15 квітня 2022 р. Полтав. держ. аграрний ун-т. Полтава, 2022. С. 104—106.
3. Погріщук Г. Б., Волощук Р. Є. Власний капітал підприємства: сутність і особливості формування в Україні. Економіка та держава. 2020. № 7. С. 16—23.
4. Міщук Є.В., Міщенко В.В. Особливості системи управління власним капіталом

підприємства та шляхи її вдосконалення. Агросвіт. 2015. № 24. С. 46—49.

5. Єпіфанова І. Ю., Дзеджула В. В., Мотрук Д. А. Управління власним капіталом підприємств мобільного зв'язку. Вісник Хмельницького національного університету. 2022. № 1. С. 301—304.

6. Ощепков О., Магденко С. Аналіз власного капіталу м'ясопереробних підприємств України як основного джерела їхнього фінансування та розвитку. Food Industry Economics. 2021. № 13 (1). URL: <https://doi.org/10.15673/fie.v13i1.1987>

7. Гнатенко Є. Щодо методики аналізу власного і позикового капіталу підприємства. Економіка та суспільство. 2019. № 20. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/18>

8. Фінансовий аналіз промислових підприємств: навчальний посібник / за заг. ред. проф. В.Я. Нусінова; ДВНЗ "КНУ", МОН України. Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов, 2016. 511 с.

9. Любар О., Болехівська В., Сімаков О. Власний капітал та його вплив на розвиток вітчизняної науки. Економіка та суспільство. 2019. № 20. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/19>

10. Офіційний сайт ПАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг": інформація для акціонерів та стейкхолдерів. URL: <https://ukraine.arcelormittal.com/corporate-responsibility/informatsiia-dlia-aktsioneriv-ta-steykholderiv> (дата звернення: 10.11.2024).

References:

1. Berzhanir, I. A. (2023), "Equity of the enterprise: economic essence and features of accounting", Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu, vol. 19, no. 2, pp. 78—86.

2. Kozachenko, D. M. and Mardus, N. Yu. (2022), "Theoretical aspects of accounting, audit and analysis of the enterprise's own capital", Aktual'ni problemy ta perspektvy rozvytku obliku, analizu ta kontroliu v sotsial'no-orientovanij systemi upravlinnia pidpryemstvom: materialy 5-i Vseukr. nauk.-prakt. konf. [Current problems and prospects for the development of accounting, analysis and control in a socially oriented enterprise management system: materials of the 5th All-Ukrainian scientific and practical conference.], Poltav. derzh. ahrarnyj un-t., Poltava, Ukraine, pp. 104—106.

3. Pohrishchuk, H. and Voloshchuk, R. (2020), "Own capital of the enterprise: essence and features of formation in Ukraine", Ekonomika ta derzhava, vol. 7, pp. 16—23.

4. Mischuk, E. and Mishchenko, V. (2015), "Features equity management enterprises and ways to improve it", Agrosvit, vol. 24, pp. 46—49.

5. Yepifanova, I. Yu., Dzhdzhula, V. V. and Motruk, D. A. (2022), "Equity management of mobile communications companies", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu, vol. 1, pp. 301—304.

6. Oschepkov, O. and Mahdenko, S. (2021), "Analysis of equity capital of meat processing enterprises in Ukraine as the main source of their financing and development", Food Industry Economics, vol. 13 (1). <https://doi.org/10.15673/fie.v13i1.1987>

7. Hnatenko, Ye. (2019), "About the method of analysis of own and loan capital enterprise", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 20, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/18> (Accessed 05 Nov 2024).

8. Nusinov, V.Ya. (2016), Finansovyj analiz promyslovykh pidpryemstv [Financial analysis of industrial enterprises], DVNZ "KNU", MON Ukraine, Kryvyi Rih, Ukraine.

9. Liubar, O., Bolekhivs'ka, V. and Simakov, O. (2019), "Own capital and its influence on the development of domestic science", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 20, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/19> (Accessed 05 Nov 2024).

10. ArcelorMittal Kryviy Rih (2026), available at: <https://ukraine.arcelormittal.com/corporate-responsibility/informatsiia-dlia-aktsioneriv-ta-steykholderiv> (Accessed 10 Nov 2024).

Стаття надійшла до редакції 18.11.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 314.1:316.4:331.101:331.5.024.5

Н. І. Патика,

д. е. н., професор, завідувач відділом соціально-економічного розвитку сільських територій,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0062-7631>

Н. В. Германюк,

к. е. н., старший викладач кафедри аграрного менеджменту та маркетингу,
Вінницький національний аграрний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9676-1127>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.28

ЗАЙНЯТІСТЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: НОВІ ВИКЛИКИ Й ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

N. Patyka,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Socio-Economic Development
of Rural Areas, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

N. Germaniuk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Agrarian Management
and Marketing, Vinnytsia National Agrarian University

RURAL EMPLOYMENT IN MODERN CONDITIONS: NEW CHALLENGES AND PRIORITIES FOR ENSURING

У статті удосконалено науково-методичні основи дослідження зайнятості сільського населення в Україні в частині визначення чинників, що впливають на рівень зайнятості. Проведено моніторинг зайнятості сільського населення за 2002—2023 рр., визначено тенденції та основні чинники впливу на її рівень. З'ясовано, що за аналізований період рівень зайнятості стабільно знижувався, що свідчить про посилення кризи на сільському ринку праці. Основними факторами впливу визначено порушення фундаментальних чинників ринку праці, дефіцит робочих місць, звуження сфери сільськогосподарської праці, зміни в структурі сільськогосподарського виробництва, науково-технічний прогрес, недостатній рівень професійної мобільності сільського населення, низький рівень оплати праці, зменшення чисельності економічно активного сільського населення, деформація його вікової структури тощо. Визначені пріоритети забезпечення зайнятості сільського населення можуть слугувати дієвим інструментом для розробки ефективної соціально-економічної політики держави та стати орієнтиром і складовою державної й регіональних (місцевих) програм зайнятості населення.

There are signs of a systemic crisis in the rural labour market that require intensification of research and implementation of a set of scientifically based measures of state influence to address the challenges of rural employment. The purpose of the article is to develop the theoretical and methodological foundations for studying the rural population employment in modern conditions and to develop scientific and practical recommendations for its provision. The methodological basis of the study were the dialectical method of scientific cognition and the systematic approach. Economic and statistical methods (comparative analysis, averages and relative values, trend analysis, graphical method, index analysis, etc.) were used in analytical research. The article improved the scientific and methodological foundations of the study of the rural population employment in Ukraine in terms of determining the factors influencing the level of employment. Monitoring of rural employment for 2002—2023 was carried out, trends and main factors influencing its level were identified. It was found that during the analysed period, the level of employment steadily declined, which indicates an intensification of the crisis in the rural labour market. The main factors of influence are disruption of the

fundamental factors of the labour market, shortage of jobs, monostructural nature of rural employment, narrowing of the agricultural labour sector, changes in the structure of agricultural production, scientific and technological progress, insufficient level of professional mobility of the rural population, low wages, reduction in the number of economically active rural population, deformation of its age structure, etc. Priorities for ensuring employment of the rural population have been identified, in particular in terms of stimulating the development of a diversified structure of rural employment, which primarily involves diversification of agricultural production. The livestock industry and aquaculture have great potential for permanent employment and stable incomes for rural residents. Particular attention should be paid to the development of processing industries, the provision of various consumer, information and communication services, and other non-agricultural activities. These proposals can serve as an effective tool for developing an effective state socio-economic policy and become a guideline and component of state and regional (local) employment programmes.

Ключові слова: моноструктурна зайнятість, сільське населення, сільський ринок праці, чинники впливу, диверсифікація, пріоритети державної політики.

Key words: monostructured employment, rural population, rural labor market, factors of influence, diversification, state policy priorities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний стан соціально-економічного розвитку сільських територій України характеризується наявністю недоліків та негараздів економічного, соціального, інституційного характеру тощо, які зумовлюють появу та поширення негативних тенденцій на сільському ринку праці. Які доповнюються й посилюються через російсько-українську війну. Враховуючи той факт, що сільське населення в Україні становить понад 30% наявного, то рівень його зайнятості значною мірою визначає соціально-економічний розвиток країни в цілому.

Аналіз втілення в життя заходів щодо формування ефективного сільського ринку праці та розбудови соціуму села, масштаби обговорення даних питань в наукових колах свідчить про те, що це надзвичайно актуальна проблема. На разі рівень безробіття серед сільського населення за офіційними даними становить понад 11%, а фактично — понад 50%, відбувається безпрецедентна депопуляція на сільських територіях, зростає інтенсивність трудової та воєнної міграції, поширюються дискримінаційні обмеження на ринку праці. Все це свідчить про кризову й загрозливу ситуацію в сфері зайнятості сільського населення. Сьогодні вона характеризується, насамперед, досить відчутним звуженням прикладання живої праці в галузі сільського господарства, безробіттям та зубожінням сільського населення, яке нині частково вирішується за рахунок лише праці в особистому секторі селян.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження зайнятості сільського населення, розробку організаційно-економічних, правових, соціальних та інших механізмів її забезпечення зробили відомі вітчизняні вчені О. Булавка [1; 2], Я. Гадзало, В. Жук [9], І. Гнибіденко [3; 14], О. Грішнова [4], В. Дієсперов [1], О. Кочемировська [5], І. Курило [6], Е. Лібанова, О. Макарова [7], М. Малік, В. Мамчур [8], М. Могилова [9], О. Могильний [14], Н. Патица, О. Нартюк [10], І. Петрова [12; 13], О. Поплавська, О. Шевчук [11], М. Руженський [15], В. Рябоконь [16], В. Шебанін, Ю. Кормишкін [17] та ін. Питання зайнятості сільського населення активно досліджуються й іноземними науковцями. Зокрема, особливості зайнятості сільського населення в різних країнах, вплив чинників на сільський ринок праці, функціонування ринків праці в сільській місцевості в сучасних умовах, передумови міграції сільського населення до міст і наслідки цих процесів для економіки регіонів і країни в цілому тощо [18—23].

Разом з тим попри наявність цілої низки наукових праць, які висвітлюють різні аспекти зайнятості, в Україні наразі існують безліч проблемних питань забезпечення зайнятості сільського населення, пов'язаних як із загальною кризовою соціально-економічною ситуацією на сільських територіях, демографічним неблагополуччям, так і тих, що виникли під час російсько-української війни й потребують більш детального вивчення.

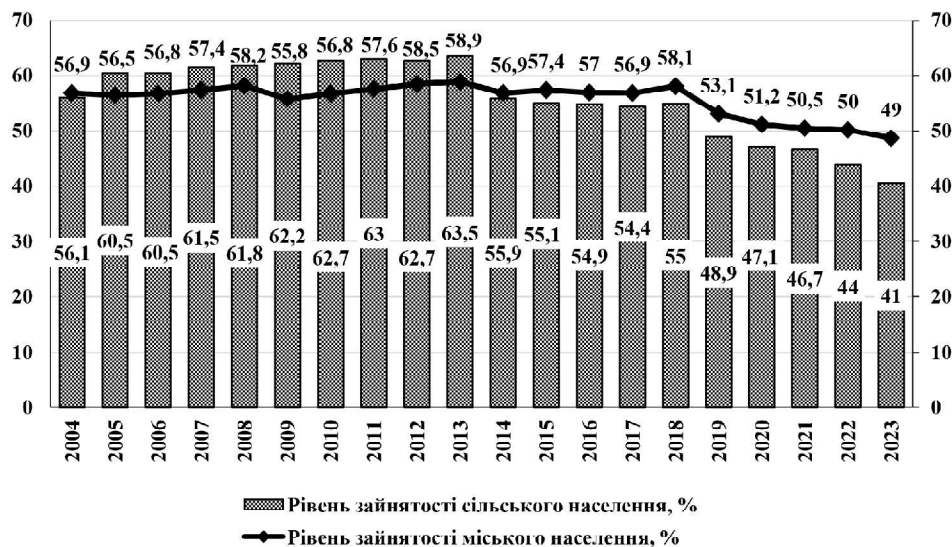

Рис. 1. Рівень зайнятості сільського та міського населення в Україні, %

Джерело: сформовано авторами за даними Державної служби статистики України [24].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Відтак метою даної статті є розвиток теоретико-методичних засад дослідження зайнятості сільського населення в сучасних умовах та розробка науково-практичних рекомендацій щодо її забезпечення.

Для досягнення визначеної мети були сформульовані такі дослідницькі завдання:

- здійснити моніторинг зайнятості сільського населення, визначити особливості у сфері соціально-трудових відносин на сільських територіях в сучасних умовах,
- розвинути науково-методичні основи дослідження зайнятості сільського населення в частині визначення чинників впливу;
- визначити пріоритетні напрями державної політики щодо забезпечення зайнятості сільського населення з урахуванням форс-мажорних обставин.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для вирішення завдань дослідження й досягнення поставленої мети було використано діалектичний метод наукового пізнання, а також загальнонаукові та спеціальні методи. Зокрема, з метою оцінки стану та тенденцій зайнятості сільського населення в аналітичних дослідженнях застосовано економіко-статистичні методи (порівняльного аналізу, середніх і відносних величин, трендовий аналіз, графічний метод, індексний аналіз тощо). Для визначення чинників впливу на зайнятість сільського населення використано системний аналіз. За допомогою прийомів абстрактно-логічного

методу та методу узагальнення зроблено висновки та окреслено шляхи реалізації державної політики щодо забезпечення зайнятості сільського населення.

При проведенні дослідження використовувалися офіційні статистичні дані за 1990—2023 рр. [24—33; 36]

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В сучасних умовах постійно зростає потреба в ефективних наукових дослідженнях проблем зайнятості сільського населення, насамперед в частині обґрунтування стратегічних напрямів їх розв'язання, пошуку та розробки механізмів створення нових робочих місць, залучення працівників дефіцитних професій, спроможних забезпечити використання сучасних технологій та досягненням постійно зростаючих результатів, збереження сільського укладу життя як надійного джерела поповнення сільськогосподарських кадрів та ін.

Результати досліджень свідчать про наявність стійких негативних тенденцій у соціально-економічному розвитку сільських територій, на яких проживає 30,4% населення України. Зокрема, тут спостерігається безпрецедентна депопуляція, низький рівень зайнятості та доходів, зростання інтенсивності трудової й воєнної міграції, занепад соціальної інфраструктури на селі й інші, що становлять потенційну загрозу для стабільного соціального розвитку та економічної безпеки держави.

Рівень зайнятості сільського населення має стійку негативну тенденцію. Зокрема за останні

**Таблиця 1. Зайняте сільське населення у віці 15–70 років
за видами економічної діяльності у 2014–2021 рр.**

Показники	2014	2015	2019	2020	2021	2021 р. до 2014 р.
Чисельність сільського населення у віці 15-70 років, тис. осіб	9439,6	9412,3	9236,0	9143,42	9062,7	96,0
Кількість зайнятого сільського населення у віці 15-70 років, тис. осіб	5292,4	5134,2	5163,5	4931,6	4835,5	91,4
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство, тис. осіб	2249,27	2115,29	1925,99	1874,01	1837,49	81,7
у тому числі за видами економічної діяльності, у відсотках до підсумку						
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	42,5	41,2	37,3	38	38	-4,5
промисловість	10,8	10,5	11,7	11,6	12,3	1,5
будівництво	6,2	6,4	7,6	7,8	8	1,8
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	9,3	9,9	11,3	10,9	11,2	1,9
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	4,9	5,1	4,6	4,8	4,7	-0,2
тимчасове розміщування й організація харчування	1,2	1,5	1,9	1,8	1,6	0,4
надання інших видів послуг	25,1	25,4	25,6	25,1	24,2	-0,9

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [27].

20 років він знизився на 9,2 в. п. до 46,7% у 2021 р. за даними Державної служби статистики України, а за нашими оцінками — до 40,6% у 2023 р. (рис. 1). Порівнюючи з рівнем зайнятості міського населення, який теж має низхідний тренд, варто зазначити, що темпи зниження рівня зайнятості сільського населення значно вищі. Окрім того, якщо до 2013 р. спостерігалося перевищення рівня зайнятості селян перед містянами, то надалі ситуація стала оберненою — можливостей працевлаштування у містах є більше, ніж на селі.

Істотне зниження рівня зайнятості сільського населення пояснюється багатьма чинниками — демографічними, соціально-економічними, політичними, інституційними, суб'єктивними (індивідуальними) тощо. Основними проблемами на сьогодні варто визнати: погіршення фундаментальних чинників сільського ринку праці: суттєве перевищення пропозиції робочої сили над попитом на неї, демографічне неблагополуччя, мобілізація економічно активного сільського населення, міграційна криза, спричинена російською агресією 2022 року, проблеми з укомплектуванням вакансій кваліфікованих фахівців, низькі рівні доходів, зниження життєвого рівня селян тощо. Кожен із цих чинників сам по собі чи сукупність їх у певній комбінації виступають передумовою появи проблем забезпечення зайнятості сільського населення. Чітка ідентифікація цих

проблем слугує базисом для визначення основних напрямів реформування вітчизняного сільського ринку праці та вибору інструментів для його реалізації.

Подібна ситуація спостерігається й у сільськогосподарському виробництві, де у 2021 р. кількість задіяних працівників зменшилася на 38,3% в порівнянні з 2000 р., а їх частка від загальної кількості працюючого населення скоротилася на 4,4 в. п. до 17,2%. У 2023 р. чисельність сільськогосподарських працівників за нашими оцінками зменшилася ще на 6,5% до 2517 тис. осіб. Водночас постійно зменшується потреба аграрних підприємств у працівниках, за 2005—2023 рр. скорочення становить майже 7,5 раза.

Це викликано не тільки скороченням кількості сільського населення (порівняно з 1990 р. чисельність сільського населення зменшилася на 4495,7 тис. осіб, або на 26,5%), в першу чергу економічно активного (половина жителів села — особи пенсійного віку, а понад 18% — особи віком 65+) [25], а й зміною структури сільськогосподарського виробництва, передусім на користь менш трудомісткого рослинництва (співвідношення рослинництва і тваринництва у структурі виробництва складає відповідно 78,2% до 21,8%) [26]. Відтак частка сільського населення, зайнятого у сільському, лісовому та рибному господарстві за період 2014—2021 рр. зменшилася на 3 в. п. до 38% (табл. 1).

Таблиця 2. Кількість вакансій кваліфікованих робітників сільського та лісового господарства та чисельність безробітних, зареєстрованих у Державній службі зайнятості у 2021–2023 рр. (в середньому за місяць), осіб

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до :			
				2021 р.		2022 р.	
				осіб +(-)	%	осіб +(-)	%
Кількість вакансій	19969	12340	8646	-11323	43,3	-3694	70,1
Кількість безробітних	41769	27422	17437	-24332	41,7	-9985	63,6
з них жінок	25482	18096	13826	-11656	54,3	-4270	76,4
жінки до загальної кількості безробітних, %	61,0	66,0	79,3	—	+18,3	—	+13,3
Кількість претендентів на 1 вакансію	2,09	2,22	2,02	-0,07	96,7	-0,2	91,0
в тому числі :	0,81	0,75	0,42	-0,39	51,9	-0,33	56,0
— чоловіків							
— жінок	1,28	1,47	1,60	0,32	125,0	0,13	108,8

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби зайнятості [30].

При цьому у рослинництві задіяно 77,1%, тваринництві — 11,0, лісовому господарстві — 10,8, рибному господарстві — менше 1% усього зайнятого у сільському господарстві населення. За цей період частка зайнятих зросла тільки у рослинництві — на 4,9 в. п., у інших галузях відбулося скорочення: у тваринництві на майже 4, лісовому господарстві — на 0,19, рибному господарстві — на 0,73 в. п. Зростання рівня зайнятості у рослинництві характерне для вирощування зернових, бобових культур і насіння олійних культур (на 5,04 в. п.) і незначно — при вирощуванні ягід, горіхів та інших фруктів (на 0,44 в. п.). Для інших видів економічної діяльності в сільському господарстві притаманне зменшення чисельності зайнятих: на розведенні великої рогатої худоби молочних порід — на 2,0 в. п., при розведенні свійської птиці — на 1,95, вирощуванні зерняткових і кісточкових фруктів — на 0,49, багаторічних культур — на 0,41, винограду — 0,39, на вирощуванні овочів і баштанних культур, коренеплодів і бульбоплодів — на 0,36 в. п. [27]. Це свідчить про поступове, але невпинне зменшення кількості робочих місць в сільському господарстві, і необхідність розвивати інші види економічної діяльності та організаційні форми підприємництва на селі для забезпечення зайнятості сільського населення.

Негативним тенденціям у сфері зайнятості сільського населення сприяє і нижчий, ніж в інших галузях, рівень доходів сільськогосподарських працівників. Зокрема, у 2023 р. середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві в еквіваленті повної зайнятості становила 14184 грн, що в середньому на 3258 грн менше, ніж середня заробітна плата в економіці України (17442 грн), і на 4206 грн менше, ніж в

промисловості (18390 грн), тобто складає лише 81,3 та 77,1% від її рівня в економіці країни та промисловості відповідно. [28] Це призводить до втрати цінності сільської праці, зростання бідності та поглиблення соціального та майнового розшарування.

Окрім недостатнього й дискримінаційного рівня оплати в сільському господарстві, працівники аграрних підприємств ще й не мають впевненості у постійній й стабільній роботі, постійно знаходяться в ситуації можливого звільнення. З 2010 р. по 2022 р. на 33,7% змен-

шилася кількість сільськогосподарських підприємств, причому як середніх (на 51%), так і малих (на 32,9), і мікропідприємств (на 35,6%). Втричі — з 13 од. до 39 од. — за аналізований період зросла кількість крупних аграрних товаровиробників [29].

Зменшення кількості сільськогосподарських підприємств призводить до звільнення працівників чи переведення їх на скорочений робочий тиждень. Крупні підприємства також не створюють додатково або подеколи навіть скорочують робочі місця на протигагу зростанню обсягів виробництва. Адже маючи достатньо фінансових ресурсів, вони активно інвестують у новітні розробки, в своїй роботі активно використовують сучасні технології, сучасну техніку й інноваційні технічні пристрої, практикують автоматизацію й роботизацію робочих процесів і операцій. Використання досягнень науково-технічного прогресу призводить до скорочення попиту на робочу силу, яку заміняють дрони, автомати, роботи тощо. Такі тенденції в сільськогосподарському підприємстві за період 2010–2023 рр. призвели до зниження зайнятості на 13,6%, і майже на 40% зменшилася кількість найманих працівників у сільському господарстві.

Це свідчить про поступове, але невпинне зменшення кількості робочих місць в сільському господарстві. Так, у 2021 р. на 19969 наявних вакансій кваліфікованих робітників сільського та лісового господарства припадало 41769 осіб, які раніше працювали в цій галузі та які офіційно мали статус безробітних, тобто на одну вакансію претендували 2,09 безробітних, причому з них 61% складали жінки. У 2022 р. порівняно з попереднім кількістю наявних вакансій зменшилася майже на 40%, на одну ва-

Таблиця 3. Неформально зайняте сільське населення за видами економічної діяльності у 2015 та 2021 роках

Показники	2015 рік			2021 рік			2021 р. до 2015 р., в. п.
	усього	з нього неформа- льно зайняте	частка неформа- льно зайнятих, %	усього	з нього неформа- льно зайняте	частка неформа- льно зайнятих, %	
Сільська місцевість, тис. осіб	5134,2	2185,0	42,6	4835,5	1715,3	35,5	-7,1
у тому числі за видами економічної діяльності:							
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2115,3	1466,1	69,3	1837,5	1235	67,2	-2,1
промисловість	539,1	94	17,4	594,8	68,6	11,5	-5,9
будівництво	328,6	255,6	77,8	386,8	219,6	56,8	-21,0
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортни х засобів і мотоциклів	508,3	196,7	38,7	541,6	97,8	18,1	-20,6
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	261,8	39,3	15,0	227,3	18,9	8,3	-6,7
тимчасове розміщування й організація харчування	77	28,4	36,9	77,4	15,4	19,9	-17,0
надання інших видів послуг	1304,1	104,9	8,0	1170,2	60	5,1	-2,9

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [32].

кансію вже було 2,22 людини зі статусом безробітних. У 2023 р. за даною професійною категорією пропонувалося лише 8646 вакансій, тобто 2,02 особи з розрахунку на одне вільне місце (табл. 2).

Станом же на 1 липня 2024 р. на 941 наявну вакансію кваліфікованих робітників сільського та лісового господарства налічувалося 4815 осіб, які шукали роботу, на одну вакансію припадало 5,12 особи, що шукали роботу. З огляду на наведені дані ситуація із забезпеченням кадрами сільськогосподарського виробництва не виглядає критичною, оскільки є цілком достатня кількість безробітних, яких можливо залучити до роботи за вакантними спеціальностями. Разом з тим слід зазначити, що якщо по таких професіях як охоронці, нічні сторожі, свинарі, птахівники, тваринники, частково вантажники і підсобні робітники в сільському господарстві достатньо безробітних осіб, які могли б виконувати такі роботи (в тому числі за рахунок жінок, які нині претендують на такі посади, які раніше традиційно вважалися пере-

важно чоловічими), то відчутна нестача кадрів спостерігається серед водіїв категорій вантажного автотранспорту (особливо великої вантажопідйомності), трактористів, комбайнерів, кваліфікованих слюсарів-ремонтників, токарів, особливо високих розрядів та фахівців-спеціалістів (інженерів, механіків, агрономів, електриків і т. ін.). [31]

Також характерною рисою ринку праці сільської місцевості є те, що понад третину його учасників з боку пропозиції робочої сили є неформально зайняті працівники (табл. 3), тобто в наявності тіньовий ринок праці. І хоча за останній час спостерігається позитивна динаміка щодо ситуації з неформальною зайнятістю на сільському ринку праці — за період 2015—2021 рр. її частка зменшилася на 7,1 в. п., тим не менше її масштаби є вражаючими. Зокрема, в сільському господарстві майже 70% — це неформально зайняті працівники, в будівництві — майже 60%.

Під час російсько-української війни ситуація значно погіршилася. На сучасний

Таблиця 4. Зайнятість сільського населення віком 15—64 роки, порівняння: Україна й країни ЄС, %

Країни	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 р. до 2019 р., в.п.
Україна	60,4	58,3	57,8	55,3	52,2	-8,2
Європа 27	69,0	68,3	68,6	70,4	70,7	1,8
Країни ЄС з найвищим рівнем зайнятості сільського населення						
Нідерланди	77,9	77,7	80,9	82,3	83,1	5,2
Німеччина	78,5	78	77,8	78	78,3	-0,2
Швеція	76,6	74,6	75	77	77,2	0,6
Австрія	76,1	75,3	74,8	76,6	76,9	0,8
Чехія	75,6	75	75,2	76,3	76,1	0,5
Єстонія	71,8	71,3	72,1	75,2	75,5	3,7
Данія	73,4	73,2	74,9	75,7	75,3	1,9
Країни ЄС з найнижчим рівнем зайнятості сільського населення						
Хорватія	58,8	58,2	62,6	64,5	65	6,2
Бельгія	64,3	64	63	64,2	64,6	0,3
Греція	57,8	56,8	57,1	59,8	61,7	3,9
Румунія	70,2	70,1	60,5	61,5	61,6	-8,6
Італія	58,9	57,6	58,7	60,7	61,5	2,6
Довідково: інші країни ЄС - найближчі сусіди України						
Польща	65,9	66,7	67,7	68,4	68,9	3,0
Болгарія	65,6	64,4	64,1	66,8	66,3	0,7
Латвія	69,4	70,5	67,5	69,6	70,2	0,8
Литва	67,5	64,6	64,9	69,4	67,5	0

Джерело: розраховано авторами за даними Євростату[33] та Державної служби статистики України [24].

сільський ринок праці окрім традиційних чинників впливають нові, викликані війною, а саме: окупація ворогом територій, мобілізація працівників аграрних підприємств, вимушена міграція сільського населення, знищення підприємств, їх основних та оборотних засобів тощо. Відсутність офіційних статистичних даних не дає можливості оцінити фактичний рівень зайнятості, проте згідно експертних оцінок його зниження є суттєвим, а в окремих регіонах і катастрофічним. Навіть не зважаючи на заходи Кабінету Міністрів України, інших центральних й регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування, вжиті для боротьби з викликами, підтримання економічної активності бізнесу, збереження зайнятості та певного рівня споживання населенням, що були прийняті й реалізовані в умовах воєнного стану функціонування економіки в цілому та її аграрного сектору, зокрема.

Певні ризики у сфері зайнятості також пов'язані із перспективами вступу України до Європейського Союзу, де рівень зайнятості сільського населення та доходів від неї значно вищий, а зростання конкуренції на аграрному ринку спонукатиме українських товаровиробників зменшувати кількість зайнятих для забезпечення конкурентних переваг. Наразі

рівень зайнятості сільського населення віком 15—64 років в Україні та Європі суттєво різняться: так, у 2023 р. середнє його значення в країнах ЄС-27 становило 70,7%, причому за останні п'ять років відбулося зростання на 1,8 в. п. Найвищий рівень зайнятості сільського населення спостерігається у Нідерландах (83,1%), Німеччині (78,3), Швеції (77,2%). Найнижчий рівень зайнятості характерний для Італії (61,5%), Румунії (61,6) і Греції (61,7%). В Україні рівень зайнятості цієї категорії громадян становить лише 52,2% і на противагу ЄС за цей же період відбулося його зниження на 8,2 в. п. (табл. 4).

Стимування пов'язаних з цим ризиків потребуватиме використання фінансової допомоги для країн, які готуються до вступу в ЄС (Інструмент передвступної допомоги, ІРА). ІРА спрямована на підтримку країн-бенефіціарів у прийнятті та впровадженні політичних, інституційних, правових, адміністративних, соціальних та економічних реформ, необхідних для відповідності цінностям ЄС, поступового узгодження з правилами, стандартами, політикою та практикою ЄС. Так, наприклад, в ІРА ІІІ (2021-27) ціллю визначено сприяння розвитку бізнесу, зростанню зайнятості в сільській місцевості, покращенню позицій фермерів у ланцюжку вартості та залученню молодих фермерів до сільського господарства. Довідково: на період 2021—2027 рр. ЄС на програмі ІРА ІІІ виділив 990 млн євро для п'яти країн-кандидатів Албанії, Чорногорії, Північній Македонії, Сербії та Туреччини [34]. Бізнес-клімат наблизитиметься до умов, як у країнах ЄС — інвестори діятимуть на ринку, який є передбачуваним, а бізнес — захищеним. Ці характеристики є визначальними векторами суспільного розвитку України та обумовлюють ознаки середовища, в якому формуватиметься в т. ч. зайнятість сільського населення.

Водночас ситуація у сфері зайнятості сільського населення, ускладнена війною, пандемією, нестабільністю аграрного ринку та пов'язаних з ними кризовими явищами, вимагає активізації наукових досліджень та дієвих наукових розробок. Зокрема в Україні так і не озвучено чітку державну позицію щодо стану зайнятості в сільській місцевості та заходів, спрямованих на її поліпшення. Життєво важливі потреби самозайнятих осіб у сільській місцевості все ще залишаються без належного реагування держави, наростає соціальна відчу-

женість унаслідок погіршення всього спектру соціально-трудових відносин.

Результати досліджень підтверджують необхідність активізації соціальної політики держави в частині поліпшення демографічної ситуації на селі, підвищення рівня життя сільського населення, розвитку його професійних навичок та підвищення продуктивності праці, зменшення диференціації між доходами сільського та міського населення, сприяння розвитку ефективного бізнес-середовища.

Пріоритетними шляхами реалізації державної політики щодо забезпечення зайнятості сільського населення в Україні має стати підтримка економічного розвитку сільських територій та створення сприятливих умов для підвищення рівня зайнятості сільського населення шляхом стимулювання розвитку різногалузевої структури зайнятості, урізноманітнення сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності; розвитку тваринництва та вирощування водних біоресурсів (аквакультура); впровадження нових виробництв, в першу чергу переробних; надання різноманітних побутових, інформаційно-комунікаційних послуг та інших видів діяльності.

Інституціоналізація соціально захищеної зайнятості селян працездатного віку має стати одним з головних національних пріоритетів держави, а заходи державної соціально-економічної політики щодо забезпечення зайнятості сільського населення повинні бути пов'язані з використанням комплексного підходу до розвитку сільських територій у відповідності до селозберігаючої моделі.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підводячи підсумки проведеного дослідження у сфері зайнятості сільського населення маємо підстави для таких узагальнень.

З'ясовано, що динаміка рівня зайнятості сільського населення в Україні має негативну тенденцію. Це пояснюється звуженням сфери сільськогосподарської праці, змінами в структурі сільськогосподарського виробництва, диспропорцією кон'юнктури сільських ринків праці, дефіцитом робочих місць, низькою продуктивністю праці в сільському господарстві, недостатнім рівнем професійної мобільності сільського населення, низьким рівнем оплати праці, зменшенням чисельності економічно активного сільсько-

го населення та деформація його вікової структури тощо. Окрім того, третій рік поспіль на сільський ринок праці впливають чинники, викликані російсько-українською війною, а саме: окупація ворогом територій, вимушена міграція сільського населення, масова мобілізація селян-чоловіків — не секрет, що нині у нас селянсько-робітнича армія, знищення підприємств, розташованих на сільських територіях тощо.

З урахуванням впливу воєнних дій на сільську місцевість та зайнятість сільського населення необхідно вже зараз розробляти нові або корегувати вже напрацьовані стратегічні пріоритети щодо мінімізації деструктивних наслідків екстремальних подій і наповнювати конкретними заходами та ресурсами людиноцентричні, територіально-орієнтовані державні й місцеві програми зайнятості сільського населення.

Особливої уваги в подальшому потребуватимуть дослідження щодо сприяння зайнятості демобілізованих військовослужбовців, в тому числі і осіб з інвалідністю, іншими обмеженими можливостями. Згідно чинного законодавства роботодавець зобов'язаний зберігати робоче місце на час військової служби працівника. Однак, в реальності лише близько половини опитаних мобілізованих повідомили про збереження за ними місця попередньої роботи, при цьому не всі з них бажають, в силу різних суб'єктивних і об'єктивних чинників, повертатися на попереднє місце роботи. Згідно даних Міністерства оборони України станом на жовтень 2024 р. в Україні вже мобілізовано понад 1,050 млн осіб [35]. Таким чином, по завершенню воєнних дій виникнуть питання щодо подальшого працевлаштування сотень тисяч учасників бойових дій (УБД). За даними Державного центру зайнятості чисельність безробітних УБД, які отримували послуги Державної служби зайнятості в період січень-вересень 2024 р., склала 12,3 тис. осіб, з них працевлаштовано тільки 2278 особи (18,4%) [36], що звісно є дуже низьким показником. Зважаючи на низьку вмотивованість та недостатній рівень соціальної відповідальності підприємців брати на роботу ветеранів, особливо з інвалідністю, держава має виступити ініціатором та інвестором створення нових робочих місць для них як у державному, так і у приватному секторах економіки; сприяти забезпеченню дотримання соціальних гарантій щодо запобігання проявам дискримінаційних обмежень з реалізації трудових прав.

Не менш важливим напрямком наукових досліджень має стати забезпечення зайнятості воєнних мігрантів, які повертатимуться в Україну. За оцінкою ООН, станом на 16 вересня 2024 р. кількість воєнних мігрантів з України у світі сягнула 6,780 млн осіб [37], більше половини з них — це особи працездатного віку. Згідно академічних оцінок, понад 50% мігрантів повертаються до своїх країн походження протягом 15 років. Однак для їх повернення ще не створено привабливих умов проживання та зайнятості, в т. ч. в умовах цифровізації. На разі це складне питання, адже за даними Міністерства цифрової трансформації України [38] понад 17 тис. сільських населених пунктів (60,7% від загальної кількості) не охоплені оптичними мережами жодного провайдера. Майже 4 млн людей живуть у селах, де немає фіксованого швидкісного Інтернету. Переважно в сільській місцевості не підключено до інтернету 40% шкіл, 92% бібліотек, 37% лікарень. Як наслідок, освітні заклади позбавлені можливостей дистанційного навчання в період форс-мажорних обставин, як-то війна чи карантин, а лікарні — впроваджувати телемедицину та повноцінно консультувати пацієнтів в онлайн-режимі. За наявності відповідної мережі, оператори встановлюють вищі тарифи за послуги, ніж у містах через малу кількість абонентів. У результаті багатьом сільським мешканцям це дорого. Вони не можуть навчатися, працювати віддалено, підвищувати свій професійний рівень, урізноманітнювати дозвілля тощо.

Суттєвий вплив на повоєнний сільський ринок праці матимуть втрати серед мобілізованих до лав ЗСУ внаслідок загибелі та поранень, та неповернення частини воєнних мігрантів. Відтак, в умовах дефіциту власної робочої сили після війни постане актуальним питання залучення іноземних працездатних громадян для заповнення вакансій на сільському ринку праці, зокрема у сільському господарстві. В цьому плані першочерговим вбачається вивчення світового досвіду щодо шляхів й механізмів мінімізації майбутніх ризиків, розробки норм та правил як для бізнесу, що залучатиме цих людей, так і для самих трудових мігрантів.

Реалізація зазначених завдань потребує активізації досліджень щодо вирішення завдань зайнятості сільського населення.

Література:

1. Булавка О. Г., Дієсперов В. С., Капінус М. Р., Самофал О. В., Грабовська Л. В. Зайнятість та доходи населення у сільському господарстві.

Розвиток економіки сільського господарства України в 2011—2015 рр.: наукова доповідь. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2016. 546 с. С. 443—460.

2. Булавка О. Г., Капінус М. Р. Шляхи підвищення життєвого рівня сільського населення. Економіка АПК. 2015. № 9. С. 75.

3. Гнибіденко І. Ф., Нартюк О. В. Фактори трансформації зайнятості в сільській місцевості. Соціально-трудові відносини зайнятості: сучасні тенденції, виклики, шляхи розвитку: монографія / [А. М. Колот, І. Ф. Гнибіденко, О. О. Герасименко та ін.]; за наук. ред. А. М. Колота, І. Ф. Гнибіденка. Київ: КНЕУ, 2015. С. 248—256.

4. Грішнова О. А. Трудовий потенціал України: оцінка стану, ефективності використання, стратегічні напрями розвитку: монографія / О. А. Грішнова, С. Пасека, А. Пасека; за наук. ред. О. А. Грішнкової. Черкаси: МАКЛАУТ, 2011. 358 с.

5. Кочемировська О. Регулювання зайнятості сільського населення в умовах реформування аграрного сектору України: аналітична записка. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1107/>.

6. Курило І. О. Демографічні процеси та структури в Україні: сучасні регіональні особливості. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2014. № 10 (2). С. 141—148.

7. Людський розвиток в Україні: трансформації рівня життя та регіональні диспропорції: колективна монографія / відпов. за випуск Л. М. Черенько, О. В. Макарова, за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. В. М. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2012. 436 с.

8. Малік М. Й., Мамчур В. А. Самозайнятість та розвиток несільськогосподарського підприємництва на селі. Економіка АПК. 2019. № 4. С. 39—52.

9. Наукові основи і стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій України / [Гадзало Я. М., Жук В. М., Могилова М. М. та ін.]; за ред. Я. М. Гадзала. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2019. 40 с.

10. Патики Н. І., Нартюк О. В. Стан і шляхи забезпечення зайнятості сільського населення в Україні. Економіка АПК. 2020. № 9. С. 49—52. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202009042>

11. Поплавська О. М., Шевчук О. В. Якість життя сільського населення: проблеми, перспективи, покращення. Економічний простір. 2020. № 159. С. 141—146 DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/159-29>

12. Петрова І. А. Актуальні проблеми розвитку людського капіталу України. Економічний аналіз: зб. наук. пр. Тернопіль: Економічна думка. 2013 № 1. Т. 13. С. 106—113.

13. Петрова І. А. Змістовні та структурні аспекти інноваційної зайнятості. Вісник Прикарпатського ун-ту. Серія "Економіка". 2015. Вип. 11. С. 172—176.

14. Ринок праці сільської місцевості: стан та перспективи функціонування: зб. наук. ст. / Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості України; [упоряд.: Гнибіденко І. Ф., Могильний О. М.; за заг. ред. Могильного О. М.]. Київ: ДКС-центр, 2013. 225 с.

15. Руженський М. М., Руженський М. М. Модернізація зайнятості населення: зміст та пріоритети. Економіка і держава. 2021. № 5. С. 4—7. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.5.4

16. Рябоконь В. П. Соціально-економічні проблеми зайнятості сільського населення. Економіка АПК. 2012. № 12. С. 95—99.

17. Шебанін В. С., Кормишкін Ю. А. Диверсифікація використання трудового потенціалу сільських територій. Економіка АПК. 2020. № 8. С. 6—13. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202008006>

18. Kapur R. Employment Opportunities in Rural Areas. *Acta Scientific Agriculture*. 2019. Vol. 3, issue 8. Pp. 58—65. DOI: 10.31080/ASAG.2019.-03.0564.

19. Lyu H., Dong Z., Roobavannan M. et al. Rural unemployment pushes migrants to urban areas in Jiangsu Province, China. *Palgrave Communications*. 2019. Vol. 5.92. Pp. 1—12. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0302-1>

20. Rivera Alfaro R., Porras Solis A. Population, Employment and Poverty in the Rural Territories of Costa Rica. *Revista Rupturas*. 2018. Vol. 8. No. 2. Pp. 59—76. DOI: <http://dx.doi.org/10.22458/rr.v8i2.2113>.

21. Rodrigues-Garces C., Fawaz-Yissi M. J., Munoz-Soto J. A. Demographic and labor market transformations in rural areas of Chile. *Acta Agronomica*. 2017. Vol. 66, No. 2. DOI: <http://dx.doi.org/10.15446/acag.v66n2.54918>

22. Sierdjan Koster, Aleid E. Brouwer, Eveline S. van Leeuwen. Diversity as the key to success? Urban and rural employment dynamics in the Netherlands. *Regional Studies*. 2020. Vol. 54, No. 9. Pp. 1187—1199. DOI: 10.1080/00343404.2019.-1699652

23. Lerman Z. Should agricultural employment in transition economies be encouraged? *IZA World of Labor*. January 2017. 328 p. DOI: 10.15185/izawol.328

24. Зайнятість населення за статтю, типом місцевості та віковими групами. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_znsmv_u.htm

25. Населення (1990—2021). Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm

26. Сільське господарство України за 2022 рік: статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

27. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012—2021 роках. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm

28. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_p/Zp_ek_p_u/arh_zpp_u.htm

29. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва у 2022 році: статистичний збірник / За редакцією М. Кузнєцової. Київ: Державна служби статистики України, 2023. 120 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/12/Dsvsimm_22.pdf

30. Кількість вакансій та чисельність шукачів роботи, зареєстрованих в Державній службі зайнятості (за видами економічної діяльності). Державна служба зайнятості. URL: <https://old.dcz.gov.ua/analitics/69>

31. Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у 2023 році. Державна служба зайнятості. Київ, 2024. С. 27, 29—30.

32. Неформально зайняте населення за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_ved_u.htm

33. Employment rate of the age group 15—64 by region. Database. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>

34. Overview — Instrument for Pre-accession Assistance. European Commission. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en

35. Чи зможе Україна мобілізувати ще 160 тисяч бійців. BBC NEWS Україна. 30 жовт-

ня 2024 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c4gxwkd0x95o>

36. Надання послуг Державною службою зайнятості учасникам бойових дій. Статистична інформація. Державна служба зайнятості. URL: <https://dcz.gov.ua/stat/statfile>

37. Кількість біженців з України зі статусом тимчасового захисту в ЄС у серпні зросла майже на 40 тис. — Євростат. Interfax-Україна. 14 жовтня 2024 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/1020312.html>

38. Федоров М. Понад 5,5 мільйонів українців не можуть отримати якісний фіксований інтернет. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/07/30/7261199/>

References:

1. Bulavka, O. H., Dijesperov, V. S., Kapinus, M. R., Samofal, O. V. and Grabovs'ka, L. V. (2016), *Zajnjatist' ta dohody naselennja u sil's'komu gospodarstvi. Rozvytok ekonomiky sil's'kogo gospodarstva Ukrainy v 2011-2015: naukova dopovid'* [Employment and income of the population in agriculture. Ukraine's agricultural economy development in 2011—2015: scientific report.], NNC "IAE", Kyiv, Ukraine.

2. Bulavka, O. H., Kapinus, M. R. (2015), "Ways of enhancement of standard of life of rural population", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 75—82.

3. Gnybidenko, I. F. and Nartiuk, O. V. (2015), *Faktory transformacii' zajnjatosti v sil's'kij miscevoosti. Social'no-trudovi vidnosyny zajnjatosti: suchasni tendencii', vyklyky, shljahy rozvytku: monografija* [Factors in the transformation of employment in rural areas. Socio-labor relations of employment: current trends, challenges, ways of development: monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.

4. Grishnova, O. A. (2011), *Trudovyj potencial Ukrainy: ocinka stanu, efektyvnosti vykorystannja, strategichni naprjamy rozvytku: monografija* [Labor potential of Ukraine: assessment of the state, efficiency of use, strategic directions of development: monograph], MAKLAUT, Cherkasy, Ukraine.

5. Kochemyrovska, O. (2013), *Rehuliuвання zainiatosti sil'skoho naselennja v umovakh reformuvannya ahrarnoho sektoru Ukrainy: analitychna zapyska*. [Regulation of rural employment in terms of reforming the Ukraine's agricultural sector: an analytical note], Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen pry Prezydentovi Ukrainy Kyiv, Ukraine, Available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1107/>. (Accessed 19 June 2024).

6. Kurylo, I. O. (2014), "Demographic processes and structures in Ukraine: modern regional features", *The actual problems of regional economy development*, vol. 10 (2), pp. 141—148.

7. Cheren'ko, L. M., Makarova, O. V. (2012), *Ljuds'kyj rozvytok v Ukraini: transformacii' rivnja zhyttja ta regional'ni dysproporcii': kolektyvna monografija* [Human development in Ukraine: transformations of living standards and regional disparities: a collective monograph], In-t demografii' ta social'nyh doslidzhen' im. V.M. Ptuhy NAN Ukrainy, Derzhkomstat Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

8. Malik, M. J. and Mamchur, V. A. (2019), "Self-employment and non-agricultural entrepreneurship development in rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 39—52.

9. Gadzalo, Ja. M., Zhuk, V. M., Mogylova, M. M. et al. (2019), *Naukovi osnovy i strategichni prioritytety stalogo rozvytku sil's'kyh terytorij Ukrainy* [Scientific bases and strategic priorities of sustainable development of rural areas of Ukraine], NNC "IAE", Kyiv, Ukraine.

10. Patyka, N. I. and Nartiuk, O. V. (2020), "The status and ways of providing the rural population employment in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 42—52. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202009042>

11. Poplavska, O. and Shevchuk, O. (2020), "Quality of life of rural population: problems, prospects of improvement", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 159, pp. 141—146. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/159-29>

12. Petrova, I. L. (2013), "Actual problems of human capital development in Ukraine", *Ekonomichnyi analiz*, vol. 1 (13), pp. 106—113.

13. Petrova, I. L. (2015), "Substantive and structural aspects of innovative employment", *Visnyk Prykarpats'kogo un-tu. Serija "Ekonomika"*, vol. 11, pp. 172—176.

14. Gnybidenko, I. F. (2013), *Rynok praci sil's'koi' miscevoosti: stan ta perspektyvy funkcionuvannja: zb. nauk. st.* [Rural labor market: state and prospects of operation: coll. science. art.], In-t pidgotov. kadryv derzh. sluzhby zajnjatosti Ukrainy, DKS-centr, Kyiv, Ukraine.

15. Ruzhenskyi, M. and Ruzhenskyi, M. (2021), "Modernization of employment: content and priorities", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 4—7. DOI: [10.32702/2306-6806.2021.5.4](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.5.4)

16. Rjabokon', V. P. (2012), "Socio-economic problems of rural employment", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 95—99.

17. Shebanin, V. and Kormyshkin, Yu. (2020), "Diversification of labor potential use of rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 27(8), pp. 6—12. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202008006>

18. Kapur, R. (2019), "Employment Opportunities in Rural Areas", *Acta Scientific Agriculture*, vol. 3, issue 8, pp. 58—65. DOI: 10.31080/ASAG.2019.03.0564

19. Lyu, H., Dong, Z., Roobavannan, M. et al. (2019), "Rural unemployment pushes migrants to urban areas in Jiangsu Province, China", *Palgrave Communications*, vol. 5.92, pp. 1—12. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0302-1>.

20. Rivera Alfaro, R. and Porras Solis, A. (2018), "Population, Employment and Poverty in the Rural Territories of Costa Rica", *Revista Rupturas*, vol. 8, No. 2, pp. 59—76. DOI: <http://dx.doi.org/10.22458/rr.v8i2.2113>.

21. Carlos Rodrigues-Garces, Maria Julia Fawaz-Yissi and Johana Andrea Munoz-Soto. (2017), "Demographic and labor market transformations in rural areas of Chile", *Acta Agonomica*, vol. 66. No. 2. DOI: <http://dx.doi.org/10.15446/acag.v66n2.54918>

22. Sierdjan Koster, Aleid E. Brouwer and Eveline S. van Leeuwen. (2020), "Diversity as the key to success? Urban and rural employment dynamics in the Netherlands", *Regional Studies*, vol. 54, No. 9, pp. 1187—1199. DOI: 10.1080/00343404.2019.1699652

23. Lerman, Z. (2017), "Should agricultural employment in transition economies be encouraged?", *IZA World of Labor*, vol. 328. doi: 10.15185/izawol.328

24. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Employed population, by age group, sex and place of residence", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_znsmv_u.htm (Accessed 11 October 2024).

25. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Population (1990—2021)", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm (Accessed 17 October 2024).

26. State Statistics Service of Ukraine (2023), *Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy za 2022 rik: statystychnyj zbirnyk* [Agriculture of Ukraine for 2022. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

27. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Employed population by economic activities in 2012—2021", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm (Accessed 17 October 2024).

28. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Average monthly wage of regular employees by type of economic activity from the beginning of year", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_p/Zp_-

[ek_p_u/arh_zpp_u.htm](https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_p/Zp_-ek_p_u/arh_zpp_u.htm) (Accessed 23 September 2024).

29. State Statistics Service of Ukraine (2023), "Diial'nist' sub'iektiv velykoho, seredn'oho, maloho ta mikropidpriemnytstva u 2022 rotsi: statystychnyj zbirnyk" [Activity of large, medium, small and micro-entrepreneurship entities for 2022. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

30. State Employment Service (2024), "Number of vacancies and number of job seekers registered with the State Employment Service (by type of economic activity)", available at: <https://old.dcz.gov.ua/analitics/69> (Accessed 30 September 2024).

31. State Employment Service (2024), *Popyt ta propozytsiia na zareiestrovanomu rynku pratsi u 2023 rotsi* [Supply and demand in the registered labour market in 2023], Derzhavna sluzhba zajniatosti, Kyiv, Ukraine.

32. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Informally employed aged 15—70 of the population by type of economic activity", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_ved_u.htm (Accessed 2 November 2024).

33. Eurostat (2024), "Employment rate of the age group 15—64 by region. Database", available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database> (Accessed 7 November 2024).

34. European Commission (2024), "Overview — Instrument for Pre-accession Assistance", available at: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en (Accessed 16 October 2024).

35. BBC NEWS Ukraine (2024), "Will Ukraine be able to mobilise 160,000 more soldiers?", available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c4gxwkd0x95o> (Accessed 19 November 2024).

36. State Employment Service (2024), "Services provided by the State Employment Service to combatants", available at: <https://dcz.gov.ua/stat/statfile> (Accessed 5 November 2024).

37. Interfax-Ukraine (2024), "The number of refugees from Ukraine with temporary protection status in the EU increased by almost 40 thousand in August — Eurostat", available at: <https://interfax.com.ua/news/general/1020312.html> (Accessed 5 November 2024).

38. Fedorov, M. (2020), "More than 5.5 million Ukrainians cannot get quality fixed-line internet", *Ukrainska Pravda*. [Online], available at: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/07/30/7261199/> (Accessed 24 November 2024).

Стаття надійшла до редакції 25.11.2024 р.

УДК 332.14:005.934]:330.341.2(477)

Г. Ф. Мазур,

д. е. н., професор, КЗВО "Вінницька академія безперервної освіти"

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5061-1817>

Р. В. Лавров,

д. е. н., професор, Національний університет

"Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9655-4467>

І. О. Криворучко,

к. ю. н., Вінницький кооперативний інститут, м. Вінниця

ORCID ID <https://orcid.org/0009-0008-2887-0346>

Л. В. Олійник,

к. е. н., доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3650-9891>

О. А. Безп'ятко,

студент, Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1497-7056>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.40

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

H. Mazur,

Doctor of Economic Sciences, Professor, PHEE "Vinnytsia Academy of Continuing Education"

R. Lavrov,

Doctor of Economic Sciences, Professor, T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"

I. Kryvoruchko,

PhD in Law, Vinnytsia Cooperative Institute, Vinnytsia

L. Oliinyk,

PhD in Economics, Associate Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University

O. Bezpiatko,

Student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

PROSPECTS AND PATHS FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE IN WAR CONDITIONS

Аграрний сектор України є стратегічною галуззю, яка забезпечує продовольчу безпеку країни, значні валютні надходження та зайнятість населення. В умовах глобалізації та швидких змін в економічному середовищі аграрний сектор стикається з низкою викликів, серед яких обмеженість фінансових ресурсів, зміна клімату, нестача кваліфікованої робочої сили та нерозвиненість інфраструктури. У даній статті проаналізовано основні детермінанти (економічні, соціальні, природні, кліматичні, інфраструктурні, технологічні тощо), що впливають на розвиток аграрного сектору в Україні. Дослідження ґрунтується на останніх статистичних даних, що відображають стан аграрного сектору та дозволяють зробити висновки щодо основних викликів і можливостей для зростання. Особливу увагу приділено аналізу ролі технологічних інновацій та технологій точного землеробства як перспективних напрямів розвитку аграрного сектору що сприяють підвищенню ефективності виробництва та посиленню стійкості до зміни клімату. Виокремлено основні перспективи розвитку аграрного сектору України: 1) формування нової моделі розвитку аграрної галузі за умов війни або після воєнного стану, який буде орієнтований на підвищення ефективності розвитку

даної галузі; 2) посилення інвестицій та державної підтримки, тобто аграрний сектор України має збільшити інвестиції, зокрема в модернізацію технологій, обладнання та розвиток інфраструктури; 3) розвиток інноваційних технологій і точного землеробства; 4) адаптація до зміни клімату і розвиток іригаційних систем; 5) поліпшення інфраструктури та логістики. Розвиток транспортної інфраструктури, будівництво нових елеваторів і розподільних центрів мають велике значення для підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку; 6) розвиток людського капіталу і підготовка кадрів; 7) посилення експортних можливостей та інтеграція на міжнародні ринки. Висновки та рекомендації роботи будуть корисними при формуванні стратегічних рішень у сфері державної політики, спрямованої на підтримку аграрного сектору України та адаптацію підприємств до сучасних викликів.

The agricultural sector of Ukraine is a strategic industry that ensures the country's food security, significant foreign exchange earnings and employment of the population. In the context of globalization and rapid changes in the economic environment, the agricultural sector faces a number of challenges, including limited financial resources, climate change, a lack of skilled labor, and underdeveloped infrastructure. This article analyzes the main determinants (economic, social, natural, climatic, infrastructural, technological, etc.) that influence the development of the agricultural sector in Ukraine. The study is based on the latest statistical data that reflect the state of the agricultural sector and allow us to draw conclusions about the main challenges and opportunities for growth. Special attention is paid to the analysis of the role of technological innovations and technologies of precision agriculture as promising areas of development of the agrarian sector that contribute to increasing the efficiency of production and strengthening resistance to climate change. The main prospects for the development of the agricultural sector of Ukraine are identified: 1) the formation of a new model of development of the agricultural industry under conditions of war or after martial law, which will be focused on increasing the efficiency of the development of this industry; 2) increased investment and state support, i.e. the agricultural sector of Ukraine should increase investments, in particular in the modernization of technologies, equipment and infrastructure development; 3) the development of innovative technologies and precision agriculture; 4) adaptation to climate change and the development of irrigation systems; 5) improvement of infrastructure and logistics. The development of transport infrastructure, the construction of new elevators and distribution centers are of great importance for increasing the competitiveness of Ukrainian agricultural products on the international market; 6) the development of human capital and training of personnel; 7) strengthening export opportunities and integration into international markets. The conclusions and recommendations of the work will be useful in the formation of strategic decisions in the field of state policy aimed at supporting the agricultural sector of Ukraine and adapting enterprises to modern challenges.

Ключові слова: аграрний сектор, економічні фактори, зміни клімату, інновації в агросекторі, детермінанти, інфраструктура, розвиток агропромислового комплексу, конкурентоспроможність, Україна, війна.

Key words: agricultural sector, economic factors, climate change, innovations in the agricultural sector, determinants, infrastructure, development of the agro-industrial complex, competitiveness, Ukraine, war.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний аграрний сектор стикається з низкою викликів, пов'язаних як з внутрішніми проблемами, так із зовнішніми факторами. Глобалізація ринку, зміна клімату, обмеженість природних ресурсів та залежність від зовнішніх інвестицій і фінансових ресурсів вимагають нових підходів до управління аграрним сектором. Іншим ключовим питанням є сталість сільськогосподарського виробництва та екологічні міркування, які, в свою чергу, впливають на продуктивність, якість продукції та конкурентоспроможність на міжнародних ринках. Недостатня увага до цих детермінант може уповільнити розвиток аграрного сектору та призвести до економічних втрат.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Нещодавні дослідження, проведені в Україні та за кордоном, висвітлили низку факторів, що впливають на аграрний сектор. Зокрема, П. Козаченко, Т. Мельник [1] та інші підкреслюють важливість природно-кліматичних умов та їх мінливості у зв'язку зі зміною клімату. Крім того, в роботах Н. Мазурової та О. Шаблія [2] піднімаються питання економічної стійкості сільськогосподарських підприємств, необхідності державної підтримки та залучення інвестицій. Робота І.С. Іваненко [3] висвітлює важливість інноваційних технологій для підвищення продуктивності та обговорює новітні рішення в галузі агротехнологій, такі як

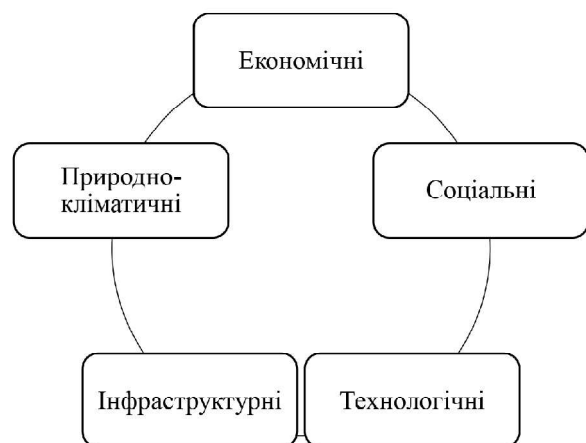

Рис. 1. Фактори, які впливають на розвиток аграрного сектору України

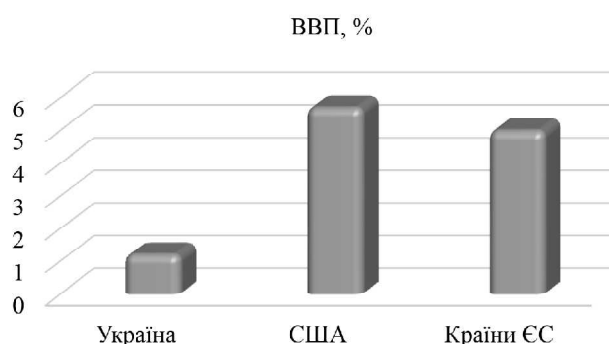

Рис. 2. Рівень валового внутрішнього продукту

точне землеробство та біотехнології. Проблему розвитку аграрного сектору з позиції забезпечення економічної безпеки розкрито у працях Козловського С. [4, 5, 7], Хаджинова І. [6], Козловського А. [8], які пропонують економічні та управлінські заходи розвитку аграрного сектору і в умовах війни.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті є виявлення та аналіз основних детермінант, що впливають на розвиток аграрного сектору в Україні, а також визначення перспективних напрямків розвитку сектору в поточних економічних та екологічних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрний сектор України має глибоке коріння та значні історичні позиції, але його поточний розвиток залежить від низки внутрішніх та зовнішніх детермінант, які значною мірою визначають його ефективність, конкурентоспроможність та адаптацію до сучасних вимог. До основних детермінант, що впливають на розвиток аграрного сектору України, належать економічні, соціальні,

природно-кліматичні, інфраструктурні та технологічні фактори.

На економічному рівні, основними стримуючими факторами є обмежений доступ до фінансування та низький рівень державної підтримки порівняно з іншими країнами [9]. Наприклад, український аграрний сектор отримує державну фінансову підтримку в розмірі близько 1,2 % ВВП порівняно з 5-6 % ВВП у США та країнах ЄС, що значно обмежує можливості для модернізації та впровадження нових технологій, таких як автоматизація та точне землеробство, які вже стали звичним явищем у багатьох розвинених країнах.

Незважаючи на ці виклики, сільське господарство є важливою частиною економічної структури України, оскільки на аграрний сектор припадає близько 45% експортних надходжень. Однак коливання світових цін на сільськогосподарську продукцію, таку як пшениця та кукурудза, створюють ризик для стабільності доходів фермерів.

Дефіцит робочої сили, особливо кваліфікованої, відіграє важливу роль серед соціальних детермінант розвитку аграрного сектору. Урбанізація та відтік молоді з сільської місцевості, посилений економічними факторами, призвели до дефіциту робочої сили в сільському господарстві: у 2022 році середній вік працівників аграрного сектору становив 49 років [14], що свідчить про старіння робочої сили та загрозу зниження продуктивності в майбутньому. Нестача кваліфікованої робочої сили створює виклик для впровадження сучасних технологій, таких як дрони, GPS-трекінг та обладнання для автоматизації. Це пов'язано з тим, що ці технології вимагають спеціальної підготовки та навичок. Соціальні фактори обмежують адаптацію аграрного сектору до сучасних викликів, впливаючи на ефективність виробництва та якість продукції.

Сільськогосподарський сектор в Україні зазнає значного впливу природно-кліматичних факторів, особливо у зв'язку з глобальною зміною клімату [10]. За останні два десятиліття середня температура в Україні зросла на 1,2°C, а кількість опадів влітку зменшилася на 10—15%, що призвело до зниження врожайності основних сільськогосподарських культур, таких як пшениця та кукурудза та зумовило необхідність суттєвих змін у методах вирощування та селекції сортів.

Зокрема, у 2022 році врожайність пшениці була на 8% нижчою, ніж у середньому за попередні п'ять років. Адаптація до нових кліматичних умов стала ключовим викликом для аграр-

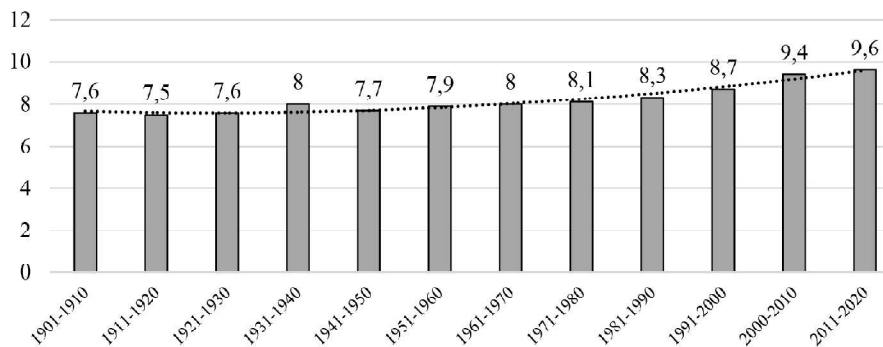

Рис. 3. Зміни клімату в Україні протягом 1901–2020 рр.

ного сектору, який поступово впроваджує посухостійкі сорти сільськогосподарських культур, сучасні системи зрошення та інші технології. Однак, за даними Асоціації фермерів України, лише 15% всіх сільськогосподарських підприємств мають доступ до зрошувальних систем, що значно обмежує можливості аграрного сектору підтримувати стабільну продуктивність в умовах зміни клімату.

Слабка інфраструктура також обмежує розвиток аграрного сектору. Брак якісних доріг, відсутність логістичних центрів та елеваторів, а також обмежений доступ до залізничного транспорту накладають додаткові витрати на сільськогосподарські підприємства [11]. Наприклад, за даними Державного управління статистики, транспортні витрати в аграрному секторі становлять 15–20 % від доходу сільського господарства, що значно перевищує показник ЄС, який становить 5 %. Як наслідок, українські фермери несуть додаткові витрати, що знижує конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на світовому ринку та ускладнює її експорт до інших країн.

Розвиток інфраструктури є важливим напрямком для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності аграрного сектору нижчі логістичні витрати значно підвищують прибутковість підприємств.

Технологічні інновації є ключовим фактором довгострокового зростання в аграрному секторі. На відміну від багатьох розвинених країн, де технології точного землеробства, дрони для моніторингу посівів та автоматизовані системи управління виробництвом стали невід'ємною частиною агропромисловості, в Україні лише 10–15 % сільськогосподарських підприємств використовують такі технології [12]. У той же час, інноваційні підходи дозволяють значно підвищити врожайність, зменшити витрати ресурсів та знизити залежність від погодних умов. Наприклад, впровадження дронів та систем моніторингу полів може зни-

зити витрати на 5–7% та підвищити врожайність на 10%. Впровадження сучасних технологій є важливою складовою стратегії розвитку аграрного сектору, яка може значно підвищити продуктивність та ефективність, але потребує державної підтримки та додаткових інвестицій.

Загальний розвиток аграрного сектору України за-

лежить від здатності ефективно управляти впливом економічних, соціальних, кліматичних, інфраструктурних і технологічних факторів.

Якщо говорити про основні перспективи розвитку аграрного сектору України, то варто виділити такий стратегічний напрямок [13]:

1) формування нової моделі розвитку аграрної галузі за умов війни або після воєнного стану, який буде орієнтований на підвищення ефективності розвитку даної галузі;

2) посилення інвестицій та державної підтримки, тобто аграрний сектор України має збільшити інвестиції, зокрема в модернізацію технологій, обладнання та розвиток інфраструктури. Державна підтримка у вигляді субсидій, пільгових кредитів і податкових пільг допоможе залучити вітчизняних та іноземних інвесторів, підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств, поліпшити якість продукції, що випускається і забезпечити стабільний розвиток навіть в ситуації, коли ціни на сільськогосподарську продукцію в усьому світі коливаються.

3) розвиток інноваційних технологій і точного землеробства. Тому що впровадження найсучасніших технологій, таких як точне землеробство, автоматичні системи управління, безпілотний моніторинг сільськогосподарських культур і використання біотехнологій, може значно підвищити продуктивність і стійкість сільськогосподарських підприємств. Завдяки таким технологіям фермери можуть оптимізувати використання ресурсів, скоротити втрати від негоди і забезпечити більш високу якість продукції. Державні програми підтримки інновацій також є важливою перспективою, надаючи малим сільськогосподарським підприємствам доступ до технологій, які вже є стандартними в розвинених країнах.

4) адаптація до зміни клімату і розвиток іригаційних систем. Враховуючи постійне підвищення середніх температур в південних і схід-

них регіонах і зменшення кількості опадів, сільськогосподарському сектору необхідно адаптуватися до нових кліматичних умов, інвестуючи в розвиток іригаційних систем, пошук посухостійких сортів сільськогосподарських культур і впровадження інших адаптаційних технологій. Також важливо підтримувати наукові дослідження в області селекції сільськогосподарських культур і адаптації до зміни клімату, щоб ми могли підтримувати стабільну продуктивність в довгостроковій перспективі.

5) поліпшення інфраструктури та логістики. Розвиток транспортної інфраструктури, будівництво нових елеваторів і розподільних центрів мають велике значення для підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку. Поліпшення логістичних умов дозволяє значно знизити витрати на транспортування і зберігання продукції, а фермерам отримувати великий дохід. Зокрема, розвиток залізничної інфраструктури для сільськогосподарських перевезень допоможе знизити залежність від автомобільного транспорту і зробить логістику більш екологічною і рентабельною.

6) розвиток людського капіталу і підготовка кадрів. Важливим аспектом є підвищення рівня освіти та кваліфікації фахівців в аграрному секторі. Особливу увагу слід приділити державним програмам допомоги молоді, які надають можливості для професійного розвитку в сільськогосподарському секторі та допомагають підтримувати сільську молодь.

7) посилення експортних можливостей та інтеграція на міжнародні ринки. Збільшення експорту сільськогосподарської продукції та підвищення її конкурентоспроможності на міжнародному ринку є однією з важливих перспектив для аграрного сектору України, що передбачає розробку нових торговельних угод, стандартизацію виробничих процесів відповідно до міжнародних вимог та сертифікацію продукції. Інтеграція в міжнародний ринок забезпечить стабільний попит на Українську сільськогосподарську продукцію і знизить залежність від волатильності на окремих ринках.

ВИСНОВОК

Дослідження показало, що аграрний сектор України має великий потенціал, але його реалізація вимагатиме подолання низки перешкод, пов'язаних з економічними, соціальними, природно-кліматичними, інфраструктурними та технологічними факторами. Від того, наскільки ефективно будуть вирішені ці проблеми, залежить стійкість аграрного сектору, а також економічна

стабільність України в цілому, враховуючи важливу роль аграрного сектору в забезпеченні валютних надходжень та зайнятості населення.

Для успішного розвитку аграрного сектору необхідно: залучити більше інвестицій в інфраструктуру та інноваційні технології, забезпечити державну підтримку для розвитку зрошувальних систем і адаптацію до змін клімату, підвищити рівень освіти і підготовки молодих фахівців у сільській місцевості. Такі дії дозволять Україні посилити свою позицію на світовому аграрному ринку та забезпечити продовольчу безпеку на національному рівні.

Таким чином, ефективний розвиток аграрного сектору України вимагає комплексного підходу, що охоплює економічні, технологічні, інфраструктурні та соціальні елементи. Успішна реалізація всіх перспектив не лише забезпечить стабільний розвиток аграрного сектору, але й підвищить економічну стабільність України, зміцнить продовольчу безпеку та створить нові можливості для інтеграції України у світове економічне середовище особливо за умов післявоєнного відновлення.

Література:

1. Козаченко П. Г., Мельник Т. В. Сучасні детермінанти розвитку аграрного сектору: проблеми та перспективи. Економічні науки. 2020. № 1. С. 45—52.
2. Мазурова Н. О., Шаблій О. В. Економічна стійкість агропідприємств. Аграрний журнал. 2021. № 3. С. 33—40.
3. Іваненко І. С. Технологічні інновації в аграрному секторі України: перспективи та виклики. Сільське господарство України. 2022. № 2. С. 28—35.
4. Козловський С. В., Гнідова Б. О., Скомаровський В. В., Мохар Д. О. Проблеми розвитку аграрної галузі в умовах війни в Україні. Агросвіт. 2024. № 11. С. 83—93.
5. Козловський С. В., Мазур Г. Ф., Козловський В. О., Жураківський Є. С. Економічна безпека аграрної галузі України в умовах інституційних трансформацій. Монографія. Вінниця: ТОВ "Твори", 2019. 272 с.
6. Kozlovskiy S., Khadzhynov I., Mohylova A., Tomchuk V., Kozlovskiy A. The concept model for ensuring the economic security in the agrarian sector. Management theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, Vol. 40. № 4 (2018), pp. 531—547.
7. Козловський С. В. Роль стратегічного економічного потенціалу в управлінні факторами розвитку сучасних економічних систем. Економіка та держава. 2010. № 2. С. 55—58.

8. Мазур Г. Ф., Козловський А. В. Сучасні заходи стимулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні. *Агросвіт*. 2017. № 8. С. 12—18.

9. Сухомлин М. І. Інвестиційна привабливість аграрного сектору: сучасний стан та напрями покращення. *Журнал економічних досліджень*. 2016. № 4. С. 11—19.

10. Вплив кліматичних змін на просторовий розвиток територій Землі: наслідки та шляхи вирішення: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції [Херсон, 10—11 червня 2021 року]. Херсон: ХДАЕУ, 2021. 352 с.

11. Теоретичні і методологічні основи логістики транспортних і виробничих систем: монографія під заг. ред. д.т.н., проф. Ауліна В.В. Кропивницький: Видавець Лисенко В.Ф., 2021. 503 с.

12. Формування інноваційних агротехнологій в умовах змін клімату для забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу України: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, присвяченої до Дня науки в Україні (м. Одеса, 18—19 травня 2023 року). Одеса: Олді+, 2023. 180 с.

13. Мазур К.В., Кубай О.Г. Менеджмент аграрного підприємства: навч. посібник. Вінниця: ТВОРИ. 2020. 284 с.

14. Статистичний збірник "Сільське господарство України у цифрах". Державна служба статистики України. Київ: Держстат. 2022.

References:

1. Kozachenko, P.H. and Mel'nyk, T.V. (2020), "Modern determinants of agricultural sector development: problems and prospects", *Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 45—52.

2. Mazurova, N.O. and Shabliij, O.V. (2021), "Economic sustainability of agricultural enterprises", *Ahrarnyj zhurnal*, vol. 3, pp. 33—40.

3. Ivanenko, I.S. (2022), "Technological innovations in the agricultural sector of Ukraine: perspectives and challenges", *Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy*, vol. 2, pp. 28—35.

4. Kozlovsk'kyj, S.V. Hnidova, B.O. Skomarovsk'kyj, V.V. and Mokhar, D.O. (2024), "Problems of development of the agrarian sector in the conditions of war in Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 11, pp. 83—93.

5. Kozlovsk'kyj, S.V. Mazur, H.F. Kozlovsk'kyj, V.O. and Zhurakivsk'kyj, Ye.S. (2019), *Ekonomichna bezpeka ahrarnoi haluzi Ukrainy v umovakh instytutsijnnykh transformatsij* [Economic security of the agricultural industry of Ukraine in the conditions of institutional transformations], Tvory, Vinnytsia, Ukraine.

6. Kozlovskiy, S. Khadzhynov, I. Mohylova, A. Tomchuk, V. and Kozlovskiy, A. (2018), "The concept model for ensuring the economic security in the agrarian sector", *Management theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 40, no. 4, pp. 531—547.

7. Kozlovsk'kyj, S.V. (2010), "The role of strategic economic potential in managing the factors of development of modern economic systems", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 55—58.

8. Mazur, H.F. and Kozlovskiy, A. (2017), "Modern events of promoting agricultural production in Ukraine", *Agrosvit*, vol. 8, pp. 12—18.

9. Sukhomlyn, M.I. (2016), "Investment attractiveness of the agricultural sector: current state and directions for improvement", *Zhurnal ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 4, pp. 11—19.

10. KhDAEU (2021), "", *Vplyv klimatychnykh zmin na prostorovyj rozvytok terytorij Zemli: naslidky ta shliakhy vyrishennia: Materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [The impact of climate change on the spatial development of the Earth's territories: consequences and solutions: Materials of the IV International Scientific and Practical Conference], KhDAEU, Kherson, Ukraine.

11. Aulin, V.V. (2021), *Teoretychni i metodolohichni osnovy lohistyky transportnykh i vyrobnychkykh system* [Theoretical and methodological foundations of the logistics of transport and production systems], Vydavets' Lysenko, V.F., Kropyvnyts'kyj, Ukraine.

12. ICSA NAAS (2023), *Formuvannia innovatsijnnykh ahrotekhnolohij v umovakh zmin klimatu dlia zabezpechennia staloho rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh, prysviachenoi do Dnia nauky v Ukraini* [Formation of innovative agricultural technologies in conditions of climate change to ensure the sustainable development of the agro-industrial complex of Ukraine: a collection of materials of the International Scientific and Practical Conference of Young Scientists, dedicated to the Day of Science in Ukraine], Oldi+, Odessa, Ukraine.

13. Mazur, K.V. and Kubaj, O.H. (2020), *Menedzhment ahrarnoho pidpriemstva* [Management of an agricultural enterprise], TVORY, Vinnytsia, Ukraine.

14. State Statistics Service of Ukraine (2022), *Statystychnyj zbirnyk "Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy u tsyfrakh"* [Statistical collection "Agriculture of Ukraine in figures"], Derzhstat, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2024 р.

УДК 657.1:657.2:338:330.131

Т. О. Меліхова,

д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9934-8722>

Є. В. Меліхов,

асистент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9856-9291>

Б. С. Ковачев,

магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-3643-9276>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.46

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ, ОПОДАТКУВАННЯ ТА АУДИТУ НАДХОДЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОБЛІКОВОГО ПРОЦЕСУ, ОБЛІКУ ПОДАТКІВ ТА СКЛАДАННЯ ПОДАТКОВОЇ ЗВІТНОСТІ

T. Melikhova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit,
Engineering Educational and Scientific Institute im. YU.M. Potebni of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

Ye. Melikhov,

Assistant of the Department of Information Economy, Entrepreneurship and Finance, Engineering Educational
and Scientific Institute im. YU.M. Potebni of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

B. Kovachev,

Master's student of the Department of Zaporizhzhya National University of Engineering
Educational and Scientific Institute im. YU.M. Potebni ZNU, Zaporizhzhya

IMPROVING THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING, TAXATION AND AUDITING OF THE RECEIPT OF INTANGIBLE ASSETS TO IMPROVE THE QUALITY OF THE ACCOUNTING PROCESS, TAX ACCOUNTING AND TAX REPORTING

З розвитком ІТ-технологій все більше фірм займаються розробкою програмного забезпечення та обслуговуванням комп'ютерної техніки. Програмне забезпечення є нематеріальним активом, який створює підприємство. Оскільки технології постійно йдуть вперед, то треба доробляти програмне забезпечення для потреб підприємства, а також постійно проводити оновлення.

Облік надходження нематеріальних активів ведеться відповідно до національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи" на рахунку 154 "Придбання (створення) нематеріальних активів" з подальшим списанням при введенні в експлуатацію на рахунок 12 "Нематеріальні активи". При надходження нематеріальних активів треба звернути увагу на правильне формування первісної оцінки в залежності від способу їх надходження на підприємство. Правильна організація обліку нематеріальних активів допомагає зрозуміти рух первинних документів, що полегшить проведення аудиту та зменшить помилки в веденні обліку.

Метою роботи є удосконалення організації обліку, оподаткування та аудиту надходження нематеріальних активів для підвищення якості облікового процесу, обліку податків та складання податкової звітності.

Метою аудиту надходження нематеріальних активів є дослідження правильності надходження та оприбуткування нематеріальних активів, а також правильності первісної оцінки, відображення в обліку й звітності.

Завдання аудиту надходження нематеріальних активів полягають у перевірці правильності відображення надходження нематеріальних активів, а саме: від постачальника, безплатно отриманого, в обмін на подібний актив та на неподібний актив.

У роботі розроблена методика проведення аудиту надходження нематеріальних активів, яка на відміну від існуючих включає: тест внутрішнього контролю, загальний план, програму, робочі документи. Запропонована програма перевірки надасть змогу аудиторі охопити всі аспекти обліку нематеріальних активів на підприємстві, дослідити правильність відображення в обліку, вчасно виявити порушення, уникнути незаконного списання знижених активів, провести ефективну перевірку.

Для удосконалення обліку запропоновані відомості надходження нематеріальних активів, а саме: від постачальника, безплатно отримані, в обмін на подібний актив та на неподібний актив. Це прискорить розрахунки відображення в обліку, розроблені шаблони документів зменшать вірогідність помилок в обліку, необґрунтованого оприбуткування нематеріальних активів та допоможуть підприємству правильно організувати їх облік.

With the development of IT technologies, more and more companies are engaged in software development and computer hardware maintenance. Software is an intangible asset created by an enterprise. As technology is constantly advancing, it is necessary to modify the software to meet the needs of the company and to keep it up to date.

Accounting for the acquisition of intangible assets is carried out in accordance with National Accounting Regulation (Standard) 8 'Intangible Assets' in account 154 'Acquisition (Creation) of Intangible Assets' with subsequent write-off when put into operation to account 12 'Intangible Assets'. When intangible assets are received, attention should be paid to the correct formation of the initial valuation, depending on the method of their receipt by the company. Proper accounting of intangible assets helps to understand the movement of primary documents, which will facilitate the audit and reduce errors in accounting.

The purpose of the work is to improve the organization of accounting, taxation and audit of the receipt of intangible assets to improve the quality of the accounting process, tax accounting and tax reporting.

The purpose of the audit of intangible assets is to investigate the correctness of the receipt and recognition of intangible assets, as well as the correctness of the initial assessment, accounting and reporting.

The objectives of the audit of intangible assets are to verify the correctness of the accounting for intangible assets, namely: from a supplier, received free of charge, in exchange for a similar asset and for a dissimilar asset.

The paper develops a methodology for auditing the receipt of intangible assets, which, unlike the existing ones, includes: an internal control test, a general plan, a programme, and working documents. The proposed audit programme will enable the auditor to cover all aspects of intangible assets accounting at the enterprise, to investigate the correctness of accounting, to detect violations in time, to avoid illegal write-off of destroyed assets, and to conduct an effective audit.

To improve the accounting, the authors propose to provide information on the receipt of intangible assets, namely: from a supplier, received free of charge, in exchange for a similar asset and for a dissimilar asset. This will speed up accounting calculations, and the developed document templates will reduce the likelihood of accounting errors, unjustified recognition of intangible assets and help the company to properly organise their accounting.

Ключові слова: нематеріальні активи, організація обліку, аудит, оподаткування, обліковий процес, облік податків, податкова звітність.

Key words: intangible assets, accounting organization, audit, taxation, accounting process, tax accounting, tax reporting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З розвитком ІТ-технологій все більше фірм займаються розробкою програмного забезпечення та обслуговуванням комп'ютерної техніки. Програмне забезпечення є нематеріальним

активом, який створює підприємство. Оскільки технології постійно йдуть вперед, то треба доробляти програмне забезпечення для потреб підприємства, а також постійно проводити оновлення.

Облік надходження нематеріальних активів ведеться відповідно до національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8

"Нематеріальні активи" на рахунку 154 "Придбання (створення) нематеріальних активів" з подальшим списанням при введенні в експлуатацію на рахунок 12 "Нематеріальні активи". При надходження нематеріальних активів треба звернути увагу на правильне формування первісної оцінки в залежності від способу їх надходження на підприємство. Правильна організація обліку нематеріальних активів допомагає зрозуміти рух первинних документів, що полегшить проведення аудиту та зменшить помилки в веденні обліку.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблемними питаннями обліку, оподаткування та аудиту нематеріальних активів займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Бутинець Ф.Ф., Давидов Г.М., Кулаковська А.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Піча Ю.В., Сахарцева І.І., Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають дане питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних аспектах ведення обліку та проведення аудиту нематеріальних активів. Проте саме питання оподаткування, ведення обліку та проведення аудиту надходження нематеріальних активів

розкрито недостатньо і потребує подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою роботи є удосконалення організації обліку, оподаткування та аудиту надходження нематеріальних активів для підвищення якості облікового процесу, обліку податків та складання податкової звітності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою аудиту надходження нематеріальних активів є дослідження правильності надходження та оприбуткування нематеріальних активів, а також правильності первісної оцінки, відображення в обліку й звітності.

Завдання аудиту надходження нематеріальних активів полягають у перевірці правильності відображення надходження нематеріальних активів, а саме: від постачальника, безплатно отриманого, в обмін на подібний актив та на неподібний актив.

Тест внутрішнього контролю надходження нематеріальних активів подано в таблиці 1.

Таблиця 1. Тест внутрішнього контролю надходження нематеріальних активів

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Які види нематеріальних активів надходять на Ваше підприємство: - права користування природними ресурсами; - права користування майном; - права на комерційні позначення; - права на об'єкти промислової власності; - авторське право та суміжні з ним права; - інші нематеріальні активи?				
2	На Вашому підприємстві капітальні інвестиції у придбання, створення і модернізацію нематеріальних активів, використання яких за призначенням на дату балансу не відбулося, то вони відносяться до: - нематеріальних активів; - капітальних інвестицій; - фінансових інвестицій; - необоротних активів?				
3	Якщо нематеріальний актив не відповідає вказаним критеріям визнання, то витрати, пов'язані з його придбанням чи створенням на Вашому підприємстві визнаються: - витратами того звітного періоду, протягом якого вони були здійснені без визнання таких витрат у майбутньому нематеріальним активом; - відносяться до капітальних інвестицій; - визнаються витратами на дослідження та розробку?				
4	Чи є активний ринок з нематеріальних активів, які є на Вашому підприємстві?				
5	На Вашому підприємстві не визнаються нематеріальним активом, а підлягають відображенню у складі витрат того звітного періоду, в якому вони були віднесені до: - витрати на дослідження; - витрати на підготовку і перепідготовку кадрів; - витрати на рекламу та просування продукції на ринку; - витрати на створення, реорганізацію та переміщення підприємств або їх частини; - витрати на підвищення ділової репутації підприємства, вартість видань і витрати на створення торгових марок (товарних знаків)?				

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
6	На Вашому підприємстві нематеріальний актив, отриманий в результаті розробки, відображають в балансі за умовами, якщо має: - намір, технічну можливість та ресурси для доведення нематеріального активу до стану, у якому він придатний для реалізації або використання; - можливість отримання майбутніх економічних вигод від реалізації або використання нематеріального активу; - інформацію для достовірного визначення витрат, пов'язаних з розробкою нематеріального активу?				
7	На Вашому підприємстві придбаний або отриманий нематеріальний актив відображається в балансі, якщо: - існує імовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням; - його вартість може бути достовірно визначена; - завжди відображається?				
8	За якою вартістю зараховуються на баланс підприємства придбані (створені) нематеріальні активи за: - первісною вартістю; - справедливою вартістю?				
9	З чого складається на Вашому підприємстві первісна вартість придбаного нематеріального активу: - з ціни (вартості) придбання; - отриманих торговельних знижок; - мита; - непрямих податків, що не підлягають відшкодуванню; - інших витрат, безпосередньо пов'язаних з його придбанням та доведенням до стану, у якому він придатний для використання за призначенням.				
10	За якою вартістю зараховуються на баланс підприємства нематеріальний актив в обмін на подібний актив: - первісною вартістю нематеріального активу; - залишковою вартістю переданого нематеріального активу; - справедлива вартість із включенням різниці до фінансових результатів (витрат) звітної періоду.				
11	За якою вартістю зараховуються на баланс підприємства нематеріальний актив, придбаний в обмін на неподібний актив: - первісною вартістю нематеріального активу; - справедливою вартістю переданого нематеріального активу; - справедливою вартістю переданого нематеріального активу, збільшеною (зменшеною) на суму грошових коштів чи їх еквівалентів, що була передана (отримана) під час обміну.				
12	За якою вартістю зараховуються на баланс підприємства безоплатно отриманий нематеріальний актив: - первісною вартістю; - справедливою вартістю?				
13	За якою вартістю зараховуються на баланс підприємства нематеріальний актив, що внесений до статутний капітал підприємства: - первісною вартістю; - справедливою вартістю; - справедливою вартістю, яка погоджена засновниками (учасниками) підприємства їх з урахуванням витрат?				
14	Що включає первісна вартість нематеріального активу, створеного підприємством: - прямі витрати на оплату праці; - прямі матеріальні витрати; - інші витрати, безпосередньо пов'язані із створенням цього нематеріального активу та приведенням його до стану придатності для використання за призначенням?				
15	Як визначається первісна вартість окремого об'єкта нематеріального активу, сплачених загальною сумою: - шляхом розподілу сплаченої суми пропорційно до справедливої вартості кожного з придбаних об'єктів; - сумою нарахованих витрат?				

Джерело: складено авторами.

Одержавши в процесі попереднього планування дані про підприємство, аудитор приступає до розробки загального плану аудиту над-

ходження нематеріальних активів (табл. 2). Загальний план аудиту надходження нематеріальних активів є документом організаційно-мето-

Таблиця 2. Загальний план проведення аудиту надходження нематеріальних активів

Етап перевірки	Процедури перевірки	Період проведення	Виконавці
Підготовчий	Знайомство з бізнесом клієнта, планування проведення перевірки надходження нематеріальних активів		
Основний	Перевірка надходження нематеріальних активів від постачальника Перевірка надходження безплатно отриманого нематеріального активу Перевірка надходження нематеріального активу в обмін на подібний актив Перевірка надходження нематеріального активу в обмін на неподібний актив		
Завершальний	Складання звіту за результатами перевірки надходження нематеріального активу		

Джерело: складено авторами.

дологічного характеру. План складається з переліку робіт на декілька етапах і строків їх виконання із зазначенням виконавців.

Програму аудиту надходження нематеріальних активів наведено в таблиці 3. Для вирішення поставлених завдань аудиту надходження нематеріальних активів пропонуємо робочі

документи (табл. 4—7), які на думку авторів стануть обґрунтованими доказами якісного проведення перевірки.

Для обліку надходження нематеріальних активів відсутні первинні документи, а данні та відповідні розрахунки відображаються у довідках бухгалтерії, але це не зручно і витрачаєть-

Таблиця 3. Програма аудиту надходження нематеріальних активів

№	Мета	Перелік процедур контролю	Критерії якості	Метод перевірки	Код робочого документа	Період проведення	Виконавець	Примітки
1	Впевнитись у правильності надходження нематеріальних активів від постачальника	Перевірка надходження нематеріальних активів від постачальника	А, Б, В, Г, Е	Документальний, арифметичний, по суті, суцільний	НА-1			
2	Впевнитись у правильності надходження безплатно отриманого нематеріального активу	Перевірка надходження безплатно отриманого нематеріального активу	А, Б, В, Г, Е	Документальний, арифметичний, по суті, вибіркового	НА-2			
3	Впевнитись у правильності надходження нематеріального активу обмін на подібний актив	Перевірка надходження нематеріального активу в обмін на подібний актив	А, Б, В, Г, Е	Документальний, по суті, арифметичний, вибіркового	НА-3			
4	Впевнитись у правильності надходження нематеріального активу обмін на неподібний актив	Перевірка надходження нематеріального активу в обмін на неподібний актив	А, Б, В, Г, Е, Є	Документальний, формальний, по суті, арифметичний, вибіркового	НА-4			
Критерії якості перевірки: наявність - А; правдивість - Б; права та зобов'язання - В; повнота - Г; вимірювання - Д; оцінку вартості - Е; подання і розкриття - Є.								

Джерело: складено авторами.

Таблиця 4. Робочий документ НА-1 — Перевірка надходження нематеріальних активів від постачальника

Найменування НМА	За даними підприємства	За даними аудиту							Відхилення
		ціна (вартість) придбання	торговельна знижка	мито	непрямі податки (акцизи й)	витрати на встановлення	витрати на доставку	Первісна вартість НМА	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 5. Робочий документ НА-2 — Перевірка надходження безплатно отриманого нематеріального активу

Найменування НМА	За даними підприємства	За даними аудиту						Відхилення
		Справедлива вартість на дату отримання НМА	мито	непрямі податки	витрати на встановлення	витрати на доставку	Первісна вартість НМА	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 6. Робочий документ НА-3 — Перевірка надходження нематеріального активу в обмін на подібний актив

Найменування НМА	За даними підприємства	За даними аудиту						Відхилення
		Первісна вартість НМА	Амортизація НМА	Залишкова вартість переданого НМА	Справедлива вартість переданого НМА	Різниця між справедливою та залишковою вартістю НМА (включення до фінансових результатів)	Первісна вартість НМА	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 7. Робочий документ НА-4 — Перевірка надходження нематеріального активу в обмін на неподібний актив

Найменування НМА	За даними підприємства	За даними аудиту						Відхилення
		Первісна вартість НМА	Амортизація НМА	Залишкова вартість переданого НМА	Справедлива вартість переданого НМА	Доплата грошовими коштами різницю у вартості НМА	Первісна вартість НМА	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 8. Відомість надходження нематеріальних активів від постачальника

Найменування НМА	ціна (вартість) придбання	торговельна знижка	мито	непрямі податки	витрати на встановлення	витрати на доставку	Первісна вартість НМА

Джерело: складено авторами.

Таблиця 9. Відомість надходження безплатно отриманого нематеріального активу

Найменування НМА	Справедлива вартість на дату отримання НМА	мито	непрямі податки	витрати на встановлення	витрати на доставку	Первісна вартість НМА

Джерело: складено авторами.

Таблиця 10. Відомість надходження нематеріального активу в обмін на подібний актив

Найменування НМА	Первісна вартість НМА	Амортизація НМА	Залишкова вартість переданого НМА	Справедлива вартість переданого НМА	Різниця між справедливою та залишковою вартістю НМА (включення до фінансових результатів)	Первісна вартість НМА

Джерело: складено авторами.

Таблиця 11. Відомість надходження нематеріального активу в обмін на неподібний актив

Найменування НМА	Первісна вартість НМА	Амортизація НМА	Залишкова вартість переданого НМА	Справедлива вартість переданого НМА	Доплата грошовими коштами різниці у вартості НМА	Первісна вартість НМА

Джерело: складено авторами.

ся багато зайвого часу. Для удосконалення обліку запропоновані відомості відображення надходження нематеріальних активів, а саме: від постачальника, безплатно отримані, в обмін на подібний актив та на неподібний актив, що наведені у таблицях 8—11.

ВИСНОВКИ

У роботі розроблена методика проведення аудиту надходження нематеріальних активів, яка на відміну від існуючих включає: тест внутрішнього контролю, загальний план, програму, робочі документи. Запропонована програма перевірки надасть змогу аудиторі охопити всі аспекти обліку нематеріальних активів на підприємстві, дослідити правильність відображення в обліку, вчасно виявити порушення, уникнути незаконного списання знижених активів, провести ефективну перевірку.

Для удосконалення обліку запропоновані відомості надходження нематеріальних активів, а саме: від постачальника, безплатно отримані, в обмін на подібний актив та на неподібний актив. Це прискорить розрахунки відображення в обліку, розроблені шаблони документів зменшать вірогідність помилок в обліку, необгрунтованого оприбуткування нематеріальних активів, допоможуть підприємству підвищити якість облікового процесу, обліку податків та складання податкової звітності.

Література:

1. Меліхова Т. О., Романенко К. В. Удосконалення організації бухгалтерського процесу та методики аудиту вибуття основних засобів в обліку суб'єктів малого підприємництва. Ефективна економіка. 2021. № 10. URL: <http://www.economy-nauka.com.ua/?op=1&z=9445> (дата звернення: 17.10.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.10.18
2. Меліхова Т. О., Гребенюк О. В. Удосконалення методичних підходів до аудиту надходження основних засобів для підвищення рівня економічної безпеки підприємства. Економіка

та держава. 2020. № 1. С. 27—32. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.1.27

3. Меліхова Т. О., Климова О. В. Удосконалення обліку та внутрішнього контролю списання основних засобів бюджетних установ для підвищення якості контролю та ефективності проведення ревізії. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 20. С. 30—36. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.20.30

4. Меліхова Т. О., Герасименко Ю. М. Розробка програми аудиту надходження основних засобів для підвищення рівня фінансової безпеки підприємства. Агросвіт. 2018. № 24. С. 46—53. DOI: 10.32702/2306-6792.2018.24.46

5. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Мусійченко О. Г. Аудит. Запоріжжя: ЗНУ, 2024. 260 с.

6. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Мусійченко О. Г. Організація і методика аудиту. Запоріжжя: ЗНУ, 2024. 280 с.

7. Меліхова Т. О. Визначення витрат господарської діяльності підприємства. Бізнес Інформ. Харків: ХНЕУ, НДЦ індустріальних проблем розвитку НАН України, ВД "Інжек", 2013. № 3. С. 254—258.

8. Меліхова Т. О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2018. 632 с.

9. Меліхова Т. О., Височина В. В. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава, 2018. № 1. С. 69—75.

10. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Чакалова Н. С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання, Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 400 с.

11. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Подмешальська Ю. В., Чакалова Н. С. Теорія бухгалтерського обліку: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 071 "Облік і оподаткування" освітньо-професійної програми "Оподаткування,

облік, контроль в управлінні підприємством". Запоріжжя: ЗНУ, 2022. 516 с.

12. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Кутчак Ю. М. Фінансовий облік II: навчальний посібник для здобувачів рівня вищої освіти бакалавра спеціальності 071 "Облік і оподаткування" освітньо-професійної програми "Оподаткування, облік, контроль в управлінні підприємством". Запоріжжя: ЗНУ, 2023. 368 с.

13. Меліхова Т. О., Білоконь М. Ю. Удосконалення документування обліку та контролю капітальних та поточних ремонтів основних засобів для поліпшення фінансового обліку та аудиту. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 21. С. 38—43. DOI: 10.32702/2306 6814.2023.21.38

14. Меліхова Т. О. Розробка програми аудиту ефективності використання основних засобів на підприємстві. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 20. С. 33—37.

References:

1. Melikhova, T. and Romanenko, K. (2021), "Improving the organization of the accounting process and methods of auditing the disposal of fixed assets in the accounting of small businesses", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9445>

2. Melikhova, T. and Hrebeniuk, O. (2020), "Improvement of methodical approaches to audit of fixed assets acquisition for increasing of a level of enterprise economic security", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 27—32.

3. Melikhova, T. and Klymova, O. (2021), "Adequate area of internal control over the write-off of the main budgetary installations for the improvement of the quality of control and efficiency of the revision", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 30—36. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.20.30

4. Melikhova, T. and Herasymenko, Yu. (2018), "The development of a program audit of the receipt of fixed assets for raising the level of financial security at the enterprise", *Agrosvit*, vol. 24, pp. 46—53.

5. Makarenko, A. P. Melikhova, T. O. and Musiychenko, O. G. (2024), *Audyt [Audit]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

6. Makarenko, A. P. Melikhova, T. O. and Musiychenko, O. G. (2024), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

7. Melikhova, T.O. (2013), "Determination of expenses of the economic activity of the enterprise", *Zhurnal "Biznes Inform"*, vol. 3, pp. 254—258.

8. Melikhova, T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formyrovanye, kontrol', efektyvnist' [Economic security of the enterprise: formation, control, efficiency]*, Kherson, Ukraine.

9. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 69—75.

10. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Chakalova, N.S. (2020), *Teoriya i metodkraine*.

11. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O., Podmeshalska, Y. V. and Chakalova, N.S. (2022), *Teoriya bukhgalters'koho obliku. Theory of accounting: a study guide for higher education bachelor degree holders [Теорія бухгалтерського обліку]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

12. Makarenko, A. P., Melikhova, T. O. and Kutchak Yu. M. (2023), *Finansovyy oblik II. Financial accounting II []*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

13. Makarenko, A. P., Melikhova, T. O. and Kutchak Yu. M. (2023), *Finansovyy oblik II. Financial accounting II [Financial accounting II]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.

14. Melikhova, T. and Bilokon, M. (2023), "Improvement of documentation of accounting and control of capital and current repairs of fixed assets to improve financial accounting and auditing", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 38—43. DOI: 10.32702/2306 6814.2023.21.38

15. Melikhova, T. (2017), "Development of a program of auditing the efficiency of use of fixed assets in the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 33—37.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 330.341.1(477):338.43.009.12

Н. М. Котвицька,

д. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, фінансів та обліку,
Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0864-1470>

О. Ю. Підгорний,

аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6882-7090>

О. Ю. Тихонович,

аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-5963-075X>

С. О. Мазур,

аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9630-8612>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.54

ФІНАНСОВО-ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

N. Kotvytska,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,
Finance and Accounting, Private Higher Education Establishment "European University"

O. Pidgorny,

Postgraduate student, Private Higher Education Establishment "European University"

O. Tykhonovych,

Postgraduate student, Private Higher Education Establishment "European University"

S. Mazur,

Postgraduate student, Private Higher Education Establishment "European University"

FINANCIAL AND INNOVATIVE STRATEGIES FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF AGRARIAN BUSINESS IN THE CONDITIONS OF RECOVERY OF THE ECONOMY OF UKRAINE

У статті розглядаються фінансово-інноваційні стратегії, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрного бізнесу в умовах відновлення економіки України. Акцент зроблено на інтеграції сучасних фінансових інструментів та інноваційних технологій у діяльність сільськогосподарських підприємств для забезпечення їхньої стійкості та адаптації до змін ринкового середовища. Аналізуються механізми фінансування аграрного сектору, зокрема державна підтримка, приватні інвестиції та грантові програми, а також перспективи впровадження цифрових рішень у сферу управління бізнес-процесами. Особливу увагу приділено ролі інноваційних проєктів у підвищенні продуктивності та екологічної ефективності виробництва. Розроблені рекомендації щодо вдосконалення фінансово-інноваційної політики для забезпечення сталого розвитку аграрного бізнесу в післякризовий період.

The article examines financial and innovative strategies aimed at increasing the competitiveness of agrarian business enterprises in the conditions of recovery of the Ukrainian economy. Emphasis is placed on the integration of modern financial instruments and innovative technologies into the activities of agricultural enterprises to ensure their sustainability and adaptation to changes in the market environment. The mechanisms of financing the agricultural sector are analyzed, in particular, state support, private investments and grant programs, as well as the prospects of implementing digital solutions in the field of business process management. Special attention is paid to the role of innovative projects in increasing productivity and environmental efficiency of production. Recommendations for improving the financial and innovation policy to ensure the sustainable development of agrarian business in the post-crisis period have been developed. In the conditions of recovery of the Ukrainian economy, the agricultural sector remains one of the key drivers of economic growth. This sector not only provides the country with food, but also plays an important role in the formation of export potential. However, in order to achieve sustainable growth in the conditions of a modern competitive economy, agrarian business needs the implementation of financial and innovative strategies that will help increase its competitiveness and adapt to new economic challenges. Recommendations for improving the financial and innovation policy to ensure the sustainable development of agrarian business in the post-crisis period should take into account both the specifics of the agrarian sector and global trends in sustainable development. After crisis phenomena, such as economic or environmental shocks, the industry is faced with the task of stabilization, recovery and ensuring long-term competitiveness. Thus, the financial and innovation policy for agrarian business in the post-crisis period should be comprehensive and focused on the long-term sustainability of the sector.

Ключові слова: агробізнес, інновації, стратегії, післякризовий період, фінансові ресурси, конкурентоспроможність, відновлення.

Keywords: agribusiness, innovations, strategies, post-crisis period, financial resources, competitiveness, recovery.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Відновлення економіки України після кризи, викликаної війною та іншими глобальними викликами, потребує суттєвого переосмислення підходів до розвитку ключових секторів, зокрема аграрного бізнесу. Сільське господарство традиційно є однією з основних галузей економіки України, проте його конкурентоспроможність значно залежить від здатності підприємств адаптуватися до сучасних умов. У цьому контексті фінансово-інноваційні стратегії відіграють важливу роль, забезпечуючи стійкість бізнесу, підвищення продуктивності та впровадження сучасних технологій.

Основною проблемою є недостатня інтеграція інновацій та обмежений доступ до фінансових ресурсів, що заважає аграрним підприємствам ефективно функціонувати у післякризовий період. У той же час, впровадження фінансово-інноваційних інструментів (цифрових технологій, "зелених" інвестицій, державних грантів тощо) є важливим чинником для забезпечення їхньої конкурентоспроможності.

Таким чином, проблема фінансово-інноваційних стратегій є багатогранною і поєднує в собі важливі наукові виклики та практичні завдання. Її розв'язання сприятиме створенню умов для сталого розвитку аграрного бізнесу та зміцненню позицій України як провідного гравця на міжнародних аграрних ринках.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тема фінансово-інноваційних стратегій у підвищенні конкурентоспроможності аграрного бізнесу активно обговорюється в наукових і практичних колах, оскільки її актуальність значно зросла в умовах післякризового відновлення економіки України. У дослідженнях, таких як роботи О. Кириленко та А. Ткаченка, наголошується на необхідності державної підтримки сільськогосподарських підприємств через децентралізацію фінансових ресурсів і стимулювання місцевих ініціатив. Автори аналізують роль спеціальних фінансових програм і державних грантів у розвитку агробізнесу в кризових умовах. Питання впровадження інновацій у аграрний сектор є предметом досліджень М. Гаврилюка та В. Попова, які акценту-

Таблиця 1. Ключові аспекти стратегій, зокрема, фінансові методи, інноваційні підходи та очікувані результати для конкурентоспроможності аграрного сектора

Стратегія	Фінансовий аспект	Інноваційний підхід	Очікувані результати
Інвестиції в технології точного землеробства	Пошук інвесторів, грантів та кредитних програм для закупівлі обладнання	Впровадження технологій GPS, дронів для моніторингу, систем автоматичного поливу	Підвищення врожайності, зниження витрат ресурсів
Енергетична ефективність та зелена енергетика	Залучення фінансування для сонячних панелей, біогазових установок	Використання ВДЕ для зменшення витрат на енергію	Зниження операційних витрат, екологічна відповідальність
Цифрова трансформація управління бізнесом	Інвестиції в програмне забезпечення та IT-інфраструктуру	Впровадження ERP-систем, цифрового обліку, Big Data	Підвищення прозорості та ефективності управління
Агротуризм та розвиток нових ринків	Дотації, державні програми фінансування для підтримки агротуризму	Створення туристичних об'єктів, відкриття фермерських ринків	Залучення додаткових доходів, підвищення інтересу до української продукції
Інноваційні методи збуту (електронна комерція)	Створення інтернет-магазинів, розширення логістичних мереж	Впровадження CRM-систем, платіжних онлайн-сервісів	Збільшення продажів, розширення клієнтської бази
Органічне виробництво	Фінансова підтримка на сертифікацію та маркетинг	Використання органічних методів вирощування	Доступ до міжнародних ринків, підвищення вартості продукції
Наукові дослідження та розробки	Співпраця з інноваційними фондами та дослідницькими установами	Залучення університетів, лабораторій для створення нових сортів, покращених технологій	Поліпшення якості та стійкості продукції до кліматичних змін
Розвиток коопераційних структур	Спільні інвестиції з фермерами, субсидії	Створення кооперативів для закупівлі матеріалів, реалізації продукції	Зниження витрат та підвищення конкурентоспроможності малого бізнесу

Джерело: розроблено авторами.

ють увагу на технологіях точного землеробства, діджиталізації управління підприємствами та використанні "зелених" технологій. Науковці відзначають, що такі інновації сприяють підвищенню продуктивності та екологічності агровиробництва, що є ключовим фактором конкурентоспроможності. Останні дослідження висвітлюють багатогранність проблеми та різноманітність підходів до її вирішення. Вони підтверджують важливість інтеграції інноваційних технологій, залучення фінансових ресурсів і активізації державної підтримки для забезпечення конкурентоспроможності аграрного бізнесу. Аналіз праць дозволяє сформулювати комплексні стратегії, які сприятимуть сталому розвитку аграрного сектору України в умовах економічного відновлення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою цієї статті є розробка науково обґрунтованих підходів і практичних рекомендацій щодо формування та впровадження фінансово-інноваційних стратегій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрного бізнесу України в умовах відновлення економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах відновлення економіки України аграрний сектор залишається одним із ключових драйверів економічного зростання. Цей сектор не лише забезпечує країну продовольством, але й відіграє вагомую роль у формуванні

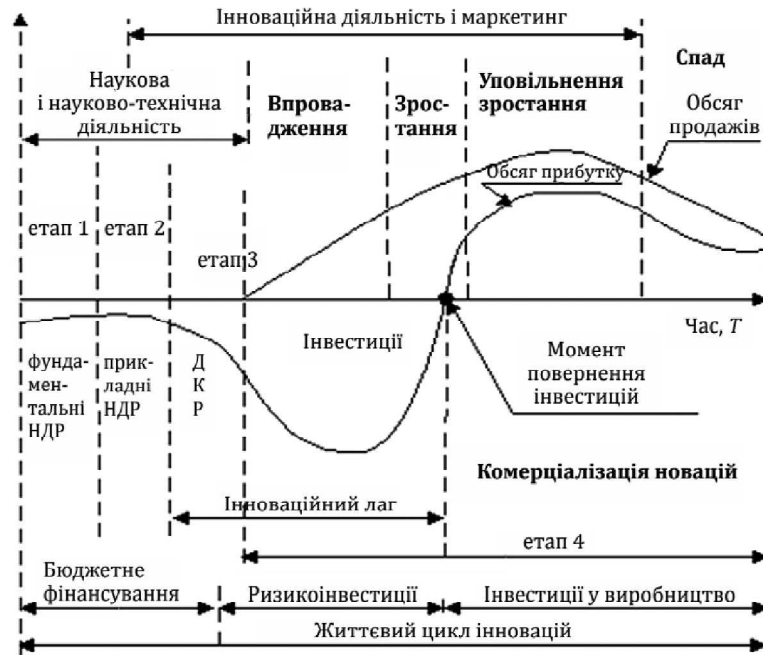

Рис. 1. Життєвий цикл інноваційних підходів та очікувані результати в рамках економічного зростання

Джерело: побудовано автором на основі [3].

експортного потенціалу. Проте для досягнення сталого зростання в умовах сучасної конкурентної економіки аграрний бізнес потребує впровадження фінансово-інноваційних стратегій, які допоможуть підвищити його конкурентоспроможність та адаптуватися до нових економічних викликів.

Ризикова економічна ситуація та обмежений доступ до довгострокового фінансування обмежують можливості для інвестицій в інновації та технологічне оновлення. Військові дії та руйнування інфраструктури суттєво ускладнюють доставку продукції до світових ринків.

Український уряд та міжнародні організації активно підтримують аграрний сектор через надання субсидій, грантів, пільгових кредитів та інших фінансових стимулів. Програми Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) та інших міжнародних організацій можуть надати додаткові можливості для підтримки модернізації аграрного сектору в Україні. Аграрні розписки дозволяють залучити кошти під майбутній врожай, що допомагає аграріям фінансувати виробничі потреби без значних ризиків для ліквідності. Страхування посівів, врожаїв та інших активів дозволяє знизити фінансові ризики, пов'язані з непередбачуваними обставинами.

Інноваційним підходом для залучення фінансування є краудфандинг та інвестиції від приватних інвесторів, які можуть забезпечити додатковий капітал для розвитку аграрного

бізнесу. Такі моделі дозволяють залучити кошти безпосередньо від зацікавлених осіб, зокрема дрібних інвесторів, які підтримують розвиток українського агробізнесу. Фінансово-інноваційні стратегії є важливим інструментом для підвищення конкурентоспроможності аграрного бізнесу в Україні. Їх успішне впровадження в Україні. Їх успішне впровадження на практиці. Для сталого зростання та підвищення конкурентоспроможності аграрний сектор має ефективно використовувати можливості, які надають інноваційні та фінансові стратегії, зберігаючи при цьому стабільність і гнучкість у мінливих економічних умовах України. Задля детального окреслення практичних шляхів щодо підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного бізнесу в умовах відновлення української економіки за допомогою фінансових і інноваційних стратегій варто звернути увагу на (Табл. 1).

Інноваційні підходи в агробізнесі є важливими для економічного зростання в післякризовий період, оскільки допомагають підвищити ефективність виробництва, зменшити витрати та забезпечити стійкість до майбутніх викликів [3]. Після кризи аграрний сектор має відновитися не лише фінансово, але й стратегічно, адаптуючись до нових вимог ринку та кліматичних умов, адже життєвий цикл інно-

вацій має певну сезонність та залежить від різних впливів на нього. Нижче наведено, як приклад життєвого циклу інноваційних підходів та очікувані результати в рамках економічного зростання (Рис. 1).

У післякризовий період впровадження інновацій дозволить агробізнесу не лише швидше адаптуватися до змін, і здійснювати життєвий цикл, але й вийти на новий рівень ефективності та стійкості. Очікується зростання продуктивності аграрного сектору на 15—25% за рахунок цифрових технологій, генетичних інновацій та ефективного використання ресурсів. Скорочення витрат на виробництво та логістику на 20—30%, що сприятиме підвищенню прибутковості. Зміцнення екологічної стійкості сектору та зменшення негативного впливу на довкілля.

Завдяки комплексному підходу та використанню інновацій агробізнес зможе забезпечити стабільне економічне зростання, стійкість до зовнішніх ризиків і сприятиме розвитку сільських громад та національної економіки в цілому.

Інноваційні проекти у аграрному секторі є особливо актуальною для України, де відновлення економіки вимагає підвищення ефективності та стійкості виробництва [8]. В умовах обмежених ресурсів і екологічних викликів впровадження інноваційних підходів стає одним із ключових інструментів для підвищення продуктивності аграрного бізнесу та досягнення сталого розвитку.

Інноваційні технології точного землеробства (precision agriculture) дозволяють підвищувати врожайність і водночас мінімізувати вплив на навколишнє середовище. Зокрема, використання GPS-навігації, дронів та супутникових даних для моніторингу стану полів дає можливість аграріям контролювати стан ґрунтів, вологість, наявність шкідників та хвороб. Це дозволяє оптимізувати використання ресурсів: пестицидів, води та добрив, що зменшує негативний екологічний вплив і витрати, підвищуючи продуктивність.

Біотехнології надають можливість розвивати стійкі сорти культур, які є більш стійкими до шкідників, хвороб та змін клімату. Такі інновації сприяють як підвищенню врожайності, так і покращенню якості продукції, що дозволяє виходити на нові ринки та задовольняти зростаючий попит на органічну продукцію. Інвестування в органічне виробництво не лише підвищує конкурентоспроможність, але й зменшує хімічне навантаження на екосистеми. Використання відновлювальної енергетики, такої як сонячні

панелі, вітрові електростанції або біогазові установки, є важливим елементом у підвищенні екологічної ефективності аграрного виробництва. Встановлення таких установок знижує витрати на енергію та сприяє переходу на "зелену" економіку. Крім того, використання біомаси, яка залишається після збору врожаю, для виробництва біогазу не лише зменшує відходи, але й створює додаткове джерело енергії.

Цифрові інновації дозволяють зробити аграрний бізнес прозорішим і ефективнішим. Впровадження систем управління фермою (Farm Management Systems) допомагає автоматизувати облік виробництва, контролювати витрати та прогнозувати врожайність на основі зібраних даних. Завдяки цифровізації можливо об'єднати всі процеси від обробки ґрунту до збуту продукції, підвищуючи ефективність управління та оптимізуючи робочі процеси.

Інноваційні проекти, орієнтовані на кооперацію між малими та середніми агровиробниками, дозволяють ділитися знаннями, ресурсами та технологіями, що підвищує стійкість малих фермерських господарств [9]. Кооперативи можуть спільно інвестувати в дорогівартісні технології, організовувати збут продукції та знижувати витрати на закупівлю матеріалів. Завдяки спільному впровадженню інновацій кооперативні структури сприяють економічній стійкості та екологічній відповідальності всього сектору.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інноваційні проекти в аграрному секторі України не лише покращують продуктивність, але й сприяють екологічній стійкості. За умов виваженого впровадження сучасних технологій та підходів аграрний бізнес може стати більш конкурентоспроможним, забезпечуючи продовольчу безпеку та екологічний баланс.

Такі кроки є важливими для підтримки економічного відновлення України та створення умов для сталого розвитку в умовах глобальних екологічних викликів. Рекомендації щодо вдосконалення фінансово-інноваційної політики для забезпечення сталого розвитку аграрного бізнесу в післякризовий період мають враховувати як специфіку аграрного сектору, так і глобальні тенденції сталого розвитку. Після кризових явищ, таких як економічні чи екологічні потрясіння, перед галуззю постають завдання стабілізації, відновлення та забезпечення довгострокової конкурентоспроможності. Таким чином, фінансово-інноваційна

політика для аграрного бізнесу в післякризовий період має бути комплексною та зосередженою на довгостроковій стійкості сектору. Інвестиції в екологічні та технологічні інновації, підтримка кооперації та партнерства, а також забезпечення доступу до фінансових ресурсів дозволять аграрним підприємствам успішно адаптуватися до нових умов та сприяти сталому розвитку економіки в цілому.

Література:

1. Волощук В., Богачик С. Механізми забезпечення інноваційного розвитку агропромислових підприємств. Підприємництво та інновації. № 9. 2019. С. 77—82.
2. Ігнатенко М.М., Мармоль Л.О., Романюк І.А. Розвиток конкурентних стратегій підприємств в умовах глобалізації ринків. Економічний вісник університету. 2023. Вип. 57. С. 45—51.
3. Копитко М. І., Блага Н. В. Управління інноваціями та інвестиціями: навчальний посібник у схемах і таблицях. Вид. 2-ге, допов. і перероб. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 296 с.
4. Ілляшенко Н.С., Біловодська О.А. Випереджаючий науково-технічний прогрес розвитку: сутність та зміст. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2011. № 6, т. 2. С. 11—14.
5. Зоргач А.М. Формування результативної системи управління інноваційно-інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. 2015. № 8. С. 65—72.
6. Камінський, А.Р. (2024). Методичні підходи до дослідження інноваційної діяльності підприємств. Економіка та суспільство, (59).
7. Ковтун В. А. Інноваційна стратегія розвитку аграрних підприємств. Фінпростір. 2020. № 3 (39). С. 142—153.
8. Орел А.М. Конкурентні стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку суб'єктів аграрного виробництва. Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 4. № 4. С. 411—418.
9. Орел В.М. Управління інноваційним розвитком аграрних підприємств. Вісник Сумського національного університету. Серія "Економіка і менеджмент". Науковий журнал. 2020. № 1 (83). С. 160—165.
2. Ihnatenko, M.M. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2023), "Development of competitive strategies of enterprises in the conditions of market globalization", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 57, pp. 45—51.
3. Kopytko, M. I. and Blaha, N. V. (2022), *Upravlinnya innovatsiyamy ta investytsiyamy [Innovation and Investment Management]*, 2nd ed, L'vivs'kyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, Lviv, Ukraine.
4. Ilyashenko, N.S. and Bilovodska, O.A. (2011), "Anticipating scientific and technological progress development: essence and content", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 6, no. 2, pp. 11—14.
5. Zorhach, A.M. (2015), "Formation of an effective system of management of innovation and investment activity of agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 65—72.
6. Kaminsky, L.R. (2024), "Methodical approaches to the research of innovative activities of enterprises", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. (59).
7. Kovtun, V.A. (2020), "Innovative strategy of development of agrarian enterprises", *Finprostir*, vol. 3 (39), pp. 142—153.
8. Orel, A.M. (2019), "Competitive strategies of innovation and investment development of agricultural production entities", *Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky*, vol. 4, no. 4, pp. 411 — 418.
9. Orel, V.M. (2020), "Management of innovative development of agricultural enterprises", *Visnyk Sums'koho natsional'noho universytetu*, vol. 1 (83), pp. 160—165.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

References:

1. Voloschuk, V. and Bohachyk, S. (2019), "Mechanisms for ensuring the innovative development of agroindustrial enterprises", *Pidpryemnytstvo ta innovatsii*, vol. 9, pp. 77—82.

УДК 657

А. П. Макаренко,

д. е. н., професор, професор кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9576-928X>

О. В. Алістратов,

магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5614-820X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.60

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ДЛЯ ВИЗНАННЯ ВИТРАТ НА АМОРТИЗАЦІЮ

A. Makarenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit,
Engineering Educational and Scientific Institute im. Yu.M. Potebni of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya
O. Alistratov,

Master's student, Engineering Educational and Scientific Institute
im. YU.M. Potebni of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

IMPROVING THE ORGANIZATION AND ACCOUNTING METHODOLOGY OF OPERATIONS WITH FIXED EQUIPMENT AT ENTERPRISES FOR THE RECOGNITION OF DEPRECIATION COSTS

Організація і методика обліку та інвентаризація основних засобів на підприємствах потребують адаптації до сучасних умов. Від того як саме буде налаштована організація обліку операцій з основними засобами, буде залежати і достовірність бухгалтерського обліку даних необоротних активів.

Докази про стан та рух основних засобів, запропоновані у цій статті, будуть відповідати вимогам Закону України від 16.07.99 р. №996-XIV та Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. №2755-VI.

Розширення інформації про відповідний стан основного засобу і її доступність буде спонукати до швидкого прийняття управлінських рішень.

Для організації достовірного бухгалтерського обліку, ведення документування обліку стану та руху основних засобів, вимагає на різних підприємствах створення різного за обсягом інформації документа з різним рівнем доступу матеріально-відповідальних осіб.

В першу чергу, запропоновано забезпечити прискорений безпечний доступ матеріально-відповідальних осіб до бази даних основних засобів (спеціально розроблених анкет) на відповідному технічному ресурсі (наприклад — обліковому сервері).

Оперативне забезпечення доступу з мобільних пристроїв до файлу (анкети) можливе з використанням QR-кодів.

Результатами якісного оцінювання технологічності встановлена доцільність застосування лазерного маркування для запасів, об'єктів незавершеного виробництва та інших об'єктів обліку.

Також доцільним є застосування лазерного маркування для запасів, об'єктів незавершеного виробництва та інших об'єктів обліку.

Перехід від використання інвентарного номеру, як ідентифікатора основного засобу, до QR-кодів дасть змогу підвищити продуктивність, точність, швидкість і прозорість обліку. Розширення інформації і доступність QR-коду допоможе також у швидкому прийнятті управлінських рішень, що позитивно вплине на загальну продуктивність та конкурентоспроможність компанії на ринку.

Під час маркування QR-кодів потрібно дотримуватись вимог ДСТУ 2887-94 "Пакування та маркування. Терміни та визначення" та Постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 р. № 1199 "Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами)".

The organization and method of accounting, inventory and audit of operations with fixed assets at enterprises need adaptation to modern conditions. The reliability of the accounting of these non-current assets will depend on how the organization of accounting for operations with fixed assets will be set up.

Evidence of the state and movement of fixed assets proposed in this article will meet the requirements of the Law of Ukraine dated 07.16.99 No. 996-XIV and the Tax Code of Ukraine dated 12.02.2010 No. 2755-VI. Expanding information and availability about the relevant state of the fixed asset encourages quick management decisions.

Expanding information about the relevant state of the fixed asset and its availability will encourage quick management decisions.

For the organization of reliable accounting, documenting the state and movement of fixed assets, it is necessary to create a document with different levels of access to materially responsible persons at different enterprises.

It is proposed, first of all, to ensure accelerated safe access of materially responsible persons to the database of fixed assets (specially developed questionnaires) on the appropriate technical resource (for example, the accounting server).

Operational provision of access from mobile devices to the file (questionnaire) is possible using QR codes.

The results of a qualitative assessment of manufacturability established that it is expedient to use laser marking for stocks, work-in-progress objects and other accounting objects.

It is also advisable to use laser marking for stocks, work-in-progress objects and other accounting objects.

The transition from using an inventory number as an asset identifier to QR codes will improve productivity, accuracy, speed and transparency of accounting. The expansion of information and availability of the QR code will also help in quick management decisions, which will positively affect the overall productivity and competitiveness of the company in the market.

When marking QR codes, it is necessary to comply with the requirements of DSTU 2887-94 "Packaging and labeling. Terms and definitions" and "The procedure for marking buildings and structures, vehicles subject to the norms of international humanitarian law, with appropriate identification signs (emblems) during the special period", Resolution of the Cabinet of Ministers of October 21, 2022, No. 1199.

Ключові слова: організація, методика, інвентаризація, адаптація, консервація, розміщення, розташування, ідентифікація, маркування, QR-код, анкета, сервер, мобільний пристрій, сканування.

Key words: organization, methodology, inventory, adaptation, conservation, placement, location, identification, marking, QR code, questionnaire, server, mobile device, scanning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Основні засоби є важливим елементом ресурсного потенціалу будь-якого підприємства, оскільки визначають обсяги виробництва і його виробничу потужність та є одним із важливих чинників, які впливають на визначення фінансових результатів діяльності підприємства. Але, якщо балансова вартість придатного до подальшої експлуатації об'єкта основних засобів дорівнює нулю або ліквідаційній вартості такого об'єкта, при перевірці є ризик, що встановлений строк корисного використання визнають заниженим, а амортизацію завищеною

[15]. Загалом терміну "корисне використання (експлуатація)" у національних стандартах бухгалтерського обліку чомусь надають відмінне від загальноприйнятого тлумачення.

Крім того втрата чинності більшості первинних форм з обліку основних засобів порушують вимоги Податкового кодексу України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI [3] та Закону України від 16.07.99 р. № 996-XIV [5] щодо відображення витрат в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, тому відповідальність за розробку форм реєстрів щоденного використання чи невикористання основних засобів з обов'язковою документальною фіксацією (процес якого обов'язково потрібно відображати у обліковій пол-

ітиці) цілком лежить на підприємстві і може тлумачитись контролюючим органами як не визнання витратами нарахованої амортизації за строками корисного використання (експлуатації), а утримування запасів до продажу без документального підтвердження з метою виведення грошей з під оподаткування на рахунках у банках.

Тому на сьогодні удосконалення організації і методики обліку операцій із основними засобами на підприємствах для визнання витрат на амортизацію є актуальним питанням як запорука ведення обліку основних засобів з дотриманням вимог чинного законодавства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Організаційні та методичні основи з досліджуваного питання висвітлено у працях науковців: Бондаря В.П., Бутинця Ф.Ф., Гордієнка Н.І., Кулаковської Л.П., Макаренка А.П., Мєліхової Т.О., Усача Б.Ф., та інших.

Проте, методичним підходам, що сприяють організації і методиці обліку операцій із основними засобами підприємства кожного дня, як цього вимагає законодавство України, приділено не достатньо уваги.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є удосконалення організації і методики обліку основних засобів шляхом впровадження сучасної методики ідентифікації (маркування) основних засобів для прискорення їх обліку, а також проведення інвентаризації основних засобів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досліджуючи організацію та методики обліку операцій з основними засобами, особливої уваги заслуговують мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів, які визначено п.п. 138.3.3 п. 138.3 ст. 138 Податкового кодексу України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI [9] зі змінами та доповненнями.

Для формування повного уявлення про поняття "Мінімально допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів" проаналізуємо дану дефініцію і її складові у нормативно-правовій базі.

Так, у Податковому кодексі України зазначено: "у разі коли строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів в бухгалтерському обліку менше ніж мінімаль-

но допустимі строки амортизації основних засобів та інших необоротних активів, то для розрахунку амортизації використовуються строки, встановлені п.п. 138.3.3 п. 138.3 ст. 138 Податкового кодексу" [3].

У разі коли строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів в бухгалтерському обліку дорівнюють або є більшими, ніж ті, що встановлені п.п. 138.3.3 п. 138.3 ст. 138 Податкового кодексу [3], то для розрахунку амортизації використовуються строки корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів, встановлені в бухгалтерському обліку.

Крім того, слід зазначити, що старі первинні форми обліку основних засобів втратили свою чинність відповідно до Наказу Державної служби статистики № 266 від 22.10.2021р.[8], а згідно вимог Податкового кодексу України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI [3] та Закону України від 16.07.99 р. № 996-XIV [5] витрати мають відображатися в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення.

Загалом терміну "корисне використання (експлуатація)" у національних стандартах бухгалтерського обліку чомусь надають відмінне від загальноприйнятого тлумачення.

Невикористання (відмова від експлуатації) основних засобів збільшує чистий неоподатковуваний прибуток підприємства, бо "нарахування амортизації припиняється, починаючи з місяця, наступного за місяцем вибуття об'єкта основних засобів, переведення його на реконструкцію, модернізацію, добудову, дообладнання, консервацію" [11] вступає в протиріччя з "нарахування — доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення" [5].

Така невідповідність дозволяє збільшити доходи підприємства без сплати податків в залежності від групи основних засобів за Законом України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [3] до 50% річних: 2-а група — до 6,6%, 3-я група — до 10%, 4-а група — до 50%, 5-а група — до 20%, 6-а група — до 25%, 9-а група — до 8,3%.

Також нагадаємо, що:

1) Амортизація активу згідно з Міжнародним (стандартом) бухгалтерського обліку 16 "Основні засоби" [9] (далі — МСБО 16) припиняється на одну з дат, яка настане раніше: або на дату, з якої активи класифікуються як утримувані для продажу відповідно до Міжнародного стандарту фінансової звітності 5 "Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність" [10] (далі — МСФЗ 5),

або на дату, з якої припиняється визнання його активом. Тобто, невикористання (відмова від експлуатації) основного засобу на конкретну дату переводить його в категорію товару для продажу і, в даному випадку, нараховувати амортизацію вже неможна;

2) Так само — Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" (далі — НП(С)БО 7) під час використання основних засобів і Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку НП(С)БО 27 "Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність" [12] (далі — НП(С)БО 27 під час невикористання.

Таким чином об'єкти основних засобів визнають утримуваними для продажу (тобто переводять до запасів) коли не використовуються:

а) НП(С)БО 7 [11] яке застосовується для об'єктів основних засобів які "очікуваний період часу, протягом якого необоротні активи використовуватимуться підприємством або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством обсяг продукції (робіт, послуг)" [3] (було чинним до 2015 бо існувало тлумачення у ДСТУ EN 13306:2006);

б) ДСТУ EN 13306:2006 "Технічне обслуговування. Терміни та визначення понять" (EN 13306:2001, IDT) де у п. 4.9 визначається тривалість корисного використання виробу, як "...тривалість часу від заданого моменту працездатності до неприпустимої відмови виробу або до початку стану неремонтопридатності виробу через несправність чи інші причини" [2]. Тобто, час безперервного використання з технічними ремонтами на відновленнях та реконструкціями без урахування часу простою, що і відповідає вимогам Закону України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [3].

в) Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.99 р. № 996-XIV [5], який регулює організацію ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, визначає єдині принципи і правила ведення бухгалтерського обліку всіма юридичними особами, незалежно від організаційно-правової форми, де зазначається:

У Статті 4 "Принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності":

— "доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення";

— "фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій та подій, здат-

них вплинути на рішення, що приймаються на її основі";

— "постійне (з року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна облікової політики можлива лише у випадках, передбачених національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, міжнародними стандартами фінансової звітності та національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку у державному секторі, і повинна бути обґрунтована та розкрита у фінансовій звітності";

У пункті 3 статті 8 "Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, реєстрів і звітності протягом встановленого терміну, але не менше трьох років, несе уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством, або власник відповідно до законодавства та установчих документів".

У статті 9 Закону "Первинні документи та реєстри бухгалтерського обліку":

— "1. Підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи. Для контролю та впорядкування оброблення даних на підставі первинних документів можуть складатися зведені облікові документи"

— "Первинні документи можуть бути складені у паперовій або в електронній формі та повинні мати такі обов'язкові реквізити:

— назву документа (форми);

— дату складання;

— назву підприємства, від імені якого складено документ;

— зміст та обсяг господарської операції, одиницю виміру господарської операції;

— посади і прізвища (крім первинних документів, вимоги до яких встановлюються Національним банком України) осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення;

— особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції.

Залежно від характеру господарської операції та технології обробки облікової інформації до первинних документів можуть включатися додаткові реквізити (печатка, номер документа, підстава для здійснення операції тощо)".

Але, Державна служба статистики України своїм наказом № 266 [8] з 22.10.2021 року скасувала низку своїх же наказів стосовно деяких

форм первинних бухгалтерських документів, а саме:

— від 29 грудня 1995 року № 352 "Про затвердження типових форм первинного обліку";

— від 22 травня 1996 року № 145 "Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку малоцінних та швидкозношуваних предметів";

— від 21 червня 1996 року № 193 "Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку сировини та матеріалів";

— від 13 червня 1997 року № 149 "Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку роботи будівельних машин та механізмів";

— від 11 листопада 2003 року № 387 "Про затвердження Порядку отримання Держаналітиформом первинних та агрегованих статистичних даних".

Таким чином, можливо зробити цілком обґрунтований висновок, що відповідальність за розробку форм реєстрів щоденного використання чи невикористання основних засобів з обов'язковою документальною фіксацією (процес якого обов'язково потрібно відображати у обліковій політиці) цілком лежить на підприємстві і може тлумачитись контролюючим органами як не визнання витратами нарахованої амортизації за строками корисного використання (експлуатації), а утримування запасів до продажу без документального підтвердження з метою виведення грошей з під оподаткування на рахунках у банках.

Отже, перед бухгалтерською службою підприємства постає завдання термінової розробки відповідних форм щоденного обліку основних засобів, які б давали змогу перевіряти і документально підтверджувати їх наявність, стан і оцінку.

Проте, велика кількість основних засобів, що обліковуються на балансі підприємств, ускладнює ведення обліку безпосередньо бухгалтерами і потребує залучення матеріально-відповідальних осіб до процесу отримання інформації про:

— використання / невикористання основного засобу, що вимагають норми Податкового кодексу України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI [3] та МСБО 16 [9], або НП(С)БО 7 де в п. 4 зазначено: "Строк корисного використання (експлуатації) — очікуваний період часу, протягом якого необоротні активи використовуватимуться підприємством або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством обсяг продукції (робіт, послуг)" [11];

— руху основних засобів (акти приймання-передачі від одного структурного підрозділу до іншого, або однієї матеріально-відповідальної особи до іншої);

— документування обліку стану (рахунки, нарахування і таке інше).

Для організації достовірного бухгалтерського обліку, ведення документування обліку стану та руху основних засобів, вимагатиме на різних підприємствах створення різного за обсягом інформації документа з різним рівнем доступу матеріально-відповідальних осіб.

Тому пропонуємо, в першу чергу, забезпечити прискорений безпечний доступ матеріально-відповідальних осіб до бази даних основних засобів на відповідному технічному ресурсі (наприклад — обліковому сервері).

Наприклад, адреса базового файлу про основних засобів (анкета) — \\192.168.10.10\основні засоби\інвентарні картки\1234567890.txt (інвентарний номер цифровий. розширення файлу), або www.zipman-engineering.com.ua/основні засоби\інвентарні картки\1234567890.txt.

Кожен такий файл з тим самим ім'ям при збереженні відповідальною особою буде реєструватися з автоматично зазначеною в дужках версією (без заміни попередньої). Дата і час збереження буде фіксувати сам технічний ресурс (наприклад — обліковий сервер) автоматично.

До відповідного технічного ресурсу (наприклад — облікового серверу) буде мати доступ також відповідальний за документальний облік основних засобів бухгалтер (тільки як користувач інформації без можливості внесення змін), який за наведеною в обліковій політиці методикою і реєстрах буде робити відповідні проведення в обліку у терміни розроблені і закріплені у обліковій політиці підприємства.

Оперативне забезпечення доступу з мобільних пристроїв до файлу (анкети) можливе з використанням QR-кодів.

Актуальність використання QR-кодів для обліку основних засобів є ефективним рішенням, яке може спростити та автоматизувати процеси управління активами, особливо в великих компаніях.

Маркування основних засобів можливе з використанням різних за видами, формою, матеріалах та конструкціях сучасних технологій. Найбільш широкого розповсюдження отримали наступні технології нанесення маркування:

— шовкотрафаретний друк, або шовкографія;

— гравіювання різанням або ударом;

— термотрансферний друк;

— краплеструминний друк у тому числі УФ-друк;

— лазерне маркування.

Сучасні технології пропонують до використання серед багатьох методів ідентифікації основних засобів QR-коди, як доповнення до інвентарних номерів, або навіть і заміщення їх.

Спосіб швидкої ідентифікації активів через сканування QR-коду на предметі дозволяє отримати всю інформацію про актив, включаючи його вартість, стан, історію обслуговування та місцезнаходження.

QR-код на відміну від штрих-коду, у якому закладаються лише цифри, може нести значно більшу інформацію.

QR-коди можуть зберігати різні типи даних, включаючи текст, URL-адреси, контактну інформацію і навіть невеликі зображення. QR-код може зберігати до 7 089 цифрових символів, 4 296 буквено-цифрових символів або 2 953 байт двійкових даних, залежно від версії та рівня корекції помилок.

У QR-коду є спеціальний механізм, який дозволяє збільшити надійність зберігання зашифрованої інформації — корекція помилок. За його допомогою стає можливим розпізнавати навіть коди, частина яких була зіпсована або затерта.

У кодів з найвищим рівнем надійності (H) може бути спотворено до 30% поверхні, проте інформація збережеться і її буде можливо коректно прочитати.

QR-коди підтримують чотири рівні корекції помилок:

— L (Low): Витримує пошкодження до 7% площі коду.

— M (Medium): Витримує пошкодження до 15% площі.

— Q (Quartile): Витримує пошкодження до 25% площі.

— H (High): Витримує пошкодження до 30% площі.

Вищий рівень корекції помилок, збільшує розмір службових даних (overhead), що зменшує кількість корисних даних, які можна закодувати. Наприклад, для QR-коду версії 40 з рівнем H можна зберігати менше інформації, ніж для того ж коду з рівнем L [14].

На нашу думку, мобільні пристрої з найбільш розповсюдженими камерами (за допомогою яких відбувається сканування QR-коду) сприймають ширину модуля (одного квадрата у QR-коді) не менше ніж 0,5 мм на поверхні надрукованого QR-коду. Крім того значну роль відіграє дистанція сканування та фокусування камери, тому важливо враху-

вати ці фактори під час нанесення QR-коду. Задля економії коштів, та зважаючи, що місця розташування QR-кодів будуть погано освітлені, достатньо враховувати ширину модуля QR-коду близько до 1 мм, таким чином QR-код 1-го рівня інформації буде близько 21х21мм, а 40-го рівня інформації — 177х177мм.

Впровадження QR-кодів для обліку основних засобів допомагає автоматизувати робочі процеси, підвищити ефективність управління активами та забезпечити більш точний облік, що є критично важливим для сучасного бізнесу. Використання QR-кодів для обліку основних засобів підвищує продуктивність, забезпечує більш точний контроль над активами та підтримує прозорість і стійкість бізнесу. Облік основних засобів є критично важливим аспектом управління активами в будь-якій компанії, особливо у великих підприємствах, де є значна кількість обладнання, техніки та іншого майна. Традиційні методи обліку можуть бути трудомісткими, схильними до помилок і неефективними. Використання QR-кодів для обліку основних засобів дозволяє автоматизувати багато з цих процесів, підвищуючи точність, швидкість і прозорість обліку. При цьому впровадження QR-кодів у великих компаніях має виклики та ризики: можливі труднощі в переході з традиційних методів на нові технології; проблеми з безпекою даних і конфіденційністю інформації. Використання QR-кодів для обліку основних засобів набуває популярності у світі, оскільки компанії шукають способи оптимізації своїх процесів управління активами.

Оскільки, як зазначалося вище, старі первинні форми обліку основних засобів втратили свою чинність відповідно до Наказу Державної служби статистики № 266 від 22.10.2021 р., а згідно вимог Податкового кодексу України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI [3] та Закону України від 16.07.99 р. № 996-XIV [5] витрати мають відображатися в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, пропонуємо для обліку основних засобів використовувати нову форму інвентарної картки, яка побудована на прикладі чинної для державного сектору форми "Інвентарна картка № _ обліку об'єкта основних засобів" затвердженої Наказом Міністерства фінансів України 13.09.2016 № 818 [7], та наведена у рисунку 1.

Для прикладу, сформуємо QR-коди з застосуванням усіх чотирьох рівнів корекції під час сканування (форма інвентарної картки для державних установ має посилання на затверджену форму — <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

(найменування юридичної особи) _____ Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ _____ Картка № _____ обліку об'єкта основних засобів		
		QR-код та посилання до файлів реєстрації стану основних засобів _____ (URL, http, адреса зберігання файлу опитувальника)

_____ (повна назва об'єкта і його призначення)

Коротка індивідуальна характеристика об'єкта:

Рік випуску (побудови): _____

Паспорт, модель, тип, марка: _____

Заводський номер: _____

Дата, номер акту приймання-передачі при придбанні: _____

Первісна вартість: _____

Строк корисного використання (початковий): _____

Ліквідаційна вартість (початкова): _____

Ознаки, що характеризують об'єкт: _____

Пристосування і приладдя, що належать до об'єкта основних засобів за наступним переліком:

1) _____

Дорогоцінні метали: _____ (назва, вид, маса)

... продовження Картки № _____ на наступній сторінці

Зміни у вартості об'єкта під час корисного використання (експлуатації):

№ п/п	В-ний за заповнення, Ф.І.	Дата Д/М/Р (або період) обліку за опитувальником	Матеріально відповідальна особа Ф.І.	Місцезнаходження об'єкта (код або повна назва)	Синте-тичний рахунок, субрахунок обліку	К-ть днів	Сума амортизації за день	Сума амортизації за № п/п	Залишкова вартість за № п/п	Матеріально відповідальна особа Ф.І. змінена	Місцезнаходження об'єкта (код або повна назва) змінена	Синте-тичний рахунок, субрахунок змінений	Назва, номер документу, акту за документо-обігу
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1													
2													
...													
...													
...	Об'єднанням колонок пропонуємо фіксувати інформацію, що до переоцінки основного засобу, яку проводить тільки професійний оцінювач (ч. 2 ст. 7 Закону № 2658) з зазначенням: - переоціненої вартості, - строку корисного використання (експлуатації) який залишився, - переоцінена ліквідаційна вартість												
...													

Дата, назва, номер документа з зазначенням причини вибуття _____

Дата, Ф.І. коли прийнято в архів. _____

Рис. 1. Картка обліку об'єкта основних засобів (власна пропозиція)

Джерело: виконано авторами.

file/text/51/f461306n201.doc) та порівняємо їх розміри у таблиці 1.

Враховуючи те, що використання QR-кодів для обліку основних засобів передбачає автоматизацію багатьох процесів, керівництву компаній слід:

1) Провести детальний аналіз існуючих процесів обліку активів, щоб виявити слабкі місця і визначити, де QR-коди можуть надати найбільшу користь. Визначити конкретні цілі впровадження QR-кодів, такі як зниження витрат, підвищення точності обліку або прискорення інвентаризації.

2) Інвестувати у програмне забезпечення для управління активами, яке підтримує QR-коди і може інтегруватися з існуючими ERP-системами. Розглянути можливість розробки мобільного додатку для сканування QR-кодів, який буде зручним у використанні для працівників.

3) Розробити стандарти для генерації та використання QR-кодів, щоб забезпечити однозначність інформації, яка буде зберігатися в кодах. Визначити інформацію, яка повинна бути закодована (наприклад, назва активу, серійний номер, місцезнаходження, дата придбання).

Таблиця 1. Відображення у QR-коді посилання "<https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/51/f461306n201.doc>" з застосуванням усіх чотирьох рівнів корекції під час сканування

Варі- ант	QR-код	Примітки
1	2	3
1		4-ий рівень інформації з розмірами маркування 31х31 ширини модуля при застосуванні самого низького рівня корекції сканування «L»
2		4-ий рівень інформації з розмірами маркування 31х31 ширини модуля при застосуванні самого низького рівня корекції сканування «M»
3		5-ий рівень інформації з розмірами маркування 37х37 ширини модуля при застосуванні самого низького рівня корекції сканування «Q»
4		7-ий рівень інформації з розмірами маркування 45х45 ширини модуля при застосуванні самого низького рівня корекції сканування «H»

Джерело: виконано авторами за допомогою програмного забезпечення QR-Code studio з використанням безкоштовної ліцензії для некомерційного застосування.

4) Організувати тренінги для співробітників, щоб навчити їх користуватися новими технологіями та підвищити їхню обізнаність щодо переваг використання QR-кодів. Підготувати інструкції, які можуть бути легко доступні для працівників в разі виникнення питань.

5) Оцінювати результати впровадження системи на основі ключових показників ефективності (KPI), таких як точність обліку, час на проведення інвентаризації та витрати на управління активами. Забезпечувати регулярне оновлення програмного забезпечення та QR-кодів, щоб підтримувати актуальність інформації про активи.

6) Підключати до процесу впровадження QR-кодів не тільки технічний персонал, а й менеджерів, щоб врахувати їхні потреби та отримати підтримку на всіх рівнях компанії.

Впровадження QR-кодів для обліку основних засобів може значно підвищити ефективність управління активами у великих компаніях. Дотримуючись вказаних рекомендацій,

компанії можуть успішно реалізувати цю технологію, знизити витрати та покращити точність обліку, що в свою чергу позитивно вплине на загальну продуктивність та конкурентоспроможність на ринку [13].

Під час маркування QR-кодів потрібно дотримуватись вимог:

— ДСТУ 2887-94 Пакування та маркування. Терміни та визначення [1];

— Постанова Кабінету Міністрів від 21 жовтня 2022 р. № 1199, Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами) [4].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Облік основних засобів є критично важливим аспектом управління активами в будь-якій

компанії, особливо у великих підприємствах, де є значна кількість обладнання, техніки та іншого майна. Облік основних засобів охоплює всі процеси, пов'язані з ідентифікацією, оцінкою, відстеженням, обслуговуванням та списанням активів. Оскільки, витрати мають відображатися в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, втрата чинності більшості первинних форм з обліку основних засобів не повинні порушувати вимоги Податкового кодексу України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI [3] та Закону України від 16.07.99 р. № 996-XIV [5].

Запропонована форма картки обліку основного засобу власної розробки забезпечить докази про стан та рух обліку основних засобів у відповідності до вимог Закону України від 16.07.99 р. № 996-XIV [2] та Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [9].

Результатами якісного оцінювання технологічності встановлено, що серед технологій маркування (гравірування) найбільш оптимальною та універсальною за своїми технічними параметрами є технологія лазерного маркування для переважної більшості основних засобів. Також доцільним є застосування лазерного маркування для запасів, об'єктів незавершеного виробництва та інших об'єктів обліку.

Перехід від використання інвентарного номеру, як ідентифікатора основного засобу, до QR-кодів дасть змогу підвищити продуктивність, точність, швидкість і прозорість обліку. Розширення інформації і доступність QR-коду допоможе також у швидкому прийнятті управлінських рішень, що позитивно вплине на загальну продуктивність та конкурентоспроможність компанії на ринку.

Під час маркування QR-кодів потрібно дотримуватись вимог:

— ДСТУ 2887-94 Пакування та маркування. Терміни та визначення [1];

— Постанова Кабінету Міністрів від 21 жовтня 2022 р. № 1199, Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами) [4].

Література:

1. ДСТУ 2887-94 Пакування та маркування. Терміни та визначення
2. ДСТУ EN 13306:2006 Технічне обслуговування. Терміни та визначення понять. Національний стандарт України. 2008. URL: <http://ozons.com.ua/wp-content/uploads/2020/08/>

%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3-EN-13306-%D0%A2%D0%9E_%D0%A2%D0%B5%D1%-80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B8.pdf

3. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>

4. Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами), постанова Кабінету Міністрів від 21 жовтня 2022 р., № 1199.

5. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.99 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

6. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів: Наказ Міністерства фінансів України від 30.09.2003 р. № 561. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>

7. Про затвердження типових форм з обліку та списання основних засобів суб'єктами державного сектору та порядку їх складання. Наказ міністерства фінансів України від 13.09.2016, № 818, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336-16#Text>

8. Про скасування та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Державної служби статистики України, Міністерства статистики України та Державного комітету статистики України: Наказ № 266 Державної служби статистики України https://zakononline.com.ua/documents/show/501067_682371

9. Міжнародний (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Основні засоби". URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_014.

10. Міжнародний стандарт фінансової звітності 5 "Непоточні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність" URL: http://www.minfin.gov.ua/document/92417/МСФЗ_5.pdf

11. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби": наказ Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000 р. № 92. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

12. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 27 "Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність": наказ Міністерства фінансів України від 07.11.2003 р. № 617. URL: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1054-03.

13. Воронкова В. Г., Метеленко Н. Г. Цифрова трансформація промислового менеджменту у контексті викликів, можливостей та

змін: колективна монографія.: Львів — Торунь: Liha-Pres, 2024. 592 с.

14. Siim Tiigimagi. Скільки даних може зберігати QR-код? URL: <https://pageloot.com/uk/how-to/understand-qr-code-data-limits/>

15. Чалий І. Продаж основних засобів: як облік залежить від намірів. Бухгалтерія. 2008. № 37. С. 63—67.

References:

1. Derzhspozhivstandard (1994), "DSTU 2887-94 "Packaging and labeling. Terms and definitions", available at: https://issuu.com/ruben3264/docs/dstu_2887-94_upakovka_i_markirovka (Accessed 15 Nov 2024).

2. Derzhspozhivstandard (2008), "DSTU EN 13306:2006 "Maintenance. Terms and definitions", available at: http://ozons.com.ua/wp-content/uploads/2020/08/%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3-EN-13306-%D0%A2%D0%9E_%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96-%D0%BD%D0%B8.pdf (Accessed 15 Nov 2024).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 15 Nov 2024).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "The procedure for marking buildings and structures, vehicles subject to the norms of international humanitarian law, with appropriate identification signs (emblems) during the special period", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1199-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 15 Nov 2024).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On accounting and financial reporting in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (Accessed 15 Nov 2024).

6. Ministry of Finance of Ukraine (2003), Order "On the approval of Methodological recommendations for the accounting of fixed assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0561201-03#Text> (Accessed 15 Nov 2024).

7. Ministry of Finance of Ukraine (2016), Order "On the approval of standard forms for accounting and write-off of fixed assets by public sector entities and the procedure for their compilation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336-16#Text> (Accessed 15 Nov 2024).

8. State Statistics Service of Ukraine (2021), "On the cancellation and recognition as invalid of some orders of the State Statistics Service of Ukraine, the Ministry of Statistics of Ukraine and the State Statistics Committee of Ukraine", available at: <https://zakononline.com.ua/>

[documents/show/501067___682371](https://zakononline.com.ua/documents/show/501067___682371) (Accessed 15 Nov 2024).

9. Ministry of Finance of Ukraine (2012), "International (standard) accounting 16 "Fixed assets", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_014 (Accessed 15 Nov 2024).

10. Ministry of Finance of Ukraine (2012), "International Financial Reporting Standard 5 "Non-current assets held for sale and discontinued operations", available at: http://www.minfin.gov.ua/document/92417/MCF3_5.pdf (Accessed 15 Nov 2024).

11. Ministry of Finance of Ukraine (2000), Order "National regulation (standard) of accounting 7 "Fixed assets", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (Accessed 15 Nov 2024).

12. Ministry of Finance of Ukraine (2003), Order "National regulation (standard) of accounting 27 "Non-current assets held for sale and discontinued operations", available at: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1054-03 (Accessed 15 Nov 2024).

13. Voronkova, V. and Metelenko, N. (2024), "Digital transformation of industrial management in the context of challenges, opportunities and changes", Liha-Pres, vol. 1.

14. Tiigimagi, S. (2024), "How much data can a QR code store?", available at: <https://pageloot.com/uk/how-to/understand-qr-code-data-limits/> (Accessed 15 Nov 2024).

15. Chaly, I. (2008), "Sale of fixed assets: how accounting depends on intentions", Accounting, vol. 1, pp. 63—67.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК [334.732;631.115.8]:338.432

О. О. Томілін,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6454-1154>

А. М. Хорішко,

аспірант, Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4457-2504>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.70

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

O. Tomilin,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Poltava State Agrarian University

A. Khorishko,

Postgraduate student, Poltava State Agrarian University

FORMATION AND DEVELOPMENT OF SERVICE COOPERATION IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY

У статті проаналізовано сучасні тенденції становлення та розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в аграрному секторі економіки України. Проведено порівняння світового виробництва основних сільськогосподарських культур за товарними групами в Україні за товарними групами за 2015 та 2023 рр. Проаналізовано урожайність основних сільськогосподарських культур в Україні за період з 2010 по 2023 рр. та структуру посівних площ за період з 2010 по 2024 рр. Визначено напрямки становлення та розвитку обслуговуючої кооперації. Доведено, що сільськогосподарська обслуговуюча кооперація за період свого становлення та розвитку показує свою дієздатність та ефективність функціонування в ринкових умовах господарювання. Окреслено основні питання, які потребують подальшого дослідження щодо обслуговуючої кооперації в системі аграрного виробництва.

The article analyzes the current trends in the formation and development of agricultural service cooperatives in the agrarian sector of the Ukrainian economy. A comparison of the world production of major agricultural crops by commodity groups in Ukraine by commodity groups in 2015 and 2023 was carried out. The productivity of the main agricultural crops in Ukraine for the period from 2010 to 2023 was analyzed, and the structure of their sown areas for the period from 2010 to 2024 was studied. The directions of formation and development of the service cooperative were determined. It has been proven that the agricultural service cooperative during the period of its formation and development shows its effectiveness and efficiency of functioning in market conditions of management. The main issues that require further research regarding service cooperation in the system of agricultural production are outlined. The main issue that requires further scientific discussion is the development of agricultural cooperation in the format of integration processes in the agricultural sector of the economy. In addition, legislative support for the purpose of cooperative formations, including the prospects for their practical application, remains an important issue. It has been proven that the development of agricultural service cooperatives in rural areas requires the introduction of cooperative legislation and practical state support in accordance with the recommendations of international institutions and the acquired global practice. It has been proven that only with effective state support, new financial and economic reforms of the organization of agro-industrial production and provision of the necessary legal framework, the effective development of agricultural service cooperatives in the agro-industrial production of Ukraine is possible. The structural policy of agrarian agricultural reforms should be aimed at solving a range of issues in the direction of the further formation and development of agricultural service cooperatives in Ukraine and the institutionalization of small family farms in the socio-economic environment. It has been proven that vertical integration on the basis of agricultural service cooperatives is based on relationships between service cooperatives and production cooperatives by guaranteeing the sale of produced agricultural products to

consumers, as well as providing constant support to farms in the production of these products. The problem of the development of service cooperatives in the agricultural sector is the lack of determination of the status of agricultural cooperatives and the tax regulation mechanism at the legislative level.

Ключові слова: обслуговуюча кооперація, регулювання, інтеграція, сільське господарство, агропромислове виробництво.

Key words: service cooperation, regulation, integration, agriculture, agro-industrial production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Зараз сільськогосподарська обслуговуюча кооперація перебуває в кризовому стані, але, незважаючи на це, саме вона має значний потенціал у відродженні аграрного сектора економіки України та може вирішити багато проблем, з якими нині стикаються товаровиробники. Перед вітчизняними товаровиробниками постає проблема розробки та практичного використання фінансово-економічного механізму регулювання сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в залежності від стратегічних цілей товаровиробників, впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Без ефективного управління оборотними активами неможливо реалізувати довгострокові фінансові стратегії сучасного підприємства. Для розв'язання даного завдання спрямоване наше наукове дослідження. Розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації у сільській місцевості потребує приведення кооперативного законодавства та практичної державної підтримки до відповідності з рекомендаціями міжнародних інституцій та з набутою світовою практикою. Відсутність необхідних структурних змін у агропромисловому виробництві та науково-обґрунтованих організаційно-економічних механізмів регулювання, нееквівалентність міжгалузевого обміну, невідповідність між вхідними і вихідними фінансовими потоками з іншими галузями національної економіки, які призвели до некерованості цих процесів [7].

На нашу думку, одна з соціально-економічних проблем, яка потребує детального вивчення і значних зусиль — це обслуговуюча кооперація в агропромисловому виробництві нашої держави. Проблема ефективного використання земельних угідь, формування та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативних формувань в агропромисловому виробництві України залишається актуальними та недостатньо дослідженими.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

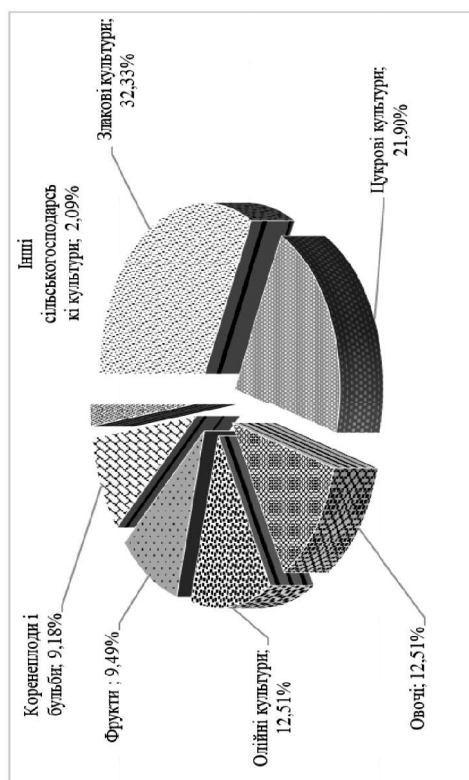
Питання формування та розвитку кооперативного сектору, обслуговуючої кооперації у сільському господарстві висловлюють: О.М. Варченко, О.О. Варченко та ін. [1], Калетнік Г.М., Шпикуляк О.Г., Хвесик Ю.М. та ін. [2], Т.В. Лівоско, Р.В. Севастьянов [3], А.О. Пантелеймоненко [4] та інші вчені-економісти. Серед кооперативів, що репрезентують світовий кооперативний рух є дві великі групи — виробничі та сервісні (обслуговуючі). Важливо враховувати, що сервісні кооперативи — це підприємства особливого типу [4, с. 317]. Незважаючи на глибину дослідження наукових основ становлення та розвитку кооперативних відносин у сільському господарстві, недостатньо дослідженими залишаються питання становлення та розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в аграрному секторі економіки України.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

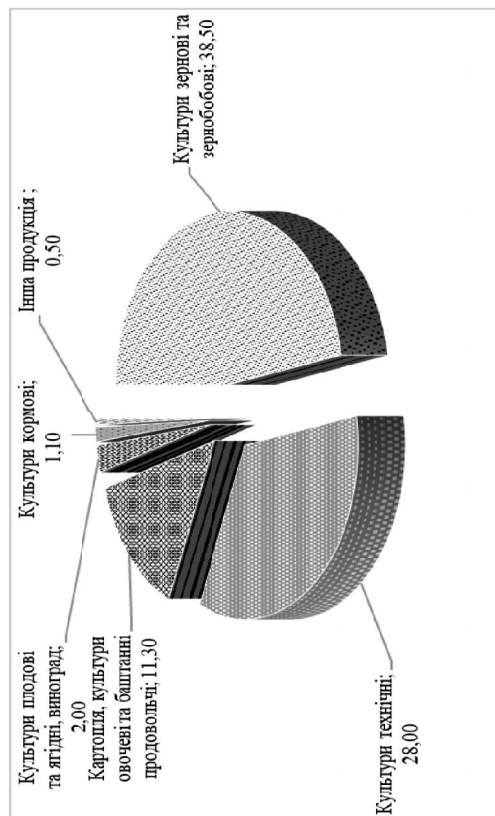
Метою даної статті є проведення системного аналізу становлення та розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в аграрному секторі економіки України в контексті глобальних світових економічних викликів. Це питання виникає у зв'язку з актуальністю дослідження та низки проблемних питань особливо в частині світового виробництва основних сільськогосподарських культур за товарними групами та структурою посівних площ, визначення напрямів становлення та подальшого розвитку обслуговуючої кооперації в аграрному секторі національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

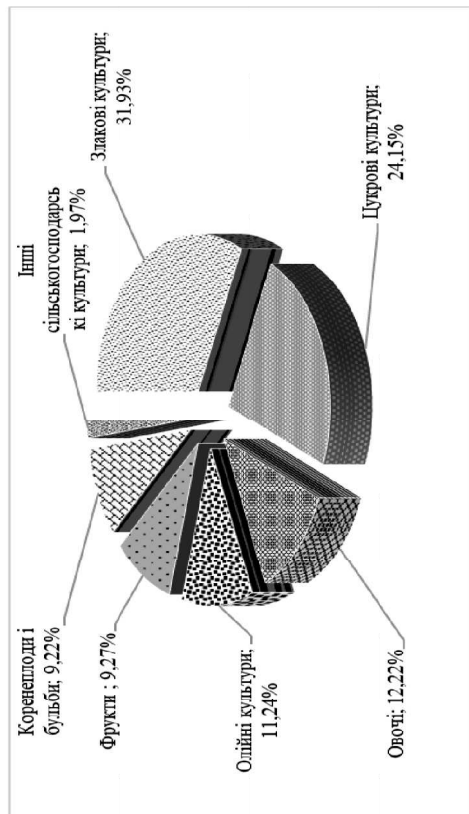
Основою функціонування організаційно-правових виробничих структур горизонтального і вертикального типів є кооперація. При кооперації основний та обіговий капітал застосовують спільно, розподіляючи його на більшу масу го-

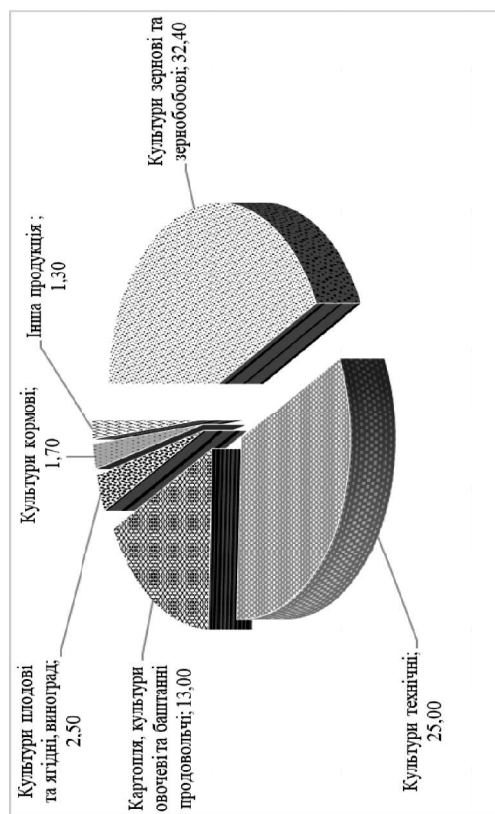
Світове виробництво основних культур за товарними групами, %, 2023 р.

Виробництво основних культур в Україні за товарними групами, %, 2023 р.

Світове виробництво основних культур за товарними групами, %, 2015 р.

Виробництво основних культур в Україні за товарними групами, %, 2015 р.

Рис. 1. Порівняльна характеристика світового виробництва основних культур за товарними групами та виробництва основних культур в Україні за товарними групами, 2015, 2023 рр.

Джерело: розробка авторів на основі [6, 8, 9, 10].

тової продукції, при цьому собівартість одиниці продукції знижується. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація нині є з'єднуючим ланцюгом, який допомагає представникам малого та середнього бізнесу виходити на нові етапи внутрішнього та зовнішнього ринків, де вдало і успішно може на них позиціюватися. Визначальною метою сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є підвищення прибутків членів від їхніх власних господарств. В сучасній ринковій економіці взаємовигідні відносини товаровиробників з переробними, обслуговуючими галузями, торговельними та іншими структурами прийнято вважати інтеграційними процесами. Так, кооперативи нового покоління створюються на основі інтеграції всіх ланок виробництва та переробки сільськогосподарської продукції з метою випуску та реалізації продовольства [3]. Вертикальна координація поєднує сфери допоміжної діяльності, яка забезпечує єдність і непереривність допоміжних і технологічних дій та найкраще використовує комплексні господарські ресурси [5, с. 69]. Вертикальна інтеграція забезпечує єдність технологічних процесів виробництва сільськогосподарської сировини і доставку до споживача готової продукції. Графічно порівняльну характеристику світового виробництва основних сільськогосподарських культур за товарними групами та виробництва основних культур в Україні за товарними групами, 2015, 2023 рр. нами представлено на рис. 1.

Структура виробництва основних сільськогосподарських культур в Україні за товарними групами є дуже схожою до структури світового виробництва основних сільськогосподарських культур. Але поряд з цим, існують відмінності щодо питомої ваги. В Україні вища питома вага цукрових культур (24,15%) та відповідно світового виробництва — 21,90% і нижча частка плодівих і ягідних культур та винограду. Вважаємо, що прискоренню процесу формування та розвитку аграрного сектору економіки є становлення вертикальної інтеграції. Отже, тільки вертикально інтегровані сільськогосподарські кооперативи можуть значно полегшити діяльність окремих сільських мешканців, оскільки тільки при цьому можна здійснювати сумісний обробіток присадибних ділянок, відносно недорого закуповувати насіння, корми, добрива, пестициди та вигідно продавати надлишки своєї продукції на ринку тощо. Ми погоджуємося з авторами О.М., Варченко, О.О., Варченко та ін. [1, с. 76]. щодо чинників, які стримують подальший розвиток сільськогосподарської кооперації це:

Таблиця 1. Урожайність основних сільськогосподарських культур в Україні 2010—2023 рр., з 1 га, ц

Роки	Зернові, зернобобові	Цукровий буряк	Соняшник	Картопля	Овочеві культури
2010	26,9	279	15,0	132	174
2015	41,1	436	21,6	161	206
2020	42,5	416	20,2	157	207
2021	53,9	479	24,6	166	215
2022	45,8	541	21,6	174	200
2023 ^{1,2}	55,2	478	24,5	177	220
%	у 2,0 р.б.	у 1,7 р.б.	у 1,6 р.б.	у 1,3 р.б.	у 1,3 р.б.

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

² Інформація сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів (рівень звітування становив 94%). Дані можуть бути уточнені.

Джерело: сформовано на основі даних міністерства аграрної політики та продовольства України за відповідні роки [ukrstat.gov.ua.].

— відсутність належної кооперативної освіти;

— недостатність обсягу та інструментів державної фінансової підтримки на етапі становлення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації;

— несприятливі умови оподаткування фінансово-господарської діяльності обслуговуючої кооперації.

Урожайність основних сільськогосподарських культур в Україні за період з 2010 по 2023 рр. нами наведено в табл. 1.

За останні 13 років урожайність цукрових буряків в Україні збільшилась до 478 ц з одного гектара (тобто у 1,7 р.б.), а зернових, зернобобових культур — у 2 р.б., у порівнянні до базового 2010 року.

Аналізуючи структуру посівних площ основних сільськогосподарських культур в Україні за 2010—2024 рр. (табл.2) можна зробити висновок, що в цей період посівні площі під усі досліджувані нами сільськогосподарські культури мали тенденцію до зменшення, за винятком соняшника, які були більшими за 4900 га.

Отже, у сучасних ринкових умовах господарювання, вирощування соняшнику є пріоритетним напрямком для більшості сільськогосподарських підприємств.

Структурна політика аграрних сільськогосподарських реформ має бути направлена на вирішення кола питань у напрямку подальшого формування та подальшого розвитку в Україні сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та інституалізації дрібних сімейних фермерських господарств до соціально-економічного середовища. Вважаємо, що тільки при дієвій державній підтримці, нових економічних реформах організації виробництва, ефективній струк-

Таблиця 2. Структура посівних площ основних сільськогосподарських культур в Україні, 2010–2024 рр., тис. га

Показники	Роки							2024 до 2010 рр.
	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024 ^{1,2}	(у %)
Уся посівна площа	26952	26902	28147	28581	23405	22808	20241	75,1
Зернові та зернобобові	15090	14739	15392	15995	12171	10985	11116	73,6
Цукровий буряк	501	237	220	227	184	250	258	51,5
Соняшник	4572	5105	6457	6622	5293	5220	4947	108,2
Картопля	1408	1291	1325	1283	1208	1210	1204	85,5
Культури овочеві	462	440	457	454	373	397	401	86,8
Культури кормові	2599	1990	1677	1535	1322	1269	1217	46,8

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

² Інформація сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів (рівень звітування становив 94%). Дані можуть бути уточнені.

Джерело: Сформовано на основі даних міністерства аграрної політики та продовольства України за відповідні роки [ukrstat.gov.ua.].

турній політиці а галузевих структурах сільськогосподарства, забезпеченні необхідної правової бази, прийняття правильних управлінських рішень можливе становлення та подальший розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в агропромисловому виробництві України. З метою відновлення балансу, держава повинна створити такий механізм регулювання, який зможе забезпечити всі галузі національної економіки приблизно однаковим прибутком.

Головну роль для конкурентоспроможності сучасного підприємства відіграє фінансово-економічний механізм використання оборотних активів, оптимізація джерел фінансування і ефективності їх використання. Фінансово-економічний механізм функціонування сільськогосподарської обслуговуючої кооперації — це цілеспрямована та керована відкрита система організаційних, економічних, правових, управлінських і регулюючих дій, способів і процесів, які формують і впливають на порядок здійснення кооперативної діяльності в економіці України. Це система взаємодії елементів і методів впливу на кооперативний сектор взагалі та окремі види кооперації з метою забезпечення максимально ефективного функціонування його виробничих ресурсів і підсистем шляхом використання економічних, соціальних, організаційних і адміністративних засобів управління.

Формування та подальший розвиток обслуговуючих кооперативів сприятиме в перспективі створенню якісно нових економічних відносин між товаровиробниками, об'єднуючи їх зусилля для вирішення існуючих фінансово-економічних проблем з метою покращення добробуту селян.

Отже, пріоритетним напрямом розвитку аграрної сфери національної економіки є формування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з метою більшого зміцнення економічного потенціалу агропромислового виробництва. Необхідно зорієнтувати нашу молодь та сільське населення, а саме: активізацію кооперативних організацій; просвітницька робота серед жителів села за допомогою місцевих засобів масової інформації щодо підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; налагодження партнерства між навчальними закладами освіти аграрного напрямку, органами влади і сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Вважаємо, що подальше становлення та розвиток обслуговуючої кооперації в Україні може проводитись за наступними напрямками: організація кооперативів за умовою спільного використання техніки; створення заготівельно-збутових кооперативів; створення кооперативів з постачання матеріально-технічних засобів мінеральних та органічних добрив, пестицидів тощо. Таким чином, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація є ефективною організаційно-економічною формою сприяння сільському розвитку та передбачає соціальну, економічну й просторову взаємодію учасників, спрямовану на виконання суспільних функцій сільського господарства та економічного зростання життєвого рівня сільського населення. Держава, формуючи відповідну законодавчу базу, має нині виступати як психологічний мотиватор процесу розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Вертикальна інтеграція — це одна із форм організації об'єднання промислових, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, яка сприятиме досягненню очікуваних економічних, соціальних, екологічних та інших результатів. Відродження обслуговуючої кооперації в Україні є радикальним напрямом в розбудові ринкової економічної системи агропромислового виробництва.

Потребує подальшого дослідження питання обслуговуючої кооперації в системі аграрного виробництва. Механізм впливу вертикальної

координації на товаровиробників обслуговуючої кооперації у процесі реалізації міжгалузевих економічних відносин в агропромисловому виробництві є нині малодослідженим питанням.

Література:

1. Варченко О.М., Варченко О.О., Вернюк Н. О. Пріоритетні напрями розвитку кооперації в ланцюгах поставок агропродовольчої продукції. Збірник наукових праць Уманського НУС. 2022. Вип. 101. Ч. 2. С. 65—78. DOI: 10.32782/2415-8240-2022-101-2—65-78.

2. Калетник Г.М., Шпикуляк О.Г., Хвесик Ю.М., Білокінна І.Д. Розвиток кооперації у реалізації потенціалу відновлюваних джерел енергії для впровадження "зеленого" курсу і сталого розвитку сільських територій. Економіка природокористування і сталий розвиток. 2022. № 12. С. 26—38. <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001399079>

3. Лівовшко Т.В., Севастьянов Р.В. Особливості формування стратегії розвитку кооперації в Україні. Ефективна економіка. 2021. № 2. Режим доступу до журналу: URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8646>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.2.81.

4. Пантелеймоненко, А. Кооперативи підприємств та їх бізнес-моделі. Економічний простір, (191), 2024. 315—320. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-52>

5. Томілін О. О., Галич О. А. Економічні аспекти розвитку міжгалузевих відносин в аграрній сфері: монографія. Полтава: ПДАА, 2016. 176 с. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1618> (дата звернення — 12.11.2024).

6. FiBL Statistics. Europe an and global organic farming statistics. URL: <https://statistics.fibl.org/> (дата звернення — 12.11.2024).

7. Tomilin, O., Gryshko V., Kolomiyets S. (2020), Features of investment regulation of construction in Agriculture. In: Onyshchenko V., Mammadova G., Sivitska S., Gasimov A., (eds) Proceedings of the 2nd International Conference on Building Innovayions, vol. 73. Springer, Cham. Pages 741—755 pp., DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-42939-3_73

8. Willer H., Kilcher L. (eds.). (2022). The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends. URL: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1344-organic-world-2022.pdf>.

9. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2020.pdf

10. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf

References:

1. Varchenko, O., Varchenko, O. and Vernyuk, N. (2022), "Priority directions of development of cooperation in supply chains of agro-food products", Collection of scientific works of the Uman National Academy of Sciences, vol. 101, no. 2, pp. 65—78. <https://doi.org/10.32782/2415-8240-2022-101-2-65-78>.

2. Kaletnik, G., Shpykulyak, O., Khvesyk, Y. and Bilokinna, I. (2022), "Development of cooperation in realizing the potential of renewable energy sources for the implementation of the "green" course and sustainable development of rural areas", Economics of nature use and sustainable development, vol. 12, pp. 26—38, available at: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001399079> (Accessed 12/11/2024).

3. Livoshko, T. and Sevastyanov, R. (2021), "Peculiarities of formation of cooperation development strategy in Ukraine", Efficient economy, vol. 2. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.2.81>.

4. Panteleimonenko, A. (2024), "Enterprise cooperatives and their business models", Economic space, vol. 191, pp. 315—320. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-52>

5. Tomilin, O. and Halych, O. (2016), Ekonomichni aspekty rozvytku mizhhaluzevykh vidnosyn v ahrarniy sferi [Economic aspects of the development of inter-branch relations in the agrarian sphere], PDAA, Poltava, Ukraine, available at: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1618> (Accessed 12/11/2024).

6. FiBL (2024), "Statistics of organic farming in Europe and the world", available at: <https://statistics.fibl.org> (Accessed 12/11/2024).

7. Tomilin, O., Gryshko, V., and Kolomiyets, S. (2020), "Features of Investment Regulation of Construction in Agriculture", Lecture Notes in Civil Engineering, vol. 73, pp. 741—755. https://doi.org/10.1007/978-3-030-42939-3_734.

8. Willer, H. and Kilcher, L. (2009), "The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2022. FIBL-IFOAM Report", available at: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1344-organic-world-2022.pdf> (Accessed 12/11/2024).

9. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Statistical Yearbook of Ukraine for 2020", https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Yearbook_2020.pdf available at: (Accessed 12/11/2024).

10. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Statistical Yearbook of Ukraine for 2021", available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf (Accessed 12/11/2024).

Стаття надійшла до редакції 14.11.2024 р.

УДК 338.4:637.1

О. В. Нікішина,

д. е. н., с. н. с., завідувачка відділом ринкових механізмів та структур,
ДУ "Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7172-3551>

Н. Й. Чеботарьова,

аспірант, ДУ "Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1790-5925>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.76

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ РИНКУ МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА БЕЗПЕКОВИХ ЗАГРОЗ

O. Nikishyna,

Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Market Mechanisms and Structures, State Organization "Institute of Market and Economic&Ecological Research of the National Academy of Sciences of Ukraine"

N. Chebotarova,

Postgraduate student, State Organization "Institute of Market and Economic&Ecological Research of the National Academy of Sciences of Ukraine"

ENSURING SYSTEM PROPERTIES MARKET OF DAIRY PRODUCTS OF UKRAINE IN CONDITIONS OF WAR AND SECURITY THREATS

У статті обґрунтовано сутність властивостей ринку молочних продуктів як системного утворення. Доведено, що в системному аналізі релевантного ринку ключовими його властивостями постають цілісність та інтегрованість. Наголошено, що збереження ідентичності цих властивостей в умовах війни та безпекових загроз є важливою умовою досягнення стійкості функціонування ринку. Проведено ідентифікацію системних властивостей релевантного ринку молочних продуктів у його взаємодіях із вертикально суміжними ринками та визначено напрями забезпечення ключових властивостей у воєнний і перший повоєнний періоди.

Системні властивості релевантного ринку проявляються через існуючі тенденції і взаємовплив нижньосуміжного ринку сировини та верхньосуміжного ринку реалізації товарів через торговельні мережі. Встановлено посилення взаємодій між аграрними й молокопереробними підприємствами в ринковій системі на фоні скорочення зв'язків з господарствами населення, які утримують близько 70 % корів в Україні. Наголошено, що невідповідність якості сировини товарним групам молочних продуктів може негативно вплинути на збереження системних властивостей ринку. Обґрунтовано доцільність стимулювання створення сімейних молочних ферм та розбудови локальних ринків молока й молочних продуктів із подовженням ланцюгом доданої вартості, як перспективних напрямів забезпечення цілісності й інтегрованості ринку в воєнний і повоєнний час.

Показано нерівноправність економічних відносин між виробниками молочних продуктів і продовольчими мережами, проявом яких постають різні недобросовісні торговельні практики. Наголошено на позитивних інституційних нововведеннях у воєнний час в аспекті регламентації граничних термінів розрахунків торговельних мереж за базові харчові продукти, у т.ч. молочні. Запропоновано включення до переліку соціальних груп товарів молочних продуктів у повному обсязі, зменшення граничних рівнів торговельних націнок, прийняття окремого законодавчого документу про відносини товаровиробників з торговельними мережами. Перелічені заходи покликані підсилити ключові властивості ринку в умовах загроз.

Обґрунтовано, що дієвим інструментом ідентифікації та збереження системних властивостей ринку в умовах нестабільності є стандартизація міжсуб'єктних відносин шляхом визначення базових учасників, які концентрують основні зв'язки та гнучко реагують на внутрішні й зовнішні зміни. Визначено потенціал молокопереробних підприємств як базових учасників ринку. Надано пропозиції щодо їх організації на засадах надання багатоваріантних послуг та наскрізного планування товароруку між суміжними ринками в системі.

The article substantiates the essence of the properties of the market of dairy products as a systemic entity. It is proven that in the systemic analysis of the relevant market, its key properties are integrity and integration. It is emphasized that preserving the identity of these properties in conditions of war and security threats is an important condition for achieving resilience the functioning of the market. The identification of the systemic properties of the relevant market of dairy products in its interactions with vertically adjacent markets is carried out and the directions for ensuring key properties in the war and the first post-war period are determined.

The systemic properties of the relevant market are manifested through existing trends and the mutual influence of the lower adjacent raw material market and the upper adjacent market for the sale of goods through trade networks. It is established that there is an increase in interactions between agricultural and milk processing enterprises in the market system against the background of a reduction in ties with households, which keep about 70 % of cows in Ukraine. It is emphasized that the mismatch of raw material quality to commodity groups dairy product can negatively affect the preservation of the systemic properties of the market. The feasibility of stimulating the creation of family dairy farms and the development of local markets for milk and dairy products with an extended value-added chain as promising areas for ensuring the integrity and integration of the market in wartime and post-war times is substantiated.

The inequality of economic relations between dairy producers and food chains is shown, which is manifested in various unfair trade practices. Positive institutional innovations during wartime are emphasized in terms of regulating the deadlines for payments by retail chains for basic food products, including dairy products. It is proposed to include dairy products in full in the list of social groups of goods, reduce the threshold levels of trade markups, and adopt a separate legislative document on the relations of commodity producers with retail chains. The listed measures are designed to strengthen the key properties of the market in conditions of threats.

It is substantiated that an effective tool for identifying and preserving the systemic properties of the market in conditions of instability is the standardization of inter-subject relations by identifying basic participants who concentrate the main connections and flexibly respond to internal and external changes. The potential of dairy processing enterprises as basic market participants is determined. Proposals are made for their organization on the basis of providing multi-variant services and end-to-end planning of goods movement between adjacent markets in the system.

Ключові слова: ринок молочних продуктів, релевантний ринок, цілісність, інтегрованість, стійкість функціонування, взаємодії, суміжні ринки, сировина, торговельні мережі, безпекові загрози.

Key words: market of dairy products, relevant market, integrity, integration, resilience of functioning, interactions, adjacent markets, raw materials, trade networks, security threats.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена необхідністю реалізації стратегічних завдань Плану Відновлення України за напрямом "Нова аграрна політика". Зокрема, проектом 5.4 "М'ясо-молочна незалежність" передбачено збільшення обсягів виробництва молока для переробки, підвищення його якості, нарощування обсягів експорту при скороченні імпорту, збільшення частки виробництва екологічно безпечної продукції [1].

Ринок молочних продуктів (далі — МП) має стратегічне значення для забезпечення продовольчої безпеки держави. Важливість ринку визначається не лише значними обсягами ви-

робництва, реалізації та споживання молочних продуктів, а й його соціальною значимістю, оскільки МП є важливою складовою раціону харчування населення.

Війна в Україні істотно вплинула на функціонування ринку МП та змінила його основні тренди розвитку. Посилились негативні тенденції, пов'язані зі скороченням постачань молочної сировини на переробку, сповільнились темпи зростання обсягів випуску МП, зменшився споживчий попит скоротився та переорієнтувався з високо маржинальних на низько маржинальні види молочних товарів. Як наслідок, виникла низка додаткових проблем, які негативно впливають на результативність ринкових процесів відтворення. Зокрема, це стосується подальшого збільшення "тіньового" сектору ринку порівняно з довоєнним періодом (близь-

ко 1 млн т продукції у розрахунку на молочну сировину). Це призвело до нерівноправних умов функціонування молокопереробних підприємств, які діють у легальному полі, порівняно з товаровиробниками, що користуються "сірими" схемами виробництва та збуту молочних продуктів. Повільно йде процес розширення зовнішньоторгівельних зв'язків, незважаючи на певний інтерес до вітчизняних молочних продуктів зі сторони таких держав, як США, Канада, Індонезія, країни Африки. Особливу проблему викликає дефіцит молочної сировини та падіння чисельності поголів'я корів [2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні й прикладні засади розвитку вітчизняного ринку молочних продуктів досить ґрунтовно досліджено в наукових працях багатьох учених. Так, А. Я. Донець, О. В. Родіна, А. М. Курбацька обґрунтували необхідність цільової підтримки виробників молока шляхом поступової трансформації господарств населення у молочні кооперативи, включаючи економічні заходи, вдосконалення правового середовища та державну підтримку для сприяння збільшенню обсягів його виробництва й постачань на молокопереробні підприємства [3]. Н. Є. Кузьо, Н. С. Косар, В. В. Малиха акцентують увагу на необхідності розробки системних заходів щодо посилення конкурентних позицій молокопереробних підприємств [4]. С. О. Ішук та О. В. Ляховська ретельно дослідили регіональні аспекти функціонування молокопереробних підприємств в Україні [5]. А. В. Чмут обґрунтувала умови результативного функціонування молочного ринку, які залежать від якості продукції та освоєння нових ринків збуту [6].

Незважаючи на широкий спектр наукових досліджень за обраною тематикою, недостатньо уваги приділяється науковому обґрунтуванню стратегічних напрямів адаптації ринку МП до воєнного та першого повоєнного періоду в контексті збереження системних властивостей ринку для забезпечення результативних організаційно-економічних, технологічних, просторових та інших взаємозв'язків між його учасниками.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — здійснити ідентифікацію системних властивостей релевантного ринку молочних продуктів у його взаємодіях із вертикально суміжними ринками (нижньосуміжним ринком молока та верхньосуміжним ринком реалізації продукції через торговельні мережі) та

визначити напрями забезпечення системних властивостей ринку у воєнний і перший повоєнний періоди.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ринку молочних продуктів, як і будь-якому іншому товарному ринку, який розглядається в якості системного утворення, притаманні наступні властивості: цілісність, організованість, структурованість та інтегрованість [7]. Специфіка ринку МП полягає у необхідності дотримання взаємоузгоджених режимів товароруку молочних продуктів (технологічного, температурного, часового та ін.), що визначає за доцільне розглядати властивості "цілісність" та "інтегрованість" в якості провідних у системному аналізі релевантного ринку. Сутність властивості "цілісність" системи полягає у пов'язаності суб'єктів ринку в єдине ціле. Властивість "інтегрованість" системи доповнює властивість "цілісність" в аспекті розвитку глибоких та стійких взаємозв'язків, спрямованих на досягнення загальних цілей функціонування системи [7]. У поєднанні цих двох властивостей досягається максимальне відокремлення системи від інших об'єктів зовнішнього середовища.

Науковий погляд на системні властивості певного об'єкта корелює з поширеною думкою відносно категорії "система" як "...множина взаємопов'язаних елементів, які утворюють єдине ціле, взаємодіють із середовищем і між собою та мають загальну мету" [8]. Тобто, на думку певної частини науковців, наявність цілісної сукупності взаємопов'язаних елементів, які мають внутрішні й зовнішні відносини, слід розглядати в якості критерію виокремлення системних утворень.

На нашу думку, поширення властивостей "цілісність" та "інтегрованість" на всю систему є недоцільним, оскільки вони концентрують увагу переважно на відносинах між її учасниками. Водночас кожна з решти властивостей ("структурованість" та "організованість") також має суттєве значення для дослідження ринку в якості системного утворення. Так, властивість "структурованість" об'єднує в себе такі важливі системні параметри, як номенклатура молочних продуктів, технологічні режими виробництва, канали розподілу та ін. Властивості "організованість" притаманна ознака систематизації у певний порядок відносин між учасниками ринку (рис. 1).

Тобто, місце властивостей "цілісність" та "інтегрованість" у дослідженому контексті полягає, з одного боку, у їх баченні в якості ключових складових системного аналізу ринку МП,

з іншого, у їх відмінностях від решти системних властивостей, що досліджуються.

У воєнний і повоєнний періоди актуалізується завдання збереження ідентичності властивостей "цілісність" та "інтегрованість" ринку МП у нових умовах безпекових ризиків. Це дозволить зберегти стійкість функціонування ринку, тобто його здатність гнучко реагувати на зовнішні впливи, відновлюватися й адаптуватися до мінливого середовища за рахунок внутрішньої перебудови. В умовах нестабільності особливої уваги потребує питання ідентифікації та збереження системних властивостей ринку МП у процесі його взаємодії з вертикально суміжними ринками — нижньосуміжним ринком молочної сировини та верхньосуміжним ринком реалізації кінцевих товарів через продовольчі мережі.

Розвиток відносин із суміжними ринками в єдиній системі обумовлений їх значним впливом ефективність виробництва та збуту молочних продуктів. Ідентифікація системних властивостей релевантного ринку у відносинах із нижньосуміжним ринком молочної сировини полягає у забезпеченні відповідних якісних характеристик сировини виробництву МП за різними товарними групами. У цьому контексті відносини "якість сировини — товарна група МП" забезпечують властивість "цілісність" ринку через технологічну прив'язку якісних показників сировини до певної товарної групи. Одночасно посилюється властивість "інтегрованість" системи в частині зміцнення взаємозв'язків виробників молока та його переробників, спрямованих для досягнення спільної мети виробництва якісних молочних продуктів.

Ефективні відносини виробників сирого молока з молокопереробними підприємствами забезпечують сільськогосподарські підприємства, які реалізують молочну сировину вищих га-

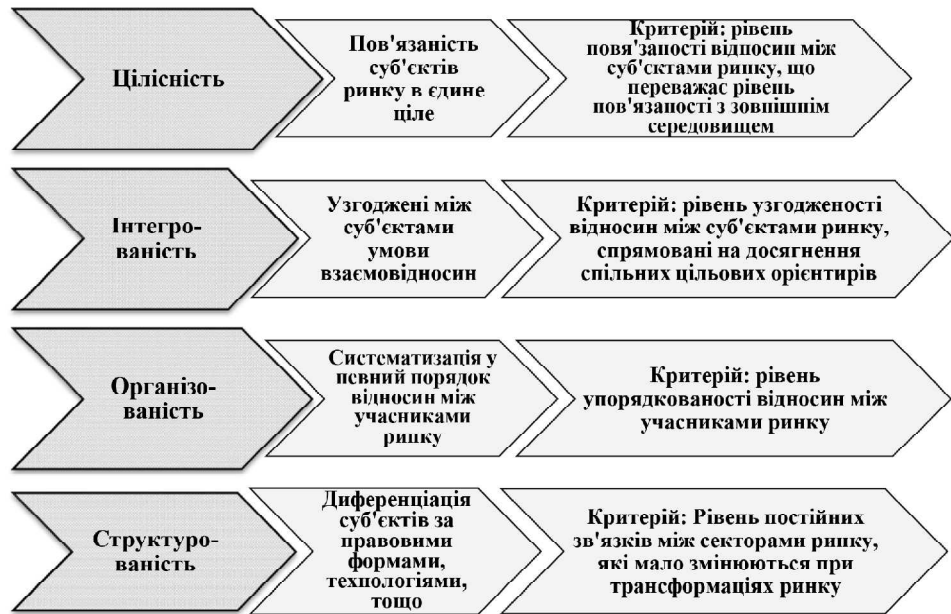

Рис. 1. Властивості ринку молочних продуктів як системного утворення

Джерело: авторська розробка.

тунків укрупненими товарними партіями за узгодженими графіками постачань. Так, переробка сировини у 2023 р. порівняно з 2022 р. збільшилась на 8,8%. При цьому виробництво молока зменшилося на 3,7 %, вершкового масла — на 3,3 %, сухого молока — на 12,6 %, а випуск згущеного молока зріс на 3,3 % (табл. 1).

Приріст обсягів переробки сировини в другий воєнний рік був досягнутий за рахунок збільшення постачань від сільгосппідприємств (на 9,9 %) при скороченні надходжень від населення (на 11 %). Характерною особливістю ринку є зміна суб'єктної структури закупівель мо-

Таблиця 1. Головні показники функціонування ринку молочних продуктів України у мирний і воєнний час, тис. т

Показники	Роки				2022 у % до 2021	2023 у % до 2022
	2020	2021	2022	2023		
1. Виробництво молока, млн т	9,8	8,7	7,64	7,36	87,8	96,3
2. Кількість молокопереробних заводів, од.	192	178	120	112	67,4	93,3
3. Перероблено молока, млн т	3,5	3,2	2,72	2,96	85,0	108,8
4. Вершкове масло, тис. т	87,5	77,2	70,6	68,3	91,5	96,7
5. Сири, тис. т	115,8	111,2	89	88,4	80,0	99,3
6. Згущене молоко, тис. т	74,5	75,8	60	62	79,2	103,3
7. Сухе молоко, тис. т	29,4	34,1	34,0	29,7	99,7	87,4
8. Споживання молока й молочних продуктів на 1 особу, кг	201,9	201,5	199,0	н.д.	98,8	X
у % до раціональної норми (380 кг / особу)	53,1	53,0	52,3	н.д.	X	X

Джерело: сформовано на основі [9, 10].

Таблиця 2. Обсяги закупівлі молока переробними підприємствами України в мирний і воєнний час, тис. т

Постачальники	Роки				2022	2023
	2020	2021	2022	2023	у % до 2021	у % до 2022
1. Сільськогосподарські підприємства	2556	2477,9	2329,8	2559,7	94,0	109,9
у % до загальних закупівель	77,7	81,7	86,8	89,0	X	X
2. Господарства населення	733,1	554	354,6	315,7	64,0	89,0
у % до загальних закупівель	22,3	18,3	13,2	11,0	X	X
3. Загальні закупівлі	3289,1	3031,9	2684,4	2875,4	88,5	107,1

Джерело: сформовано на основі [10].

лока: частка господарств населення зменшилася з 18,3 % в 2021 р. до 11 % в 2023 р., частка підприємств, навпаки, зросла з 81,7 % до 89 % відповідно (табл. 2). Таке співвідношення свідчить про позитивну динаміку збільшення частки надходжень високоякісної сировини (клас "екстра", вищий ґатунок) від великотварних молочних ферм. Обсяги закупівель молока в господарств населення в перший воєнний рік скоротилися на 36 %. Стійка тенденція зменшення обсягів переробки молока від індивідуальних господарств найімовірніше збережеться і в наступні роки.

Переважне зосередження корів у господарствах населення — 881 тис. гол. в 2023 р. (69,8%) порівняно з 382 тис. гол. в агропідприємствах (рис. 2) посилює загальний дефіцит сировини у зв'язку з її низькою якістю в індивідуальних господарствах за відсутності умов подальшо-

го нарощування поставок від підприємств у зв'язку з обмеженими можливостями створення нових великотварних молочних ферм [9]. Така тенденція може негативно вплинути на властивості ринку, що досліджуються, в результаті невідповідності якості сировини товарним групам молочних продуктів.

Для нижньосуміжного ринку сировини притаманна стійка тенденція скорочення поголів'я корів у всіх категоріях господарств (див. рис. 2). Так, у 2021 р. їх загальна кількість (1544 тис. голів) складала всього 31,1 % від рівня 2000 р. Воєнні дії та безпекові загрози посилюють цю негативну тенденцію. У 2023 р. порівняно з 2021 р. загальна кількість корів зменшилася на 18,2 %, при цьому темп скорочення в господарствах населення (на 21,3 %) був вищим порівняно з аналогічним показником для сільгосппідприємств (на 10,1 %). Відповідно, вони зберегли вищу стійкість функціонування в умовах війни порівняно з індивідуальними господарствами та збільшили кількість зв'язків і взаємодій з молокопереробними підприємствами, підсиливши такі властивості релевантного ринку, як цілісність та інтегрованість.

Одночасно з проблемами скорочення надходжень на переробку якісної сировини, руйнування молокопереробних підприємств у воєнний час, зокрема, "Баштанського сирзаводу" у Миколаївській області, "Куп'янського МКК" у Харківській області та ін. [9] посилюються загрози в напрямі використання традиційних логістичних схем товароруку у зв'язку зі збільшенням частки подовжених маршрутів поставок [11]. В таких умовах доцільно прискорити процес децентралізації товарних поставок в межах окремих територій шляхом розбудови завершених ланцюгів товароруку молочних продуктів від виробництва сировини до реалізації готових продуктів місцевим споживачам.

Досягненню відповідності властивостей ринку "цілісність" та "інтегрованість" новим умовам

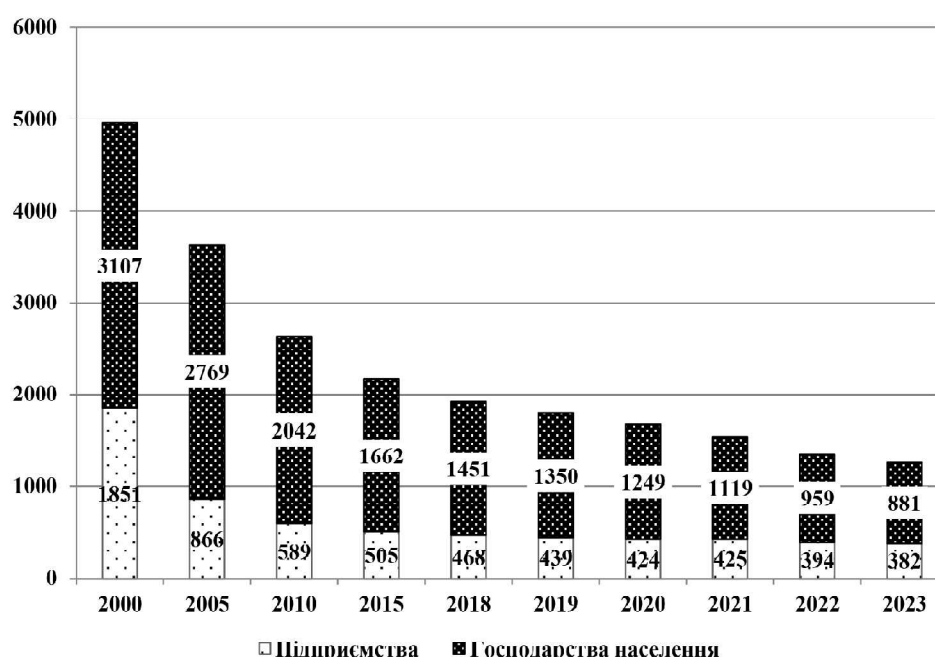

Рис. 2. Динаміка кількості корів за категоріями господарств, тис. голів

Джерело: сформовано на основі [10].

буде сприяти пріоритетний розвиток сімейних молочних ферм з завершеним відтворювальним процесом від виробництва сировини до реалізації кінцевих товарів локальним споживачам [11]. Виокремлення даної організаційно-правової форми виробництва обумовлено низкою переваг, а саме: вмотивованістю до створення подовжених ланцюгів товароруку продукції, мобільністю відновлення виробничих процесів, просторовою гнучкістю, спроможністю функціонувати за обмеженої чисельності виробників. Одночасно, з урахуванням позитивного іноземного досвіду, слід прогнозувати успішну адаптацію сімейних молочних ферм у повоєнний період в якості ефективної форми самозайнятості сільського населення та виробництва якісної МП. Таким чином, сімейні молочні ферми мають потенціал для забезпечення властивостей "цілісність" та інтегрованість" ринку на локальному рівні за умови формування завершених ланцюгів товароруку молочних продуктів.

Основні проблемні питання взаємовідносин релевантного ринку з верхньосуміжним ринком реалізації молочних продуктів через продовольчі мережі полягають у невчасних розрахунках мереж з постачальниками, нав'язуванні виробникам додаткових послуг (наприклад, послуг з передпродажної підготовки продукції), вимогах повернення підприємствами за власний рахунок нереалізованої в термін продукції та отримання штрафів за невиконання цієї вимоги. Також висувуються вимоги до одночасного розподілу МП за всіма торговельними мережами, що в умовах підвищених транспортних витрат призводить до суттєвого збільшення собівартості продукції. За цих умов поширилась практика реалізації молокопереробними підприємствами продукції шляхом створення власних торговельних місць. Постачання МП малими товарними партіями та обмеження термінів їх зберігання не забезпечують переваги власних каналів порівняно з великим ритейлом, що збільшує частку збиткових підприємств [12].

Зазначимо, що з точки зору властивостей "цілісність" та "інтегрованість", така ситуація дещо погіршує умови їх системної ідентифікації в результаті зниження ефективності взаємодії товаровиробників з ритейлом.

У мирний час товарообіг підприємств оптової торгівлі за товарною групою молочних продуктів складав близько 1 %— 0,9 % від загального оптового товарообігу. У 2021 р. оптові продажі МП в Україні досягли 26,76 млрд. грн (5,5 % від оптового товарообігу продовольчих

товарів), збільшившись порівняно з 2020 р. на 3,6 % [10]. У воєнний час очікуваною є тенденція скорочення обсягу товарообігу МП внаслідок зниження внутрішнього попиту через зовнішню міграцію населення.

У воєнний період спостерігаються деякі позитивні тенденції у послабленні тиску торговельних мереж на товаровиробників. Так, введена в дію Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2023 р. № 650 "Про регулювання цін на окремі види продовольчих товарів та забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану" регламентувала максимальний 10-денний термін розрахунків за деякі товари вітчизняного виробництва [13]. У квітні 2023 р. найбільші торговельні мережі України підписали спільний меморандум, в якому висловили готовність до регламентації граничних термінів розрахунків за базові харчові продукти вітчизняного виробництва на період, який не перевищує 30 днів. При цьому перелік продуктів був розширений порівняно з Постановою № 650 [13]. З молочних продуктів до переліку увійшли молоко, сир, кефір, сметана у плівці, масло жирністю 72,5 % [14].

Водночас потребує вирішення низка інших питань, які виникли у воєнний час, а саме: спільне узгодження переліку соціальних груп товарів, зокрема, включення в повному обсязі у цю групу молочних продуктів; перегляд граничних розмірів торговельних націнок в напрямі їх зменшення; нівелювання практики стягнення додаткових плат за розміщення товарів на полицях мереж та ін. Пропонується на законодавчому рівні розробити, узгодити та затвердити окремий законодавчий акт про відносини товаровиробників з продовольчими мережами [14]. В цьому документі доцільно конкретизувати умови збуту продовольчих товарів з урахуванням особливостей окремих товарних груп, зокрема, молочних продуктів. Такий захід посилить властивість "цілісність" ринку за рахунок поглиблення використання різних технологій передпродажної доробки продукції, а також властивість "інтегрованість" ринку шляхом координації дій ритейлу з товаровиробниками.

У воєнний і повоєнний періоди актуальності набуває питання стандартизації відносин між учасниками ринку в контексті збереження його властивостей "цілісність" та "інтегрованість" до нестабільності зовнішнього середовища. Під стандартизацією слід розуміти діяльність, спрямовану на досягнення впорядкування в певній області за допомогою встановлення по-

ложень для загального і багатократного вживання відносно реально існуючих і потенційних завдань.

Наразі науковці ще не обґрунтували загальноприйнятих підходів до розробки стандартів по відношенню до нестабільного ринкового середовища. Актуальним постає завдання відбору учасників ринку, які спроможні надавати багатоваріантні (універсальні) послуги у відповідності з мінливостями зовнішнього середовища. За базових учасників пропонується обирати суб'єктів ринку, які, по-перше, мають зосереджувати в собі основні зв'язки з іншими учасниками, по-друге, гнучко реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього ринкового середовища [11].

Забезпечення властивості "цілісність" відносно вибору базових учасників ринку передбачає зосередження уваги на молокопереробних підприємствах, оскільки вони концентрують зв'язки як із виробниками сировини, так і продовольчими мережами, що реалізують готові продукти кінцевим споживачам. Одночасно гнучке реагування на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища можуть забезпечити модульні молочні міні-заводи зі змінними параметрами обсягів виробництва молочних продуктів [16]. Ідентифікація властивості "інтегрованість" полягає у запровадженні наскрізного планування товароруку між виробниками молочної сировини, її переробниками та продовольчими мережами шляхом створення розподільчих центрів, що посилять ефект синергії в результаті спільної взаємодії учасників суміжних ринків [11].

Визначені в ході дослідження особливості ідентифікації системних властивостей релевантного ринку МП у взаємодіях із суміжними ринками та головні напрями їх забезпечення в воєнний і перший повоєнний періоди узагальнено в табл. 3.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У дослідженні обґрунтовано сутність властивостей ринку МП як системного утворення, до яких віднесено такі: цілісність, інтегрованість, організованість і структурованість. Доведено, що в системному аналізі релевант-

Таблиця 3. Особливості ідентифікації системних властивостей ринку молочних продуктів та напрями їх забезпечення

Ринки	Прояви властивостей	Напрями забезпечення
1. Нижньо-суміжний ринок сировини	1. Дефіцит якісної молочної сировини 2. Зміна суб'єктної структури постачань сировини на користь сільськогосподарських підприємств 3. Концентрація поголів'я корів у господарств населення (70 %) 4. Скорочення частки господарств населення в утриманні корів	✓ Стимулювання створення сімейних молочних ферм; ✓ формування локальних ринків молока й МП, що включають завершений ланцюг виробництва й реалізації кінцевої продукції на певній території
2. Релевантний ринок МП	1. Зростаючі потреби переробних підприємств у якісній сировині 2. Посилення взаємодій аграрних і переробних підприємств у ринковій системі, скорочення зв'язків з господарствами населення 3. Потенціал переробних підприємств як базових учасників ринку, здатних гнучко реагувати на зовнішні зміни	✓ Впровадження модульних молочних міні-заводів зі змінними параметрами виробництва МП; ✓ наскрізне планування товароруку між суміжними ринками шляхом створення розподільчих центрів.
3. Верхньо-суміжний ринок реалізації МП	1. Невчасні розрахунки торговельних мереж з виробниками МП 2. Нав'язування мережами додаткових послуг постачальникам МП, ін. недобросовісні торговельні практики 3. Створення власних збутових каналів виробниками МП	✓ Прийняття окремого законодавчого документу про відносини виробників з торговельними мережами; ✓ включення до переліку соціально значимих товарів усієї групи МП.

Джерело: узагальнено авторами на основі проведеного дослідження.

ного ринку ключовими його властивостями постають цілісність та інтегрованість, синтез яких забезпечує максимальне відокремлення ринку від інших об'єктів зовнішнього середовища. Акцентовано увагу на необхідності збереження ідентичності властивостей "цілісність" та "інтегрованість" ринку МП, як важливої умови його стійкості функціонування в умовах війни та безпекових загроз. Встановлено, що у взаємодіях ринку МП з нижньосуміжним ринком сировини системні властивості проявляються через існуючі тенденції, серед яких: зміна суб'єктної структури постачань молока на користь аграрних підприємств, концентрація поголів'я корів у господарств населення, дефіцит якісної сировини на фоні зростаючих потреб переробних підприємств. Забезпечення відповідності якісних характеристик сировини виробництву різних товарних груп МП посилять властивість "цілісність" ринку. Головними напрями її реалізації є стимулювання створення сімейних молочних ферм, розбудова локальних ринків МП із подовженим ланцюгом створення доданої вартості на певних територіях.

Показано незбалансованість міжринкових відносин між виробниками МП та торговельними мережами, проявом яких постають невчасні розрахунки мереж з підприємствами та різні недобросовісні торговельні практики. Формуванню рівноправних економічних відносин між ринком МП та верхньосуміжним ринком реалізації товарів сприятиме прийняття окремого законодавчого документу про відносини товаровиробників з торговельними мережами. Одночасно посиляться системна властивість "інтегрованість" ринку. Обґрунтовано потенціал переробних підприємств як базових учасників ринку, здатних гнучко реагувати й адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі. Реалізації цього потенціалу сприятимуть впровадження модульних молочних міні-заводів та наскрізного планування міжринкового товароруку шляхом створення розподільчих центрів.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні системних властивостей ринку молочних продуктів та їх ідентифікації у взаємодіях із нижньосуміжним ринком сировини та верхньосуміжним ринком реалізації товарів через продовольчі мережі крізь призму ринкових тенденцій воєнного часу, що дозволило визначити напрями забезпечення цілісності та інтегрованості релевантного ринку у воєнний і повоєнний періоди. Результати дослідження можуть слугувати науковим підґрунтям для оптимізації міжринкових взаємодій суб'єктів господарювання та вибору пріоритетних напрямів їх державної підтримки. Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі може бути аналіз взаємодій вітчизняних суб'єктів ринку МП із зовнішніми стейкхолдерами в контексті поглиблення ідентифікації системних властивостей релевантного ринку.

Статтю підготовлено в межах виконання Науково-дослідної роботи "Розбудова систем агропромислових ринків України в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції" (державний реєстраційний номер 0124U003609).

Література:

1. План Відновлення України. Матеріали робочої групи "Нова аграрна політика". Липень 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf>
2. Далецька Ю. Десять проблем молочної галузі та необхідність створення молочних кооперативів. 30.09.2024. URL: https://biz.censor.net/resonance/3512461/10_problem_molochnoyi_galuzi_rezultaty_zustrichi_biznesu_z_ministrom
3. Донець Л. Я., Родіна О. В., Курбацька Л. М. Тенденції розвитку ринку молока в Україні. Тенденції сучасних трансформацій: серія економіка та управління. 2024. № 11. С. 15—25. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_11_2024
4. Кузьо Н. Є., Косар Н. С., Малиха В. В. Дослідження тенденцій розвитку ринку молочних продуктів України та напрями активізації маркетингової діяльності на ньому виробників сиру. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. 2023. № 1 (9). С. 169—178. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/sep/31272/menedzhment-173-182.pdf>
5. Іщук С. О., Ляховська О. В. Проблеми і перспективи розвитку молокопереробних підприємств в Україні: регіональний вимір. Науково-аналітична доповідь. Львів: Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України. 2020. 19 с. URL: <https://agro.dn.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Naukovo-analitichna-zapiska.pdf>
6. Чмут А. В., Антош Н. В. Стан та тенденції розвитку ринку молока та молочної продукції в Україні. Економіка та управління національним господарством. 2018. Вип. 17. С. 174—181.
7. Нікішина О. В., Тараканов М. А., Зеркіна О. О. Теоретичні засади логістичної цілісності товарних ринків. Food Industry Economics. 2021. № 13 (4). С. 10—21. <https://doi.org/10.15673/fie.v13i4.2189>
8. Системний аналіз економічних систем: Матеріали першого круглого столу. За ред. Башнянин Г. І., Шевчик Б. М. Львів: Ліга-Прес, 2013. 152 с.
9. Чагаровський В. Яким був 2023 рік для виробників та переробників молока? URL: <https://uadairy.com/vadym-chagarovskyj-yakym-buv-2023-rik-dlya-vyrobnykiv-ta-pererobnykiv-moloka/>
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Сільське господарство. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Нікішина О. В., Тараканов М. А., Чеботарьова Н. Й. Інституціональне забезпечення стійкості функціонування локальних ринків молока та молочних продуктів у воєнний та повоєнний періоди. Food Industry Economics. 2023. № 15 (3). С. 13—27. <https://doi.org/10.15673/fie.v15i3.2744>
12. Чагаровський В. Щороку в Україні зникає 1 велике молокопереробне підприємство. 2.06.2020. URL: <https://agropolit.com/interview/748-vadim-chagarovskiy-schoroku-v-ukrayini-znikaye-1-velike-molokopererobne-pidpriyemstvo>
13. Про регулювання цін на окремі види продовольчих товарів та забезпечення стабільної

роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2023 № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2023-%D0%BF#n24>

14. Меморандум. Представники продуктового ритейлу об'єдналися для забезпечення стабільної роботи в Україні ланцюгу постачання базових продуктів харчування в умовах воєнного стану. 14.04.2023. <https://rau.ua/novyni/novini-partneriv/food-retail-memorandum/>

15. Тваринництво. Модульні молочні міні-заводи — прибуткове скотарство і якісні молочні продукти. 21.02.2024. URL: <https://www.growhow.in.ua/modulni-molochni-minizavody-prybutkove-skotarstvo-i-iakisni-molochni-produkty>

References:

1. Ukraine Recovery Plan (2022), "Materials of the New Agrarian Policy Working Group", available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf> (Accessed 22 July 2024).

2. Daletska, Yu. (2024), "Ten problems of the dairy industry and the need to create dairy cooperatives", available at: https://biz.censor.net/resonance/3512461/10_problem_molochnoyi_galuzi_rezultaty_zustrichi_biznesu_z_ministrom (Accessed 30 September 2024).

3. Donets, L. Ya., Rodina, O. V. and Kurbatska, L. M. (2024), "Trends in the development of the milk market in Ukraine". Trends in modern transformations: series economics and management, vol. 11, pp. 15—25, available at: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_11_2024 (Accessed 11 November 2024).

4. Kuzio, N. E., Kosar, N. S. and Malykha, V. V. (2023), "Research on the trends of development of the dairy market of Ukraine and directions for activating the marketing activities of cheese producers on it", Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Development Problems, vol. 1 (9), pp. 169—178, available at: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/sep/31272/menedzhment-173-182.pdf> (Accessed 11 November 2024).

5. Ishchuk, S.O. and Lyakhovska, O.V. (2020), "Problems and prospects for the development of dairy processing enterprises in Ukraine: regional dimension. Scientific and analytical report", Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishnyi NAS of Ukraine, Available at: <https://agro.dn.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Naukovo-analitichna-zapiska.pdf> (Accessed 11 November 2024).

6. Chmut, A.V. and Antosh, N.V. (2018), "State

and trends in the development of the milk and dairy products market in Ukraine", Economics and management of the national economy, vol. 17, pp. 174—181.

7. Nikishyna, O.V., Tarakanov, M.L. and Zerkina, O.O. (2021), "Theoretical foundations of the logistic integrity of commodity markets", Food Industry Economics, vol. 13 (4), pp. 10—21. <https://doi.org/10.15673/fie.v13i4.2189>

8. Bashnyanyn, G. I. and Shevchik, B. M. (Ed.) (2013), Systemnyj analiz ekonomichnykh system: Materialy pershoho kruhloho stolu [System analysis of economic systems": Materials of the first round table], Liga-Press, Lviv, Ukraine.

9. Chagarovsky, V. (2024), "What was 2023 for milk producers and processors?", Available at: <https://uadairy.com/vadym-chagarovsky-yakym-buv-2023-rik-dlya-vyrobnykiv-ta-pere-robnikiv-moloka/> (Accessed 11 November 2024)

10. The official website of the State Statistics Service of Ukraine (2024). "Agriculture", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 11 November 2024).

11. Nikishyna, O.V., Tarakanov, M.L. and Chebotaryova, N.Y. (2023), "Institutional support for the stability of the functioning of local markets for milk and dairy products in the war and post-war periods", Food Industry Economics, vol. 15 (3), pp. 13—27. <https://doi.org/10.15673/fie.v15i3.2744>

12. Chagarovsky, V. (2020), "Every year 1 large dairy processing enterprise disappears in Ukraine", available at: <https://agropolit.com/interview/748-vadim-chagarovskiy-schoroku-v-ukrayini-znikaye-1-velike-molokopererobne-pid-priyemstvo> (Accessed 11 November 2024).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), Resolution "On regulating prices for certain types of food products and ensuring stable operation of food producers under martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2023-%D0%BF#n24> (Accessed 15 November 2024).

14. Memorandum (2023), "Representatives of food retail have united to ensure the stable operation of the supply chain of basic food products in Ukraine under martial law", available at: <https://rau.ua/novyni/novini-partneriv/food-retail-memorandum/> (Accessed 15 November 2024)

15. Livestock farming (2024), "Modular dairy mini-factories — profitable livestock farming and high-quality dairy products", available at: <https://www.growhow.in.ua/modulni-molochni-minizavody-prybutkove-skotarstvo-i-iakisni-molochni-produkty> (Accessed 15 November 2024).
Стаття надійшла до редакції 21.11.2024 р.

УДК 338

Л. В. Марценюк,

д. е. н., професор, Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4121-8826>

Е. Р. Бекіров,

аспірант, Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-7554-9711>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.85

ТУРИСТИЧНІ ПОДОРОЖІ НЕДАЛЕКО ВІД ДОМУ: ШЛЯХ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

L. Martsenik,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Ukrainian State University of Science and Technologies

E. Bekirov,

Postgraduate student, Ukrainian State University of Science and Technologies

TOURIST TRIPS CLOSE TO HOME: THE WAY TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Наголошено на необхідності та можливості розвитку внутрішнього туризму в Україні. Рекомендовано розвивати туризм Staycation, який передбачає відпочинок недалеко від місця проживання. Акцентовано увагу на "туристичних магнітах" Дніпропетровської області. Окреслено історичний ракурс розвитку туризму Staycation. Проаналізовано потенційні переваги та недоліки туризму Staycation, запропоновано рекомендації щодо подолання негативних сторін цього виду туризму.

Запропоновано активно розвивати туризм Скіп-ген, наведено переваги цього виду туризму для стейкхолдерів. Акцентовано увагу на розвитку туризму для цифрових кочівників, які працюють дистанційно та можуть паралельно і працювати, і подорожувати, підтримуючи фінансово той регіон, в якому в конкретний час знаходяться, адже вони витрачають кошти в одній місцевості, а заробляють в іншій, віддалено. Одним із варіантів розвитку внутрішнього туризму в Україні запропоновано організацію сонного туризму.

The necessity and possibility of development of domestic tourism in Ukraine is emphasized. Taking into account the existing restrictions on the departure of male persons aged 18 to 60, as well as the desire for families to vacation together, it is recommended to develop Staycation tourism, which involves vacationing close to the place of residence. At the same time, it is necessary to ensure the availability of tourist infrastructure with convenient and environmentally friendly means of transport, as well as to organize such a recreation program so that a person psychologically recovers no worse than abroad.

It is shown that there are almost 200 "tourist magnets" in Ukraine that can attract tourists from all over the world, as well as local ones. Attention is focused on six "tourist magnets" of the Dnipropetrovsk region.

The historical perspective of the development of Staycation tourism is outlined. The potential advantages and disadvantages of Staycation tourism are analyzed, recommendations are offered to overcome the negative aspects of this type of tourism. The need for a powerful information campaign regarding the prestige and expediency of tourists considering potential vacations in tourist locations relatively close to home is emphasized.

It is proposed to actively develop Skip-Gen tourism, the advantages of this type of tourism for stakeholders are given. Attention is focused on the development of tourism for digital nomads who work remotely and can simultaneously work and travel, financially supporting the region in which they are at a specific time, because they spend money in one area and earn in another, remotely. One of the options for the development of domestic tourism in Ukraine is the organization of sleep tourism, which is in great demand in the world and does not require significant capital investments.

The structure of taxes of subjects of tourism activity was analyzed. It was found that the largest share of tourists' expenses is hotel expenses, so it is proposed to offer tourists alternative means of accommodation that will help them save money, for example, choosing railway tourism or caravanning or other types of tourism that will allow tourists to reduce accommodation costs during the trip.

Ключові слова: Туризм, туристичні магніти, внутрішній туризм, стейкейшн, скін-ген туризм.
Key words: Tourism, tourist magnets, domestic tourism, staycation, skip-gen tourism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Туризм є невід'ємною складовою в житті людини. В останні роки спостерігаємо розвиток як відомих видів туризму, наприклад, оздоровчий, діловий, спортивний, релігійний, молодіжний [1], так і тих, що набирають обертів популярності в останні роки, наприклад, екстремальний, зелений, віртуальний, івент, спостереження за птахами, спостереження за китами, сафарі, автомобільний [2], залізничний [3], джипінг, хорті та інші. І хоча туристична світова галузь ще не повернулася до обсягів, що фіксувалися статистичними органами до пандемії коронавірусу [4], туристичні оператори заявляють про впевнене зростання кількості прибуттів як у внутрішньому туризмі, так і у міжнародному. І це зрозуміло, адже після довготривалого вимушеного перебування в стінах власного будинку у людей з'явилося гостре прагнення подорожувати, індивідуально або з родиною, уникаючи скупчення осіб та можливих інфікувань.

Серед різноманіття видів туризму, які на сьогодні можуть обрати споживачі туристичних послуг, хочемо в даному дослідженні обговорити деякі сучасні тренди в туристичній галузі, і зокрема, такий вид туризму, який можна організувати недалеко від місця проживання особи і який має назву Staycation [5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Staycation — це вид відпочинку, коли люди на нікуди не їде, а залишається у відпустці вдома [6]. Цей вид відпочинку був запропонований урядом населенню ще у 1944 році в США (коли була гостра необхідність в економії фінансових коштів, платоспроможність населення була на мінімальному рівні), але він не став популярним в той час і в наступні десятиліття. В період фінансової кризи 2008 року запити користу-

вачів Інтернету на відпочинок недалеко від місця проживання різко збільшилися, туристи почали обирати відпочинок у готелях, які розташовані недалеко від дому. Потенційні споживачі туристичних послуг в США побачили, що і недалеко від їхнього будинку є достойні туристичні локації, які стали набирати популярність у місцевого населення. В період епідемії коронавірусу (2019—2021 рр.) внаслідок обмежень на пересування статистичні данні Google зафіксували в багатьох країнах знову зростання на такий вид відпочинку як Staycation [7].

Почав активно розвиватися внутрішній туризм країн. Уряди деяких країн (Словенія, Ірландія, Тайвань, Італія, Польща, Литва та деякі інші) підтримали ініціативу Staycation та запровадили туристичні ваучери номіналом до 500 євро або пропонували оплатити від 25 до 50 % суми проживання в готелі на території країни, аби управляти туристичним попитом та зберегти туристичну галузь у важкі часи та зберегти робочі місця. І треба сказати, що місцеве населення почало активно шукати напрями відпочинку саме в контексті внутрішнього туризму, аби заощадити кошти та винайти для себе щось цікаве та корисне у власній країні.

Подорожувати недалеко від дому туристів спонукають і заклики щодо необхідності зменшення пересування транспортними засобами, які є забруднювачами навколишнього середовища.

Без транспорту майже неможливо існування сучасних країн. В різних країнах, з урахуванням рельєфності та клімату, якийсь вид транспорту є домінуючим, а інші супутні. В будь-якому випадку в багатьох країнах використовуються різні транспортні засоби, але різною мірою. Транспорт виконує важливу сервісну функцію переміщення вантажів та пасажирів між регіонами та всередині них. Але разом з тим, треба визнати, що саме транспорт завдає навколишньому середовищу великої шкоди. Щоб запобігти екологічній катастрофі, уряди різних країн в останні роки активно зап-

роваджують різні заходи — від великих штрафів за використання забруднюючих двигунів до повної заборони таких транспортних засобів. Населення закликають пересідати на більш екологічні по відношенню до природи транспортні засоби — велосипеди, самокати тощо. Зрозуміло, аби використовувати вказані вище засоби пересування повинні бути спеціально обладнані доріжки, повинна бути наявність відповідної дорожньої інфраструктура, клімат при цьому теж потрібно враховувати, адже велосипед навряд чи може використовуватися взимку на льодових ділянках дороги. Разом з тим, потрібно зауважити, що велосипеди та самокати мають обмеження у використанні з боку споживачів — на їх користування повинна бути відповідна сприятлива погода та здоров'я у користувача. Не кожен може проїхати двісті кілометрів велосипедом та ще й з багажем задля відвідування якоїсь туристичної локації, тобто велосипеди та самокати більше підходять для пересування містом, а для дальніх поїздок майже не придатні. В такому разі для пересування на середні та дальні відстані треба використовувати автомобілі з нульовим викидом шкідливих речовин в атмосферу або залізницю, яка є об'єктом менших викидів шкідливих речовин в атмосферу у порівнянні з автомобільним транспортом. Взагалі, залізничний транспорт безпечніший за автомобільний, він не залежить від погодних умов, він надає можливість пасажиру отримати більший комфорт, особливо в контексті організації ночівлі, адже спати на полках поїзда набагато зручніше ніж сидючи в автокріслі. Щодо водного транспорту, то він, безперечно, є більш привабливим для використання з точки зору захисників природи, у порівнянні з автомобільним та залізничним транспортом, але водний транспорт не настільки розвинений як інші види транспорту, адже для його розвитку потрібні певні умови, і в першу чергу, водні ресурси та сучасні плавзасоби (катери, теплоходи, яхти тощо). Крім того, не в усіх кліматичних та погодних умовах водний транспорт може використовуватися.

Засоби масової інформації, за підтримки урядів, активно просувають ідеї сталого розвитку в суспільстві. Мабуть, вже немає людини, яка б не чула про важливість розумного споживання ресурсів, необхідність застосування альтернативних джерел енергії, уникання надмірного споживання, в тому числі в період отримання туристичних послуг. Якщо вести мову про туризм, то організатори туристичних послуг в останні роки акцентують увагу потенційних туристів на тому, що послуги, які вони пропону-

ють, активно підтримують принципи сталого туризму, тобто, пропонують не овертуризм (надмірний туризм, де багато туристів та надмірне навантаження на туристичні об'єкти), а помірний туризм, тобто такий, що не завдає шкоди навколишньому середовищу. Треба зазначити, що останнім часом обізнані туристи намагаються обирати помірний туризм і це означає, що інформаційні заходи досягли своєї мети щодо зниження навантаження на природні, історичні, культурні та інші види ресурсів.

Всі ці заходи інформаційного та фінансового характеру сприяють розвитку внутрішнього туризму, що і відображено в численних наукових працях іноземних та вітчизняних дослідженнях. Разом з тим, фіксуємо чимало наукових публікацій вітчизняних дослідників щодо розвитку різних видів внутрішнього туризму, як от: медичний, залізничний, зелений, військовий, сільський, оздоровчий, молодіжний, екстремальний, караванінг, віртуальний, джипінг, хорті та інші види. Потрібно зауважити, що в наукових дослідженнях українських вчених в останні роки ми не знайшли ретельного аналізу такого виду внутрішнього туризму як Staycation.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є аналітичний огляд переваг та недоліків туризму Staycation та формування практичних рекомендацій щодо його розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Такий вид туризму, як Staycation, почав розвиватися в 2008 році в США після фінансової кризи внаслідок необхідності громадянами економити, в тому числі і на подорожах. Виникла потреба в туризмі в межах регіону проживання. Громадяни в ті часи почали активно шукати цікаві локації для відпочинку, які розташовані недалеко від власного будинку. Друга хвиля розвитку цього виду внутрішнього туризму спостерігалася під час пандемії коронавірусу в 2019—2021 роках, коли майже всі країни зафіксували різке збільшення пересувань з туристичною метою в межах країни, адже кордони країн були зачинені і будь-які переміщення потребували додаткових узгоджень, починаючи від терміну обов'язкового карантину по прибуттю в певний пункт призначення до необхідності наявності вакцинації від коронавірусу тощо.

В даний час, в умовах воєнного часу в Україні, коли чоловіки віком від 18 до 60 років не

можуть виїхати за кордон на відпочинок разом із своїми родинами внаслідок обмеження пересування, коли платоспроможність населення впала та є необхідність пошуку доступного виду відпочинку, коли є необхідність вивчати та розвивати та популяризувати власний регіон, коли з безпекових міркувань люди не бажають надовго залишати свої домівки та з багатьох інших об'єктивних причин, туризм Staycation може розвинути в Україні дуже швидко, за умов належної організації в першу чергу, з дотриманням безпекових умов та потужної рекламно-інформаційної компанії з боку зацікавлених сторін.

Враховуючи швидкий розвиток цифрових технологій та збільшення працівників, що працюють онлайн, вони можуть теж стати цифровими кочівниками, працюючи в дистанційному форматі, при цьому у вільний час влаштовувати собі цікавий відпочинок у більш-менш знайомій місцевості. Наприклад, якщо цифровий кочівник, працює не з дому, а поїхав на турбазу, працює звідти, в перервах відпочиває на пляжі чи знаходиться на риболовлі або оглядає місцеві цікавинки, це теж є проявом туризму Staycation. Цифрові кочівники є додатковим джерелом доходу для місцевих бюджетів, адже вони витрачають кошти саме в тій місцевості, де в даний час знаходяться, кошти, які отримують від іншої держави. При цьому цифрові кочівники не є конкурентами на ринку праці місцевим мешканцям, адже вони не претендують на робочі місця в місці перебування. На наш погляд, місцеві органи влади та причетні особи та організації до сфери організації туризму, повинні спрямувати зусилля на надання преференцій цифровим кочівникам, аби привабити їх у власний регіон.

Також в усьому світі розвивається такий вид туризму, коли бабусі та дідусі подорожують з онуками, цей вид туризму має назву Скіп-ген [14]. Тобто, мається на увазі, що подорожують різні покоління (бабуся — це перше покоління, а внуки — це третє покоління), між якими є ще покоління (а друге покоління — це батьки дитини).

На наш погляд, саме туризм Staycation та туризм Скіп-ген дуже добре поєднуються один з одним, адже такі подорожі є більш комфортними для всіх сторін. Туристам у складі бабусь похилого віку (які можливо не знають інших мов, окрім рідної, які мають певні проблеми зі здоров'ям і для них небажані, наприклад, авіаподорожі) та їхніх онуків віком до 18 років буде набагато комфортніше провести відпочинок не дуже далеко від дому, наприклад, в межах 3-5 годин їзди на автобусі чи автівці. По-перше, і

клімат, і їжа будуть звичні для подорожуючих, по-друге, вразі настання екстрених ситуацій, чи то отруєння у малечі чи то недомагання у бабусь-дідусів, найближчі родичі скоріш зможуть оказати необхідну допомогу чи викликати її вчасно. Психологічно бабусям-дідусям буде комфортніше, коли вони знатимуть, що вони знаходяться не за тисячі кілометрів від будинку і що на них не давить величезний вантаж відповідальності за онуків і що ця відповідальність на тривалий період, наприклад, на два тижні, а набагато легше, якщо вони відчуватимуть, що в разі чого, якихось непередбачуваних обставин, допомога буде швидкою. Також бабусі відчуватимуть себе потрібними своїм родичам, а для міцного психологічного здоров'я літніх людей це дуже важливо. Онуки можуть отримати багато користі від тісного спілкування з бабусями/дідусями під час відпочинку, адже старше покоління володіє достатніми знаннями та практичним досвідом аби передати їх внукам. В свою чергу, батьки будуть спокійні, коли їхня дитина відпочиватиме з рідними бабусями або дідусем, а не буде під наглядом сторонньої особи, яка може не дуже якісно виконувати свої обов'язки по догляду за дитиною. Окрім того, батьки можуть повноцінно відпочити вдома, коли старше та молодше покоління знаходяться на виїзді у туристичній подорожі.

Також одним із видів Staycation туризму може стати сонний туризм, який доволі популярний в інших країнах [8].

Якщо людина недосипає і в свою відпустку більшу частину часу хоче витратити на сон, то для неї набагато зручніше та дешевше буде знайти відповідний готель, який обладнаний девайсами для міцного сну, та забронювати там собі стільки днів, скільки турист бажає. На наш погляд, немає сенсу їхати за сотні кілометрів аби виспатися. Подібний вид туризму можна знайти і у себе в країні, потрібно тільки ретельно запланувати цю подорож, обираючи готель, помоніторити інформацію стосовно можливого проведення гучних заходів в цьому готелі чи поруч з ним аби уникнути таких готелів для любителів довго спати. Для менеджерів, які мріють відкрити власну справу в туристичній сфері, організація готелю, де будуть надаватися послуги з сонного туризму, є ідеальною справою для підприємців-початківців, адже відвідувачі такого закладу потребуватимуть менше послуг у порівнянні із відвідувачами звичайних готелів.

Внутрішній туризм Staycation має певні переваги та недоліки для усіх стейкхолдерів. Окреслимо основні з них.

Переваги для туристів:

- безпечність подорожі (умовно приймаємо, що турист вважає своє місце проживання безпечним, а відповідно і місцевість поруч із будинком, на відстані десь 50—100 кілометрів теж безпечною для власного потенціального відпочинку). Саме безпека подорожей, згідно опитувань туристів в різних країнах, є головним фактором прийняття рішення туриста стосовно того, подорожувати чи ні, а всі інші фактори, наприклад, тривалість подорожі, вартість, комфорт та інше — все це виходить вже на другий план у порівнянні із безпекою. І це зрозуміло, адже немає нічого вище за людське життя;

- відсутність мовних бар'єрів (не всі туристи володіють іноземними мовами, і не дивлячись на наявність електронних девайсів, що допомагають перекладати текст з різних мов, для деяких туристів незнайома мова є перешкодою для поїздки у якусь нову туристичну локацію. Тому, безумовно, подорожі своєю країною є більш комфортні для туристів з точки зору можливості спілкування, а також можливості отримання потрібної для туриста інформації);

- відсутність нерозуміння культури, звична їжа (для деяких туристів іноземна культура або їжа є цікавими та прийнятними, для деяких — зовсім неприйнятними, тож подорожі своєю країною допоможуть уникнути неприємних сюрпризів в тарілці з їжею або якихось заборон, наприклад, у відвідуванні магазинів в певний час, або туристи можуть стикнутися і з іншими заборонами в чужій країні, незвичних для них);

- можливість термінового повернення додому в разі крайньої необхідності (якщо виникли такі обставини, що туристові потрібно негайно повернутися додому, то звичайно, що це легше зробити, якщо він відпочиває на відстані, яку можна подолати за 1—3 години автомобілем аніж доїхати додому з іншої країни);

- можливість заздалегідь визначитися з бюджетом відпочинку (коли турист оплачує заздалегідь свій відпочинок у власній країні, він майже точно знає, скільки ще додаткових витрат у нього може бути, в національній валюті, а коли турист відпочиває в іншій країні, можуть бути ризики високих, незапланованих витрат, ризики неможливості зняття готівки або її конвертації за невигідним для туриста курсом);

- можливість раннього бронювання (раннє бронювання доступно як у внутрішньому, так і у міжнародному туризмі. Але якщо мова йде про туризм Staycation, то турист може заздалегідь подивитися місце майбутнього відпочинку та попросити персонал, наприклад, готелю, повідоми-

ти його одразу, коли бронювання стане доступним для потенційних туристів. Таким чином, місцеві можуть забронювати більш привабливі номери за вигідною ціною, тому що мають можливість заздалегідь домовитися про те, аби вони не прогавили дату початку бронювання);

- розширення власного кругозору, відвідування корисних для туриста локацій, про які він раніше не знав або взагалі не розглядав їх в якості території можливого відпочинку. Не завжди людина знає, що недалеко від місця її проживання є туристичні локації або знає, але не сприймає їх психологічно з точки зору повноцінного відпочинку. Якщо в суспільстві буде потужна інформаційна компанія щодо того, де саме потенційний турист (і саме місцевий мешканець) може провести свій відпочинок, це може збільшити відвідування туристичних локацій саме місцевими мешканцями;

- підвищення гордості за власний край, за те, що на його території є привабливі для відпочинку локації. Коли місцеві мешканці побувають в місцевих туристичних локаціях і побачать, що вони, як туристи, отримують послуги високої якості, вони почнуть рекламувати свої туристичні локації в соціальних мережах, підвищуючи обсяг прибуттів, а також пишатимуться тим, що в їх місцевості є туристичні локації, які цікаві як місцевим, так і іноземним відвідувачам;

- можливість рекламувати свій край в Інтернеті, завантажуючи фото та відео рідної місцевості (це не тільки реклама власного краю, а й можливість підвищити активність та відвідування власної сторінки сторонніх осіб в соціальних мережах, при цьому отримувати і психологічне задоволення, і фінансову підтримку відповідних онлайн-платформ за умови великої кількості переглядів контенту);

- можливість ретельно вивчити умови потенційного відпочинку, від планування бюджету з максимальною точністю до можливості відпочинку з дітьми або тваринами або організація відпочинку літніх людей або осіб з обмеженими можливостями [9] (тут треба зауважити, що на певних курортах є обмеження для перебування з дітьми або тваринами, деякі локації не облаштовані належним чином задля проведення там відпочинку літніх або осіб з обмеженими можливостями, тож при плануванні туризму Staycation у туристів є можливість вивчити всі нюанси заздалегідь).

Для місцевих суб'єктів господарювання можна виокремити наступні переваги розвитку такого виду туризму, як Staycation:

- відкриття нових робочих місць (нові запити від потенційних споживачів туристичних

послуг можуть викликати необхідність розширити штат співробітників суб'єктів господарювання, причетних до організації туризму);

— розширення спектру послуг (задля збереження конкурентоспроможності потрібно пропонувати клієнтам саме ті послуги, на які є попит, слідкувати за інноваціями та за можливості, впроваджувати їх. Використання інструментів бенчмаркетингу не буде зайвим);

— орієнтація на підвищення якості послуг аби турист залишився задоволений та рекомендував дану локацію для інших туристів (враховуючи можливість клієнтів швидко поширити в соціальних мережах будь-який відгук, організаторам туристичних послуг треба робити усе можливе, аби клієнт залишив позитивні відгуки в Інтернеті, адже це може привабити додаткових клієнтів. Разом з тим, важлива і антикризова комунікація — в разі негативних відгуків треба зв'язуватися з незадоволеним клієнтом і намагатися врегулювати конфлікт, при цьому робити це треба публічно аби потенційні клієнти бачили, що для вас кожен клієнт є важливим і ви здатні задовольнити вимоги та уникати конфліктів);

— збільшення прибутковості внаслідок збільшення обсягів прибуттів туристів до їхньої локації (ефективні маркетингові стратегії, позитивні відгуки клієнтів та інші інструменти залучення нових клієнтів допоможуть збільшити прибутковість суб'єкта господарювання, дотичного до організації туристичної діяльності).

Для місцевих органів влади окрім інших, можна виокремити такі переваги, як надходження додаткових коштів до бюджету регіону для розвитку, а також поява позитивної інформації в соціальних мережах про регіон як об'єкта потенційного інвестування для вітчизняних та іноземних інвесторів. В цьому контексті потрібно додати, що Україні вкрай важливо підвищувати імідж надійного партнера та такої локації, в яку варто вкладати кошти інвесторам. На жаль, поки що рівень інвестиційної привабливості в Україні доволі низький.

Якщо вести мову про недоліки цього виду відпочинку, то тут можна виокремити наступні недоліки для туристів:

— якщо колеги знатимуть, що ви відпочиваєте недалеко від місця проживання та маєте доступ, наприклад, до корпоративної пошти, можуть телефонувати або писати вам з проханням виконати якісь термінові справи по роботі, таким чином відволікаючи вас від відпочинку та переводячи дні відпочинку в робочі дні;

— найближчі родичи, маючи інформацію, що ви вдома або недалеко від дому, можуть просити виконати різні дії, від допомоги по гос-

подарству до сумісних поїздок до інших родичів, таким чином, виключаючи у вас можливість, наприклад, відвідати музей чи театр чи пляж у власному місті;

— людина може не мати повну інформацію про корисні та цікаві для неї туристичні локації для відвідування недалеко від місця проживання внаслідок відсутності необхідного обсягу інформації про можливі варіанти відпочинку;

— неготовність людини психологічно прийняти час, що проведений в межах свого міста чи регіону, як час туристичного відпочинку внаслідок усталеного менталітету стосовно того, що відпочити гарно можна тільки далеко від дому.

Щодо недоліків організації такого виду відпочинку, суб'єкти господарювання можуть бути не готові швидко прийняти великі обсяги відвідувачів, якщо раніше такого не було, адже розширення діяльності потребує додаткових ресурсів; вони можуть не зорієнтуватися як ефективно провести потужну рекламно-інформаційну кампанію в цифровому середовищі задля залучення клієнтів; також вони можуть бути не готові надати відвідувачам послуги високого рівня, якій очікує потенційний турист. Окрім цих, можуть бути й інші ризики не зовсім успішного ведення туристичного бізнесу, але за наявності програми антикризових заходів та ресурсів на її впровадження, ці "вузькі" місця можна швидко подолати та працювати ефективно.

Внутрішній туризм в Україні може та повинен розвиватися. Як показав позитивний досвід організації внутрішнього туризму в інших країнах, цей вид туризму цілком заслуговує на те, аби зайняти лідируючі позиції у порівнянні з міжнародним туризмом. На наш погляд, більш привабливим для місцевих мешканців певної локації може стати туризм Staycation, який має на меті відпочинок недалеко від будинку, приблизно на відстані — години-трьох їзди автомобілем. Туризм Staycation, як і будь-які інші види, має певні переваги та недоліки. Серед найбільш позитивних моментів для туристів в цьому виді відпочинку можна виділити можливість ретельного планування та уникнення ризиків отримання різного роду неприємних несподіванок — від незвичної їжі (і подальших проблем із здоров'ям) до надмірних витрат (неврахування додаткового пересування чи харчування або відвідування культурних чи розважальних місць за додаткову плату, що не входить у вартість туру). Щодо негативної сторони такого виду відпочинку можна назвати психологічну неготовність потенційних туристів шукати туристичні локації недалеко від дому, начебто, за усталеними тра-

диціями, відпочинок повинен бути подалі від дому, а краще ще й в іншій країні. Вважаємо, що за умови грамотної інформації населення щодо можливості та сучасності подорожувати власною країною і навіть власним регіоном це нормально, психологічні бар'єри у туристів стосовно необрання близьких до власного будинку туристичних напрямів буде подолано.

Для організаторів туристичної діяльності переваги організації туризму Staycation очевидні — від збільшення впізнаваності на туристичному ринку власного бренду, власної туристичної компанії та як наслідок, зростання кількості відвідувачів до збільшення прибутку.

Для місцевих органів влади підтримка подібних проєктів з самого початку, тобто інвестування туристичних інновацій та проєктів туризму Staycation, матиме довгострокові позитивні перспективи у вигляді додаткових надходжень коштів до бюджету регіону. Окрім того, нові туристичні напрями вимагатимуть організації для туристів місць перебування чи ночівлі, місць харчування, розваг та іншого, тому виникне необхідність у формуванні нових робочих місць, а це ще один інструмент утримання людей в конкретній місцевості, адже якщо у них буде робота та засоби для існування, вони не залишать дану місцевість у пошуках роботи в іншому регіоні або навіть країні.

Організатори туристичної діяльності разом із місцевими органами влади повинні об'єднати зусилля аби в умовах хронічного недофінансування з боку держави отримати міжнародні гранти на розвиток конкретної регіональної туристичної дестинації.

Вважаємо, що туризм Staycation, як різновид внутрішнього туризму, має всі шанси на стрімкий розвиток в Україні. Для цього є всі передумови — а саме: туристичні об'єкти, які можуть бути цікаві для відвідування, достатня кількість засобів розміщень, розвинена транспортна інфраструктура. В останні роки спостерігаємо зростання обсягів прибуттів внутрішніх туристів у туристичні локації.

Думку стосовно подальшого розвитку внутрішнього туризму підтримують і провідні експерти туристичної сфери, які, зокрема виділяють наступні тенденції у туристичній сфері, які будуть випереджати інші вподобання протягом найближчих років:

- 1) зростання попиту на індивідуальні та сімейні тури, а не на групові туристичні подорожі;
- 2) короткострокове планування та бронювання внаслідок неможливості планувати щось надовго заздалегідь (воєнний стан не дозволяє робити стратегічні плани точними);

3) туристична локація повинна бути безпечна, мати зв'язок, укриття та бути у відносній доступності від дому туриста;

4) зростання попиту на оздоровчий туризм аби турист міг відпочити відпочити і душею, і тілом.

За даними Державного агентства з розвитку туризму в Україні, обсяг податків, який сплачують представники туристичної галузі, на другому році повномасштабної війни росії проти України, тобто в 2023 році зросли у порівнянні з шоковим для усієї країни та усіх галузей 2022 роком на 32 % та становив більше 2 мільярдів гривень. Разом з тим ця цифра ще не досягла довоєнного рівня та складає 92 % обсягу надходжень податків від роботи причетних до туристичної галузі підприємств у 2021 році. Треба взяти до уваги, що досягти довоєнного та довоєнного рівня надходжень доволі складно внаслідок безлічі об'єктивних та суб'єктивних причин, від виїзду за кордон майже 10 мільйонів населення внаслідок війни в Україні до падіння реальної платоспроможності населення та неможливості подорожувати та винаймати кімнати в готелях, які безумовно, враховуючи інфляцію, вимушені були підняти ціни. Більше всього надходжень було від готелів, тобто засобів розміщення і це не дивно, адже левову частку коштів в туристичній подорожі займають витрати саме на ночівлю. На другому місці в сукупній структурі податків — це податки від діяльності туристичних операторів і це теж не може не радувати, адже саме туристичні оператори можуть надати потенційному туристові кваліфікаційну інформаційну підтримку стосовно підготовки до подорожі, умов та правил відпочинку під час самої подорожі та умови повернення додому після закінчення туру. При плануванні самостійно турист внаслідок некомпетентності в сфері туризму, може не в повній мірі прорахувати потенційні ризики, внаслідок чого понести додаткові витрати або отримати поганий настрій та зіпсовану відпустку [7]. При цьому популярними туристичними локаціями, як і в попередні роки були Київ — столиця України, локації Західної України, де розташовані гори та локації Одеської області з морським узбережжям. Зазначимо, що більше 99 % в загальній структурі податків (в туристичній сфері) — це податкові надходження від об'єктів засобів розміщення або від послуг туристичних агентств та туристичних операторів. Разом з тим, треба звернути увагу на той напрям, що доволі розвинений в багатьох країнах світу, а в Україні поки що зовсім не розвинений, а саме: караванінг. Ту-

ристичні автобудинки на колесах поки що хоч нові, хоч вживані, не є по кишені пересічному українцю, тож і відповідно кемпінги для туристичних автомобілів масово поки що не облаштовані для прийняття туристів, бо в цьому немає потреби, тобто немає попиту на ці послуги. Якби в Україні запустили програму інформаційної підтримки караванінг-туризму та допомагали б бажаючим переобладнати свої автівки або причепа для ночівлі в туристичних кемпінгах, зацікавленість з боку населення значно б зросла. Неодмінно, туристи, що матимуть туристичні автівки, цікавилися б і туристичними локаціями, і наявністю кемпінгів і попит сприяв би розширенню спектру послуг з боку організаторів кемпінгів (це можуть бути і приватні особи, і місцеві адміністрації задля приваблення туристів саме в свої регіони).

Аби привабити туристів та отримати додаткові надходження до бюджету, всі області намагаються запропонувати туристам щось цікаве та корисне для потенційних відвідувачів. Для цього вони організовують як власну рекламну компанію цих об'єктів, так і передають відомості про потенційні туристичні локації до Державного агентства з розвитку туризму для формування інтерактивної туристичної карти з позначенням туристичних магнітів, тобто потенційно привабливих для туристів місць. Вже в активі цього агентства майже 200 туристичних магнітів країни з повним описом та 3-D відео об'єктів. Враховуючи розвиток цифрових технологій, сучасний споживач будь-яких послуг, в тому числі і туристичних, краще сприймає інформацію у вигляді ілюстрацій або коротких відео, аніж звичайний текст. Тож фото та відео огляди туристичних локацій є в сучасних умовах необхідними задля залучення туристів.

Треба сказати, що зусиллями агентства реалізуються потужні амбітні проекти, які направлені на розвиток туризму в Україні, зокрема, проєкт "Мандруй Україною", "Україна зараз" — проєкт, призначений для іноземних туристів, "Туристичні магніти", "Маршрути пам'яті" та інші. Безумовно, тільки масштабна інформаційно-рекламна компанія може привабити якомога туристів та надати потужного поштовху для розвитку внутрішнього туризму [10]. В Дніпропетровській області визначити шість туристичних магнітів. Розглянемо їх ретельніше. Впевнені, що цей перелік може і повинен розширятися, бажано, аби активісти громад, історики, краєзнавці та інші зацікавлені особи направляли заявки на включення їх туристичних локацій до туристичних магнітів

України до Державного агентства розвитку туризму.

1. Петриківський музей етнографії, побуту та народно-прикладного мистецтва, розташований у селі Петриківка. Відомий своїм ремеслом — петриківським розписом, опанувати який приїжджають тисячі туристів щороку. Бажаючі можуть відвідати майстер-класи та забрати з собою на згадку сувенір, виготовлений власноруч. Петриківський розпис відомий в усьому світі, його впізнають на вишиванках, на посуді, на картинах тощо. Малювання є ефективним інструментом психологічного відновлення, тож вважаємо, що саме цей вид відпочинку є затребуваним на даний час в Україні в умовах воєнного стану. Малювання не вимагає багато коштів на обладнання, у порівнянні, наприклад, з екстремальними або водними видами туризму тощо. Малювання дозволяє людині відволіктися від поганих думок, таким чином підкріплюючи свій психічний стан.

2. Токівський (Шолоховський) водоспад на річці Кам'янка щорічно приваблює сотні любителів зробити мальовничі фото. Довжина водоспаду складає 140 метрів, що здійснює позитивне враження відвідувачів, які захоплено спостерігають за природним дивом. Водоспади в усьому світі завжди приваблюють туристів, тож потрібно робити потужну рекламу, аби про Токівський водоспад дізналися як в Україні та закордоном та виявили бажання його відвідати та супутньою стороною — культурні та історичні місця Дніпропетровщини.

3. Вільногірський кар'єр або "Дніпровські Мальдіви". Бажаючим покупатися в кристально чистій воді та зробити фотографії на білих дюнах, що утворилися внаслідок роботи Вільногірського кар'єру, є така можливість в даній туристичній локації. Неймовірно пейзажі та чиста вода здатні підвищити настрій найвибагливішому туристові, гарантуючи гарний відпочинок, прекрасні фото та відео матеріали та незабутні враження.

4. Палац культури у місті Жовті Води. Завдяки цікавій архітектурі цей палац приваблює відвідувачів з 1957 року, а з 1985 року є туристичним магнітом області. Він виконує і функції розважально-культурного характеру, адже в ньому працюють більше 20 секцій, в яких займаються понад 400 осіб (в умовах воєнного стану людині дуже важливо не замкнутися в собі, а спілкуватися з іншими якомога більше, тим паче, якщо є друзі по якомусь ремеслу чи заняттю, будь то вишивання або танці чи спів), а також, в умовах воєнного стану, Палац є надійним укриттям для мешканців міста (під час

тривоги городяни приходять сюди аби укритися від ворожих нападів, адже тут є більш-менш нормальні умови для тимчасового перебування). Громадяни приходять сюди підвищити свій психологічний стан, адже виступити з концертами регулярно приїжджають відомі співаки та театральні колективи. Завдяки ефективному менеджменту керівництва палацу вдалося залучити кошти декількох міжнародних організацій в межах грантової підтримки, які направлені на ремонт та облаштування потрібним сучасним обладнанням Палацу.

5. Кар'єр Південного гірничо-збагачувального комбінату — найглибший кар'єр в формі серця в світі (близько 400 метрів складає його глибина, в довжину він досягає декількох кілометрів). Відвідувачі можуть побачити експонати музею, доторкнутися таким чином до історії цього краю.

6. Свято-Троїцький кафедральний собор. Розташований у місті Дніпро, користується великою популярністю у мешканців міста та у туристів, завдяки вишуканій архітектурі. Регулярно богослужіння відвідують сотні прихожан.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Треба ще раз підкреслити важливість та необхідність туристичної діяльності в житті людини, адже туристична діяльність особи, навіть не залежно від тривалості, хоч доба, хоч місяць, йде на користь фізичного, а відповідно і психічного здоров'я відпочиваючого чи подорожуючого.

Мотиви подорожувати у людини можуть бути різні, серед основних можна виділити: економічні (якщо у людини є надлишок коштів, яка вона може собі дозволити на ту чи іншу подорож чи відпочинок), культурні (пізнання культури власного народу або інших країн), природні (можливо, людина мріє здійснити подорож саме в гори або обирає пляжний відпочинок або гастрономічний тур тощо), психологічні (бажання та необхідність відновити свої ментальні сили); серед додаткових мотивів можна виділити наступні: можливість відпочинку із дітьми, можливість відпочинку літніх людей, можливість відпочинку людей з інвалідністю, можливість відпочинку із домашніми тваринами, можливість отримати додаткові бонуси, наприклад, поглибити знання іноземної мови або опанування дайвінгу тощо.

Незважаючи на позитивний вплив туризму на конкретну людину — туриста, саме цей конкретний турист, тобто кожен, хто відвідує ту чи іншу місцевість, створює додаткове наван-

таження на навколишнє середовище, надмірне споживання ресурсів, в тому числі прісної води. Вчені спостерігають збільшення навантаження на землекористування окремих ділянок, (що є туристичними локаціями), збільшення викидів в атмосферу шкідливих речовин внаслідок активного використання транспорту, а це в свою чергу, може призвести до непоправної шкоди, а саме: ерозії та деградації земель, зникнення деяких видів рослин та тварин, виснаження природних ресурсів, забруднення водойм, атмосфери, збільшення кількості відходів на конкретній території.

Все це відбувається внаслідок того, що туристи зазвичай обирають популярні маршрути та туристичні локації, які є перенасиченими туристами. Світова статистика фіксує 45 прибуттів щосекунди, а щороку майже півтори мільярди туристів досягають місця призначення, тобто місця відпочинку чи відвідування, і всі ці прибуття відбуваються за допомогою різних видів транспорту. Цифри туристичної активності, з точки зору навантаження на навколишнє середовище, вражають: якщо у 1950 році було зареєстровано 25 мільйонів міжнародних туристичних прибуттів, у 1970 році — 166 мільйонів, у 1990-му — 435 мільйонів, у 2018-му — 1,442 мільярда. До 2030 року експерти прогнозують 1,8 мільярда туристів щорічно. На частку туризму припадає понад 5 % глобальних викидів парникових газів, причому 90 відсотків — це використання транспорту на туристичні потреби. До 2030 року очікується збільшення викидів CO₂ від туризму на 25 % порівняно з 2016 роком, тобто з 1597 млн тонн до 1998 млн тонн.

Ситуація може стати катастрофічною, якщо уряди країн не проведуть потужну інформаційну кампанію на підтримку та розвиток внутрішнього туризму, а також на підтримку туризму Staycation, які спонукатимуть туриста використовувати менше транспорту і відповідно, знизити навантаження на навколишнє середовище. Крім того, потрібно стимулювати організації, які пропонують зелений туризм або використовують "зелені" технології при наданні туристичних послуг і навпаки, штрафувати чи обмежувати або навіть забороняти діяльність тих суб'єктів господарювання, хто запроваджує надмірний туризм задля власної економічної вигоди.

Література:

1. Гненний О.М., Марценюк Л.В., Чаркіна Т.Ю., Орловська О.В., Проценко В.М. Туризм як стратегічний напрям розвитку залізнично-

го підприємства: монографія. Дніпро, ДНУЗТ, 2020. 224 с.

2. Марценюк Л.В., Павлусенко О.В. Порівняльна характеристика автомобільного та залізничного туризму. *Економіка та держава*. 2020. № 4, 2020. С. 60—67. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2020/13.pdf

3. Марценюк Л.В., Коваленко-Марченко-ва Є.В., Гненний М.В., Жилкін А.В. Напрями логістичних трендів в транспортному секторі з урахуванням воєнного стану та розумної мобільності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (127). С. 231—248.

4. Марценюк Л.В. Напрями зниження негативного впливу коронавірусу на туристичну сферу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 214—221. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-3-214-221

5. В Ізраїлі набирає популярності новий вид відпочинку. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/staycation-novij-vid-vidpochinku-nabiraje-populjarnosti-u-izrajili-1015631.html>

6. The Secret History of 'Staycation'. URL: <https://www.merriam-webster.com/wordplay/staycation-date-meaning>

7. Марценюк Л.В., Гненний М.В., Фурфаро Р. Розробка напрямів відновлення туристичної сфери України з урахуванням світових інновацій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 339—345. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-339-345

8. Світом поширюється тренд на сонний туризм: що це таке та кому підходить. URL: <https://1plus1.ua/snidanok-z-1-1/novyny/trend-na-sonnyi-turyzm-u-snidanku-z-1-1-nazvaly-naikrashchi-krainy-dlia-vidpochynku>

9. Марценюк Л.В., Наливайко Л.Р. "Безбар'єрна Україна": проблеми та перспективи. *Нове українське право*, 2023. №4. С. 82—93. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/516/467>

10. Шість локацій на Дніпропетровщині потрапили до переліку "Туристичних магнітів" України. URL: <https://sobitie.com.ua/novini/shist-lokaczij-na-dnipropetrovshhyni-potrapyly-do-pereliku-turystychnyh-magnitiv-ukrayiny-295623/#:~:text=%>

References:

1. Hnennyj, O.M. Martseniuk, L.V. Charkina, T.Yu. Orlov's'ka, O.V. and Protsenko, V.M. (2020), *Turyzm iak stratehichnyj napriam rozvytku zaliznychnoho pidpryiemstva* [Tourism as a

strategic direction of development of a railway enterprise], DNUZT, Dnipro, Ukraine.

2. Martseniuk, L. and Pavlusenko, O. (2020), "Comparative characteristics of road and railway tourism", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 60—67, available at: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2020/13.pdf (Accessed 10 Nov 2024).

3. Martseniuk, L.V. Kovalenko-Marchenkova, Ye.V. Hnennyj, M.V. and Zhylykin, A.V. (2023), "Directions of logistics trends in the transport sector taking into account martial law and smart mobility", *Naukovyj visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, vol. 2 (127), pp. 231—248.

4. Martseniuk, L.V. (2020), "Directions for reducing the negative impact of coronavirus on the tourism sector", *Naukovyj visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, vol. 3, pp. 214—221. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-3-214-221

5. Ozturk, I. (2024), "A new type of recreation is gaining popularity in Israel", available at: <https://glavcom.ua/world/observe/staycation-novij-vid-vidpochinku-nabiraje-populjarnosti-u-izrajili-1015631.html> (Accessed 10 Nov 2024).

6. Merriam-Webster (2024), "The Secret History of 'Staycation'", available at: <https://www.merriam-webster.com/wordplay/staycation-date-meaning> (Accessed 10 Nov 2024).

7. Martseniuk, L.V. Hnennyj, M.V. and Furfaro, R. (2023), "Development of directions for the restoration of the tourism sector of Ukraine taking into account global innovations", *Naukovyj visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, vol. 1, pp. 339—345. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-339-345

8. 1plus1 (2024), "The trend of sleep tourism is spreading around the world: what is it and who is it suitable for", available at: <https://1plus1.ua/snidanok-z-1-1/novyny/trend-na-sonnyi-turyzm-u-snidanku-z-1-1-nazvaly-naikrashchi-krainy-dlia-vidpochynku> (Accessed 10 Nov 2024).

9. Martseniuk, L.V. and Nalyvajko, L.R. (2023), "Barrier-free Ukraine": problems and prospects", *Nove ukrains'ke pravo*, vol. 4, pp. 82—93, available at: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/516/467> (Accessed 10 Nov 2024).

10. Sobitie (2023), "Six locations in the Dnipropetrovsk region were included in the list of 'Tourist magnets' of Ukraine", available at: <https://sobitie.com.ua/novini/shist-lokaczij-na-dnipropetrovshhyni-potrapyly-do-pereliku-turystychnyh-magnitiv-ukrayiny-295623/#:~:text=%> (Accessed 10 Nov 2024).

Стаття надійшла до редакції 23.11.2024 р.

УДК 657.1.014.134:330.567.2

І. В. Свиноус,

д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>

В. А. Туржанський,

к. е. н., доцент кафедри обліку та фінансів, Університет економіки і підприємництва
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7920-8389>

Т. П. Шепель,

к. е. н., доцент кафедри обліку і аналізу, Національний університет "Львівська політехніка"

С. О. Нікітченко,

к. е. н., доцент кафедри підприємництва та біржової діяльності
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1940-4788>

О. О. Ситник,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-5903-8466>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.95

ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО УЗГОДЖЕННЯ "СПРАВЕДЛИВОЇ" ТА "РИНКОВОЇ" ВАРТОСТІ У МІЖНАРОДНІЙ ПРАКТИЦІ ОБЛІКУ І УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ

I. Svytnous,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Department of Accounting and Taxation,
Bila Tserkva National Agrarian University

V. Turzhanskyi,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Accounting and Finance, University of Economics and Entrepreneurship
T. Shepel,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Analysis, Lviv Polytechnic National University

S. Nikitchenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Stock Market Activity,
National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine

O. Sytnyk,

Postgraduate student, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine

PROBLEMS OF TERMINOLOGICAL COORDINATION OF "FAIR" AND "MARKET" VALUE IN INTERNATIONAL ACCOUNTING PRACTICE OF ACCOUNTING AND COST MANAGEMENT

Вартість як категорія інструментальних методів оцінки має найважливіше значення для практики бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. При цьому історично зберігається теоретичний зміст категорії, однак у процесі еволюції обліку та оцінки трансформується у приватні форми — види вартості.

Використання поняття справедливої вартості при обліку основних засобів може суттєво вплинути на показники діяльності підприємств, причому не завжди позитивне.

Актуальність розробки принципів оцінки об'єктів бухгалтерського обліку обумовлена тим, що вибір оцінки активів, зобов'язань, зрештою, впливає фінансовий результат діяльності підприємств. При розмаїтті видів оцінок необхідно вибрати таку, яка дозволить отримати достовірні дані в бухгалтерській (фінансовій) звітності, а отже, задовольнити вимоги міжнародних стандартів.

Концепція оцінки справедливої вартості при формуванні фінансової звітності реалізується у двох моделях оцінки результату зміни справедливої вартості. Одна модель — оцінка справедливої вартості через прибуток/збиток. У цій моделі зміна справедливої вартості визнається у показнику "Прибуток/збиток за період". У другій моделі — оцінка справедливої вартості через інший сукупний дохід — зміна справедливої вартості відображається у показнику "Інший сукупний дохід".

Вважаємо, що необхідна подальша робота над концепцією оцінки справедливої вартості. Однак сфера оцінки настільки багатогранна та важлива для облікового відображення фінансового стану та результатів діяльності економічних суб'єктів, що її вивчення не повинно припинятися.

Cost as a category of instrumental valuation methods is of paramount importance for the practice of accounting and financial reporting. At the same time, the theoretical content of the category is historically preserved, however, in the process of evolution of accounting and valuation, it is transformed into private forms — types of value.

The use of the concept of fair value in accounting for fixed assets can significantly affect the performance of enterprises, and not always positively.

It is believed that inflation observed in the twentieth century in developed countries contributed to the expansion of the scope of application of fair value in financial accounting. Economic crises had a more complex impact on the use of fair value.

The relevance of developing principles for the valuation of accounting objects is due to the fact that the choice of valuation of assets, liabilities, ultimately affects the financial results of enterprises. With a variety of types of valuations, it is necessary to choose one that will allow obtaining reliable data in accounting (financial) reporting, and therefore, meet the requirements of international standards.

The concept of fair value measurement in the formation of financial statements is implemented in two models of assessing the result of changes in fair value. One model is fair value measurement through profit/loss. In this model, the change in fair value is recognized in the indicator "Profit/loss for the period". In the second model — fair value measurement through other comprehensive income — the change in fair value is reflected in the indicator "Other comprehensive income".

We believe that further work is needed on the concept of fair value measurement. However, the scope of measurement is so multifaceted and important for the accounting reflection of the financial condition and results of economic entities that its study should not be stopped. In our opinion, first of all, it is necessary to focus on three aspects: the search for new objects that are appropriate to measure at fair value; the creation of modified models of fair value measurement that are most adequate to economic processes and user requests; improving the methodology of fair value measurement.

Summarizing the above, it should be noted that the paradigm of fair value appears as a derivative product of the market institution. In turn, the market institution forms a complex of institutions of law, pricing, accounting, taxation and policy.

Ключові слова: справедлива вартість, ринкова вартість, облік, міжнародні стандарти фінансової звітності, оцінка.

Key words: fair value, market value, accounting, international financial reporting standards, valuation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вартість як категорія інструментальних методів оцінки має найважливіше значення для практики бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. При цьому історично зберігається теоретичний зміст категорії, однак у процесі еволюції обліку та оцінки трансформуються у приватні форми — види вартості.

Використання поняття справедливої вартості при обліку основних засобів може суттєво вплинути на показники діяльності під-

приємств, причому не завжди позитивне. Саме тому оцінка за справедливою вартістю є професійним судженням, за яке необхідно нести велику відповідальність. Проте тенденція до наближення вітчизняного бухгалтерського обліку до МСФЗ має сприяти подоланню складнощів у застосуванні поняття справедливої вартості з метою складання бухгалтерської звітності

Оцінка за справедливою вартістю не є новою для бухгалтерського обліку. У багатьох країнах вона використовувалася у ті чи інші часи для вартісного виміру облікових об'єктів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тема впровадження МСФЗ в Україні та аналізу національних стандартів бухгалтерського обліку в порівнянні з МСФЗ неодноразово розглядалася багатьма дослідниками, такими як С.Ф. Голова, Ю. Волотковська, Н. Глушко, С. Касаткін, К. Карпентер, В. Свіцельська, І. Чалий та ін. Тим не менш, методологічні питання залишаються невирішеними, зокрема щодо обліку та оцінки активів згідно з МСФЗ у рамках застосування справедливої вартості.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

На основі узагальнення досліджень науковців запропонувати рекомендації теоретичного характеру щодо термінологічного узгодження "справедливої" та "ринкової" вартості у міжнародній практиці обліку і управління витратами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Справедлива вартість — одна з основних та відносно нових парадигм Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). У економічній теорії чимало дискусій виникало щодо теорії вартості. Поняття "оцінка" вперше згадувалося у XVI ст. у працях основоположників бухгалтерського обліку Луки Пачолі та Анже-ло ді Піетро. Класики політичної економіки — Вільям Петті, Адам Сміт та Давид Рікардо розвинули трудову теорію вартості, а значний завершальний внесок у теорію трудової вартості зробив Карл Маркс. У. Петті також обмін товарів нерозривно пов'язував із його корисністю для споживача. А. Сміт відокремив "споживчу вартість" (цінність для споживача, корисність) від "мінової вартості".

У XVI в. іспанський економіст Хуан де Матьєнсо виділив поняття справедливої ціни, що склалася в умовах ринку з повною свободою дії.

Поняття "справедлива вартість" з'явилося пізніше, на початку 1990-х рр., у США у Загальноприйнятих принципах бухгалтерського обліку (Generally Accepted Accounting Principles, GAAP) і було закріплено у стандарті FAS 157 "Оцінка справедливої вартості". Слід зазначити, що останнім часом Рада зі стандартів фінансового обліку США та Рада з МСФЗ у стандартах, що видаються, все рідше вдаються до історичної вартості, замість неї активно використовується поняття "справедлива вартість".

Вже у XXI ст. у США було випущено SFAS 157 "Оцінка справедливої вартості", який став базою для розробки міжнародного стандарту — МСФЗ (IFRS) 13 "Оцінка справедливої вартості".

Відповідно до SFAS 157 у більшості випадків для вимірювання справедливої вартості використовується один із трьох підходів:

— ринковий підхід до виміру справедливої вартості;

— прибутковий підхід до вимірювання справедливої вартості;

— витратний підхід до вимірювання справедливої вартості [1].

Вважається, що інфляція, що спостерігається у XX ст. у розвинених країнах сприяла розширенню сфери застосування справедливої вартості у фінансовому обліку. Складніший вплив мали на використання справедливої вартості економічні кризи. З одного боку, вони викликали сумніви щодо правомірності використання такої "не точної" оцінки, схильної до миттєвих ринкових коливань, що провокує кризу та/або її продовження, а з іншого боку, сприяли розвитку методики визначення справедливої вартості, підвищення її достовірності та правильності сприйняття. Зазначимо, що концепція справедливої вартості повною мірою кореспондується з концепцією ринкової економіки та метою фінансової звітності, як вона трактується в Концептуальних засадах фінансової звітності, — надання фінансової інформації про організацію, що звітує, яка є корисною для існуючих та потенційних інвесторів, позикодавців та інших кредиторів після ухвалення ними рішень про надання цієї підприємств ресурсів. Не можна погодитися з думкою науковців, які зазначали, що "питання оцінки вартості активів у кризовий і посткризовий періоди розвитку вітчизняної економіки не просто виходить першому плані, а фактично стає наріжним всім рівнів і категорій користувачів..." [2, с. 190].

Під справедливою вартістю розуміється насамперед оцінка об'єкта обліку, ціни угоди з позиції ринку. Ринковий погляд ("погляд очима ринку" [3] дозволяє користувачам оцінити економічний суб'єкт, по-перше, в умовах конкуренції, по-друге, в умовах прогнозного підходу, оскільки ринкова оцінка сублімує у собі очікування ринку насамперед щодо майбутніх вигод, які цей суб'єкт зможе отримати.

У рамках консолідованої звітності даний вид оцінки (крім випадків, характерних для будь-якої звітності, підготовленої за МСФЗ)

застосовується при розрахунку вартості чистих активів придбаного бізнесу, що ідентифікуються, суми винагороди, переданої покупцем за придбаний бізнес, яка не контролює частки участі.

Однак такий вид оцінки як справедлива вартість — це лише один елемент концепції оцінки за справедливою вартістю. На наш погляд, цю концепцію слід трактувати як концепцію визначення фінансового стану та результатів діяльності економічного суб'єкта. Принаймні мета концепції оцінки за справедливою вартістю полягає саме у визначенні фінансового стану та результатів діяльності економічного суб'єкта з позиції ринку. Таким чином, концепція оцінки справедливої вартості є однією з концепцій звітності і обліку. Нині серед інших концепцій, на яких побудовані МСФЗ (концепції оцінки історичної вартості, підтримки капіталу), вона посідає пріоритетне місце. Це змінювалися разом із змінами процесу розвитку економіки інформаційними перевагами користувачів фінансової звітності, зростанням ентропії світової економіки, появою нових інформаційних технологій, засобів і способів комунікацій. Безпосередньо альтернативною концепцією для концепції оцінки справедливої вартості виступає концепція оцінки історичної вартості. Продовження використання концепції оцінки за історичною вартістю обумовлено цілою низкою причин, серед яких найбільш суттєвими є, на наш погляд, такі: наявність у суб'єктів підприємницької діяльності певних активів та зобов'язань, отримання (або відтік) вигод від яких меншою мірою пов'язане зі станом ринку та його очікуваннями, ніж із діями самого економічного суб'єкта; певний консерватизм в обліку та аналізі; неправильне тлумачення принципу раціональності (співвідношення вигод та витрат на складання звітності); інші.

Принципами, характерними для концепції оцінки за історичною вартістю, є принцип обачності та принцип відповідності доходів і витрат. Метод професійного судження також використовується, але сфера його дії дещо вже. Основним видом оцінки є фактична (історична) вартість.

Актуальність розробки принципів оцінки об'єктів бухгалтерського обліку обумовлена тим, що вибір оцінки активів, зобов'язань, зрештою, впливає фінансовий результат діяльності підприємств. При розмаїтті видів оцінок необхідно вибрати таку, яка дозволить отримати достовірні дані в бухгалтерській (фінан-

совій) звітності, а отже, задовольнити вимоги міжнародних стандартів.

Застосування справедливої вартості до оцінки активів та зобов'язань має такі переваги:

- робить звітність прозорою та корисною для прийняття рішень, що відповідає сучасним ринковим умовам;

- зростає важливість аналітичної фінансової інформації внутрішніх користувачів;

- забезпечення більш надійної оцінки майбутніх грошових потоків у порівнянні з первісною вартістю, оскільки вона відображає поточну ринкову вартість [4].

Незважаючи на наявні позитиви від застосування справедливої вартості, є й недоліки, такі як:

- справедлива вартість не завжди відображає справжнє фінансове становище суб'єкта господарювання;

- розширення впливу справедливої вартості на багато активів, галузей виробництва та країн викликають занепокоєння щодо можливостей однієї системи вимірювання, коли не в усіх країнах активні ринки не розвинені повною мірою;

- визнання доходів від переоцінки біологічних активів, може призвести до суттєвого коригування фінансового стану підприємств в наступні роки, що в свою чергу чинить тиск на організацію з виплати дивідендів, на які в підприємств не можуть бути кошти;

- складні математичні розрахунки.

Також суттєвим недоліком застосування справедливої вартості вітчизняними організаціями є те, що поняття "справедлива вартість" не закріплена на законодавчому рівні. Як відомо, система бухгалтерського обліку побудована таким чином, що бухгалтерське законодавство, зі своїми внутрішніми положеннями та нормативними актами взаємодіє ще з податковим і цивільним законодавством, які також не містять поняття справедливої вартості.

Концепція оцінки справедливої вартості при формуванні фінансової звітності реалізується у двох моделях оцінки результату зміни справедливої вартості. Одна модель — оцінка справедливої вартості через прибуток/збиток. У цій моделі зміна справедливої вартості визнається у показнику "Прибуток/збиток за період". У другій моделі — оцінка справедливої вартості через інший сукупний дохід — зміна справедливої вартості відображається у показнику "Інший сукупний дохід". Те, що в концепції оцінки історичної вартості певні активи можуть переоцінюватися до справедливої вар-

тості і нереалізований прибуток таким чином може відображатися в показнику "Інший сукупний дохід", не усуває принципових відмінностей між концепціями, що розглядаються. При використанні концепції оцінки за історичною вартістю нереалізований збиток визнається у показнику "Прибуток/збиток" і лише збиток, що компенсує попереднє збільшення справедливої вартості, буде представлений у складі "Іншого сукупного доходу", у той час як у моделі оцінки за справедливою вартістю через інший сукупний дохід будь-який нереалізований збиток буде показаний у іншому сукупному доході [5]. Концепція оцінки справедливої вартості викликає необхідність представлення користувачам великих обсягів розкриттів, пояснень, яким чином було визначено власне справедливу вартість, як майбутні події можуть вплинути на результати діяльності (аналіз чутливості).

Розвиток концепції оцінки справедливої вартості змусило розробників стандартів звітності створити чіткіші правила визначення справедливої вартості задля досягнення однозначності тлумачення поняття "справедлива вартість", більшої сумісності вихідних даних, і методів її розрахунку, достовірності отриманих значень. Як чітко зазначають науковці, що "концептуальна значимість МСФЗ (IFRS) 13, в якому надано нове визначення справедливої вартості та основні принципи обліку концепції оцінки за справедливою вартістю, а також запроваджено вимогу про розкриття інформації про оцінку справедливої вартості, незаперечна". У МСФЗ 13 "Оцінка справедливої вартості", обов'язковому для застосування з 01.01.2013, були встановлені правила обчислення справедливої вартості. У цьому стандарті було запропоновано визначення справедливої вартості, що відповідає ринковому підходу, — ціна, яка була б отримана під час продажу активу або сплачена при передачі зобов'язання в ході звичайної угоди на основному (або найбільш вигідному) ринку на дату оцінки в поточних ринкових умовах (тобто є ціна виходу), незалежно від того, чи є така ціна безпосередньо спостерігається або розраховується з використанням іншого методу оцінки", встановлено ієрархію інформаційних джерел за їхньою перевагою для ідентифікації справедливої вартості, детально описаний механізм знаходження найбільш достовірного значення справедливої вартості різних об'єктів [6]. Цей механізм передбачає проведення в установленому порядку чітких дій і бажання економічного суб'єкта отримати реальну оцінку. для економіч-

ного суб'єкта, але їхня "ціна" для фінансової звітності не надто велика. оцінка по справедливої вартості щодо тих об'єктів, вигоди від яких реалізуються продажем, тобто безпосередньо пов'язані з їх оцінкою ринком, необхідна також і в управлінському обліку. справедливої вартості повинна ділитися між фінансовим та управлінським обліком, причому на фінансовий облік у ряді випадків слід би розподілити меншу частину цієї "ціни", тому що кожному економічному суб'єкту необхідно координувати свої управлінські рішення станом ринку, переглядати в залежності від ринкових змін свої бюджети та прогнози. ні фізичному, ні моральному. Нарахована амортизація дає дуже приблизне значення суми фактичного зменшення. первісної вартості за рахунок експлуатації об'єкта та його морального старіння. Хоча в чистому вигляді побачити фізичне та моральне старіння об'єкта через оцінку за справедливою вартістю складно, оскільки зміна справедливої вартості включає також зміну ринкової кон'юнктури. Використання показника співвідношення справедливої вартості об'єкта та його балансової вартості, розрахованої від фактичної вартості, дозволяє проаналізувати, наскільки ефективно використовується об'єкт організацією, які майбутні вигоди з урахуванням стану економіки очікує ринок від нього. Цей показник є важливим для підприємств, оскільки тривожним сигналом може бути значне перевищення справедливої вартості активу над його балансовою вартістю, так і протилежна ситуація, а також значна зміна справедливої вартості за звітний період. У зв'язку з цим необхідно проводити дослідження динаміки показника співвідношення справедливої вартості та балансової [7]. Аналіз причин, з яких спостерігається значна невідповідність справедливої вартості об'єкта та його балансової вартості, дозволить прийняти більш правильні рішення щодо того, чи варто продовжувати заплановане раніше використання об'єкта чи доцільно внести до нього коригування, чи відмовитися від цього використання взагалі.

У ринковій економіці, що характеризується розвиненим ринком, не повинно виникати проблем із визначенням справедливої вартості. Найбільш складною виявляється ситуація для об'єктів, якими не можна визначити справедливу вартість на основі ринкових даних, що спостерігаються, тобто. тих, за якими справедлива вартість визначається на основі вихідних даних третього рівня, як це встановлено у МСФЗ (IFRS) 13 "Оцінка спра-

ведливої вартості". Розрахунок оцінки справедливої вартості, таким чином, може бути витратним.

У ряді випадків справедлива вартість взагалі не буде доступною. Виходячи з того, що не для всіх активів і зобов'язань є ринкова ціна, у МСФЗ 13 "Оцінка справедливої вартості" встановлено можливість визначення справедливої вартості на основі даних, що не спостерігаються на ринку [8]. Однак у переважній більшості ситуацій справедлива вартість буде знайдено, що з вирішальними можливостями встановлених стандартів до застосування даних третього рівня, тобто. не спостерігаються над ринком. У МСФЗ 13 "Оцінка справедливої вартості" наводяться приклади обчислення справедливої вартості на основі даних третього рівня.

Варто зазначити, що у 2012 р. вийшла нова редакція МСФЗ 41 "Сільське господарство".

Основна зміна торкнулася визначення справедливої вартості. На нашу думку, трактування справедливої вартості старої редакції було більш актуальним та інформативним, оскільки воно розкривало умови укладання угоди. Можна сміливо сказати, що за новим стандартом, досить лише бути учасником ринку та учасників угоди ніхто не примушував до угоди, тобто. покупець і продавець можуть бути і не обізнані не тільки один про одного, а й предмет угоди (вид активу або зобов'язання, його властивості, термін експлуатації тощо) [9]. Також суттєвим недоліком нового стандарту є відсутність критеріїв функціонування активного ринку. В умовах переходу України на міжнародні стандарти вважаємо це неприпустимим, оскільки необхідно саме на базі активного ринку визначається справедлива вартість, а без встановлених критеріїв, принципів його функціонування вважаємо неможливість повноцінного застосування не тільки МСФЗ 41 "Сільське господарство", а й багатьох інших стандартів міжнародного обліку [10].

Загалом, хочеться відзначити, що кардинального нового МСФЗ 41 не вніс, оскільки основні положення про порядок визначення справедливої вартості не змінилися, і вони мають загальний характер. Згідно з проведеним аналізом, відзначимо недоліки МСФЗ 41 і МСФЗ 13:

- не розкрито конкретних методик розрахунку справедливої вартості;

- не даються формули для розрахунку справедливої вартості;

- у загальному вигляді надаються рекомендації щодо класифікації біологічних активів;

- не розкрито умови функціонування активного ринку, що посилює ситуацію для країн з економікою, що розвивається;

- у МСФЗ 41 "Сільське господарство" не розглядається можливість передачі чи отримання біологічних активів в оренду з неї.

Таким чином, проблема зі встановленням справедливої вартості можна вирішити і не створює значних перешкод для застосування концепції та однієї з моделей оцінки за справедливою вартістю.

На наш погляд, концепція оцінки справедливої вартості стала доречною для відображення у фінансовій звітності такого активу, як основні засоби. Визначення справедливої вартості для даного об'єкта не повинно викликати значних витрат, тим більше, що подібна оцінка є доцільною для цілей управлінського обліку. В IFRS 16 "Оренда" зазначено, слід продовжувати оцінювати за історичною вартістю, використовуючи лінійний метод амортизації, що спростить розрахунки і дозволить заощадити облікові витрати. До решти основних засобів доцільно застосувати модель оцінки за справедливою вартістю комбінованого типу. збитків на прибуток/збиток, у разі позитивної зміни справедливої вартості — на інший сукупний дохід, з відображенням компенсуючого зміни справедливої вартості аналогічно правилам переоцінки основних засобів. вимагає мінімум щорічної оцінки за справедливою вартістю на відміну від історичної моделі з переоцінкою, за якої доведення до справедливої вартості може проводитися з більшим інтервалом. У розкриттях слід окремо виділяти інфляційну складову збільшення справедливої вартості за її наявності. Використання такої моделі забезпечить більш корисною інформацією користувачів та одночасно менеджмент економічного суб'єкта за дотримання принципу раціональності.

Вважаємо, що необхідна подальша робота над концепцією оцінки справедливої вартості. Однак сфера оцінки настільки багатогранна та важлива для облікового відображення фінансового стану та результатів діяльності економічних суб'єктів, що її вивчення не повинно припинятися. На наш погляд, насамперед необхідно зосередити увагу на трьох аспектах: пошук нових об'єктів, які доцільно оцінювати за справедливою вартістю; створення модифікованих моделей оцінки за справедливою вартістю, найбільш адекватними економічним процесам та запитам користувачів; вдосконалення методики оцінки за справедливою вартістю.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що парадигма справедливої вартості постає як похідний продукт ринкового інституту. У свою чергу інститут ринку формує комплекс інститутів права, ціноутворення, бухгалтерського обліку, оподаткування та політики.

Враховуючи тісні інституційні взаємозв'язки при створенні такого поняття, як "справедлива вартість", виникає потреба розробки нормативних документів, які дозволять не лише впорядкувати накопичений досвід у галузі ринкового ціноутворення в Україні, а й знівелювати різницю між задіяними інститутами.

Зазначені завдання можна вирішити шляхом розробки методологічної бази до застосування справедливої вартості в нашій країні.

Література:

1. Свіцельська В. В. Справедлива вартість у контексті МСФЗ 13 "Оцінка за справедливою вартістю". "Вісник ЖДТУ": Економіка, управління та адміністрування. 2015. № 1 (71). С. 48—55.

2. Супрунова І. В. Справедлива вартість інвестиційної нерухомості в бухгалтерському обліку. "Вісник ЖДТУ": Економіка, управління та адміністрування. 2010. № 4 (54). С. 188—191.

3. Костирко Р. О., Замай, О. О. Справедлива вартість як оціночна і обліково-звітна категорія: джерела, методи розрахунку та інформаційна ємність. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 7—8. С. 16—21.

4. Нашкерська Г. В., Мелех Я. Р. Справедлива вартість: ризики й невизначеності при оцінці об'єктів фінансового обліку. Економіка. Фінанси. Право. 2017. № 11 (3). С. 35—38.

5. Іващенко І. М. Визначення справедливої вартості при перевірці необоротних активів на зменшення корисності. Науковий вісник ХДУ, 2015. № 13. С. 142—145.

6. Попко Є. Ю. Методологічні проблеми поширення оцінки за справедливою вартістю в бухгалтерському обліку. Облік і фінанси. 2012. № 2. С. 82—85.

7. Бездушна Ю. С. Застосування моделей собівартості та справедливої вартості активів у фінансовій звітності: міжнародні та національні підходи. Облік і фінанси. 2012. № 2. С. 39—42.

8. Чудовець В. В. Нормативне забезпечення оцінки справедливої вартості об'єктів бухгалтерського обліку в Україні. Економічні науки.

Серія: Облік і фінанси. 2015. № 12 (1). С. 379—385.

9. Брик Г. В. Проблеми оцінки біологічних активів за справедливою вартістю. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 1 (3). С. 36—42.

10. Безверхий К., Бочуля Т. Методичні рекомендації з оцінки активів і зобов'язань для формування облікової звітності. Бухгалтерський облік і аудит. 2014. № 9. С. 15—26.

References:

1. Svitsel's'ka, V.V. (2015), "Fair value in the context of IFRS 13 "Fair value measurement", "Visnyk ZhDTU": Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia, vol. 1 (71), pp. 48—55.

2. Suprunova, I.V. (2010), "Fair value of investment property in accounting", "Visnyk ZhDTU": Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia, vol. 4 (54), pp. 188—191.

3. Kostyrko, R.O. and Zamaj, O.O. (2022), "Fair value as an estimated, accounting and reporting category: sources, calculation methods and information capacity", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 7—8, pp. 16—21.

4. Nashkers'ka, H.V. and Melekh, Ya.R. (2017), "Fair value: risks and uncertainties in the valuation of financial accounting objects", Ekonomika. Finansy. Pravo, vol. 11 (3), pp. 35—38.

5. Ivaschenko, I.M. (2015), "Use of electronic sites for sales of assessment of main means for fair value", Naukovyj visnyk KhDU, vol. 13, pp. 142—145.

6. Popko, Ye.Yu. (2012), "Methodological problems of the spread of fair value measurement in accounting", Oblik i finansy, vol. 2, pp. 82—85.

7. Bezdushna, Yu.S. (2012), "Application of cost models and fair value of assets in financial reporting: international and national approaches", Oblik i finansy, vol. 2, pp. 39—42.

8. Chudovets', V.V. (2015), "Normative providing of estimation of fair value of objects book-keeping", Ekonomichni nauky. Seriia: Oblik i finansy, vol. 12 (1), pp. 379—385.

9. Bryk, H.V. (2013), "Problems of fair value measurement of biological assets", Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky), vol. 1 (3), pp. 36—42.

10. Bezverkhyj, K. and Bochulia, T. (2014), "Methodological recommendations on the valuation of assets and liabilities for the formation of accounting statements", Bukhhalters'kyj oblik i audyt, vol. 9, pp. 15—26.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2024 р.

УДК 368.5

О. П. Павленко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6967-8424>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.102

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ СТРАХОВОГО ЗАХИСТУ В АГРОВИРОБНИЧОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

O. Pavlenko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,

Dnipro State Agrarian and Economic University

FORMATION OF INSURANCE PROTECTION STRATEGIES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY

Автор статті визначає основні принципи формування стратегії страхового захисту в агровиробничому секторі. Також відокремлено основні складові механізму управління страховим захистом агровиробників. На основі вказаних методологічних аспектів до оцінок специфічних ризиків при страховому захисті автором запропоновані відповідні продукти страхування в агровиробничому секторі. Також в статті окреслено напрямки диференціації страхових продуктів, розглянуто агротехнічні та агрометеорологічні фактори, розвиток державної підтримки та субсидування відіграє першочергову роль при страховому захисті виробничої сфери аграрних підприємств. Доведено, що для застосування інноваційних рішень у страхуванні аграрних підприємств є основним фактором поза межами розвитку аграрного сектору, дозволяючи фермерам зменшити невизначеність і фінансові ризики, з якими вони стикаються щороку завдяки довгостроковій стабільності та ефективному розвитку сільськогосподарської галузі, що є великим фактором забезпечення продовольчої безпеки. Отже, з метою підвищення ефективності аграрного сектору економіки вагомими факторами виступають інноваційні страхові продукти і технології, ризик-менеджмент та диверсифікація ризиків, оскільки такий підхід забезпечує мінімізацію ризиків та стабільність як фінансового сектору, так і економіки в цілому.

The authors of the article defines the basic principles of forming an insurance protection strategy in the agricultural sector. The main components of the insurance protection management mechanism for agricultural producers are also separated. On the basis of the specified methodological aspects, the author proposed appropriate insurance products for the assessment of specific risks during insurance protection in the agricultural sector. The article also outlines the directions of differentiation of insurance products, considers agrotechnical and agrometeorological factors, the development of state support and subsidies, which play a primary role in the insurance protection of the production sphere of agricultural enterprises. It has been proven that innovative insurance products and technologies, risk management and diversification of risks are important factors for increasing the efficiency of the agricultural sector of the economy, since this approach ensures the minimization of risks and the stability of both the financial sector and the economy as a whole. The mechanism of managing the insurance protection of agricultural producers is an important component of the stability of the agricultural sector and ensuring the financial security of agricultural enterprises. Effective management of this mechanism allows agricultural producers to minimize the risks associated with adverse weather conditions, plant and animal diseases, market price fluctuations and other threats that can significantly affect their activities and financial condition, which is revealed through the promotion of insurance in the agricultural sector. Government bodies, financial institutions and insurance companies should work together to create favorable conditions for insurance of agricultural producers, which is realized through the development of subsidized insurance products, and also allows agricultural producers to reduce the cost of policies and ensures the availability of insurance protection even for small farms. The formation of an insurance protection strategy for the agricultural sector is a multidimensional process that includes risk assessment, the use of

innovative technologies, state support and risk management. The successful implementation of such strategies ensures the financial stability of agricultural enterprises and increases their competitiveness both on the Ukrainian and global markets.

Ключові слова: страховий захист, стратегії, агровиробники, аграрні ризики, економіка.

Key words: insurance protection, strategies, agricultural producers, agricultural risks, economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема формування ефективних стратегій страхового захисту в агровиробничому секторі економіки є актуальною і має стратегічне значення для економічної стабільності країни. Аграрний сектор, залежний від численних ризиків (кліматичних, економічних, біологічних), постійно стикається з непередбачуваними потребами, які можуть суттєво вплинути на врожайність і доходи агровиробників. У зв'язку з цим ефективне страхування стає критичним інструментом для забезпечення захисту стійкості та безпеки сільськогосподарських підприємств. Аграрна сфера має високий рівень ризиків, оскільки сільськогосподарське виробництво значною мірою залежить від природних умов, таких як погодні зміни, посухи, заморозки, повені та шкідники. Такі ризики важко передбачити й оцінити, що ускладнює формування страхових продуктів, тому виникає необхідність створення стратегій, які б забезпечили застосування дієвих інструментів страхового захисту в агровиробничому секторі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

В науковій літературі чимало вчених досліджували питання страхового захисту аграрних підприємств, такі як: Бузник О. В., Бухтіарова А. Г., Віленчук О. М., Журавка О. С., Нагаєва Г. О., Заволока Л. О., Олійник О. В., Пахненко О. М., Пономарьова О. Б., Плиса В. Й., Рябенко Г. М., Савицька А. С., Терещенко Т. Є., Третьак К. В., Мацибора Т. В., Шолойко А. С., Шевченко Л. О. [1—8]. Враховуючи багатоаспектність зазначених досліджень в сфері страхового захисту агровиробників слід вирішити проблеми формування стратегій для подолання ризиків та підвищення ефективності товарного агровиробництва з метою забезпечення продовольчої безпеки країни.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в дослідженні страхового захисту аграрних товаровиробників, а також визначенні стратегічних напрямків розвитку аграрного сектору економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування стратегій страхового захисту в агровиробничому секторі економіки є ключовим інструментом для мінімізації ризиків, пов'язаних з діяльністю аграрних підприємств. Аграрний сектор відзначається високою чутливістю до природних і ринкових ризиків, що робить страхування важливим елементом забезпечення стабільності. Основна мета страхового захисту — зменшення фінансових втрат агровиробників від непередбачуваних подій, таких як погодні катаклізми, хвороби сільськогосподарських культур і тварин, ринкові коливання тощо.

Основні принципи формування стратегії страхового захисту в агровиробничому секторі можемо представити схематично на рисунку 1.

1. Оцінка ризиків і вибір типів страхування. Для розробки ефективної стратегії страхування необхідно оцінити специфічні ризики, які загрожують агропідприємствам:

— погодні ризики: посухи, заморозки, повені, гради та інші природні катаклізми можуть значно вплинути на врожай та виробництво;

— хвороби та епідемії: розповсюдження захворювань серед тварин або рослин становить значний ризик для агропромислового виробництва;

— цінові ризики: ринкові коливання цін на агропродукцію можуть впливати на прибутковість виробництва, тому іноді необхідно страхувати від цінових ризиків [6, с. 192].

На основі вказаних методологічних аспектів до оцінок специфічних ризиків при страховому захисті в агровиробничому секторі можемо вибрати відповідні продукти страхування:

— страхування посівів: захист від втрат через погодні умови;

— страхування тварин: покриття збитків від хвороб або стихійних лих;

— страхування фінансових ризиків: відшкодування збитків через ринкові коливання цін.

2. Диференціація страхових продуктів. Аграрний сектор має свої особливості в різних регіонах, тому стратегія повинна враховувати регіональну специфіку і типи агропідприємств:

— малі фермерські господарства: для таких підприємств часто необхідні спрощені й де-

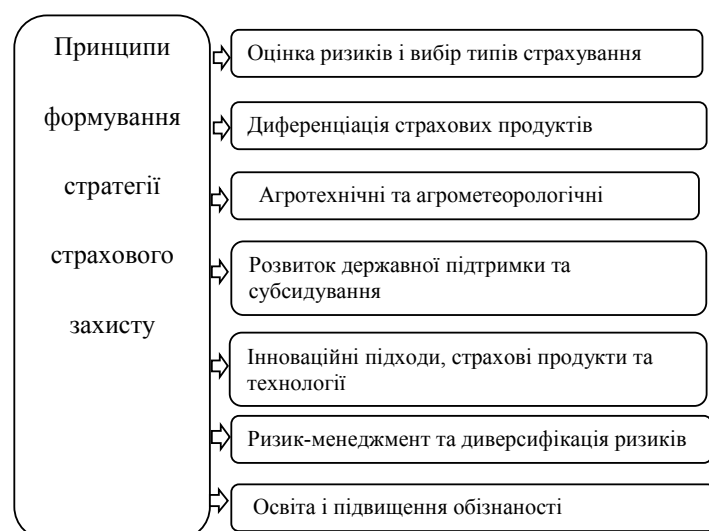

Рис. 1. Принципи формування стратегії страхового захисту в агровиробничому секторі

Джерело: складено автором.

шевні страхові продукти, адаптовані до їхніх обмежених ресурсів;

— великі агрокомпанії: ці підприємства потребують комплексних страхових програм, що охоплюють широкий спектр ризиків, зокрема катастрофічні ризики та ризики неврожаю [9, с. 58].

3. Агротехнічні та агрометеорологічні фактори. Розробка ефективних стратегій страхування вимагає врахування агротехнічних і кліматичних умов, зокрема:

— метеорологічний моніторинг. Використання сучасних технологій прогнозування та моніторингу погоди дозволяє краще оцінювати ризики і створювати більш персоналізовані страхові продукти;

— агротехнічні заходи. Важливою складовою страхової стратегії є впровадження сучасних агротехнічних заходів для мінімізації ризиків неврожаю, що може вплинути на вартість страхових премій [1, с. 179].

4. Розвиток державної підтримки та субсидування. Державне регулювання і підтримка відіграють важливу роль у формуванні стратегії страхування в агровиробничому секторі:

— субсидування страхових премій: державний уряд здатний підтримувати фермерів шляхом часткової компенсації вартості страхування, що робить його більш доступним;

— державні програми страхування: в розвинутих країнах урядом створені національні програми агрострахування для захисту фермерів від катастрофічних ризиків, що забезпечує фінансову підтримку у разі настання страхових випадків та непередбачених обставин негативного впливу на виробничу діяльність агровиробників [2, с. 208].

5. Інноваційні підходи, страхові продукти та технології. Використання нових технологій для розробки страхових програм дозволяє підвищити ефективність страхування в агросекторі:

— супутниковий моніторинг застосовується страховими компаніями, які використовують дані з супутників для моніторингу стану посівів, що дозволяє об'єктивно оцінювати ризики і розраховувати страхові виплати;

— мобільні додатки та платформи при використанні цифрових технологій спрощують доступ до страхових послуг і дозволяють аграріям в режимі реального часу отримувати інформацію про свій страховий захист;

— параметричне страхування: використання погодних індексів для визначення страхових виплат дозволяє швидше і прозорише врегулювати страхові випадки [4, с. 25].

8. Інноваційні підходи в агрострахуванні також спрямовані на скорочення часу на оцінку збитків у разі страхового випадку, оскільки технології моніторингу й автоматизованого збору даних дозволяють швидко отримати інформацію про стан врожаю та масштаби збитків, що полегшує процес подання та розгляду страхових претензій, а також пришвидшує виплату компенсації, що критично важливо для безперервності виробничих процесів у сільському господарстві. Отже, впровадження інноваційних технологій в агрострахуванні створюється більша прозора та оперативна система страхового захисту, яка забезпечує агровиробникам впевненість у швидкому відшкодуванні втрат. Такий підхід дозволяє не тільки скоротити фінансові ризики, але й зберегти стабільність виробництва та своєчасність виходу продукції на ринок. Автоматизація процесів обробки даних, зокрема з використанням дронів і супутникових знімків, дозволяє страховим компаніям оперативно реагувати на зміни у врожайності та наявності, що забезпечує швидку страхову оцінку ризиків та збитків в агровиробничому секторі [10, с. 201]. Крім того, впровадження інноваційних технологій, таких як дистанційний моніторинг через супутники для оцінки погодних і ринкових ризиків, дозволяє точніший андеррайтинг та адаптацію страхових продуктів до індивідуальних потреб аграріїв, що створює основу для розвитку персоналізованих страхових програм, що враховують специфіку культури, місцеві кліматичні умови та інші особливості діяльності аграрних підприємств, підвищуючи їх прибутковість, рентабельність, ефективність та забезпечення

більш надійного захисту від наявних ризиків. Завдяки персоналізованим страховим продуктам агровиробники можуть отримати більш точну оцінку вартості страхування відповідно до конкретних умов їх господарства. Зменшує витрати на страхування та забезпечує його доступність для фермерів, що особливо важливо для малих та середніх підприємств недостатньо забезпечених фінансовими ресурсами. Таким

чином, застосування інноваційних рішень у страхуванні агровиробників є вагомим фактором поза межами розвитку аграрного сектору, дозволяючи фермерам зменшити невизначеність і фінансові ризики, з якими вони стикаються щороку завдяки довгостроковій стабільності та ефективному розвитку сільськогосподарської галузі, що є великим фактором забезпечення продовольчої безпеки [3, с. 407].

6. Ризик-менеджмент та диверсифікація ризиків. Формування стратегії страхового захисту агровиробництва має враховувати елементи управління ризиками, щоб мінімізувати їх вплив:

— диверсифікація культур застосовується коли аграрні товаровиробники прагнуть знижувати ризики, вирощуючи різні культури, що зменшує залежність від одного виду продукції і вплив погодних умов на весь урожай;

— хеджування ризиків забезпечує використання фінансових інструментів, таких як ф'ючерси на сільськогосподарські товари, може допомогти застрахуватися від цінних ризиків [5, с. 154].

7. Освіта і підвищення обізнаності агровиробників. Одним з важливих аспектів успішного впровадження стратегії страхування є навчання фахівців аграрного сектору і підвищення їхньої обізнаності про можливості страхового захисту:

— освітні проекти і програми, які допомагають забезпечити інформування агровиробників про різні страхові продукти, їхні переваги та умови допомагає їм приймати зважені рішення щодо страхування;

— консультативна підтримка виступає важливою частиною стратегії є надання експертних консультацій аграріям щодо вибору відповідних страхових продуктів і управління ризиками.

Механізм управління страховим захистом агровиробників є важливою складовою стій-

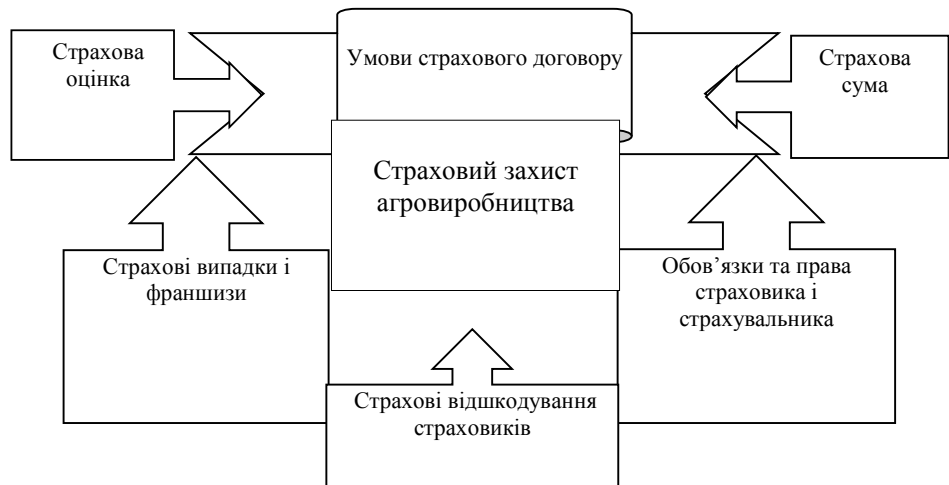

Рис. 2. Механізм управління страховим захистом агровиробників

Джерело: складено автором.

кістю аграрного сектору та забезпечення фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств, який представлено на рисунку 2.

Ефективне управління механізмом управління страховим захистом агровиробників надає змогу агровиробникам мінімізувати ризики, пов'язані з несприятливими погодними умовами, хворобами рослин і тварин, колуванням ринкових цін та іншими загрозами, які можуть суттєво вплинути на їхню діяльність та фінансовий стан, що виявляється через стимулювання страхування в аграрному секторі. Спільна діяльність державних органів, фінансових інститутів та страхових компаній є передумовою створення сприятливих умов страхування агровиробників, що реалізується через розробку субсидованих страхових продуктів, а також дозволяє агровиробникам знизити вартість полісів і забезпечує доступність страхового захисту навіть для малих фермерських господарств [8; 1, с. 256].

ВИСНОВКИ

Формування стратегії страхового захисту агровиробничого сектору є багатовимірним процесом, що включає оцінку ризиків, використання інноваційних технологій, підтримку з боку держави та управління ризиками. Успішна реалізація таких стратегій забезпечує фінансову стійкість агропідприємств та підвищує їхню конкурентоспроможність як на українському, так і на світовому ринку.

Застосування ефективної стратегії страхового захисту для агровиробників зменшує зменшення фінансових втрат від непередбачуваних особливостей, таких як природні катаклізми, ринкові коливання та інші ризики, які можуть негативно вплинути на сільськогосподарське виробництво. Підхід до агропідприємств не лише забезпечує

стійкість і стабільність доходів, але й ефективно планує довгостроковий розвиток, інвестуючи в сучасні технології, екологічні рішення.

Водночас активна роль держави в розробці та підтримці страхових програм для агросектора досягає рівня забезпеченості агровиробників до страхових рішень, що особливо важливо для малих і середніх фермерських господарств, які через обмежені фінансові можливості часто залишаються найбільш вразливими до зовнішніх ризиків. Державне субсидування страхових премій, пільгові умови для малих підприємств, а також розвиток перестраховування значно підвищують доступність і привабливість страхових продуктів для всіх учасників.

Література:

1. Віленчук О. М., Савицька А. С. Сучасні тренди розвитку загальноєвропейського ринку аграрного страхування: можливості та перспективи для України. Бізнес Інформ. 2024. № 4. С. 253—259. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-253-259> (дата звернення: 20.10.2024).
2. Павленко О.П. Методологічні аспекти формування страхових фондів аграрних підприємств. Економічний простір. 2020. № 154, С. 207—211. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-39> (дата звернення: 19.10.2024).
3. Пліса В. Й. Страхування: Підручник, 2-ге вид, виправлене й доповнене. К: Каравела, 2019. 512 с.
4. Рябенко Г. М., Бузник О. В. Сучасний стан ринку агрострахування в Україні. Економічний форум. 2015. № 1. С. 23—27.
5. Страхування: навчальний посібник / О. С. Журавка, А. Г. Бухтіарова, О. М. Пахненко. Суми: Сумський державний університет, 2020. 350 с.
6. Страхування: навч. посіб. / О.В. Олійник, Г.О. Нагаєва. Харків: Стильна типографія, 2020. 256 с.
7. Терещенко Т. Є., Заволока Л. О., Пономарьова О. Б. Страхування (у схемах, таблицях, коментарях навч. посібник. Дніпро. 2020. 221 с.
8. Третяк К.В. Агрострахування: зарубіжний досвід та ресурси щодо його імплементації в українську страхову практику. Ефективна економіка. 2019. №1. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2019/34.pdf (дата звернення: 18.10.2024).
9. Шолойко А.С., Мацибора Т.В., Шевченко Л.О. Інструменти та ресурси для прискорення сталого розвитку агробізнесу в Україні. Економіка АПК. 2022. Т. 29. № 5. С. 57—65.
10. Khalatur S., Hrabchuk O., Vodolazska O., Babenko-Levada V., Pavlenko O. (2024), Financing

the development agricultural production in European countries: comparative analysis and experience for Ukraine. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 2 (55), pp. 199—212. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.55.2024.4347> (дата звернення: 21.10.2024).

References:

1. Vilenchuk, O. M. and Savytska, A. S. (2024), "Modern trends in the development of the pan-european agrarian insurance market: opportunities and prospects for Ukraine", Business Information, vol. 4, pp. 253—259, DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-253-259>
2. Pavlenko, O.P. (2020), "Methodological aspects of formation of insurance funds of agricultural enterprises", Economic space, vol. 154, pp. 207—211. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-39>.
3. Plysa, V.Y. (2019), Strakhuvannya: Pidruchnyk [Insurance: Textbook], 2nd ed, Caravela, Kyiv, Ukraine.
4. Ryabenko, G. M. and Buznyk, O. V. (2015), "Current state of the agricultural insurance market in Ukraine", Economic Forum, vol. 1, pp. 23—27.
5. Zhuravka, O. S., Bukhtiarova, A. G. and Pakhnenko, O. M. (2020), Strakhuvannya: navchalnyy posibnyk [Insurance: study guide], State University, Sumy, Ukraine.
6. Oliynyk, O.V. and Nagaeva, G.O. (2020), Strakhuvannya: navch. posib. [Insurance: study guide], Stylish Typography, Kharkiv, Ukraine,
7. Tereshchenko, T. E., Zavaloka, L. O. and Ponomaryova, O. B. (2020), Strakhuvannya (u skhemakh, tablyttsyakh, komentaryakh navch. posibnyk [Insurance (in diagrams, tables, comments): study guide], Dnipro, Ukraine,
8. Tretyak, K.V. (2019), "Agricultural insurance: foreign experience and resources regarding its implementation in Ukrainian insurance practice", Efficient economy, vol. 1, available at: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2019/34.pdf (accessed 18 Oct 2024).
9. Sholoyko, A.S., Matsybora, T.V. and Shevchenko, L.O. (2022), "Tools and resources for accelerating the sustainable development of agribusiness in Ukraine", Economy of agro-industrial complex, vol. 29, no. 5, pp. 57—65.
10. Khalatur, S., Hrabchuk, O., Vodolazska, O., Babenko-Levada, V. and Pavlenko, O. (2024), "Financing the development agricultural production in European countries: comparative analysis and experience for Ukraine", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 2 (55), pp. 199—212. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.55.2024.4347>.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2024 р.

УДК 336:332.3

О. М. Цвях,
к. е. н., доцент кафедри земельного кадастру,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9284-2966>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.107

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН З ВРАХУВАННЯМ ВИКЛИКІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕРЕГУЛЯЦІЇ

О. Tsvyakh,
PhD in Economics, Associate Professor, Department of Land Cadastre,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

METHODOLOGICAL SUPPORT FOR THE STUDY OF THE FINANCIAL MECHANISM FOR REGULATING LAND RELATIONS, TAKING INTO ACCOUNT THE CHALLENGES OF DECENTRALISATION AND DEREGULATION

Обґрунтовано, що фінансовий механізм регулювання земельних відносин на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях являє собою логічне поєднання методів, інструментів та важелів бюджетно-податкового та грошово-кредитного впливу на процеси розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу і виступає осердям усієї системи фінансового регулювання перерозподілу земельного капіталу. Доведено, що в нинішніх умовах необхідним є розроблення методологічних засад дослідження основних аспектів та складових становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин з врахуванням наслідків децентралізації влади і дерегуляції земельних відносин та викликів воєнного часу і повоєнного відновлення. Сформовано авторський концепт побудови методології дослідження процесів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин, яка базується на комплексі принципів: рентних оцінок, еквівалентного розподілу земельної ренти, інклюзивності, розширеного відтворення земельно-ресурсного потенціалу, соціальної відповідальності, екологічної відповідальності та просторово-часового континууму. Дослідження показали, що комплекс принципів дослідження процесів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин в умовах децентралізації та дерегуляції має детермінувати набір теоретико-методологічних підходів — відтворювального, синергетичного, секторального, територіального та когнітивного. Встановлено, що використання синергетичного підходу дозволяє встановити взаємозв'язок між поєднанням різноманітних методів, інструментів та важелів у фінансовому механізмі регулювання земельних відносин та підвищенням сукупного позитивного кумулятивного ефекту від використання земельно-ресурсного потенціалу у різних ланках національного господарства. Обґрунтовано, що територіальний підхід забезпечує виокремлення типових для окремих регіонів проблем відтворення, охорони та захисту земельно-ресурсного потенціалу і формування пакетів фінансових антикризових заходів, які будуть інституціоналізовані в регіональних та місцевих програмах охорони і захисту земель. Доведено, що поєднання відтворювального, синергетичного, секторального, територіального та когнітивного підходів до дослідження сутнісно-змістовних характеристик фінансового механізму регулювання земельних відносин виступає імперативною базою застосування комплексу методів наукового пізнання процесів бюджетно-податкового та грошово-кредитного впливу на процеси розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу: аксіоматичного, абстрактно-логічного, економіко-статистичного, системного та інституційного аналізу, регресійного та когнітивного моделювання, інституційного проектування.

It is substantiated that the financial mechanism for regulating land relations at the national, regional and local levels is a logical combination of methods, instruments and levers of budgetary, tax and monetary influence on the processes of expanded reproduction and economic development of land resource potential. The financial mechanism is the core of the entire system of financial regulation of land capital redistribution. It is proved that in the current conditions it is necessary to develop a methodological framework for studying the main aspects and components of the formation of a financial mechanism for regulating land relations, taking into account the consequences of decentralisation of power and deregulation of land relations and the challenges of wartime and post-war recovery. The author's own concept of building a methodology for studying the processes of formation of the financial mechanism for regulating land relations is formed. The concept is based on a set of principles: rent assessments, equivalent distribution of land rent, inclusiveness, expanded reproduction of land and resource potential, social responsibility, environmental responsibility and the spatial and temporal continuum. The research has shown that a set of principles for studying the processes of formation of the financial mechanism for regulating land relations in the context of decentralisation and deregulation should determine a set of theoretical and methodological approaches — reproductive, synergistic, sectoral, territorial and cognitive. It is established that the use of the synergistic approach allows establishing the relationship between the combination of various methods, instruments and levers in the financial mechanism for regulating land relations and increasing the overall positive cumulative effect of the use of land and resource potential in various parts of the national economy. It is substantiated that the territorial approach ensures the allocation of typical problems of reproduction, protection and conservation of land resource potential for individual regions and the formation of packages of financial anti-crisis measures that will be institutionalised in regional and local programmes for land conservation and protection. It is proved that a combination of reproductive, synergistic, sectoral, territorial and cognitive approaches to the study of the essential and substantive characteristics of the financial mechanism for regulating land relations is an imperative basis for applying a set of methods of scientific cognition of the processes of budgetary, fiscal and monetary impact on the processes of expanded reproduction and economic development of land resource potential: axiomatic, abstract and logical, economic and statistical, systemic and institutional analyses, regression and cognitive modelling, institutional design.

Ключові слова: фінансовий механізм, земельні відносини, фінансове регулювання, плата за землю, земельний податок, підхід, метод, дерегуляція.

Key words: financial mechanism, land relations, fiscal regulation, land payment, land tax, approach, method, deregulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інституціоналізація ринку земель сільськогосподарського призначення, дерегуляція управління земельними активами та цифрова трансформація системи купівлі-продажу земельних ділянок спричинили урізноманітнення земельних відносин, що у свою чергу потребує диверсифікації методів, інструментів та важелів фінансового регулювання процесів перерозподілу земельного капіталу. Становлення вітчизняної системи фінансового регулювання земельних відносин відбувалося у міру ускладнення форм перерозподілу земельних активів, що було безпосередньо пов'язано з окремими етапами земельної реформи. Незважаючи на глибоку стагнацію аграрного сектора та інших секторів національного господарства в царині фінансового регулювання земельних відносин було досягнуто проривних позитивних результатів, свідченням чого виступала інституціоналізація фіксованого сільськогосподарського податку, що створило сприят-

ливі умови для становлення сектору аграрного підприємництва. Водночас запуск ринку земель сільськогосподарського призначення та земельна дерегуляція вимагають диверсифікації методів та інструментів бюджетно-податкового та грошово-кредитного впливу на процеси розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу. Упорядкування використання таких методів та інструментів потребує їх ув'язки в структурі відповідного механізму, котрий забезпечить взаємозв'язок між надходженням плати за землею до місцевих бюджетів та формуванням фінансових фондів охорони та захисту земель в структурі цих бюджетів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В останні роки у зв'язку з поглибленням інституційних перетворень у сфері землекористування активізувалися дослідження, присвячені вилученню та перерозподілу різноманітних форм земельної ренти. У працях В. Бардаса, В. Голяна, Б. Данилишина, Д. Калініченка, О. Лемішко, Н. Мединської, В. Мороза, І. То-

пихи, А. Третьяка [1—8] розкриваються сутнісно-змістовні характеристики становлення системи фінансового регулювання земельних відносин в умовах децентралізації, аналізується теоретичне підґрунтя справляння плати за землю як центральної ланки фінансового механізму землекористування. Водночас не повною мірою розглядаються інституційні підвалини такої складової фінансового регулювання земельних відносин як система фінансово-інвестиційного забезпечення розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу.

О. Лемішко розуміє під фінансовим регулюванням земельного капіталу сукупність правил і умов обігу його титулів на товарному і фінансовому ринках, вартісних оцінок, податків і зборів тощо. Плата за використання земель сільськогосподарського призначення на користь держави у формі земельного податку та орендної плати має фіскальні і регулюючі переваги порівняно з оподаткуванням інших факторів виробництва, серед них: об'єктивне стягування абсолютної і частини диференціальної земельної ренти; менші можливості ухилення від сплати податку на прибуток через прозорість об'єкта оподаткування; справедливий та рівномірний механізм адміністрування земельного податку; вирівнювання умов господарювання для сільськогосподарських виробників [4]. Дане визначення не можна вважати повною мірою всеохоплюючим, оскільки фактично фінансове регулювання розподілу земельного капіталу автор зводить до фіскального регулювання землекористування, залишаючи поза увагою комплекс методів та інструментів, які регулюють широкий спектр земельних трансакцій. Водночас ключове значення в системі фінансового регулювання земельних відносин відіграє система нарахування земельного податку, оскільки адекватність такого нарахування відображає еквівалентність присвоєння різноманітних видів земельної ренти та її перерозподіл між публічними бюджетними фондами та підприємницьким сектором і сектором домогосподарств. Абсолютною перевагою нарахування земельного податку виступає територіальна визначеність та просторова обмеженість бази нарахування.

Високим рівнем системності та логічної упорядкованості стосовно ідентифікації складових фінансового регулювання земельних відносин відзначається підхід В. Мороз. На думку вченого, в частині фінансового регулювання земельних відносин з боку держави доцільним є виокремлення наступних складових: антимонополь-

не регулювання (функція антимонопольного комітету, полягає в забезпеченні умов конкуренції та розмежування ринків); удосконалення системи оподаткування при здійсненні операцій у процесі земельних відносин; регулювання фінансових послуг на ринку землі; стимулювання дотримання екологічних вимог та збереження ґрунтів; впровадження жорстких фінансових санкцій для сільськогосподарських виробників за неналежне використання ґрунтів і проведення сівозмін [6]. Цінність такого підходу полягає в тому, що не відбувається традиційного зведення фінансового регулювання до фіскального регулювання. Більше того, вчений виокремлює в структурі фінансового регулювання земельних відносин таку складову як регулювання фінансових послуг на ринку землі, що є дуже важливим моментом, оскільки в умовах повноцінного функціонування ринку землі значно урізноманітнися спектр земельних трансакцій. Дуже важливого значення набуває модернізація інструментарію стимулювання раціоналізації землекористування, що прискорить процеси здійснення комплексу агротехнічних, агрохімічних, агролісомеліоративних та інших природооблаштувальних робіт, спрямованих на відтворення фізико-хімічних характеристик земельно-ресурсного потенціалу.

Принципового значення в частині становлення системи фінансового регулювання земельних відносин на рівні територіальних громад в умовах дерегуляції земельних відносин, коли місцеве самоврядування отримало у комунальну власність значні площі земель поза межами населених пунктів, на думку Н. Мединської, А. Гунько, О. Куценка, Ю. Мороз та С. Замлинського, набуває формування децентралізованої моделі фінансового забезпечення системи економічного стимулювання відновлення та відтворення порушених та деградованих земель, які зазнали деструктивного впливу як внаслідок воєнних дій, так і внаслідок виснажливого та розбалансованого господарського використання [5, с. 49—50]. Для міських територіальних громад, особливо з центром містом-мільйонником, інституціоналізація такої моделі дасть змогу результативніше використовувати землі, котрі перебувають у їх володінні, користуванні та розпорядженні, як в частині їх своєчасного відтворення, так і в частині залучення у господарський обіг. Наближені до великих міст сільськогосподарські землі виступають сприятливим територіальним базисом для розвитку екологічно чистого сільськогосподарського виробництва та розбудови інфраструктури рекреаційного природокористування.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розроблення системи методологічного забезпечення дослідження фінансового механізму регулювання земельних відносин з врахуванням викликів децентралізації і дерегуляції, зокрема формування системи принципів, підходів та методів виявлення прикметних рис бюджетно-податкового та грошово-кредитного впливу на процеси розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні у вітчизняній економічній літературі не спостерігається одностайності думок стосовно сутнісно-змістовної характеристики та структуризації складових фінансового регулювання земельних відносин. Незважаючи на те, що фінансове регулювання земельних відносин охоплює комплекс цінкових, фіскальних, рентних, компенсаційних, відшкодувальних, кредитних та іпотечно-заставних методів та інструментів, О.Гарнага рівнозначними складовими економічного інструментарію регулювання земельних відносин розглядає: фінансове регулювання, фіскальне регулювання, рентне регулювання та ціноутворення. До системи економічних регуляторів він відносить: земельну ренту; податки; орендну плату за землю; ринкові та заставні ціни на землю; компенсаційні платежі при вилученні земель; компенсаційні виплати при консервації земель; платежі за підвищення родючості землі; штрафні платежі за екологічні збитки тощо [1]. З таким підходом не варто погоджуватися, оскільки економічні регулятори поряд з регуляторами фінансового впливу охоплюють також регулятори, котрі стосуються виключно економічних передумов перерозподілу земельних активів, зокрема регулятори ліцензійно-дозвільного характеру. Виходячи із загальноновизнаних лекал теорії та методології фінансового регулювання, можна стверджувати, що фінансове регулювання охоплює фіскальне, рентне та цінове регулювання земельних відносин.

Доцільність становлення розгалуженої системи методів, інструментів та важелів фінансового регулювання земельних відносин зумовлена рядом чинників, пов'язаних з накопиченням фінансових ресурсів для реалізації проєктів розширеного відтворення земельно-ресурсного потенціалу. Земля в процесі господарської експлуатації втрачає природні фізико-хімічні властивості, що потребує застосування комплексу агротехнічних, гідромеліора-

тивних, агролісомеліоративних та агрохімічних заходів, спрямованих на відтворення, відновлення та захист земельних ресурсів. Об'єктивним фактом виступає також необхідність фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності, спрямованої на здійснення природоохоронної діяльності у сфері розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу. Виходячи з передової іноземної та наявної вітчизняної практики фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності, необхідно констатувати необхідність створення спеціальних фондів фінансування природоохоронної діяльності у сфері землекористування, котрі формуватимуться за рахунок акумуляції частини плати за землю. Доцільність формування такого роду спеціальних бюджетних фондів впливає з того, що вкрай необхідним є створення надійних джерел фінансово-інвестиційного забезпечення екологічного реінжинірингу земель, котрі постраждали внаслідок російської збройної агресії [3, с. 24—25]. Тобто автори розглядають створення спеціальних фондів охорони та захисту земель як одну з ключових ланок становлення системи фінансового регулювання земельних відносин. Урізноманітнення джерел формування таких фондів фактично детермінує напрями руху фінансових потоків у сфері земельних відносин і в той же час створює фінансово-інвестиційну базу для здійснення заходів по усуненню проявів деградації та порушення природних фізико-хімічних характеристик різноманітних категорій земель. Створення такого роду фондів на різних таксономічних рівнях дає змогу своєчасно фінансувати проєкти екологічного реінжинірингу порушених земель, в першу чергу земель, які були виведені з господарського обігу внаслідок збройної агресії російських загарбників.

Водночас система фінансового регулювання земельних відносин на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях не буде відзначатися прийнятним рівнем результативності за відсутності логічного поєднання методів, інструментів та важелів у відповідному механізмі. Таким механізмом виступає фінансовий механізм регулювання земельних відносин. Фактично такий механізм є осердям усієї системи фінансового регулювання перерозподілу земельного капіталу.

Виходячи з цих міркувань і враховуючи специфіку залучення земельно-ресурсного потенціалу у відтворювальний процес, необхідним є розроблення теоретико-методологічних засад дослідження основних аспектів та складових

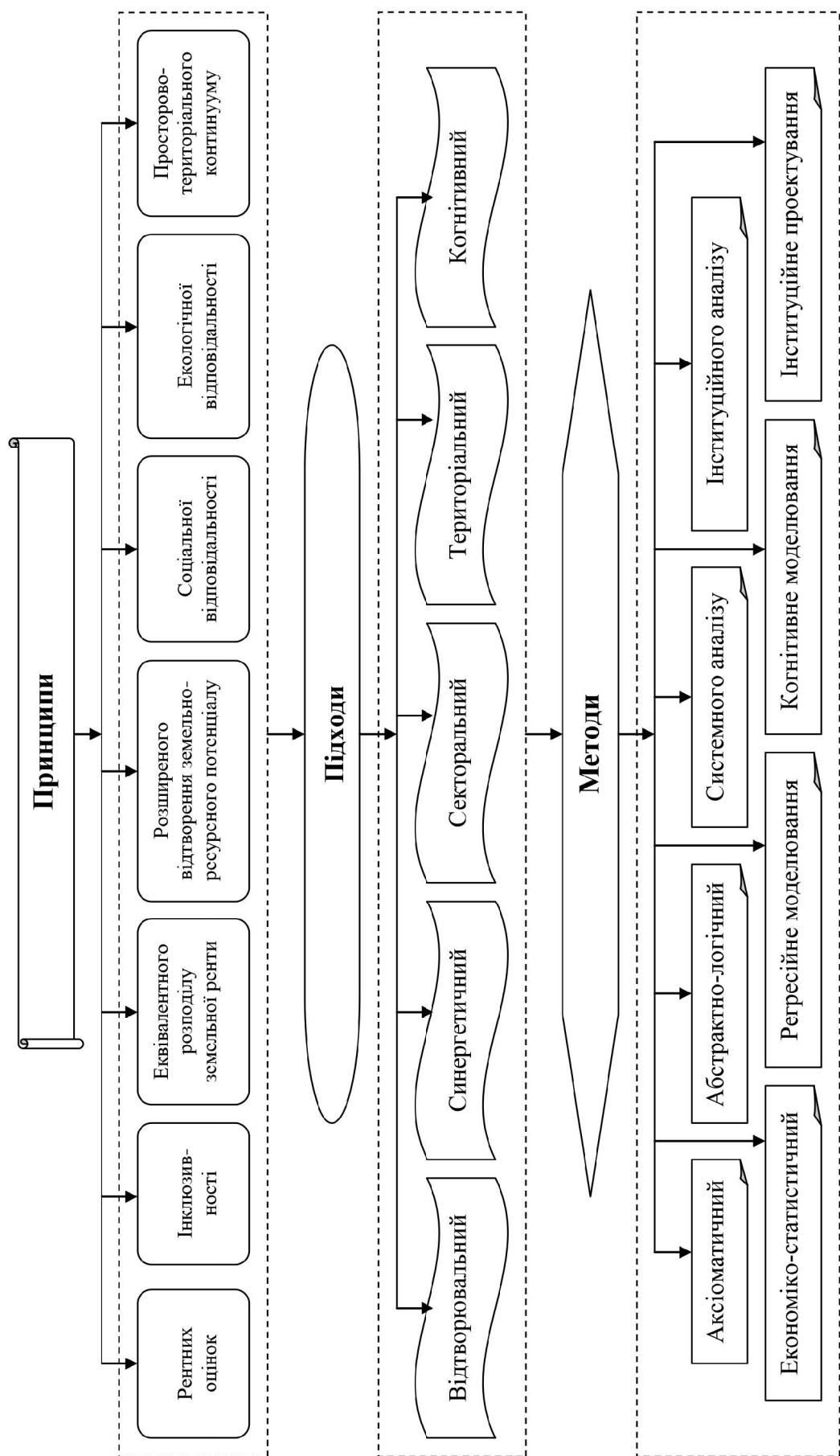

Рис. 1. Теоретико-методологічні засади дослідження процесів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин

Джерело: розроблено автором.

становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин з врахуванням викликів воєнного часу та викликів повоєнного відновлення, а також інституціональних засад розширеного відтворення, охорони та захисту різноманітних категорій земель. Виходячи з загальноприйнятих лекал дослідження фундаментальних та прикладних проблем соціально-економічного розвитку, беремо за основу ключову методологічну позицію, яка передбачає закладення в основу дорожньої карти дослідження процесів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин комплексу принципів, котрі враховують як матеріально-речову субстанцію землі, так і просторово-часові характеристики її залучення у господарський обіг (рис. 1).

У вітчизняній економічній літературі певною мірою вже сформовано авторські підходи щодо формування комплексу принципів раціоналізації землекористування та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу. Водночас загальновизнані принципи були сформульовані у мораторний період і не враховують специфіки фінансового регулювання земельних відносин в умовах функціонування повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення, а також наслідки передачі сільськогосподарських земель державної власності поза межами населених пунктів у комунальну власність. Також комплекс загальновизнаних принципів був сформульований у довоєнний період і виклики екологічного реінжинірингу порушених внаслідок збройної російської агресії земель не стояли так гостро на порядку денному. Тому комплекс принципів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин має враховувати виклики воєнного часу та наслідки поглиблення інституційних перетворень у сфері землекористування.

Ключовим моментом формування теоретичної платформи дослідження процесів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин виступає врахування принципу рентних оцінок. Неоднаковість фізико-хімічних характеристик земель у різних природно-кліматичних зонах та рівня залучення окремих категорій земель у господарський обіг призвела до виникнення різноманітних видів земельної ренти (диференціальної ренти I та II, абсолютної, монопольної ренти, екологічної антиренти та квазіренти).

Принцип рентних оцінок має бути врахований також через те, що внаслідок погіршення фізико-хімічних характеристик, деградації та порушення земель, утворюється екологічна

антирента, яка має бути відшкодована через застосування інструментів екологічного регулювання, зокрема екологічного податку та штрафів за порушення природоохоронного законодавства. Акумуляовані в результаті адміністрування названих платежів кошти будуть концентруватися у спеціальних фондах охорони та захисту земель і використовуватися для усунення наслідків забруднення складових земельно-ресурсного потенціалу. Більше того, отримані доходи в результаті експлуатації родючих земель, а також земель, де було здійснено комплекс екосистемних поліпшень, можуть кумулятивним чином накопичуватися внаслідок входження сільськогосподарської та іншої сировини у переробні фази продуктових ланцюгів. Таким чином утворюється така форма земельної ренти як квазірента. Її адекватна оцінка та еквівалентний розподіл виступають необхідною умовою забезпечення прийнятнього рівня соціально-економічної ефективності залучення земельного капіталу у відтворювальний процес, тому необхідність їх здійснення має бути врахована при програмуванні пріоритетів удосконалення фінансового механізму регулювання земельних відносин.

Поряд з принципами рентних оцінок та еквівалентного розподілу земельної ренти має бути врахований принцип розширеного відтворення земельно-ресурсного потенціалу. Суть даного принципу полягає в тому, щоб інституціоналізація методів та інструментів фінансового механізму регулювання земельних відносин не суперечила пріоритетам відтворення, відновлення, охорони та захисту земель. Такі методи, інструменти та важелі мають стимулювати та мотивувати землевласників та землекористувачів використовувати технології ощадливого та збалансованого землекористування і зводити до мінімуму дефляційні та ерозійні процеси у господарському освоєнні земельно-ресурсного потенціалу. Розширене відтворення земельно-ресурсного потенціалу також потребує застосування агротехнічних, агрохімічних, агролісомеліоративних, гідромеліоративних та інших природооблаштувальних заходів, які мають стимулюватися умовними у фінансовий механізм регулювання земельних відносин регуляторами.

Виходячи з глобальних трендів раціонального землекористування необхідно забезпечувати при побудові архітекτονіки фінансового механізму регулювання земельних відносин принципу соціальної відповідальності. Тобто має бути закладений імператив відповідальності землекористувачів перед спільнотами,

котрі проживають в ареалі господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу. Дотримання принципу соціальної відповідальності також забезпечуватиме врахування інтересів місцевого населення при зміні цільового призначення окремих категорій земель, а також при реалізації проєктів екологічного реінжинірингу земель, які були порушені та піддалися деградації внаслідок збройної російської агресії.

Також модернізація фінансового механізму регулювання земельних відносин має базуватися на принципі екологічної відповідальності. Методи та інструменти фінансового регуляторного впливу на землевласників та землекористувачів повинні закладати у світоглядних орієнтаціях імперативи екологічно відповідального землекористування, тобто доцільність впровадження перевірених світовою практикою природоохоронних заходів щодо відновлення природних властивостей земель, застосування технологій ґрунтозахисного землеробства, екологічно чистого та екологічно безпечного сільськогосподарського виробництва, проведення екосистемних та природооблаштувальних поліпшень, які регламентуються глобальними природоохоронними конвенціями, зокрема міжнародними угодами зі зміни клімату.

Одним з ключових принципів побудови архітекτονіки фінансового механізму регулювання земельних відносин виступає принцип врахування просторово-територіальної континуальності земель, тобто матеріально-речова субстанція земельного ресурсу має певний ареал розміщення і в основі своїй не може бути перенесена на інший ареал розміщення. Водночас такий принцип не має бути переоцінений в країні, де великі площі родючих сільськогосподарських угідь, оскільки це призведе до гіпертрофованого господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу і відповідно виснаження природної родючості земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення.

Виходячи з сучасних глобальних трендів формування екологічного світогляду у широких мас населення доцільно комплекс принципів формування інструментарію дослідження проблем становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин доповнити принципом інклюзивності. Даний принцип передбачає застосування такого переліку методів та інструментів фінансового впливу, який охоплюватиме максимальну кількість землевласників та землекористувачів, з метою забезпечення усесторонньої екологізації землекористування та ощадливого освоєння складових земельно-ресурсного потенціалу.

Перераховані принципи виступають теоретико-методологічною платформою обґрунтування підходів до дослідження процесів становлення та окремих сторін інституціоналізації сучасного механізму фінансового регулювання земельних відносин. Підхід — це ключова теоретична позиція, котра визначає стратегію дослідження. Вивчення різних сторін становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин потребує поєднання різноманітних підходів, котрі враховують матеріально-речові та інституційні характеристики земельної складової природного багатства країни.

Не потребує додаткового обґрунтування доцільність використання відтворювального підходу у дослідженнях проблем становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин, який розглядає роль земельного ресурсу у різних фазах відтворювальних пропорцій і показує як земельний чинник впливає на формування продуктових ланцюгів у національному господарстві. Відтворювальний підхід також розкриває причинно-наслідкові зв'язки між застосуванням природооблаштувальних заходів та темпами і масштабами відновлення фізико-хімічних характеристик земельних ресурсів.

Використання синергетичного підходу дозволяє показати як поєднання різноманітних методів, інструментів та важелів у фінансовому механізмі регулювання земельних відносин забезпечує підвищення сукупного позитивного кумулятивного ефекту від використання земельно-ресурсного потенціалу у різних ланках національного господарства. Саме цей підхід також констатує підвищення результативності екологізації землекористування внаслідок застосування важелів економічного стимулювання використання передових природоохоронних методів розширеного відтворення земельної складової національного багатства. Застосування синергетичного підходу також покликане продемонструвати важливість урізноманітнення регуляторів фінансового впливу на землевласників та землекористувачів у напрямку відновлення традиційної сільськогосподарської спеціалізації окремих адміністративних районів, що дасть можливість мінімізувати негативні екстернальні ефекти від використання земель виключно задля максимізації економічного ефекту.

Поглиблення ринкових відносин і відмова від галузевого підходу водночас не виключають використання секторального підходу, який покликаний продемонструвати секторальні детермінанти поєднання методів, інструментів та

важелів фінансового впливу на землекористувачів та землевласників у сільському та лісовому господарстві, рекреаційній діяльності, містобудуванні та в інших видах діяльності. Не доцільно використовувати лекала стимулювання раціонального землекористування у сільському господарстві для поширення на інші ланки національного господарства. Тобто виникає необхідність у формуванні моделі фінансового механізму регулювання земельних відносин в окремо взятих структуроутворюючих ланках національної економіки.

Міжрегіональний поділ праці та структурні зрушення в національній економіці в останні десятиліття призвели до диференціації умов та способів господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу, що вимагає застосування територіального підходу у дослідженнях проблем і перспектив становлення сучасного фінансового механізму регулювання земельних відносин. Саме територіальний підхід дозволяє виокремити типові для окремих регіонів проблеми відтворення, охорони та захисту земельно-ресурсного потенціалу і сформувати пакет фінансових антикризових заходів, які будуть інституціоналізовані в регіональних та місцевих програмах охорони і захисту земель.

Виходячи з того, що поведінкові фактори у процесах розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу відіграють вагомий роль, доцільно використати для обґрунтування перспективної моделі фінансового механізму регулювання земельних відносин когнітивний підхід. Такий підхід дасть можливість врахувати фактор поведінки землекористувачів та землевласників при моделюванні процесів фінансово-інвестиційного забезпечення раціоналізації землекористування та здійсненні заходів з екологічного реінжинірингу.

Поєднання перерахованих підходів до дослідження процесів становлення та вивчення окремих сторін фінансового механізму регулювання земельних відносин дасть підстави сформувати набір методів дослідження, який охоплюватиме як загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Першочергового значення набуває використання аксіоматичного методу задля розкриття сутнісно-змістовних характеристик фінансового механізму регулювання земельних відносин. Використання такого методу спрощує завдання розкриття змісту економічних категорій, котрі відображають систему фінансових відносин стосовно володіння, користування та розпоряджання земельними активами.

Для забезпечення вибору методів та інструментів, котрі мають бути умонтовані у фінансовий механізм регулювання земельних відносин, доцільно використати абстрактно-логічний метод, який забезпечить підбір тих регуляторів, котрі найбільшою мірою закладають стимули для своєчасного відтворення, охорони та захисту земель, а також сприяють зростанню надходжень плати за землю та плати за земельні трансакції у публічні бюджети. Для усунення проявів виникнення суперечностей між застосуванням окремих методів і інструментів фінансового впливу на процеси господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу доцільно використати метод системного аналізу, щоб своєчасно ідентифікувати можливість співіснування та компліментарності фіскальних, кредитних та бюджетних регуляторів.

Для подолання численних інституційних пасток в нинішній моделі фінансового механізму регулювання земельних відносин доцільно використати метод інституційного аналізу для забезпечення імплементації тих інститутів-правил, які дадуть можливість забезпечувати нову якість інституційної архітектури фінансового впливу на землевласників та землекористувачів. Застосування пакету антикризових та стабілізаційних заходів щодо модернізації фінансового механізму регулювання земельних відносин має базуватися на достовірній інформації про динаміку економічних і екологічних характеристик земельно-ресурсного потенціалу, тому доцільно повною мірою використати прийоми економіко-статистичного аналізу.

Детермінація основних фінансових чинників впливу на результативність відтворення, охорони та захисту земельно-ресурсного потенціалу має передбачати використання елементів регресійного моделювання, що також дасть можливість прогнозувати посилення чи послаблення тісноти зв'язку між відкликом та предикторами. Для визначення впливу базових поведінкових характеристик на темпи, пропорції та масштаби розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу доцільно використати елементи когнітивного моделювання. Вдала імплементація та трансплантація інститутів фінансового регулювання земельних відносин має передбачати використання методу інституційного проектування.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Враховуючи багатокомпонентність та поліфункціональність земельних відносин у зв'яз-

ку з неоднаковою спрямованістю різних категорій земель, виникає необхідність формування сучасного фінансового механізму регулювання земельних відносин, виходячи з наявних інституціоналізованих форм капіталізації земельних ресурсів, фіскальних інструментів регулювання господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу, важелів стимулювання процесів відновлення, відтворення та охорони земель. При цьому необхідно враховувати нормативні вимоги та виробничо-технічні особливості розробки проектів землеустрою в контексті поглиблення земельної реформи та необхідності консолідації земельних масивів.

На основі опрацювання та критичного переосмислення літературних джерел сформовано авторський концепт побудови методології дослідження процесів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин. В основі такої методології лежить комплекс принципів: рентних оцінок, еквівалентного розподілу земельної ренти, інклюзивності, розширеного відтворення земельно-ресурсного потенціалу, соціальної відповідальності, екологічної відповідальності та просторово-часового континууму. На основі названого комплексу принципів формується набір підходів до дослідження фінансового механізму регулювання земельних відносин. Даний набір охоплює відтворювальний, синергетичний, секторальний, територіальний та когнітивний підходи. Поєднання перерахованих підходів виступає імперативною базою застосування комплексу методів наукового пізнання: аксіоматичного, абстрактно-логічного, економіко-статистичного, методу системного аналізу, методу інституційного аналізу, регресійного моделювання, когнітивного моделювання, інституційного проектування.

Література:

1. Гарнага О.М. Організаційно-економічні вектори регулювання ринку землі сільськогосподарського призначення. Вісник НУВГП. 2020. № 1 (89). С. 48—57.
2. Данилишин Б.М., Хвесик М.А., Голян В.А. Економіка природокористування. Підручник. Київ. "Кондор", 2009. 465 с.
3. Калініченко Д.Ю., Голян В.А., Бардась В.М. Земельне оподаткування в системі фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності: сучасний вимір. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 23. С. 24—29.
4. Лемішко О.О. Фінансове регулювання і оподаткування земельного капіталу в аграрному секторі економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 8. С. 45—51.

5. Мединська Н.В., Гунько Л.А., Куценко О.О., Мороз Ю.О., Замлинський С.С. Децентралізована модель фінансового забезпечення системи економічного стимулювання еколого-безпечного землекористування в умовах воєнного часу: пріоритети та особливості формування. Агросвіт. 2023. № 16. С. 48—55.

6. Мороз В. Концептуальні аспекти фінансового регулювання земельних відносин в Україні. Економічний аналіз. 2019. № 4. С. 42—50.

7. Топіха І.Н., Мамалюк О.А. Джерела фінансування аграрного землекористування. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2009. Вип. 1. С. 19—25.

8. Третяк А.М. Фінансове регулювання використання та охорони сільськогосподарських земель у процесі ринкового обороту. Економіка АПК. 2007. № 5. С. 52—56.

References:

1. Harnaha, O.M. (2020), "Organizational and economic vectors of agricultural land market regulation", Visnyk NUVHP, vol. 1 (89), pp. 48—57.
 2. Danylyshyn, B.M. Khvesyk, M.A. and Holian, V.A. (2009), Ekonomika pryrodokorystuvannia [Economics of nature use], Kondor, Kyiv, Ukraine.
 3. Kalinichenko, D.Yu. Holian, V.A. and Bardas', V.M. (2023), "Land taxation in the system of financial and investment support of environmental protection activities: a modern dimension", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 23, pp. 24—29.
 4. Lemishko, O. (2019), "Financial regulation and taxation of land capital in the agrarian sector of the ukrainian economy", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 8, pp. 45—51.
 5. Medyn's'ka, N.V. Hun'ko, L.A. Kutsenko, O.O. Moroz, Yu.O. and Zamlyn's'kyj, S.S. (2023), "Decentralized model of financial support of the system of economic stimulation of ecologically safe land use in wartime conditions: priorities and peculiarities of formation", Ahrosvit, vol. 16, pp. 48—55.
 6. Moroz, V. (2019), "Conceptual aspects of financial regulation of land relations in Ukraine", Ekonomichnyj analiz, vol. 4, pp. 42—50.
 7. Topikha, I.N. and Mamaliuk, O.A. (2009), "Sources of funding for agricultural land use", Visnyk ahrranoi nauky Prychornomor'ia, vol. 1, pp. 19—25.
 8. Tretiak, A.M. (2007), "Financial regulation of the use and protection of agricultural land in the process of market turnover", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 52—56.
- Стаття надійшла до редакції 18.11.2024 р.

УДК 331.522:631.11

О. О. Стрижак,

к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та туристичного бізнесу,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9367-9061>

О. О. Пономаренко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, логістики та інновацій,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1188-4668>

О. П. Клок,

к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та туристичного бізнесу,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9591-9460>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.116

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄС

O. Stryzhak,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship,
Trade and Tourism Business, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

O. Ponomarenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management,
Logistics and Innovation, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

O. Klok,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship,
Trade and Tourism Business, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE EU

В статті визначено співвідношення секторів економіки країн ЄС та України за обсягами доданої вартості за 2023 рр. Встановлено, що найбільша питома вага за доданою вартістю припадає на сектор послуг. Порівняння з країнами ЄС показує, що питома вага продукції сільського господарства (разом із лісовим господарством та рибальством) в Україні найбільша. Зіставлення динаміки чисельності міського та сільського населення за країнами ЄС та Україною свідчить, що доволі велика частка населення аналізованих країн проживає в сільській місцевості, що демонструє вищий рівень людського капіталу аграрних регіонів порівняно з людським капіталом сільськогосподарської сфери. В роботі визначено особливості людського капіталу сільськогосподарських підприємств України та запропоновано напрямки розвитку людського капіталу в сільському господарстві. Реалізація окреслених напрямків дозволить підвищити конкурентний потенціал вітчизняних сільськогосподарських підприємств в контексті інтеграції до ЄС.

In the conditions of Ukraine's integration into the European Union, the requirements for human capital of domestic agricultural enterprises are increasing, and the problems of its development are becoming particularly relevant. In this context, the purpose of the study is to determine the features of human capital of agricultural enterprises in Ukraine and the directions of its development in the perspective of integration into the European Union.

Despite the dominance of the service sector in the aggregate production of most countries of the world, the agricultural sector has not lost its significance, as it is strategically important. Therefore, the article determines the ratio of economic sectors in the EU countries and Ukraine in terms of value added for 2023. The analysis shows that in all EU countries and Ukraine, the largest share of value added is accounted for by the service sector. Comparison with EU countries displays that the share of agricultural products (with forestry and fishing) in the total value added is the highest in Ukraine.

To compare production volumes by economic sectors and the distribution of human resources, the study analysed the ratio of population in urban and rural regions. An evaluation of the population dynamics in the EU and Ukraine demonstrates that a fairly large share of the population of the analysed countries lives in rural areas, which demonstrates a higher level of human capital in agricultural regions compared to the human capital of the agricultural sector.

The paper identifies the features of human capital of agricultural enterprises in Ukraine and proposes directions for the development of human capital in agriculture. Implementation of the outlined areas of human capital development will increase the competitive potential of domestic agricultural enterprises, promote the implementation of modern Industry 4.0 technologies to ensure high quality agricultural products in accordance with EU standards.

Prospects for further research are to develop methodological approaches to assessing the compliance of human capital components of agricultural enterprises with the conditions of Industry 4.0.

Ключові слова: людський капітал сільськогосподарських підприємств, людський капітал аграрних підприємств, людський капітал аграрної сфери, людський капітал сільського господарства, інтеграція до Європейського Союзу.

Key words: human capital of agricultural enterprises, human capital of the agricultural sector, human capital of agriculture, integration into the European Union.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інтеграція України до Європейського Союзу відкриває нові ринки збуту сільськогосподарської продукції, сприяє розширенню можливостей співпраці між суб'єктами господарювання аграрної сфери. Забезпечення доступу до сучасних технологій і методів ведення бізнесу надає українським сільськогосподарським компаніям додаткові можливості підвищення конкурентоспроможності та збільшення продуктивності. Але, водночас, вітчизняні аграрні підприємства стикаються з низкою проблем, таких як впровадження європейських стандартів якості, контроль поставок і сертифікації продукції, встановлення квот на імпорт тощо. Крім того, цифровізація відносин у суспільстві обумовлює необхідність постійного оновлення знань і підвищення кваліфікації співробітників сільськогосподарських підприємств. Ключовими факторами забезпечення успіху в умовах цифрової економіки стають здібності до опра-

цювання інформації та великих масивів даних, готовність до впровадження сучасних програмних інструментів і застосунків, розвиток навичок комунікації у віртуальному просторі та багато іншого.

Слід зазначити, що застосування сучасних технологічних засобів у діяльності сільськогосподарських компаній потребує відповідних знань, навичок та кваліфікації персоналу. Отже, вимоги до людського капіталу аграрних підприємств зростають, а проблеми його розвитку набувають особливої актуальності. Ці питання мають важливе значення для України, оскільки частка продукції вітчизняного сільського господарства у ВВП та експорті є значною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останніми роками тема відтворення та розвитку людського капіталу сільськогосподарських підприємств активно розробляється українськими науковцями. Так, Качмар О. було визначено чинники впливу на якісні складові

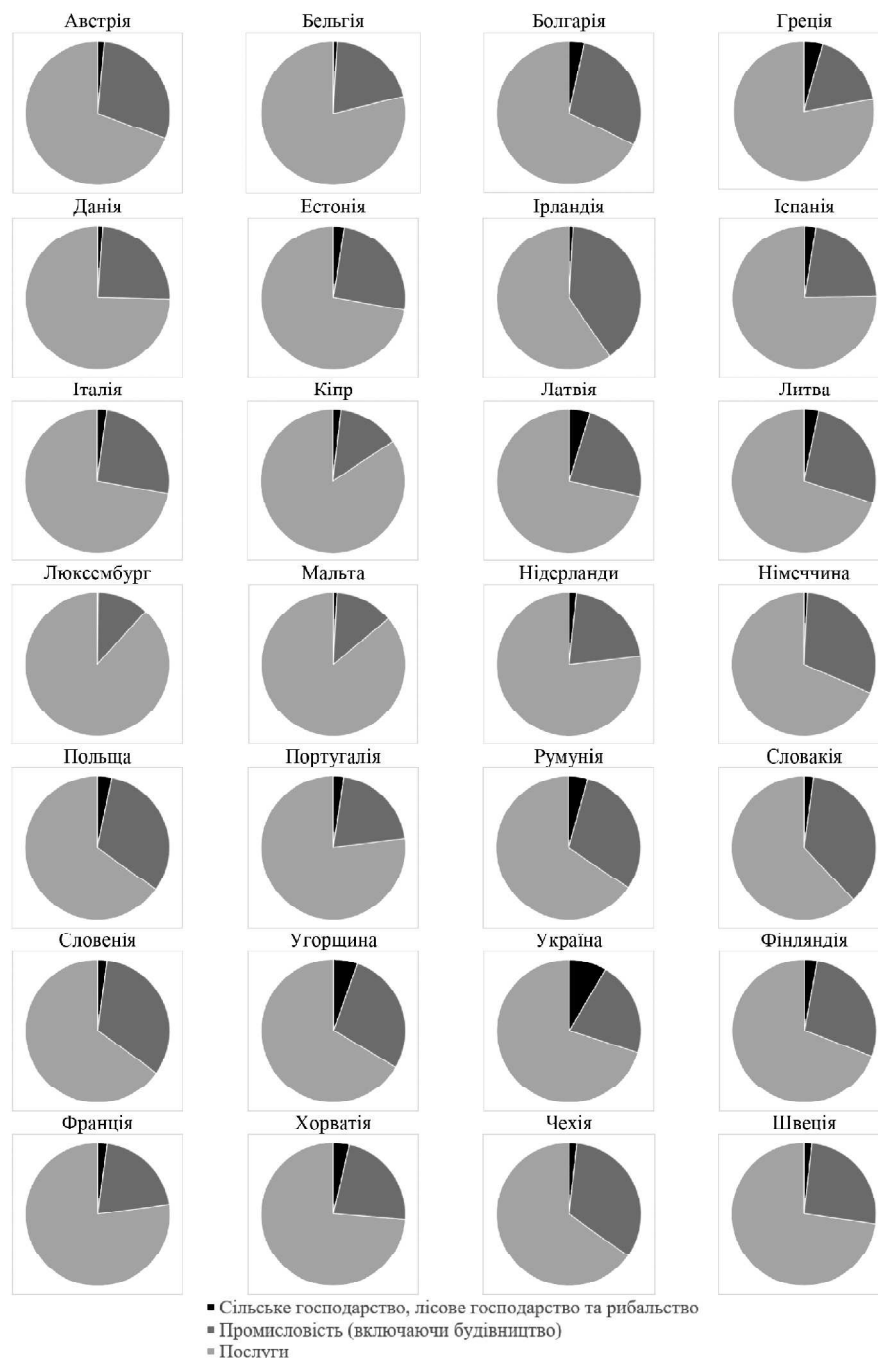

Рис. 1. Додана вартість за сферами економіки по країнах ЄС та Україні, % ВВП (2023 р.)

Джерело: побудовано на основі даних Всесвітнього Банку [15].

людського капіталу аграрних підприємств [4]. Дудник О., Майборода М., Міненко С., розглядаючи людський капітал як основу розвитку сучасного аграрного підприємства та основний ресурс в умовах цифрової економіки, підкреслюють важливість цифрових навичок [2].

Певні наукові здобутки є і в дослідженні людського капіталу вітчизняного сільськогосподарського сектору. Наприклад, Запухляк В. М.,

Мельник О. І. визначили особливості людського капіталу аграрної сфери України в контексті забезпечення її конкурентоспроможності [3]. Михайлова Л. вказує на низький рівень віддачі людського капіталу в вітчизняному сільському господарстві, при тому, що аграрний сектор відіграє важливу роль у створенні доданої вартості та отриманні валових надходжень [7]. Сиротюк Г., Болтянска Л. підкреслюють, що розвиток людського капіталу є важливою пе-

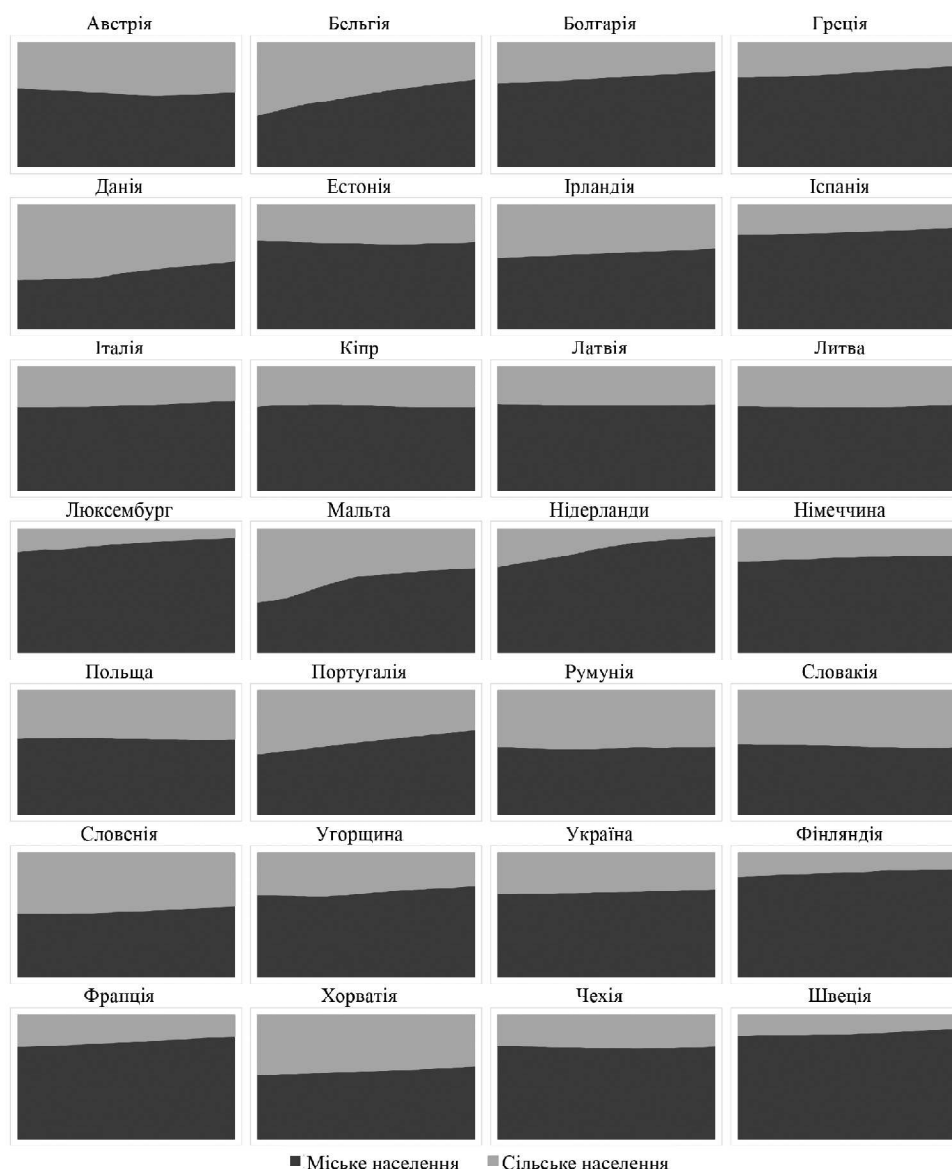

Рис. 2. Співвідношення міського та сільського населення за країнами ЄС та Україною, % від загального населення (1991–2023 рр.)

Джерело: побудовано на основі даних Всесвітнього Банку [15].

редумовою впровадження інновацій в аграрно-му секторі [12]. Вініченко І., Лапа В. акцентують увагу на важливості підвищення якості людського капіталу в аграрній сфері та пропонують шляхи його відтворення [1].

Вчені також приділяють увагу аналізу людського капіталу сільських територій. На основі детального аналізу людського капіталу сільських районів вчені наголошують на актуальності державної підтримки його розвитку. [6]. Пивовар П. було запропоновано підхід до оцінки людського капіталу сільських територій на основі розподілу територій на сільські та міські [9]. Пронько А. робить висновок про необхідність державної підтримки розвитку людського капіталу сільських територій [11],

що в остаточному підсумку є основою їхнього сталого розвитку, у тому числі за рахунок залучення та відтворення людського капіталу [10].

Також не залишаються поза увагою українських вчених стратегічні аспекти людського капіталу аграрної сфери. Овечкіна О., Маслош О., Журавльова А. зазначають, що людський капітал сільськогосподарського сектору є важливим чинником забезпечення продовольчої безпеки країни [8]. Кохан М., Кузик О., Поріцький Ю. було окреслено проблеми розвитку людського капіталу сільськогосподарства України у воєнний період, зауважено на необхідності інвестицій у людський капітал [5].

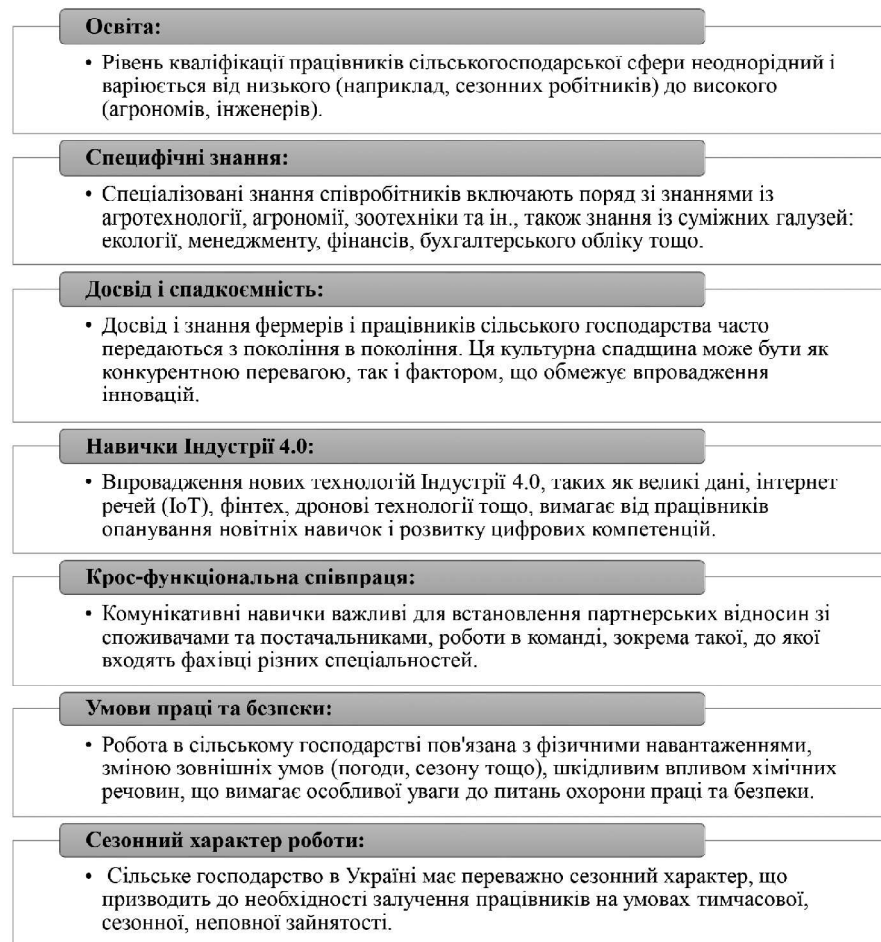

Рис. 3. Особливості людського капіталу сільськогосподарських підприємств України

Джерело: сформовано авторами.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Незважаючи на значний дослідницький внесок у розвиток цього наукового напрямку, окремі аспекти управління людським капіталом аграрних підприємств потребують подальшого вивчення та розвитку. До таких питань, зокрема, належить визначення особливостей людського капіталу сільськогосподарських підприємств України та напрямів його розвитку в контексті інтеграції до Європейського Союзу, що є метою даного дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток суспільства супроводжується змінами у структурі суспільного виробництва та відповідними секторними зрушеннями в економіці. Формування сервісної економіки слідом за аграрною та індустріальною призвело до переважання сфери послуг у структурі валової продукції. Але, незважаючи на домінування сфери послуг у сукупному виробництві біль-

шості країн світу, сільськогосподарський сектор не втратив свого значення, оскільки є стратегічно важливим для забезпечення продовольчої безпеки та розв'язання проблем голоду для багатьох країн. Співвідношення секторів економіки країн ЄС та України за обсягами доданої вартості за 2023 рр. представлено на рис. 1.

Як видно з рис. 1, у всіх країнах ЄС та Україні найбільша питома вага за доданою вартістю припадає на сектор послуг. Промисловість також займає значну частку у ВВП. Питома вага продукції аграрного сектору з лісовим господарством і рибальством незначна в усіх аналізованих країнах. Порівняння з країнами ЄС показує, що питома вага продукції сільського господарства (разом із лісовим господарством та рибальством) в загальній доданій вартості в Україні найбільша. Тому розвиток людського капіталу вітчизняного сільського господарства є важливим, особливо в умовах розширення співпраці з європейськими країнами.

Для порівняння обсягів виробництва за секторами економіки та розподілу людських ре-

Рис. 4. Напрямки розвитку людського капіталу в сільському господарстві

Джерело: сформовано авторами.

курсів доцільно проаналізувати співвідношення населення за містами і сільськими регіонами.

Порівняння динаміки чисельності міського та сільського населення за країнами ЄС та Україною (рис. 2) показує, що, незважаючи на низьку питому вагу виробленої доданої вартості в сільському господарстві, доволі велика частка населення аналізованих країн проживає в сільській місцевості, що демонструє вищий рівень людського капіталу аграрних регіонів порівняно з людським капіталом сільськогосподарської сфери. Тобто не всі особи, які проживають у сільській місцевості, є зайнятими в сільському господарстві. З одного боку, вони можуть бути зайняті в інших сферах економіки, з іншого, — спостерігається нереалізований людський потенціал сільських територій, що може бути затребуваний ринком праці сільських регіонів у разі реалізації

відповідних державних і регіональних програм розвитку людського капіталу аграрної сфери. Для України питання розвитку людського капіталу аграрних підприємств у контексті її інтеграції до ЄС є особливо актуальними. У зв'язку з цим представляється доцільним визначити його особливості (рис. 3).

Як видно із рис. 3, поряд з традиційними складовими, властивими для людського капіталу в широкому значенні, в сучасних умовах цифровізації, людський капітал здобуває нових властивостей. Так, Федорова Ю., Момот Д. зазначають, що в умовах Індустрії 4.0 людський капітал, разом із традиційними, набуває таких рис, як цифрова компетентність, кібербезпека, навички роботи з великими обсягами даних, штучний інтелект тощо [13]. Дослідження свідчать, що у розвинених країнах спостерігається високий рівень розвитку і людського капіталу, і цифрових технологій [14]. Отже,

людський капітал сільськогосподарських підприємств України має певні особливості, що вимагає урахування його специфічних рис для визначення напрямків розвитку (рис. 4).

Реалізація окреслених напрямків розвитку людського капіталу дозволить підвищити конкурентний потенціал вітчизняних сільськогосподарських підприємств, сприятиме впровадженню сучасних технологій Індустрії 4.0 для забезпечення високої якості аграрної продукції у відповідності з нормативами ЄС.

Доцільно відмітити, що розвиток людського капіталу в аграрній сфері передбачає взаємодію державних інституцій, освітніх установ, сільськогосподарських підприємств, а також осіб, зайнятих у аграрній сфері. Інвестиції в людський капітал дають змогу не тільки підвищити продуктивність праці працівників аграрної сфери, а й поліпшити якість їхнього життя.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні в останні роки, вимагають орієнтації всіх сфер економіки на європейські стандарти. Зокрема, суб'єкти господарювання аграрного сектору мають використовувати у своїй діяльності сучасні агротехнології та нові методи організації бізнесу, що потребує відповідних знань та навичок персоналу. У дослідженні з урахуванням визначених особливостей людського капіталу аграрних підприємств України запропоновано напрямки його розвитку у вітчизняному сільському господарстві. Реалізація цих заходів, на погляд авторів статті, сприятиме підвищенню інноваційного потенціалу аграрних підприємств, зміцненню їхніх позицій на ринках ЄС. В цьому контексті перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямку дослідження полягають у розробці методичних підходів до оцінки відповідності компонентів людського капіталу аграрних підприємств відповідності умовам Індустрії 4.0.

Література:

1. Вінніченко І. І., Лапа В. О. Напрями підвищення якості людського капіталу в аграрній сфері. *Агросвіт*. 2019. № 11. С. 3—9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2019.11.3>
2. Дудник О., Майборода М., Міненко С. Людський капітал як основа інноваційної організації та розвитку сучасного підприємства. *Review of transport economics and management*. 2022. № 7 (23), С. 45—55. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2022/268251>

3. Запыхляк В. М., Мельник О. І. Людський капітал як чинник підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України. *Агросвіт*. 2017. № 3. С. 40—44. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2339&i=5>

4. Качмар О. В. Теоретичні основи формування людського капіталу аграрних підприємств. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 10. С. 364—368. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/75.pdf>

5. Кохан М., Кузик О., Поріцький Ю. Інвестиції в розвиток людського капіталу у сільському господарстві України. *Економічний простір*. 2024. № 189. С. 186—190. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-34>

6. Людський капітал: формування та розвиток сільських територій: монографія / І. В. Свиноус, О. Б. Желавський, В. М. Нянько та ін.; за ред. О. Б. Желавського. Київ: ТОВ "ТРОПЕА". 2023. 480 с.

7. Михайлова Л. І. Управління розвитком людського капіталу в забезпеченні якості життя сільського населення. *Економіка АПК*. 2020. № 5. С. 66—76. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005066>

8. Овечкіна О. А, Маслош О. В., Журавльова А. О. Людський капітал агросектору вітчизняної економіки: проблеми відтворення в аспекті забезпечення продовольчої безпеки. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2021. № 6 (270). С. 35—40. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2021-270-6-35-40>

9. Пивовар П. В. Методичні підходи до оцінки людського капіталу сільських територій. *Агросвіт*. 2022. № 5—6. С. 24—32. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.5-6.24>

10. Пронько Л. М. Економічні аспекти відтворення людського капіталу сільських територій. *Агросвіт*. 2022. № 9—10. С. 62—68. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.9-10.62>

11. Пронько Л. Соціальна політика об'єднаних територіальних громад як засіб відтворення людського капіталу сільських територій. *Економічний дискурс*. 2022. № 1 (1—2). С. 74—81. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2022-1-8>

12. Сиротюк Г., Болтянська Л. Роль людського капіталу у впровадженні інновацій в аграрному секторі. *Вісник Львівського національного університету природокористування. Серія: "Економіка АПК"*. 2024. № 31. С. 129—134. DOI: <https://doi.org/10.31734/economics2024.31.018>

13. Федорова Ю., Момот Д. Людський капітал в умовах "Індустрії 4.0". *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. 2023.

№ 17 (34). DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0654-17\(34\)-01](https://doi.org/10.33296/2707-0654-17(34)-01)

14. Stryzhak O. The role of human capital for economic development in a digitalized world. Business Management. 2023. № 3. P. 5—22. URL: <https://bm.uni-svishtov.bg/title.asp?title=2893>

15. World Development Indicators. DataBank. The World Bank (2024), available at: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators>

References:

1. Vinichenko, I. and Lapa, V. (2019), "Direction for increasing the quality of human capital in agrarian sphere", Agrosvit, vol. 11, pp. 3—9. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2019.11.3>

2. Dudnyk, O., Maiboroda, M. and Minenko, S. (2022), "Human capital as the basis of innovative organization and development of successful enterprise", Review of transport economics and management, vol. 7 (23), pp. 45—55. <https://doi.org/10.15802/rtem2022/268251>

3. Zapukhlyak, V. and Melnyk, O. (2017), "Human capital as part of improving the competitiveness of the agricultural sector of Ukraine's economy", Agrosvit, vol. 3, pp. 40—44, available at: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2339&i=5> (Accessed 05 Nov 2024).

4. Kachmar, O. (2016), "Theoretical framework of human capital formation of agrarian enterprises", Global and National Problems of Economy, vol. 10, pp. 364—368, available at: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/75.pdf> (Accessed 05 Nov 2024).

5. Kokhan, M., Kuzyk, O. and Poritskyi, Y. (2024), "Investments in human capital development in ukrainian agriculture", Economic space, vol. 189, pp. 186—190. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-34>

6. Svyynous, I., Zhelavskiy, O. and Nyanko, V. (2023), Liuds'kyj kapital: formuvannia ta rozvytok sil's'kykh terytorij: monohrafiia [Human capital: formation and development of rural areas: monograph], Trophea LLC, Kyiv, Ukraine.

7. Mykhailova, L. (2020), "Management of human capital development in ensuring rural population quality of life", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 66—76. <https://doi.org/10.32317/2221-1055-202005066>

8. Ovechkina, O., Maslosh, O. and Zhuravlova, A. (2021), "Human capital of agrosector of domestic economy: problems of reproduction in aspect of food security", Visnik of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, vol. 6 (270), pp. 35—40. <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2021-270-6-35-40>

9. Pyvovar, P. (2022), "Methodical approaches to the assessment of human capital in rural areas", Agrosvit, vol. 5—6, pp. 24—32. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.5-6.24>

10. Pronko, L. (2022), "Economic aspects of human capital reproduction in rural areas", Agrosvit, vol. 9—10, pp. 62—68. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.9-10.62>

11. Pronko, L. (2022), "Social policy of united territorial communities as a means of reproducing human capital in rural areas", The Economic Discourse, vol. 1 (1—2), pp. 74—81. <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2022-1-8>

12. Syrotyuk, G. and Boltianska, L. (2024), "The role of human capital in implementing innovations in the agricultural sector", Bulletin of Lviv National Environmental University. Series "AIC Economics", vol. 31, pp. 129—134. <https://doi.org/10.31734/economics2024.31.018>

13. Fedorova, Y. and Momot, D. (2023), "Human capital in the conditions of "Industry 4.0"", Adaptive Management: Theory And Practice. Series Economics, vol. 17(34). [https://doi.org/10.33296/2707-0654-17\(34\)-01](https://doi.org/10.33296/2707-0654-17(34)-01)

14. Stryzhak, O. (2023), "The role of human capital for economic development in a digitalized world", Business Management, vol. 3, pp. 5—22, available at: <https://bm.uni-svishtov.bg/title.asp?title=2893> (Accessed 05 Nov 2024).

15. The World Bank (2024), "World Development Indicators. DataBank", available at: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators> (Accessed 05 Nov 2024).

Стаття надійшла до редакції 20.11.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 659.1:338.48

В. В. Татарінов,

к. е. н., доцент кафедри економічного проектування та маркетингу, Придніпровський інститут
ВНЗ "Міжрегіональна академія управління персоналом"

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7373-1267>

О. М. Корень,

к. т. н., доцент кафедри інформаційних технологій, Придніпровський інститут
ВНЗ "Міжрегіональна академія управління персоналом"

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7106-7400>

Т. В. Бугайчук,

к. е. н., доцент кафедри економічного проектування та маркетингу, Придніпровський інститут
ВНЗ "Міжрегіональна академія управління персоналом"

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0002-9349-8663>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.124

ІТ-ІНСТРУМЕНТИ В РЕКЛАМНОМУ ДИЗАЙНІ: ВІД КОНЦЕПЦІЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

V. Tatarinov,

PhD in Economics, Prydniprovskiy Institute of Higher Education Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

O. Koren,

PhD in Technical Sciences, Prydniprovskiy Institute of Higher Education Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

T. Buhaichuk,

PhD in Economics, Prydniprovskiy Institute of Higher Education Institution
"Interregional Academy of Personnel Management"

IT TOOLS IN ADVERTISING DESIGN: FROM CONCEPT TO IMPLEMENTATION

У цьому дослідженні розглядається вплив інформаційних технологій на дизайнерське забезпечення рекламних рішень, акцентуючи увагу на основних ІТ-інструментах, які використовуються на різних етапах рекламних кампаній. Вивчено роль графічних редакторів, таких як Adobe Photoshop і Illustrator, а також програм для відеомонтажу, зокрема Adobe Premiere Pro, у створенні візуально привабливих матеріалів. Дослідження також висвітлює автоматизацію рекламних процесів через такі системи, як HubSpot і Marketo, які оптимізують збори даних про споживачів і підвищують персоналізацію реклами. Крім цього, акцентовано увагу на важливості аналітики даних, використання платформ на кшталт Google Analytics, а також етичних аспектах, пов'язаних з обробкою персональних даних. Виявлено, що інтерактивні формати реклами, такі як опитування та вікторини, значно підвищують залученість споживачів. Дослідження також вказує на нерівність у доступі до ІТ-інструментів серед компаній різного розміру та необхідність покращення підготовки кадрів. У результаті дослідження сформульовано рекомендації щодо розвитку освітніх програм, які поєднують рекламу та ІТ, а також підкреслено потребу в регуляторних рамках для забезпечення етики та конфіденційності. Подальші дослідження цієї теми можуть сприяти оптимізації рекламних кампаній та адаптації до ринкових умов.

IT tools employed throughout advertising campaigns. Key tools include graphic editors like Adobe Photoshop and Illustrator, which facilitate the creation of visually compelling materials, and video editing software such as Adobe Premiere Pro, crucial for producing commercials distributed via social media and online platforms. Additionally, the research explores the automation of advertising campaigns through systems like HubSpot and Marketo. These platforms enable advertisers to collect consumer behavior data automatically, enhancing message personalization and improving engagement and conversion rates. Data analytics also play a significant role in shaping advertising strategies. Platforms

like Google Analytics allow advertisers to track campaign performance and analyze consumer behavior, although ethical concerns regarding personal data handling necessitate careful regulation to protect consumer rights. The findings highlight disparities in access to IT tools among companies of different sizes. Small and medium enterprises often struggle with technology adoption due to limited resources, which can widen the competitive gap with larger firms. Training and skill development are vital for integrating IT tools into advertising practices. A lack of specialized programs combining creative and technical skills may result in a mismatch between market needs and professional expertise. Therefore, educational initiatives should merge advertising knowledge with information technology. Moreover, addressing ethical issues related to IT tool usage is essential, particularly concerning personal data collection and privacy standards. Establishing clear regulatory frameworks can safeguard consumer rights and build brand trust. Integrating IT tools into advertising design is a complex yet necessary endeavor. It is worth highlighting that the integration of technologies not only allows creating visually attractive materials, but also ensures their personalization in accordance with the needs and behavior of the target audience. Further research in this area can reveal new opportunities for optimizing campaigns and enhancing effectiveness in the fast-evolving market landscape, ultimately advancing the advertising industry in the digital age.

Ключові слова: інформаційні технології, рекламний дизайн, автоматизація, аналітика даних, етичні питання, освіта та підготовка кадрів.

Key words: information technologies, advertising design, automation, data analytics, ethical issues, education and training.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний світ реклами зазнає значних змін під впливом інформаційних технологій. Дизайн реклами, який колись спирався на традиційні методи, сьогодні активно інтегрує ІТ-інструменти, що дозволяє створювати більш ефективні та привабливі кампанії. Прогресуючи від графічних програм до аналітичних платформ, ІТ-технології забезпечують рекламодавців новими можливостями для реалізації їхніх ідей, підвищуючи ефективність комунікації з цільовою аудиторією.

Актуальність даного дослідження зумовлена зростаючою конкуренцією на ринку реклами, де компанії змушені шукати інноваційні підходи для залучення споживачів. У цьому контексті важливо вивчити, як ІТ-інструменти можуть бути використані на різних етапах рекламного процесу: від початкової концепції до фінальної реалізації. Зокрема, аналіз використання сучасних програмних рішень, таких як графічний дизайн, а також аналітика даних і автоматизація маркетингу, дозволяє зрозуміти, які саме інструменти надають найбільшу перевагу в досягненні рекламних цілей.

Дослідження даної теми не лише розкриває потенціал ІТ-інструментів у рекламному дизайні, але й підкреслює необхідність їх інтеграції в стратегії розвитку рекламної діяльності компаній. Вивчення цього питання допоможе

реklamним фахівцям та підприємствам оптимізувати свої процеси, підвищити креативність та ефективність рекламних кампаній, а також адаптуватися до швидко змінюваного середовища сучасного бізнесу. Таким чином, дане дослідження має важливе значення для практиків та теоретиків у галузі реклами та маркетингу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У останні роки значна кількість досліджень присвячена впливу інформаційних технологій на рекламний дизайн. Наприклад, у роботі Papadopoulos та Cleveland [1] досліджується, як нові цифрові платформи формують споживчі уподобання та впливають на стратегії рекламодавців. Автори зазначають, що інтерактивні формати реклами, такі як відео і соціальні мережі, суттєво підвищують рівень залучення аудиторії. Проте недостатня увага приділяється аналізу специфічних ІТ-інструментів, які можуть оптимізувати ці процеси.

Іншим важливим аспектом є автоматизація рекламних кампаній. У роботі Van Dinh [2] досліджується, як програмне забезпечення для автоматизації може зменшити час на створення рекламних матеріалів та дозволити фахівцям зосередитися на стратегічних питаннях. Проте, дослідження не розглядають потенційні ризики, пов'язані з використанням таких інструментів, зокрема, залежність від технологій і втрату креативності в процесі.

Також актуальним є питання аналітики даних у рекламному дизайні. У дослідженнях підкреслюється, як аналітичні інструменти допомагають рекламодавцям краще розуміти свою аудиторію і адаптувати контент відповідно до їх потреб [3]. Однак недостатньо уваги приділено етичним аспектам використання даних, зокрема, конфіденційності споживачів та їхньому праву на інформацію.

З огляду на тренди в інтерактивному дизайні, дослідження акцентують на важливості взаємодії з користувачами через різноманітні формати, такі як доповнена реальність та інтерактивні відео [4]. Хоча автори стверджують, що такі формати здатні підвищити зацікавленість, відсутнє глибоке дослідження ефективності цих технологій в різних культурних контекстах і вікових групах.

Проте, попри значний обсяг літератури, залишаються невирішеними питання щодо інтеграції різних ІТ-інструментів у єдину рекламну стратегію. У роботі Saputra [5] вказується на труднощі, які виникають під час поєднання старих і нових методів у рекламному дизайні. Проблема полягає в тому, що багатьом компаніям важко перейти на нові технології, що може призводити до зниження конкурентоспроможності.

Крім того, актуальною залишається проблема підготовки кадрів у галузі ІТ та реклами. Дослідження [6] підкреслює необхідність підвищення кваліфікації фахівців, які працюють на перетині цих двох сфер. Однак, недостатньо розроблених програм навчання, які б орієнтувалися на інтеграцію ІТ-технологій у дизайн реклами.

Також важливо зазначити, що не всі компанії мають доступ до новітніх технологій, що може створювати нерівність у можливостях на ринку. У своїх роботах автори обговорюють проблеми, пов'язані з нерівномірним розподілом ресурсів у галузі [5, 7]. Це питання потребує детального дослідження, щоб розробити рекомендації для підприємств, які прагнуть адаптувати свої стратегії до сучасних умов.

У підсумку, хоча література з питань використання ІТ-інструментів у рекламному дизайні зростає, залишаються численні невирішені питання. Це стосується не лише інтеграції різних технологій, а й етичних аспектів, підготовки кадрів і доступу до нових ресурсів. Дослідження цих проблем може стати основою для подальшого розвитку теорії та практики в цій динамічно змінній сфері.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даного дослідження є вивчення впливу інформаційних технологій на процеси рекламного дизайну, зокрема аналіз застосування ІТ-інструментів на етапах від концепції до реалізації рекламних кампаній. Це включає дослідження можливостей автоматизації, аналітики даних та інтерактивних форматів, а також виявлення нерозкритих питань і викликів, які постають перед рекламодавцями у контексті інтеграції нових технологій. В результаті дослідження планується розробити рекомендації щодо оптимізації рекламних стратегій з урахуванням сучасних трендів та потреб ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У даному дослідженні аналізується вплив інформаційних технологій на рекламний дизайн, розглядаються основні ІТ-інструменти, які використовуються в рекламних кампаніях, а також їх роль на різних етапах процесу — від концептуалізації до реалізації. Сучасний рекламний ландшафт під впливом цифровізації став більш динамічним, і для досягнення успіху в цій сфері компанії змушені активно впроваджувати новітні технології.

Аналіз основних ІТ-інструментів, що використовуються в рекламному дизайні, показує, що серед них можна виділити графічні редактори, такі як Adobe Photoshop та Illustrator, які дозволяють створювати візуально привабливі рекламні матеріали. Крім того, програмне забезпечення для відеомонтажу, таке як Adobe Premiere Pro, грає важливу роль у створенні рекламних роликів, які можуть бути поширені через різні канали, включаючи соціальні мережі та онлайн-платформи.

Щодо питань автоматизації рекламних кампаній, то зазначимо, що такі системи автоматизації, як HubSpot та Marketo, дозволяють рекламодавцям оптимізувати свої зусилля шляхом автоматичного збору даних про споживачів і їхню поведінку. Це, в свою чергу, дозволяє персоналізувати рекламні повідомлення, що значно підвищує їхню ефективність. У ході дослідження виявлено, що компанії, які використовують ці системи, демонструють вищі показники залученості та конверсії.

Далі розглянемо роль аналітики даних у формуванні рекламних стратегій. Використання аналітичних платформ, таких як Google Analytics, дає змогу рекламодавцям відстежувати ефективність кампаній, аналізувати поведінку споживачів і коригувати

свої дії відповідно до отриманих результатів. Однак, при цьому існують етичні питання, пов'язані з обробкою персональних даних, які потребують ретельного вивчення і регулювання.

Інтерактивні формати реклами є ще одним важливим елементом, що заслуговує на увагу. Дослідження показують, що інтерактивні елементи, такі як опитування, вікторини або інтерактивні відео, значно підвищують залученість аудиторії. У роботах [2, 4] зазначено, що використання таких формату дозволяє створити більш емоційний зв'язок з потенційними клієнтами, однак для їхньої реалізації потрібні специфічні навички та технології.

Крім того, відзначимо нерівність у доступі до сучасних ІТ-інструментів серед компаній різного розміру. Малі і середні підприємства часто стикаються з труднощами у впровадженні нових технологій через обмежені фінансові та людські ресурси. Це створює ризик збільшення конкуренції на ринку, де великі компанії зможуть ще більше посилити свої позиції завдяки використанню новітніх технологій.

Також, потрібно визнати критичну важливість питання підготовки кадрів у впровадженні ІТ-інструментів у рекламу. Відсутність спеціалізованих навчальних програм, що охоплюють як творчі, так і технічні навички, може призводити до невідповідності між вимогами ринку і рівнем підготовки фахівців. Тому важливо розвивати освітні програми, що поєднують знання в сфері реклами та інформаційних технологій.

Необхідно також акцентувати увагу на етичних питаннях, пов'язаних з використанням ІТ-інструментів у рекламі. В умовах збільшення збору та обробки персональних даних важливо дотримуватися стандартів конфіденційності та етики. Необхідною та своєчасною виглядає розробка чітких регуляторних рамок, що забезпечать захист прав споживачів і підвищать довіру до брендів.

Також слід зазначити, що інтеграція ІТ-інструментів у рекламний дизайн є складним, але важливим процесом, що вимагає уваги з боку дослідників, практиків і освітніх установ. Подальше вивчення цієї теми допоможе виявити нові можливості для оптимізації рекламних кампаній, підвищення їх ефективності та адаптації до швидко змінюваного ринку. Розробка практичних рекомендацій на основі отриманих результатів може стати важливим кроком у розвитку рекламної індустрії в епоху цифрових технологій.

Окремо слід розглянути результати оцінки впливу використання платформ для автоматизації реклами на ефективність кампаній малих і середніх підприємств (МСП). Зокрема, мова йде про дослідження впливу автоматизації на показники залученості і конверсії у цих підприємств.

Малі та середні підприємства стикаються з численними викликами в умовах високої конкуренції на ринку. Одним із способів підвищення ефективності рекламних кампаній є використання ІТ-інструментів, зокрема платформ для автоматизації реклами, таких як HubSpot і Mailchimp.

Для реалізації дослідження була проведена кількісна експериментальна методологія. Вибірка включала 50 малих і середніх підприємств, які використовували автоматизацію рекламних кампаній протягом шести місяців. Збиралися дані щодо рівнів залученості (відкриття електронних листів, кліки на посилання) та конверсії (кількість покупок) до і після впровадження ІТ-інструментів.

Аналіз даних показав, що підприємства, які впровадили платформи для автоматизації, зафіксували середнє зростання рівня залученості на 35 % та конверсії на 25 %. Зокрема, підприємства, що використовували сегментацію аудиторії, досягли більш значних результатів — рівень залученості зріс на 50 %.

Отримані результати свідчать про те, що автоматизація рекламних кампаній є ефективним інструментом для підвищення результативності маркетингових стратегій у МСП. Однак важливо враховувати, що для досягнення максимальних результатів необхідна не лише технічна база, а й правильна стратегія сегментації аудиторії. Це підкреслює важливість навчання фахівців у сфері маркетингу та реклами.

Таким чином, можна констатувати, що впровадження ІТ-інструментів, зокрема платформ для автоматизації, може значно підвищити ефективність рекламних кампаній малих і середніх підприємств. Подальші дослідження, на нашу думку, повинні зосередитися на етичних аспектах використання даних споживачів та впливі автоматизації на креативність рекламних матеріалів. Розробка рекомендацій для МСП щодо впровадження ІТ-інструментів може стати важливим кроком у їхньому розвитку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Дослідження впливу інформаційних технологій на рекламний дизайн виявило значні

зміни у підходах до реалізації рекламних кампаній, зокрема на етапах концептуалізації, дизайну та аналітики. Використання ІТ-інструментів, таких як графічні редактори, платформи автоматизації та аналітичні системи, суттєво підвищує ефективність рекламних кампаній. Серед ключових висновків дослідження варто виділити те, що інтеграція технологій не лише дозволяє створювати візуально привабливі матеріали, але й забезпечує їх персоналізацію відповідно до потреб і поведінки цільової аудиторії.

Незважаючи на позитивні результати, дослідження вказує на певні проблеми та нерозкриті питання, які потребують подальшого вивчення. По-перше, існує нерівність у доступі до сучасних ІТ-інструментів між великими та малими підприємствами, що може посилювати диспропорції на ринку. По-друге, важливо звернути увагу на етичні аспекти, пов'язані зі збором та обробкою персональних даних. Необхідність у розробці чітких регуляторних рамок, які б захищали права споживачів, є актуальною темою для подальших досліджень.

Перспективи майбутніх досліджень можуть охоплювати вивчення нових технологій, таких як штучний інтелект і машинне навчання, у контексті їхнього впливу на рекламний дизайн. Крім того, важливим є аналіз впливу інтерактивних форматів реклами на залученість і поведінку споживачів, а також вивчення нових освітніх програм, які б адаптували підготовку фахівців до сучасних вимог ринку. Таким чином, комплексний підхід до дослідження впливу ІТ на рекламу допоможе виявити нові можливості для оптимізації рекламних кампаній і розвитку галузі в цілому.

Література:

1. Papadopoulos N., Cleveland M. An international and cross-cultural perspective on 'the wired consumer': The digital divide and device difference dilemmas. *Journal of Business Research*. Vol. 156. 2023. 113473. doi: 10.1016/j.jbusres.-2022.113473.
2. Van Dinh D. Digital economy and the electronic payment behavior: An empirical analysis. *Transnational Corporations Review*. Vol. 16. Issue 4. 2024. 200078. doi: 10.1016/j.tncr.2024.200078.
3. Mero J. (Jarvinen), Tarkiainen A., Tobon J. Effectual and causal reasoning in the adoption of marketing automation. *Industrial Marketing Management*. Vol. 86. 2020. P. 212—222. doi: 10.1016/j.indmarman.2019.12.008.

4. Rathee S., Taylor C. R., Gupta A. The appeal of blurred imagery: Enhancing advertising and brand attitudes for luxury goods. *Journal of Business Research*. Vol. 182. 2024. 114795. doi: 10.1016/j.jbusres.2024.114795.

5. Saputra A. The Importance of Digital Marketing Integration in Strategic Management Planning. *Action Research Literate*. 2024, Vol. 8. Issue 5. doi: 10.46799/ar.v8i5.340.

6. Braun G., Rikala P., Jarvinen M., Hamalainen R., Stahre, J. Bridging Skill Gaps — A Systematic Literature Review of Strategies for Industry. *Advances in Transdisciplinary Engineering*. 2024. doi: 10.3233/atde240209.

7. Zhang X., Chen K., Li S. The effects of green advertising appeal and message type on purchase intention. *Journal of Retailing and Consumer Services*. Vol. 81. 2024. 104007. doi: 10.1016/j.jretconser.2024.104007.

References:

1. Van Dinh, D. (2024), "Digital economy and the electronic payment behavior: An empirical analysis", *Transnational Corporations Review*, vol. 16, issue 4, 200078. doi: 10.1016/j.tncr.2024.200078.
2. Mero, J. (Jarvinen) Tarkiainen, A. and Tobon, J. (2020), "Effectual and causal reasoning in the adoption of marketing automation", *Industrial Marketing Management*, vol. 86, pp. 212-222. doi: 10.1016/j.indmarman.2019.12.008.
3. Rathee, S. Taylor, C. R. and Gupta, A. (2024), "The appeal of blurred imagery: Enhancing advertising and brand attitudes for luxury goods", *Journal of Business Research*, vol. 182, 114795. doi: 10.1016/j.jbusres.2024.114795.
4. Zhang, X. Chen, K. and Li S. (2024), "The effects of green advertising appeal and message type on purchase intention", *Journal of Retailing and Consumer Services*, vol. 81, 104007. doi: 10.1016/j.jretconser.2024.104007.
5. Saputra, A. (2024), "The Importance of Digital Marketing Integration in Strategic Management Planning", *Action Research Literate*, vol. 8, issue 5. doi: 10.46799/ar.v8i5.340.
6. Braun, G. Rikala, P. Jarvinen, M. Hamalainen, R. and Stahre, J. (2024), "Bridging Skill Gaps — A Systematic Literature Review of Strategies for Industry", *Advances in Transdisciplinary Engineering*. doi: 10.3233/atde240209.
7. Papadopoulos, N. and Cleveland, M. (2023), "An international and cross-cultural perspective on 'the wired consumer': The digital divide and device difference dilemmas", *Journal of Business Research*, vol. 156, 113473. doi: 10.1016/j.jbusres.2022.113473.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2024 р.

УДК 316.4.2

А. І. Капліна,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту, маркетингу та інформаційних технологій,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6714-797X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.129

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЯКІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ, ПРИЙНЯТИХ В КОМПАНІЇ

A. Kaplina,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management, Marketing and Information Technologies,
Kherson State Agrarian and Economic University

FACTORS AFFECTING THE QUALITY AND EFFICIENCY OF MANAGEMENT DECISIONS ACCEPTED IN THE COMPANY

Стаття присвячена тому, як приймати рішення, коли нічого не зрозуміло. У наш час однією з основних функцій менеджменту є прийняття рішень. Приймаючи рішення, слід спиратися на якомога більше інформації. Вирішенням проблем зазвичай легше керувати за допомогою ефективних процедур. Але завжди є побічні ефекти та невизначеності, тому управлінські рішення не завжди ідеальні, і після реалізації це рішення необхідно контролювати. Рішення приймається в разі виникнення проблеми. Дуже важливо системно підходити до прийняття управлінських рішень, підтримувати послідовність вирішення проблем, що виникли. Кожне нове рішення необхідно приймати з метою розширення попередніх рішень, забезпечуючи таким чином поетапне виконання єдиних оперативних завдань.

Прийняття рішень є найважливішою частиною процесу управління. Будь-яка дія керівника фактично починається з прийняття певного рішення. Від уміння керівника своєчасно прийняти правильне рішення залежить результат діяльності підприємства та його структурних підрозділів, від досвіду та знань керівника залежить його здатність його реалізувати, швидкість і правильність. Якщо він добре знає процес, технологію і людей, якщо має великий досвід роботи, то йому не важко буде прийняти рішення. Прийняте рішення може сприятливо чи несприятливо позначитися на економічних і соціальних результатах роботи всього колективу, на кожного працівника. Тому на людині, яка прийняла рішення, лежить велика відповідальність.

Нашою метою при вирішенні цих завдань є розгляд факторів, що впливають на якість та ефективність управлінських рішень на підприємстві. У зв'язку з цим у статті розглядається ряд методів, таких як моніторинг, узагальнення, аналіз, систематизація, обробка даних. У кульмінації, тобто у висновку, розкривається сутність методів питань, що впливають на процес прийняття управлінських рішень, процес і процедури їх прийняття, а також безпосередня роль управлінського обліку в прийнятті рішень в організації. У статті було враховано вимоги особи, яка ухвалює рішення, а також зовнішні умови, що впливатимуть на модель, альтернативні рішення та очікувані доходи.

The article focuses on how to make decisions when nothing is clear. Nowadays, one of the main functions of management is decision-making. When making decisions, one should rely on as much information as possible. Solving problems is usually easier to manage with the help of effective procedures. But there are always side effects and uncertainties, so management decisions are not always ideal, and after implementation this decision must be controlled. The decision is made when a problem arises. It is very important to take a systematic approach to making management decisions, to maintain the consistency of solving the problems that have arisen. Each new decision must be made in order to expand previous decisions, thus ensuring the phased implementation of single operational tasks.

Decision-making is the most important part of the management process. Any action of a manager actually begins with making a certain decision. The result of the activities of the enterprise and its structural divisions depends on the manager's ability to make the right decision in a timely manner, and the manager's experience and knowledge determine his ability to implement it, speed and correctness. If he knows the process, technology and people well, if he has extensive work experience, then it will not be difficult for him to make a decision. The decision made can have a positive or negative impact on the economic and social results of the entire team, on each employee. Therefore, the person who made the decision bears great responsibility.

Our goal in solving these problems is to consider the factors that affect the quality and effectiveness of management decisions at the enterprise. In this regard, the article considers a number of methods, such as monitoring, generalization, analysis, systematization, data processing. In the culmination, that is, in the conclusion, the essence of the methods of issues that affect the process of making management decisions, the process and procedures for making them, as well as the direct role of management accounting in decision-making in organizations, is revealed. The article took into account the requirements of the person making the decision, as well as external conditions that will affect the model, alternative solutions and expected revenues. The article describes the role of management in the development of small businesses, identifies barriers to its implementation, and considers the most effective solutions in the field of small business management.

Ключові слова: управлінське рішення, управлінський облік, менеджмент, економіка, інформація, ймовірність, можливість.

Key words: management decision, management accounting, management, economics, information, probability, opportunity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для виконання управлінських функцій необхідно прийняття ефективних рішень. В особливо складній ситуації вдосконалення процесу прийняття обґрунтованого об'єктивного рішення досягається використанням наукового підходу до цього процесу, чисельних методів і моделей прийняття рішень.

У сучасному діловому світі прийняття ефективних управлінських рішень є ключовим фактором успіху будь-якої компанії. Від якості та ефективності цих рішень суттєво залежить його конкурентоспроможність, прибутковість та стабільність на ринку. У зв'язку з цим дослідження факторів, що впливають на якість та ефективність управлінських рішень, є актуальним завданням, яке привертає увагу як наукової спільноти, так і практиків.

Дослідження факторів, що визначають якість та ефективність управлінських рішень, має важливе наукове значення. Це сприяє розвитку теоретичного уявлення про прийняття рішень і дозволяє давати рекомендації для практичного застосування. Крім того, таке дослідження дає можливість краще зрозуміти проблеми і труднощі прийняття рішень керівниками та підказати можливі шляхи їх вирішення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У рамках цієї статті через її обмежувальний фактор розглянемо перші два напрями дослідження. У теорії та практиці управління стало аксіоматичним положення про те, що прийнят-

тя управлінських рішень є важливою частиною будь-якої управлінської діяльності. Зокрема, колектив авторів під керівництвом Н.А. Цирельчук зазначає: "...основним інструментом і критерієм, провідним інтелектуальним засобом і продуктом управління виступає самостійно прийняте в індивідуальній або спільній формі управлінське рішення" [3, с. 82—83]. І далі: "У різних наукових концепціях рішення характеризуються як кваліфікація, що пронизує їх (П.Г. Щедровицький); інтегральний показник професійної компетентності (А.І. Китов); суть, серцевина управлінської діяльності (Г.А. Саймон, Дж.У. Дункан); головний інтелектуальний продукт управління (Ю.Д. Красовський)" [3, с. 83].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Управлінські рішення включені як необхідний компонент у реалізацію всіх функцій управління. Метою дослідження є аналіз факторів, що впливають на якість та ефективність управлінських рішень, що приймаються на підприємстві. Намагаюся виділити основні аспекти, які слід враховувати при прийнятті рішень, і дати рекомендації для підвищення якості та ефективності прийняття управлінських рішень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фактори, що визначають якість і ефективність управлінських рішень, можна класифікувати за різними критеріями — внутрішні фактори (що стосуються управлінських і керо-

ваних систем) і зовнішні фактори (вплив на навколишнє середовище) [3].

У цьому дослідженні компанія Х була обрана як приклад для аналізу факторів, що впливають на якість та ефективність управлінських рішень. Дослідження проводились у кілька етапів.

1. Огляд літератури: Проведено огляд наукових статей, книг і досліджень, пов'язаних з прийняттям управлінських рішень та їх якістю. Були проаналізовані різні фактори, запропоновані в літературі, такі як доступність інформації, лідерство, організаційна культура та інші.

2. Збір даних: Кількісні та якісні оцінки були проведені для компанії Х. Джерела інформації, відповідальні особи, використання аналітичних інструментів тощо, включаючи інформацію про процес прийняття рішень [4].

3. Аналіз даних: зібрані дані аналізували за допомогою статистичних методів та інструментів. Визначено взаємозв'язки між різними факторами та якістю управлінських рішень, що приймаються на підприємстві.

4. Результати та обговорення. Інформація в цьому контексті — це дані, оброблені для конкретних людей, проблем, цілей і ситуацій. Інформація потрібна для раціонального вирішення проблем. Це правда, що іноді інформація, необхідна для прийняття правильного рішення, або недоступна, або дуже дорога. У такі моменти враховуються певні обґрунтування при прийнятті управлінських рішень [5].

Результати дослідження підтверджують важливість факторів, що впливають на якість та ефективність управлінських рішень, що приймаються на підприємстві. Наявність інформації має значний вплив на прийняття рішень, оскільки недолік або брак інформації може призвести до неправильних висновків і неоптимальних рішень. Тому компанії повинні приділяти належну увагу своїм системам збору, аналізу та передачі інформації, щоб забезпечити її надійність і своєчасність.

Кваліфіковані лідери, здатні приймати рішення, стратегічно мислити та комунікувати, можуть створити середовище, сприятливе для прийняття якісних рішень. Вони повинні вміти залучати та направляти всіх працівників, мотивувати їх і розвивати навички прийняття рішень. Крім того, лідери повинні бути готові виступати в якості наставників і тренерів для підлеглих, щоб розвивати їхній потенціал і впливати на ефективне прийняття рішень [6].

Організаційна культура також відіграє важливу роль у прийнятті управлінських рішень. Культура, яка заохочує відкритість, співпрацю

та інновації, сприяє високоякісним рішенням. Компанії повинні створити стимулююче середовище, де співробітники можуть вільно висловлювати свої ідеї та думки, а також співпрацювати та ділитися знаннями. Цього можна досягти шляхом розвитку каналів комунікації, організації навчальних програм і створення механізмів для визнання та заохочення інновацій.

Організаційна структура також впливає на прийняття рішень. Гнучка та централізована структура дозволяє швидше та гнучкіше реагувати та краще приймати зміни. Централізація наближає процес прийняття рішень до місця зберігання інформації та досвіду, що сприяє прийняттю більш точних та обґрунтованих рішень. Крім того, гнучка структура дозволяє забезпечити ефективну координацію діяльності між різними підрозділами та більшу участь співробітників у прийнятті рішень [7].

Важливо, що ці фактори взаємопов'язані і впливають один на одного. Наприклад, організаційна культура може впливати на керівництво та керівників, а також на організаційну структуру. Лідери, у свою чергу, можуть формувати та підтримувати організаційну культуру та структуру. Тому компанії повинні розглядати ці фактори у взаємозв'язку один з одним і вживати комплексних заходів для їх покращення [8].

Кожна людина реагує на стрес по-своєму: "бий", "біжи" або "замри". Керівнику корисно знати свою реакцію на стрес, щоб уникнути помилок і неправильних рішень у бізнесі. Наприклад, якщо людина "завмирає", то варто звернутися до колег за порадою, це допоможе вийти з психологічного ступору [2, р. 167].

Дослідження можна використовувати не тільки в бізнесі, а й у побуті. Коли є інформація, прийняти рішення простіше. Наприклад, потрібно визначитися — їхати в іншу країну чи ні. Необхідно спочатку виписати запитання, пов'язані з переїздом, а потім відповіді.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Прийняття якісних та ефективних управлінських рішень є ключовим фактором успіху компанії. У статті розглянуто фактори, що впливають на якість та ефективність таких рішень на підприємстві. Дослідження показало, що доступність інформації, лідерство та лідер, організаційна культура та структура є основними факторами, які слід враховувати при прийнятті управлінських рішень.

Системи збору інформації, аналізу та звітності повинні бути розроблені та впроваджені

компанією, щоб забезпечити доступність і точність інформації, необхідної для прийняття рішень. Лідери повинні розвивати навички прийняття рішень і набувати стратегічного мислення, щоб приймати обґрунтовані та ефективні рішення. Організаційна культура повинна підтримувати інновації, співпрацю та відкритість, а організаційна структура має бути гнучкою [9].

Розуміння та управління цими факторами сприяє підвищенню якості та ефективності управлінських рішень, що приймаються в компанії. Вони можуть привести до більш точних, обґрунтованих та інноваційних рішень, сприяючи досягненню стратегічних цілей, підвищенню конкурентоспроможності та задоволенню клієнтів.

Важливо відзначити, що кожна компанія має свої особливості і фактори, що впливають на якість і ефективність управлінських рішень, можуть відрізнятися. Тому рекомендується провести додаткові дослідження та проаналізувати контекст компанії, щоб визначити конкретні чинники, які відіграють вирішальну роль в її успішному управлінні [10].

У майбутньому подальші дослідження можуть бути зосереджені на розробці та тестуванні конкретних методів та інструментів для вдосконалення процесу прийняття управлінських рішень у компаніях. Це може включати розробку навчальних планів, навчання та інструментів, які допоможуть управлінському персоналу розвинути навички прийняття рішень, лідерства та спілкування. Ви також можете вивчити використання нових технологій, таких як штучний інтелект і аналітичні системи, для підтримки прийняття рішень і підвищення їх якості та ефективності.

Література:

1. Black J., Mendenhall M. Cross-culture training effectiveness: a revive and theoretical framework for future research. *Academy of Management Review*. 1990. № 15. pp. 1131—1136.
2. Evans S. Conflict can be positive. *HR Magazine*. 1992. № 37 (5). pp. 49—51.
3. Laurent A. The Cross-cultural Puzzle of International Human Resources Management. *Human Resources Management*. 1986. № 25 (1). pp. 91—102.
4. Капліна А.І. Управлінські рішення як інструмент управління організацією. *Ефективна економіка*. 2023. № 5. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.5.46>
5. Капліна А. І. Механізми прийняття управлінських рішень в галузі цифровізації виробничих процесів підприємства. *Ефективна економіка*. 2024. № 3 <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3322/3358>

6. Капліна А. І. Improving the process of making and developing management decisions. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 6. стр. 85—89.

7. Капліна А. І. Improving organizational change management through the use of lean technologies. *Ефективна економіка*. 2024. № 5 <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3798>

8. Капліна А. та Кириченко Н. Крос-культурні аспекти управління персоналом. *Ефективна економіка*. 2020. Вип. 10.

9. Капліна А. І. Формування крос-культурних компетенцій здобувачів як умова соціальної та професійної адаптації. *Агросвіт*. 2021. № 23. С. 49—53. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.49

10. Капліна А.І. Крос-культурний менеджмент у сформованій культурі комунікацій. *Агросвіт*. 2023. № 9—10. С. 71—76. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.9-10.71>

References:

1. Black, J. and Mendenhall, M. (1990), "Cross-culture training effectiveness: a revive and theoretical framework for future research", *Academy of Management Review*, Vol. 15, pp. 1131—1136.
 2. Evans, S. (1992), "Conflict can be positive", *HR Magazine*, Vol. 37 (5), pp. 49—51.
 3. Laurent, A. (1986), "The Cross-cultural Puzzle of International Human Resources Management", *Human Resources Management*, Vol. 25 (1), pp. 91—102.
 4. Kaplina A.I. (2023), "Management decisions as a tool for managing an organization", *Effective economy*, Vol. 5.
 5. Kaplina A.I. (2024), "Mechanisms for making managerial decisions in the field of digitalisation of enterprise production processes", *Effective economy*, Vol. 3.
 6. Kaplina A.I. (2024), "Improving the process of making and developing management decisions", *Investments: practice and experience*, Vol. 6, pp. 85—89.
 7. Kaplina A.I. (2024), "Improving organizational change management through the use of lean technologies", *Effective economy*, Vol. 5.
 8. Kaplina, A. and Kyrchenko, N. (2020), "Cross-cultural aspects of human resources management", *Efektivna ekonomika*, Vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8258> (Accessed 22.09.2020).
 9. Kaplina, A. (2021), "Formation of cross-cultural competencies of applicants as a condition for social and professional adaptation", *Agrosvit*, vol. 23, pp. 49—53. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.49
 10. Kaplina, A. (2023), "Cross-cultural management at formation of culture and communications", *Agrosvit*, vol. 9—10, pp. 71—76. DOI: 10.32702/2306-6792.2023.9-10.71
- Стаття надійшла до редакції 20.11.2024 р.*

УДК 657.421.1

О. С. Ткаченко,

к. е. н., доцент кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7795-9293>

Є. В. Алдакімова,

здобувач гр. МгОП-1-23, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1689-6143>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.133

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ

О. Tkachenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation and Management of Financial and Economic Security, Dnipro State Agrarian and Economic University

E. Aldakimova,

Student of the gr. MgOP-1-23, Dnipro State Agrarian and Economic University

ESSENCE AND FEATURES OF ACCOUNTING AND CONTROL OF BIOLOGICAL ASSETS

В статті розглянуто сутність та особливості обліку та контролю біологічних активів. Визначено, що сутність обліку і контролю біологічних активів полягає в систематичному відстеженні та оцінці вартості живих організмів, що використовуються в господарській діяльності для отримання економічної вигоди. Оскільки біологічні активи мають динамічний характер, облік має фіксувати приріст, розмноження або зменшення активів. В ході дослідження запропоновано визначення сутності біологічних активів, а саме як живі організми або рослини, що використовуються в господарській діяльності з метою отримання економічних вигод. Основною особливістю біологічних активів є їх здатність до біологічних перетворень, які можуть поліпшувати їхні якісні або кількісні характеристики. З метою структурування за функціональними ознаками та роллю у виробничому циклі запропонована класифікація біологічних активів участю у господарському процесі.

The article examines the essence and features of accounting and control of biological assets. It was determined that the essence of the accounting and control of biological assets consists in the systematic monitoring and evaluation of the value of living organisms used in economic activities to obtain economic benefits. Since biological assets are dynamic in nature, accounting should record the growth, reproduction or decrease of assets. In the course of the study, it was proposed to define the essence of biological assets, namely as living organisms or plants used in economic activities for the purpose of obtaining economic benefits. The main feature of biological assets is their ability to undergo biological transformations, which can improve their qualitative or quantitative characteristics. For the purpose of structuring by functional characteristics and role in the production cycle, a classification of biological assets participating in the economic process is proposed. In the process of obtaining the final products of animal husbandry or crop production, a profit or a loss arises, in connection with this, a revaluation at the fair value of biological assets is necessary. This necessity arises due to the transformation of biological assets. Changing the fair value by reducing it by the amount of forecasted costs, it becomes necessary to reflect it on the profit and loss account. depending on the type of biological asset, the enterprise can determine the most effective strategies for its use, retention or sale. It also allows you to understand which assets bring short-term benefits, and which are long-term investments. Dividing biological assets into categories helps the enterprise plan their future use, estimate resource needs and forecast profits. control is the regular assessment of the

physical condition of biological assets, including the inspection of animals, plants or other objects, to determine their health, productivity and potential economic benefit. Prompt identification and response to risks helps reduce losses and increase profitability. Accounting for the costs of growing and caring for biological assets allows enterprises to optimize their production processes and increase the efficiency of resource use.

Ключові слова: бухгалтерський облік, контроль, біологічні активи, підприємство, тваринництво, рослинництво, контроль.

Key words: accounting, control, biological assets, enterprise, animal husbandry, plant breeding, control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Облік і контроль біологічних активів відіграють важливу роль у підприємствах, що займаються сільським господарством, лісовим господарством, рибальством, тваринництвом та іншими галузями, де вирощування живих організмів є основним джерелом доходу. Біологічні активи — це живі організми, які використовуються для отримання сільськогосподарської продукції або інших вигід. До них належать тварини, рослини, лісові ресурси та інші живі системи, які мають здатність до росту та відтворення. Ефективний облік і контроль біологічних активів дозволяють підприємствам забезпечити точність фінансової звітності, підвищити продуктивність і ефективність управління. Біологічні активи для будь якого підприємства є особистим і унікальним об'єктом у обліковій політиці. Облік і контроль біологічних активів є критично важливими для управління сільськогосподарськими підприємствами та іншими компаніями, що мають справу з живими організмами. Це дозволяє забезпечити точність фінансової звітності, приймати обґрунтовані управлінські рішення, ефективно використовувати ресурси, мінімізувати ризики і підвищувати прибутковість діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченню ключових понять обліку і контролю біологічних активів присвятила свої наукові праці значна кількість як вітчизняних так і закордонних науковців серед яких слід виокремити: Волчек Р.М. [8], Гаврик О.Ю. [9], Добрунік Т.П. [8], Дьякова В.В. [2], Замула І. В. [3], Іщенко Я.П. [5], Калінчук В.В. [11], Карпачова О. [10], Кравченко О.В. [2], Кубік В.Д. [8], Кузьмович П.М. [4], Присяжнюк Н.М. [9], Ро-

гозний С. [10], Рудич О.О. [9], Свиноус Н.І. [9], Сергєєв Я.С. [5], Сьомченко В.В. [11] та ін.

Хоча велику кількість питань було досліджено різними науковцями деякі питання обліку і контролю біологічних активів залишаються мало висвітленими а саме структурування за функціональними ознаками та роллю у виробничому циклі біологічних активів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті ґрунтується на вивченні та аналізі сутності і особливостей обліку і контролю біологічних активів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сутність обліку і контролю біологічних активів полягає в систематичному відстеженні та оцінці вартості живих організмів, що використовуються в господарській діяльності для отримання економічної вигоди. Облік і контроль біологічних активів спрямовані на відображення їх змін у фінансовій звітності, забезпечення їх точного моніторингу та управління ризиками. З точки зору обліку варто зауважити, що до біологічних активів належать тварини, вирощені для сільськогосподарських цілей, а також багаторічні рослини, рибні господарства та інші живі організми, які приносять економічну вигоду. Біологічні активи повинні оцінюватися за справедливою вартістю за вирахуванням витрат на продаж. Справедлива вартість визначається на основі ринкової ціни або аналогічних ринкових даних. Це важливо, оскільки активи змінюються через зростання, старіння, розмноження та інші фактори. Оскільки біологічні активи мають динамічний характер, облік має фіксувати приріст, розмноження або зменшення активів. Зокрема, такі зміни включають народження молодяку, збір врожаю або приріст маси тварин. Міжнародний стан-

Рис. 1. Важливість біологічних активів для підприємства

Джерело: сформовано авторами.

дарт фінансової звітності МСФЗ 41 "Сільське господарство" вимагає відображення біологічних активів у фінансовій звітності за справедливою вартістю. Це дозволяє інвесторам і зацікавленим сторонам отримувати точну інформацію про стан активів і потенційні фінансові результати підприємства.

Дослідимо більш детально сутність та особливості обліку біологічних активів. Відповідно до Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 41 "Сільське господарство" сутність біологічних активів трактується як: "біологічний актив — це жива тварина або рослина" [1]. На нашу думку, дане трактування не надає деталізації досліджуваному поняттю, а отже дослідимо різні погляди науковців стосовно даного питання.

Трактуючи сутнісні аспекти біологічних активів Кравченко О.В. та Дьякова В.В. зазначили, що: "біологічні активи є основними компонентами операційних активів сільськогосподарських підприємств та є важливими ресурсами для їх функціонування та розвитку" [2, с. 10].

Замула І. В. наголошує: "біологічні активи це біологічні складники екосистем, які мають фізичну або потенційну корисність для підприємства [3, с. 112].

Кузьмович П. М. акцентує увагу на тому, що: "біологічні активи є комплексом біологічних ресурсів, які підприємство ідентифікує, оцінює та контролює, і які в процесі біологічних змін здатні виробляти сільськогосподарську продукцію або нові біологічні активи, а також генерувати економічну вигоду іншими шляхами" [4].

Ми погоджуємося з точкою зору Іщенко Я.П. та Сергєєва Я.С. відносно того, що: "створення системи комплексного еколого-економічного

обліку є об'єктивно необхідним у суб'єктів господарювання. А основними об'єктами такого обліку мають бути біологічні активи, як специфічний вид майна, що потребує особливих підходів до його оцінки та відображення в звітності. В цьому контексті пропонується наступне узагальнене визначення: біологічні активи — це сукупність біологічних складників агро-екосистеми (рослин, тварин, землі), які під впливом біологічних перетворень, на які спрямована діяльність підприємства, дають готову сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, чи приносять інші вигоди власнику. З викладеного випливає, що біологічним активом визнається тварина, рослина та землі сільськогосподарського призначення, на біологічні перетворення яких спрямована діяльність підприємства. Визнається біологічний актив у складі майна підприємства, якщо суб'єкт господарювання має контроль над ним, є ймовірність отримання власником економічної вигоди, та вартість їх може бути точно оцінена" [5].

Проаналізувавши вищенаведене пропонуємо авторське визначення сутності біологічних активів, а саме як живі організми або рослини, що використовуються в господарській діяльності з метою отримання економічних вигод. Основною особливістю біологічних активів є їх здатність до біологічних перетворень, які можуть поліпшувати їхні якісні або кількісні характеристики. Стратегічна важливість біологічних активів для підприємства представлена на рисунку 1.

Облік біологічних активів на підприємстві регламентується такими галузевими стандартами як: НП(С)БО 30 "Біологічні активи" [6] та МСБО 41 "Сільське господарство" [1], котрі регулюють інформаційне висвітлення в бухгалтерському обліку даних про біологічні активи, та відображення інформації про них у фінансовій звітності.

Такі науковці як Добрунік Т.П., Волчек Р.М. та Кубік В.Д. наголошують на тому, що: "відповідно до національної регламентації, об'єкти обліку біологічних активів та результатів їх біологічних трансформацій, встановлюються за галузевим спрямуванням: в рослинництві це види сільськогосподарських рослин, або од-

норідні групи біологічних активів, які складаються з підвидів сільськогосподарських рослин (наприклад, озимі зернові) чи окремі культури (пшениця, ячмінь, соняшник та ін.), за якими в обліку відображуються витрати на їх посіви та збір врожаю; в тваринництві це види тварин (велика рогата худоба, свині, вівці, птиця, хутрові звірі, сім'ї бджіл тощо) або однорідні групи біологічних активів, які складаються з певних статевих (технологічних) груп (тварини основного стада, тварини на вирощуванні та відгодівлі), за якими в обліку відображуються витрати на їх утримання та оприбуткування продукції та/або додаткових біологічних активів" [8].

У новій редакції НП(С)БО 30 зазначається: "біологічні активи при первісному визнанні та на дату балансу оцінюються за справедливою вартістю, що зменшена на очікувані витрати на продаж, крім випадків, коли справедливу вартість визначити неможливо" [6].

В процесі одержання кінцевої продукції тваринництва або рослинництва виникає прибуток або ж збиток, в зв'язку з цим необхідно є переоцінка за справедливою вартістю біологічних активів. Така необхідність виникає через трансформацію біологічних активів. Змінюючи справедливу вартість шляхом зменшення її на обсяг прогнозних витрат виникає необхідність у відображенні її на рахунку прибутків і збитків.

Стосовно особливостей виникнення прибутку і збитку Свиноус І.В., Свиноус Н.І., Присяжнюк Н.М., Рудич О.О., Гаврик О.Ю. наголошували на тому, що: "прибуток може виникнути при початковій оцінці біологічного активу, як, наприклад, у момент народження теля. Збиток при початковій оцінці біологічного активу може виникнути у зв'язку з тим, що при

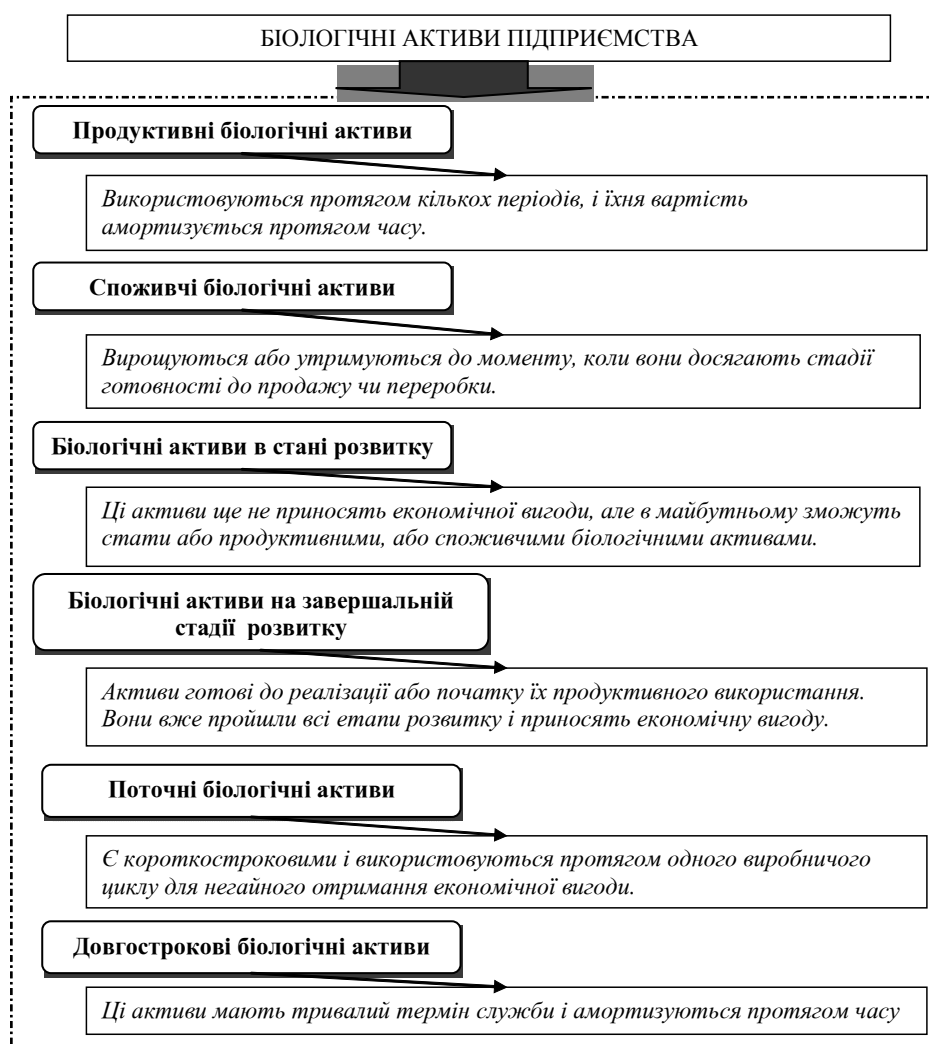

Рис. 2. Категорії класифікації біологічних активів за участю у господарському процесі

Джерело: сформовано авторами.

визначенні різниці справедливої вартості біологічного активу та витрат на продаж дані витрати на продаж віднімаються" [9, с. 31].

Варто погодитися з точкою зору Рогозної С. та Карпачова О., котрі стверджують, що: "для визначення справедливої вартості біологічних активів можуть бути використані наступні галузеві показники: 1) прибуток від продажу сільськогосподарських культур прогнозується на основі очікуваної урожайності; 2) прибуток від продажу молока та м'яса великої рогатої худоби прогнозується на основі очікуваної молочної продуктивності худоби протягом продуктивного життя після звітної дати та очікуваного обсягу м'яса на дату забою, а також імовірних цін його реалізації; 3) середня продуктивність корів визначається за показниками внутрішньогосподарської звітності; 4) собівартість виробництва та витрат на продаж прогнозуються на основі фактичних вит-

рат; 5) розрахунок очікуваних цін реалізації та очікуваних витрат здійснюється з урахуванням прогнозного індексу інфляції в Україні" [10].

Враховуючи специфічні особливості ведення бухгалтерського обліку біологічних активів підприємства їх доцільно розподіляти на тварини і рослини. Облік тварин здійснюється на рахунку 10 "Основні засоби", а також на субрахунку 107 "Тварини", рослини варто обліковувати на субрахунку 108 "Багаторічні насадження" і рахунку 16 "Довгострокові біологічні активи". За субрахунками 107 "Тварини" та 108 "Багаторічні насадження" обліковуються довгострокові біологічні активи, а також багаторічні насадження котрі не пов'язані із сільськогосподарським виробництвом.

З метою структурування за функціональними ознаками та роллю у виробничому циклі біологічні активи класифікують за участю у господарському процесі. Така класифікація дозволяє ефективніше керувати активами, оцінювати їхню вартість і вплив на фінансові результати підприємства. Категорії класифікації біологічних активів за участю у господарському процесі представлені на рисунку 2.

Аналізуючи рисунок 2 зазначимо, що залежно від типу біологічного активу, підприємство може визначити найефективніші стратегії його використання, утримання або продажу. Запропонована класифікація дозволяє точніше оцінювати вартість активів у бухгалтерському обліку, а також обґрунтовано відображати їх у фінансовій звітності. Також вона дозволяє зрозуміти які активи приносять короткострокову вигоду, а які є довгостроковими інвестиціями. Поділ біологічних активів на категорії допомагає підприємству планувати їхнє використання у майбутньому, оцінювати потреби в ресурсах та прогнозувати прибутки.

Важливим елементом у ефективному функціонуванні біологічних активів на підприємстві є чіткий їх контроль. Ми погоджуємося з точкою зору Сьомченко В.В. та Калінчук В.В. відносно того, що: "у сучасних умовах ведення підприємницької діяльності в галузі сільськогосподарства контроль є гарантом прийняття раціональних та оперативних рішень із питань ефективного розвитку підприємства. Розвиток аграрного бізнесу неможливий без вирощування конкурентоспроможної й якісної сільськогосподарської продукції та її реалізації на внутрішніх і зовнішніх ринках збуту, що нерозривно пов'язано з пошуком принципово нових методів контролю біологічних активів і управління ними для підвищення ефективності господарської діяльності" [11].

На нашу думку, контроль полягає в регулярному оцінюванні фізичного стану біологічних активів, включаючи огляд тварин, рослин або інших об'єктів, щоб визначити їх здоров'я, продуктивність і потенційну економічну вигоду. Контроль за біологічними активами допомагає ідентифікувати можливі ризики, такі як захворювання тварин, шкідники або несприятливі погодні умови, що можуть вплинути на вартість активів. Оперативне виявлення та реагування на ризики допомагають знизити втрати та збільшити рентабельність. Облік витрат на вирощування і догляд за біологічними активами дозволяє підприємствам оптимізувати їхні виробничі процеси і підвищувати ефективність використання ресурсів. Постійний контроль за біологічними активами дозволяє підприємствам вчасно вносити корективи в облікові дані, щоб уникнути неточностей і відхилень від реального стану активів. Це важливо для достовірної фінансової звітності. Облік і контроль біологічних активів дозволяє організувати точне відображення їх вартості та стану в облікових документах і фінансовій звітності. Це дозволяє підприємству ефективно управляти своїми активами, знижувати ризики і приймати обґрунтовані рішення щодо майбутнього розвитку, зокрема щодо оптимізації витрат, підвищення продуктивності та збільшення прибутків.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Підсумовуючи результати проведеного дослідження варто наголосити на тому, що біологічні активи для підприємства — це активи, які мають біологічну природу та можуть перетворюватися під час природних процесів, таких як ріст, розмноження, деградація або дозрівання. Вони є важливими ресурсами для сільськогосподарських, агропромислових і харчових підприємств, оскільки їх використання дозволяє отримувати біологічну продукцію, яка може бути реалізована на ринку. Для правильного відображення біологічних активів у фінансовій звітності важливо їх оцінювати відповідно до міжнародних стандартів а саме МСФЗ 41 "Сільське господарство". Це впливає на загальну оцінку активів підприємства, його капіталізацію та залучення інвестицій. Підприємства, які активно використовують біологічні активи, можуть підтримувати стійке виробництво, зокрема за рахунок самовідновлюваних ресурсів. Це допомагає знизити залежність від зовнішніх факторів, таких як постачання сировини. Отже, біологічні активи відіграють ключову роль у діяльності підприємства, особливо в агропромисловому секторі. Їх ефективний облік, кон-

троль і управління забезпечують стабільний дохід, мінімізацію ризиків і підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Література:

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 "Сільське господарство". URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU17055> (дата звернення: 15.10.2024).
2. Кравченко О.В. Дьякова В.В. Вітчизняний та європейський досвід обліку та оподаткування біологічних активів. Вісник СумДУ. Серія "Економіка". 2022. № 3. С. 9—16.
3. Замула І. В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2010. 440 с.
4. Кузьмович П.М. Поняття біологічних активів та їх класифікація. Облік і фінанси АПК: освітній портал. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/ponyattya-biologichnih-aktiviv-ta-ih-klasifikaciya.html> (дата звернення: 15.10.2024).
5. Іщенко Я.П., Сергєєв Я.С. Категоріальний апарат та класифікація біологічних активів в умовах провадження органічного виробництва. Економіка та суспільство. 2024. № 63. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-109> (дата звернення: 15.10.2024).
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 "Біологічні активи": Наказ Міністерства фінансів України від 18.11.2005 № 790. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05#Text> (дата звернення: 14.10.2024).
7. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів: Наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2006 № 1315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1315201-06#Text> (дата звернення: 14.10.2024).
8. Добрунік Т.П., Волчек Р.М. та Кубік В.Д. Облікова оцінка біологічних активів як пріоритет релевантного інформаційного забезпечення діяльності аграрних підприємств. Економіка та суспільство. 2024. № 61. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-47> (дата звернення: 16.10.2024).
9. Свиноус Н.І., Присяжнюк Н.М., Рудич О.О., Гаврик О.Ю. Проблеми оцінки діяльності сільськогосподарських підприємств з використанням міжнародних стандартів фінансової звітності. Агросвіт. 2022. № 7—8. С. 30—35.
10. Рогозний С., Карпачова О. Облік біологічних активів згідно з МСФЗ: визнання та оцінка. URL: <https://www.hlb.com.ua/wp-content/uploads/2019/09/> (дата звернення: 17.10.2024).
11. Сьомченко В.В., Калінчук В.В. Особливості організації системи внутрішнього контролю біологічних активів. Інфраструктура ринку. 2020. № 43. С. 461—465.

References:

1. IFRS Council (2012), "International accounting standard 41 "Agriculture"". Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/MU17055> (accessed October 15, 2024).
 2. Kravchenko, O.V. and Diakova, V.V. (2022), "Domestic and European experience of accounting and taxation of biological assets", Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika", vol. 3, pp. 9—16.
 3. Zamula, I. V. (2010), Bukhhalterskyi oblik ekolohichnoi diialnosti u zabezpechenni stiikoho rozvytku ekonomiky [Accounting of environmental activities in ensuring sustainable development of the economy], Zhytomyr: Zhdtu, Ukraine.
 4. Kuzmovych, P.M. (2010), "The concept of biological assets and their classification" Oblik i finansy APK: osvittii portal, [Online], available at: <https://magazine.faaf.org.ua/ponyattya-biologichnih-aktiviv-ta-ih-klasifikaciya.html> (accessed October 15, 2024).
 5. Ishchenko, Ya.P. and Serhieiev, Ya.S. (2024), "Categorical apparatus and classification of biological assets in the conditions of organic production", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 63. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-109>.
 6. Ministry of finance of Ukraine (2005), National regulation (standard) of accounting 30 "Biological assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05#Text> (accessed October 14, 2024).
 7. Ministry of finance of Ukraine (2006), Methodological recommendations for "accounting of biological assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1315201-06#Text> (accessed October 14, 2024).
 8. Dobrunik, T.P., Volchek, R.M. and Kubik, V.D. (2024), "Accounting assessment of biological assets as a priority of relevant information support for the activities of agricultural enterprises", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 61. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-47>.
 9. Svyynous, N.I., Prysiashniuk, N.M., Rudych, O.O., and Havryk, O.Iu. (2022), "Problems of evaluating the activity of agricultural enterprises using international financial reporting standards", Ahrosvit, vol. 7—8, pp. 30—35.
 10. Rohoznyi, S. and Karpachova, O. (2019), "Accounting of biological assets according to IFRS: recognition and assessment", available at: <https://www.hlb.com.ua/wp-content/uploads/2019/09/> (accessed October 17, 2024).
 11. Somchenko, V.V. and Kalinchuk, V.V. (2020), "Peculiarities of the organization of the system of internal control of biological assets", Infrastruktura rynku, vol. 43, pp. 461—465.
- Стаття надійшла до редакції 12.11.2024 р.*

УДК 338.336.76

Л. І. Бровко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університетORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2577-0741>

І. Ю. Михалькова,

здобувач гр. МгФБС-23, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-3243-0813>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.139

РОЗВИТОК ІНСТРУМЕНТІВ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКУ У СИСТЕМІ БАНКІВСЬКОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

L. Brovko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,

Dnipro State Agrarian and Economic University

I. Mihalikova,

Student of the gr. MgFBS-23, Dnipro State Agrarian and Economic University

DEVELOPMENT OF BANK LIQUIDITY MANAGEMENT TOOLS IN THE BANKING MANAGEMENT SYSTEM

Авторами визначено складові антикризового управління сільськогосподарських підприємств в умовах воєнного стану.

В статті визначено основні інструменти управління ліквідністю банківських установ. Інструменти управління ліквідністю комерційного банку застосовуються у комплексі заходів, що включають і забезпечують підтримання стабільної платоспроможності, дозволяють уникати касових розривів та забезпечують банку необхідний рівень грошових коштів для здійснення зобов'язань. Досліджено механізм застосування методів, які використовуються для управління ліквідністю в комерційних банках. Проведено деталізацію стратегій та принципів управління ліквідністю комерційних банків. Авторами статті відокремлено складові стратегічних підходів та принципів управління ліквідністю комерційних банків в системі банківського менеджменту. Отже, управління ліквідністю комерційного банку виступає передумовою беззбиткового функціонування як банківських установ, так і банківської системи в цілому, а також визначає забезпечення їх стабільності та платоспроможності, підтримання довіри клієнтів і регуляторів.

The article defines the main instruments of liquidity management of banking institutions. Liquidity management tools of a commercial bank are used in a complex of measures that include and ensure the maintenance of stable solvency, avoid cash gaps and provide the bank with the necessary level of funds to fulfill obligations. The mechanism of application of methods used for liquidity management in commercial banks is studied. The strategies and principles of liquidity management of commercial banks have been detailed. The authors of the article separated the components of strategic approaches and principles of liquidity management of commercial banks in the banking management system. Liquidity management is one of the main areas of bank management, since it is liquidity that requires the bank's ability to temporarily fulfill its obligations to customers, investors and regulators. Effective liquidity management ensures the financial stability of the bank and ensures the risk of default. Liquidity management of a commercial bank is a prerequisite for the break-even functioning of both banking institutions and the banking system as a whole, and also determines the provision of their stability and solvency, maintaining the trust of clients and regulators. A comprehensive approach to liquidity management allows commercial banks to minimize risks associated with a shortage of funds, to ensure solvency and stability of financial activity. The second-mentioned financial instruments allow banks to ensure an adequate level of liquidity, fulfill obligations to clients and partners in a timely manner, and maintain financial stability even in conditions of market fluctuations.

Thanks to the use of strategic tools and compliance with the principles of liquidity management, banks maintain financial stability and trust on the part of clients and partners, which is the basis for stable development in the financial market. Strategic approaches and principles of liquidity management of commercial banks are aimed at ensuring their solvency, stability of financial activity and protection against unforeseen market risks. Liquidity management is part of the bank's overall strategy and is based on an integrated approach that combines long-term planning and operational regulation.

Ключові слова: банківська ліквідність, управління ліквідністю, банківський менеджмент, банківська діяльність.

Key words: bank liquidity, liquidity management, bank management, banking activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективність банківського менеджменту пов'язана з розвитком сучасних інструментів впливу на сферу управління ліквідності банківських установ. Тому при використанні таких інструментів повинна враховуватись специфіка формування ресурсної бази банків визначаючи перспективні напрямки функціонування банківської діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми управління ліквідністю банківських установ широко відображені в наукових публікаціях багатьох вчених, зокрема: Бечко П. К., Бондаренко Н. В., Ролінський О. В., Бечко В. П., Пономаренко О. В., Дзюблюк О. В., Рудан В. Я., Зянько, В. В., Левицький В. В., Шийко В. І. [1—8]. Але у системі банківського менеджменту теоретико-методологічні засади розвитку інструментів управління ліквідністю комерційних банків були недостатньо вивчені та досліджені.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення ключових інструментів управління ліквідністю комерційних банків у системі банківського менеджменту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління ліквідністю є одним із основних напрямків банківського менеджменту, оскільки саме ліквідність вимагає здатність банку

тимчасово виконувати свої зобов'язання перед клієнтами, інвесторами та регуляторами. Ефективне управління ліквідністю забезпечує фінансову стійкість банку та забезпечує ризик дефолту [7, с. 291]. В банківській практиці існує декілька інструментів і методів управління ліквідністю, що застосовуються комерційними банками, основним з яких є короткострокове і довгострокове планування ліквідності включає: 1) бюджетування і прогнозування: складання планів щодо притоку і відтоку коштів банку оцінити поточний рівень ліквідності та передбачити можливість розриву в грошових потоках що дозволяє уникнути несподіваних дефіцитів ліквідності та запобігти кризовим ситуаціям; 2) аналіз ліквідних активів: включає оцінку та планування ліквідних активів, які банк може швидко конвертувати в готівку (наприклад, короткострокові зобов'язання, державні цінні папери, резерви в центральному банку) [5].

Інструменти управління ліквідністю комерційного банку застосовуються у комплексі заходів, що включають і забезпечують підтримання стабільної платоспроможності, дозволяють уникати касових розривів та забезпечують банку необхідний рівень грошових коштів для здійснення зобов'язань. Визначимо основні інструменти управління ліквідністю банківських установ більш детально [6, с. 72].

1. Резервні вимоги. Банки зобов'язані утримувати певний відсоток депозитів у вигляді резервів у центральному банку, що створює ре-

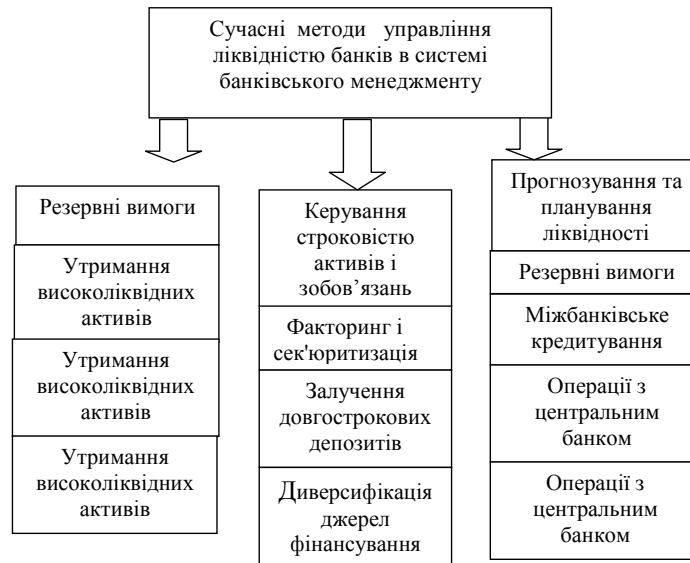

Рис. 1. Сучасні методи управління ліквідністю банків в системі банківського менеджменту

Джерело: складено авторами.

зервний буфер, який може використовуватися в разі потреби у додатковій ліквідності.

2. Утримання високоліквідних активів. Банки інвестують в активи, які можуть швидко перетворюватися на готівку, наприклад, у державні облігації, короткострокові казначейські векселі та інші надійні цінні папери з високим рівнем ліквідності.

3. Міжбанківське кредитування. Банки можуть оперативного залучати кошти на міжбанківському ринку для покриття короткострокових потреб у ліквідності, що дозволяє швидко вирішити питання нестачі коштів на рахунках.

4. Операції з центральним банком. Центральні банки пропонують комерційним банкам різноманітні інструменти рефінансування, зокрема операції зворотного репо, ломбардні кредити та облікові кредити, що дають змогу отримати ліквідність під заставу цінних паперів.

5. Керування строковістю активів і зобов'язань. Регулювання строків погашення зобов'язань та надання кредитів дозволяє банку краще узгодити приплив і відплив коштів, знижуючи ризики виникнення дефіциту ліквідності.

6. Факторинг і сек'юритизація. Такі методи передбачають продаж активів (наприклад, кре-

Рис. 2. Сучасні методи управління ліквідністю банків

Джерело: складено авторами.

Рис. 3. Стратегії та принципи управління ліквідністю комерційних банків

Джерело: складено авторами.

дитів) іншій фінансовій установі або перетворення їх на цінні папери, що дозволяє швидко залучити грошові кошти.

7. Залучення довгострокових депозитів. Встановлення конкурентних процентних ставок за депозитами стимулює залучення коштів від клієнтів на триваліші строки, що покращує стабільність ресурсної бази банку.

8. Диверсифікація джерел фінансування. Використання різних джерел фінансування — міжбанківські позики, депозити, облігаційні випуски — допомагає банку забезпечити стійкість до ринкових змін та знижує залежність від одного джерела.

9. Прогнозування та планування ліквідності. Банки використовують аналітичні моделі для прогнозування можливих змін у попиті на ліквідність, аналізують історичні дані та враховують сезонні коливання для своєчасного коригування ліквідних резервів.

Зазначені інструменти дозволяють банкам забезпечувати належний рівень ліквідності, своєчасно виконувати зобов'язання перед клієнтами і партнерами та зберігати фінансову стабільність навіть в умовах ринкових коливань.

Управління ліквідністю комерційного банку є передумовою беззбиткового функціонування як банківських установ, так і банківської системи в цілому, а також визначає забезпечення їх стабільності та платоспроможності, підтримання довіри клієнтів і регуляторів [4, с. 87]. Розглянемо основні методи, які викори-

стовуються для управління ліквідністю в комерційних банках, що представлені на рисунку 2.

Резервування коштів. Комерційні банки зобов'язані утримувати певний обсяг коштів у вигляді резервів (резервний фонд) на кореспондентських рахунках у центральному банку, який забезпечує додаткову ліквідність у разі непередбачених потреб.

Розміщення коштів у високоліквідних активах. Банки часто вкладають частину своїх ресурсів у високоліквідні активи, такі як державні облігації та короткострокові цінні папери, які можуть бути швидко продані або використані як застава для отримання кредиту.

Короткострокове міжбанківське кредитування. У разі дефіциту ліквідності банки можуть залучати кошти на міжбанківському ринку. Це дозволяє оперативно отримати необхідну суму для покриття короткострокових потреб.

Інструменти центрального банку. Центральні банки надають комерційним банкам доступ до кредитів рефінансування або позик під заставу, що забезпечує додаткові джерела ліквідності. Зазвичай це здійснюється через операції зворотного викупу або ломбардні кредити [2].

Ліміт на кредитні ризики та управління кредитним портфелем. Банки обмежують обсяги наданих кредитів і впроваджують ліміти, щоб контролювати рівень ризиків і уникнути перевищення ліквідності. Також вони можуть пере-

глядати структуру кредитного портфеля, оптимізуючи його для зниження ризиків дефолтів [3, с. 62].

Депозитна політика. Управління строками і відсотковими ставками за депозитами допомагає контролювати притік і відтік коштів, що є важливим інструментом для підтримки ліквідності. Банки можуть використовувати програми для залучення депозитів на певні строки, забезпечуючи собі стабільну ресурсну базу.

Керування обсягом та строками зобов'язань. Використання стратегії управління строками виплат і надходжень дозволяє банкам прогнозувати грошові потоки і контролювати ліквідність у межах встановлених строків.

Прогнозування та аналіз грошових потоків. Аналітичні методи дозволяють банкам прогнозувати потреби у ліквідності на основі історичних даних, сезонних коливань і ринкових тенденцій. Завдяки цьому банки можуть заздалегідь підготуватися до можливих змін у попиту на ліквідні кошти.

Страховання ліквідності (ліміти на відкриті позиції). Деякі банки встановлюють ліміти на обсяги коштів, які можна використовувати без зниження ліквідності, щоб завчасно обмежити ризики.

Сек'юритизація активів. Цей інструмент передбачає трансформацію частини активів (наприклад, кредитів) у цінні папери, які можна продати на ринку, що дозволяє банку швидко отримати грошові кошти.

Комплексне використання зазначених інструментів надає змогу банківським установам підтримувати необхідний рівень ліквідності, оптимізувати структуру активів і зобов'язань, а також оперативно реагувати на ринкові зміни та забезпечувати стабільність банківської діяльності.

Стратегічні підходи та принципи управління ліквідністю комерційних банків, зображені на рисунку 3, спрямовані на забезпечення їхньої платоспроможності, стабільності фінансової діяльності та захист від непередбачених ринкових ризиків. Управління ліквідністю є частиною загальної стратегії банку і базується на комплексному підході, який поєднує довгострокове планування та оперативне регулювання [1, с. 89].

ВИСНОВКИ

Комплексний підхід до управління ліквідністю дозволяє комерційним банкам мінімізувати ризики, пов'язані з дефіцитом коштів,

забезпечувати платоспроможність і стабільність фінансової діяльності. Завдяки використанню стратегічних інструментів і дотриманню принципів управління ліквідністю банки підтримують фінансову стійкість та довіру з боку клієнтів і партнерів, що є основою для стабільного розвитку на фінансовому ринку.

Література:

1. Бечко П. К., Бондаренко Н. В., Ролінський О. В., Бечко В. П., Пономаренко О. В. Банківський менеджмент як основа ефективного управління комерційним банком. Уманський НУС. 2020. С. 320—329. DOI: 10.31395/2415-8240-2022-100-2-320-329 (дата звернення: 27.10.2024).

2. Дзюблюк О.В., Рудан В.Я. Управління ліквідністю банківської системи України: монографія, Тернопіль: Вектор, 2016. 290 с.

3. Зянько В. В. Банківський менеджмент: навчальний посібник / В. В. Зянько, Н. О. Коваль, І. Ю. Єпіфанова. — 2-ге вид., доп. — Вінниця: ВНТУ, 2018. — 126 с.

4. Левицький В.В. Банківський менеджмент: конспект лекцій. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 102 с.

5. Павленко А. Д., Крухмаль О. В., Заріцька А.І. Інструменти управління ліквідністю банку в умовах трансформації міжнародних правових норм у національне законодавство. Ефективна економіка. 2021. № 1. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.75 (дата звернення: 28.10.2024).

6. Шийко В. І. Оцінювання управління ліквідністю банківських установ. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 12. С. 68-74. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2018/15.pdf (дата звернення: 30.10.2024).

7. Путінцева Т. В. Управління ліквідністю комерційних банків. Вісник університету банківської справи. 2020. № 2 (38). С. 43—53. URL: https://www.researchgate.net/publication/347892077_UPRAVLINNA_LIKVIDNISTU_KOMERCIJNIH_BANKIV (дата звернення: 29.10.2024).

8. Velychko O., Velychko L., Khalatur S., Roubik H. (2020). A guarantor in the quality management system of educational programs: a case of Ukrainian universities. Problems and Perspectives in Management, vol. 18 (4), 153—166. DOI: [https://doi:10.21511/ppm.18\(4\).2020.14](https://doi:10.21511/ppm.18(4).2020.14) (дата звернення: 03.11.2024).

9. Khalatur S., Honcharenko O., Karamushka O., Solodovnykova I., Shramko, I. (2022). Paradigm transformation of the economic crises modeling. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 4 (45), pp. 285—297. DOI: 10-

55643/fcaptr.4.45.2022.3833 (дата звернення: 08.11.2024).

10. Zhylenko, K.M., Khalatur, S.M., Pavlenko, O.P., Pavlenko, O.S. (2022). Formation of macroeconomic indicators under the influence of MICE-tourism. *Academy review*, vol. 2 (57), pp. 249—266. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2022-2-57-19> (дата звернення: 07.11.2024).

11. Khalatur S., Velychko O., Oleksiuk V., Kravchenko M., Karamushka D. (2023). Financial security as a component of ensuring innovative development of agricultural production. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. vol. 3 (50). pp. 341—356. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.50.2023.4050> (дата звернення: 04.11.2024).

12. Khalatur, S., Kachula, S., Oleksiuk, V., Kravchenko, M., Klymenko, S. (2023). Anti-crisis management as a basis for the formation of a financial mechanism for the sustainable development of agricultural business. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 5 (52), pp. 341—356. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.5.52.2023.4169> (дата звернення: 01.11.2024).

13. Savchenko T., Rodina O., Nikoluk O., Velychko O., Levchuk Y. (2023). Management of the development of the regional markets for poultry products in Ukraine. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. vol. 45. no. 3. pp. 267—275. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2023.27> (дата звернення: 03.11.2024).

References:

1. Bechko, P. K., Bondarenko, N. V., Rolinskyi, O. V., Bechko, V. P. and Ponomarenko, O. V. (2022), "Bank management as the basis of effective management of a commercial bank", *Umansky NUS*, pp. 320—329, DOI: 10.31395/2415-8240-2022-100-2-320-329.

2. Dzyublyuk, O.V. and Rudan, V.Ya. (2016), *Finansovyy mekhanizm upravlinnya oborotnymy koshtamy pidpryyemstv: monohrafiya* [Liquidity management of the banking system of Ukraine: monograph], Vector, Ternopil, Ukraine.

3. Zyanko, V. V., Koval, N. O. and Yepifanova, I. Yu (2018), *Bankivs'kyi menedzhment: navchal'nyy posibnyk* [Bank management: a study guide], 2nd ed., VNTU, Vinnytsia, Ukraine.

4. Levytsky, V.V. (2021), *Bankivs'kyi menedzhment: konspekt lektsiy* [Banking management: lecture notes], Vezha-Druk, Lutsk, Ukraine.

5. Pavlenko, L. D., Krukhmal O. V. and Zaritska A. I. (2021), "Bank liquidity management tools in

the context of the transformation of international legal norms into national legislation", *Efficient economy*, [online], vol. 1. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.75.

6. Shiyko, V. I. (2018), "Assessment of liquidity management of banking institutions. Investments: practice and experience", vol. 12, pp. 68—74, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2018/15.pdf Ukraine (accessed Oct 30, 2024).

7. Putintseva, T. V. (2020), "Liquidity management of commercial banks", *Bulletin of the University of Banking*, vol. 2 (38), pp. 43—53, available at: https://www.researchgate.net/publication/347892077_UPRAVLINNA_LIKVIDNISTU_KOMERCIJNIH_BANKIV (accessed Oct 29, 2024).

8. Velychko, O., Velychko, L., Khalatur, S. and Roub'k, H. (2020), "A guarantor in the quality management system of educational programs: a case of Ukrainian universities", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 18 (4), pp. 153—166. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.18\(4\).2020.14](https://doi.org/10.21511/ppm.18(4).2020.14).

9. Khalatur, S., Honcharenko, O., Karamushka, O., Solodovnykova, I. and Shramko, I. (2022), "Paradigm transformation of the economic crises modeling", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 4 (45), pp. 285—297. DOI: 10.55643/fcaptr.4.45.2022.3833.

10. Zhylenko, K.M., Khalatur, S.M., Pavlenko, O.P. and Pavlenko, O.S. (2022), "Formation of macroeconomic indicators under the influence of MICE-tourism", *Academy review*, vol. 2 (57), pp. 249—266. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2022-2-57-19>.

11. Khalatur, S., Velychko, O., Oleksiuk, V., Kravchenko, M. and Karamushka D. (2023), "Financial security as a component of ensuring innovative development of agricultural production", *Financial and credit activity problems of theory and practice*. vol. 3 (50). pp. 341—356. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.50.2023.4050>.

12. Khalatur, S., Kachula, S., Oleksiuk, V., Kravchenko, M. and Klymenko, S. (2023), "Anti-crisis management as a basis for the formation of a financial mechanism for the sustainable development of agricultural business", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 5 (52), pp. 341—356. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.5.52.2023.4169>.

13. Savchenko, T., Rodina, O., Nikoluk, O., Velychko, O. and Levchuk, Y. (2023), "Management of the development of the regional markets for poultry products in Ukraine", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. vol. 45. no. 3. pp. 267—275. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2023.27>.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2024 р.

УДК 338.439.62:637.4:339.133.2(477)

Н. М. Присяжнюк,

к. вет. н., доцент кафедри іхтіології та зоології,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4737-0143>

Т. Г. Мазур,

к. вет. н. доцент кафедри загальної екології та екотрофології,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9295-7787>

Н. М. Федорук,

к. с.-г. н., доцент кафедри харчових технологій і технологій переробки продукції
тваринництва, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9683-8785>

Ю. В. Федорук,

к. с.-г. н., доцент кафедри технологій у рослинництві та захисту рослин,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3921-7955>

С. Г. Саакян,

аспірант, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3015-9306>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.145

ОЦІНКА СПОЖИВЧОГО ПОПИТУ НА ЯЙЦЯ ТА ЯЄЧНІ ПРОДУКТИ НА ВНУТРІШНЬОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

N. Prysiazhniuk,

PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor of the Department of Ichthyology
and Zoology, Bila Tserkva National Agrarian University

T. Mazur,

PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor of the Department of Ichthyology and Zoology,
Bila Tserkva National Agrarian University

N. Fedoruk,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Food Technologies
and Technologies for Processing Livestock Products, Bila Tserkva National Agrarian University

Y. Fedoruk,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Technologies
in Crop Production and Plant Protection, Bila Tserkva National Agrarian University

S. Saakian,

Postgraduate student, Bila Tserkva National Agrarian University

ASSESSMENT OF CONSUMER DEMAND FOR EGGS AND EGG PRODUCTS IN THE DOMESTIC MARKET OF UKRAINE

Необхідною умовою ефективного розвитку суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки в ринковому середовищі є формування дієвої маркетингової політики, спрямованої на всебічне й найбільш повне задоволення потреб і запитів споживачів. Для виконання цього завдання важливого значення набувають знання особливостей і факторів споживчої поведінки, вміння підприємства гнучко реагувати на запити та вимоги ринку. З метою забезпечення конкурентоспроможності підприємству необхідно постійно і всебічно вивчати потреби різних категорій споживачів, визначати фактори, що впливають на їхню поведінку, й на основі одержаних даних розробляти та вдосконалювати комплекс інструментів маркетингу організації.

Проте, як свідчать розрахунки коефіцієнта еластичності залежно від рівня доходів на величину спожитих яєць членами сільських і міських домогосподарств, споживання є нееластичним.

Припускаємо, що це зумовлено ментальністю нації, невід'ємною складовою раціону харчування населення якої є яйця. Крім того, наявність неформальних екстраполярих зв'язків між сільськими і міськими домогосподарствами дає можливість здійснювати обміни.

Сегментація індивідуальних споживачів дає змогу розробити ефективні заходи, спрямовані на посилення конкурентних переваг підприємства. В основу сегментації споживачів курячих яєць необхідно покласти, передусім, соціально-демографічні ознаки. Це пояснюється, по-перше, тим, що продукція птахівництва належить до товарів повсякденного попиту і має відносно невисоку вартість, по-друге, помітна істотна кореляція між перевагами споживачів та їх соціально-демографічними характеристиками.

A necessary condition for the effective development of business entities in the agricultural sector of the economy in a market environment is the formation of an effective marketing policy aimed at comprehensively and most fully satisfying the needs and requests of consumers. To accomplish this task, knowledge of the features and factors of consumer behavior, the ability of the enterprise to flexibly respond to market requests and requirements, are of great importance. In order to ensure competitiveness, the enterprise must constantly and comprehensively study the needs of different categories of consumers, determine the factors that influence their behavior, and based on the data obtained, develop and improve the complex of marketing tools of the organization.

The total fund of egg consumption in Ukraine is characterized by dynamic growth. One of the factors ensuring the growth of egg consumption is the limited solvent demand of domestic consumers.

However, as shown by the calculations of the elasticity coefficient depending on the level of income for the amount of eggs consumed by members of rural and urban households, consumption is inelastic.

We assume that this is due to the mentality of the nation, an integral part of the diet of the population of which eggs are. In addition, the presence of informal extrapolar ties between rural and urban households makes it possible to carry out exchanges.

Segmentation of individual consumers makes it possible to develop effective measures aimed at strengthening the competitive advantages of the enterprise. The segmentation of consumers of chicken eggs should be based, first of all, on socio-demographic characteristics. This is explained, firstly, by the fact that poultry products belong to everyday goods and have a relatively low cost, and secondly, there is a significant correlation between consumer preferences and their socio-demographic characteristics.

The market for egg poultry products operates in a certain marketing environment, which is divided into macro- and microenvironments. The macroenvironment combines factors of an economic, demographic, social, cultural, technological, international and political-legal nature. One of the important principles of marketing is that a poultry enterprise must identify needs and satisfy them more rationally. Consumers have different tastes and preferences. Accordingly, demand is divided into groups of consumers who are characterized by similar needs - the so-called market segments. Each poultry enterprise must identify target segments that best meet its goals and objectives and concentrate its marketing activities on them, then develop marketing strategies to use the advantages of its resources, attract the maximum of its target consumers and concentrate efforts to increase its own competitiveness.

Ключові слова: попит, споживач, птахівниче підприємство, яйця, яєчні продукти.

Key words: demand, consumer, poultry enterprise, eggs, egg products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Необхідною умовою ефективного розвитку суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки в ринковому середовищі є формування дієвої маркетингової політики, спрямованої на всебічне й найбільш повне задово-

лення потреб і запитів споживачів. Для виконання цього завдання важливого значення набувають знання особливостей і факторів споживчої поведінки, вміння підприємства гнучко реагувати на запити та вимоги ринку. З метою забезпечення конкурентоспроможності підприємству необхідно постійно і всебічно вивчати потреби різних категорій споживачів, визначати фактори, що впливають на їхню поведін-

ку, й на основі одержаних даних розробляти та вдосконалювати комплекс інструментів маркетингу організації.

Споживання яєць на душу населення в Європі, в кращому випадку, статично, порівняно зі стійким зростанням споживання їх на світовому рівні, яке неухильно збільшувалося протягом 2000—2021 рр. від 8,1 до 8,9 кг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні тенденції розвитку ринку яєць відображені в наукових працях таких учених, як В. Андрічук, О. Хоменюк, Н. Круліковська, П. Саблук, М. Сахацький, Н. Сеперович, Ф. Ярошенко. Однак на тлі зміни споживчих смаків і вподобань, а також поглиблення процесів диференціації продукції світовий і вітчизняний ринки яєць потребують нових поглиблених досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

На основі проведеного дослідження запропонувати практичні рекомендації щодо задоволення попиту в певних видах продукції яєчного птахівництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У провідних країнах світу основною тенденцією є зростання споживання не яєць, а яєчних продуктів. Для Європи характерно те, що приблизно 20% споживаних у регіоні яєць вживаються компонент певного продукту. В деяких європейських країнах цей показник становить 27%. У розвинених країнах вплив зростання реальних доходів населення на споживання яєць і рівень попиту мінімальний [1].

Подібна ситуація спостерігається і в нашій державі. З 2000 р. в Україні стабільно зростає споживання яєць. У 2021 р. споживання їх на душу населення вперше перевищило 300 шт., а саме 310 яєць на рік. Цей показник, з одного боку, можна розглядати як вагомий, а з іншого — він відображає певну специфіку харчування населення, рівня доходів, а також характеризує культурно-соціальні традиції.

Зазначимо, що розрахована дієтологами раціональна норма споживання — 290 яєць на одну людину в рік, адже цей продукт є доступним джерелом повноцінного білка, вітамінів і мікроелементів.

Загальний фонд споживання яєць в Україні характеризується динамічним зростанням. Одним із чинників, що забезпечує зростання споживання яєць, є обмежений платоспроможний попит вітчизняних споживачів. У 2021 р. част-

ка витрат домогосподарств на продукти харчування становила 53,4% у загальній структурі витрат, що є високим показником, який кілька разово перевищує аналогічний показник у розвинених країнах. Із цієї причини більшість домогосподарств у своєму раціоні віддають перевагу дешевим білковим продуктам, у тому числі яйцям.

На рівень споживання яєць впливає місцезнаходження домогосподарства, яке характеризується наявністю особистого підсобного господарства, в якому утримують курей для власного самозабезпечення яйцями [2].

Виробництво яєць в особистих господарствах населення протягом тривалого часу велося з різною метою. У період прояву деструктивних явищ в економіці виробництво продукції яєчного птахівництва в сільських домогосподарствах було спрямовано на зниження витрат сімейного бюджету на продукти харчування, а також щоб реалізуючи їх, отримувати додатковий дохід. Нині для більшості селян основною метою виробництва яєць в особистих селянських господарствах є задоволення потреб членів домогосподарства в цінному якісному дієтичному продукті, що підтверджує показник товарності виробництва яєць [3]. Як свідчать результати опитування, більшість жителів сільської місцевості надають перевагу яйцям, отриманим в ОСГ, саме через їх високу якість як продукту натурального походження. Виявлено, що в сільській місцевості значну частину яєць жителі села споживають у вигляді яєчних продуктів, які містяться у майонезах, тістечках та здобі. Нині через засоби масової інформації поширюється думка про шкідливий на здоров'я людини продовольчих виробів, які містять ячні продукти, що призводить до зменшення їх споживання.

Проте, як свідчать розрахунки коефіцієнта еластичності залежно від рівня доходів на величину спожитих яєць членами сільських і міських домогосподарств, споживання є нееластичним.

Припускаємо, що це зумовлено ментальністю нації, невід'ємною складовою раціону харчування населення якої є яйця. Крім того, наявність неформальних екстраполярих зв'язків між сільськими і міськими домогосподарствами дає можливість здійснювати обміни.

Далі, поясненням є і мобільність населення, яке у складних соціально-політичних умовах здатне на самозабезпечення продуктами харчування за рахунок підсобного господар-

ства, а це риса, притаманна стратегії "виживання". Поведінку конкретного споживача при здійсненні процесу купівлі характеризують внутрішні фактори (індивідуальні характеристики). З метою вивчення закономірностей споживчої поведінки на ринку птахівничої продукції в 2021 р. нами було проведено маркетингові дослідження у м. Біла Церква. Для збору інформації організовувалися спостереження за поведінкою споживачів у місцях продажів. Використовувалися методи формування фокус-груп для періодичного анкетування споживачів. Обсяг вибірки становив 385 осіб. Дослідження проводилися відповідно до запропонованої нами класифікації факторів. При цьому визначали ступінь впливу кожного фактора, виділеного в класифікації.

У середньому по досліджуваній сукупності 55,6% становлять жінки і 44,4% — чоловіки. Це пов'язано з тим, що курячі яйця є товаром повсякденного попиту для всіх споживачів. Не можна не враховувати і той факт, засвідчений спостереженням, що найчастіше купують їх жінки. Курячі яйця завдяки своїм поживним властивостям входять у раціон більшості сімей, користуються повсякденним попитом і становлять 2,9% мінімального споживчого кошика населення.

Курячі яйця споживають у будь-якому віці. У проведеному дослідженні брали участь респонденти різних вікових категорій. Найбільшу частку займає категорія респондентів у віці 31—45 років — 35,0%, найменшу — у віці до 20 років (4,9%).

Покупцями яєць однаковою мірою можуть бути як одинаки, так і одружені. Із числа опитаних 83,6% перебувають у шлюбі, а 11,4% — самотні люди. Основними покупцями є члени домогосподарства з кількістю від двох (24,9%) до трьох (38,4%) — чотирьох (21,6%) осіб.

Свій стан здоров'я респонденти оцінили так: здебільшого — нормальний (41,6%), 35% опитаних іноді турбують які-небудь хвороби, у 20% — є хронічні захворювання і лише 1,8% респондентів мають відмінне здоров'я. Становить інтерес визначення, якою мірою кожна з цих характеристик впливає на споживчу поведінку при купівлі курячих яєць.

Незалежно від статі респонденти вказали, що курячі яйця є корисним продуктом. Водночас при аналізі думок респондентів щодо змісту шкідливого холестерину виявлено, що близько третини респондентів-жінок вважають, що він є в яйцях. Більша частина чоловіків висловила незгоду з цією думкою.

При купівлі більшість покупців віддає перевагу яйцям великого розміру, про що свідчать дані спостереження й опитування. Водночас виявлено залежність причини вибору потрібного розміру яєць від статі респондента. Вибір чоловіками великих за розмірами яєць пов'язаний з тим, що подобається їх розмір (39,3%); жінки купують за звичкою (36,6%) або внаслідок того, що при приготуванні страв потрібна менша кількість великих яєць, ніж малих (30,3%). Яйця середнього розміру чоловіки воліють купувати внаслідок того, що вважають його більш якісним порівняно із великим (86,8%), а жінки — знову за звичкою (41,4%).

Дрібні яйця респонденти чоловічої статі вибирають тому, що вони найдешевші (45,5%). Так, незалежно від віку, більшість респондентів при купівлі віддають перевагу яйцям великого розміру, причому їх вибір визначається наступним. Респонденти у віці від 16 до 30 років вважають, що при приготуванні страв яєць такого розміру потрібна менша кількість. Респондентам віковій категорії від 31 до 45 років подобається великий розмір яйця. Люди старшого віку купують його за звичкою. Яйця середнього розміру купують переважно респонденти у віці від 31 до 55 років, вважаючи їх більш якісними порівняно з великими або за звичкою.

За допомогою методу шкалювання виявлено деякі відмінності у використанні курячих яєць різними віковими групами. Так, для приготування яєшні часто використовують яйця респонденти у віці від 56 до 65 років, інші групи респондентів цю страву готують нечасто. Ця ж ситуація характерна для споживання варених яєць і використання їх як інгредієнтів при приготуванні кулінарних страв і випіканні кондитерських виробів. Практично респонденти всіх вікових категорій використовують яйця для приготування салатів.

При аналізі взаємозв'язку характеристики "вік респондента" з іншими змінними, наприклад, чи має при купівлі значення категорія курячих яєць, кількість наявних категорій, поділ яєць на дієтичні та столові та за якою ознакою, він не простежувався. Також респонденти переважно всіх вікових груп вважають, що курячі яйця не містять шкідливий для організму холестерин, однак при його споживанні існує ймовірність захворювання на сальмонельоз і пташиний грип.

Крім фізіологічних характеристик, на поведінку споживача при здійсненні купівлі впливають його освіта і рід занять [4]. До них віднесли рівень освіти, інтелект, ерудицію,

професію. У загальній сукупності опитаних споживачів переважають респонденти з вищою освітою (77,9%). Далі розглянемо, яким чином вищезазначені характеристики впливають на поведінку споживача при купівлі курячих яєць.

Значну роль у поведінці споживачів відіграють традиції тієї культури, до якої вони належать. Ми живемо в Україні і є прихильниками вітчизняної культури. Розглянемо відповіді респондентів із приводу традицій і звичаїв. Складовим елементом будь-якої культури є кухня. Більша частина респондентів щодня готує і споживає страви із курячими яйцями [5].

Переважає більшість респондентів зазначили, що сповідують християнство і вважають себе православними. При цьому 3,9% із них завжди дотримуються або намагаються дотримуватися православних постів (11,6%). Релігійні норми православ'я часто включають регулювання споживання їжі, особливо в піст. Так, у всі православні пости заборонено вживати курячі яйця, отже, тим, хто їх дотримується, тимчасово доводиться виключати цей продукт зі свого раціону. Але таких осіб небагато, відповідно, даний факт під час посту несуттєво впливає на попит на курячі яйця (він знижується незначно). У Великодень можна споживати у необмеженій кількості яйця, причому фарбовані. Отже, в даний період часу попит на яйця значно зростає.

У процесі дослідження було встановлено, що найбільше впливають на поведінку споживачів такі групи внутрішніх факторів: фізіологічні характеристики та грошові ресурси (економічна складова).

Проведений аналіз дозволив встановити тісний зв'язок між кількістю придбаних респондентами яєць на місяць і етапом життєвого циклу сім'ї.

За результатами анкетування, самотні респонденти (люди середнього та старшого віку) купують на місяць до 20 шт. яєць; сімейні з дітьми — відповідно понад 30 шт.

Важливою детермінантою, яка пояснює характер купівельної поведінки є економічна складова. Споживачі, які мають невисокий середньомісячний дохід, найчастіше купують дрібні або середні за розміром яйця (48,4% і 41,9% відповідно). Зі збільшенням рівня доходу уподобання споживачів змінюються — збільшується чисельність покупців дорожчих яєць великого розміру. Дослідження показали, що певним чином впливають і фактори культурного оточення, а саме: сукупність моральних

орієнтирів і норм, традиції, етнічна приналежність, релігійні переконання та ін.

У ході опитування було встановлено, що більша частина респондентів практично щодня готує і споживає страви української кухні, в рецептурі яких традиційно використовуються курячі яйця. Тобто даний сегмент ринку можна віднести до категорії традиційно-національних і впливати на споживачів з урахуванням цієї базової особливості [6].

У процесі дослідження було всебічно вивчено вплив інструментів комплексу маркетингу птахівничих підприємств на споживчий вибір. Із метою виявлення найбільш значущих факторів, які враховуються споживачами під час купівлі яєць, опитуваним було запропоновано оцінити кожний фактор за 10-бальною шкалою (де 0 — немає значення; 10 — має першорядне значення).

У зв'язку з тим, що більша частина анкет була заповнена самостійно респондентами, на деякі питання або не було отримано відповідей або не вказано бал.

Отже, для 86,8% респондентів найбільш важливим фактором при купівлі є свіжість яєць — її значимість оцінили в 9,6 балів. При цьому слід зазначити, що 89,2% опитаних бажають купувати столові яйця або будь-які, що є у продажу, і лише 10,8% вибирають дієтичні яйця.

Із цього випливає, що споживачі не володіють інформацією про відмінності дієтичних і столових яєць, або не мають доступу до дієтичних яєць, або поставили завищену оцінку фактору свіжості чи відповідали на запитання "не усвідомлено" (тому що практично всі люди бажають купувати і споживати свіжі продукти харчування).

Наступним за значимістю фактором (7,8 балів) виявилася чистота шкаралупи, що впливає на вибір 77,1% респондентів, після цього важливими є марка та виробник, які були оцінені 79,2% опитаних на 7,4 бала. Ціна на яйця посіла четверту позицію за ступенем впливу на споживчий вибір, хоча її середня оцінка становила 7,8 бала. При цьому частка респондентів, які обрали дану категорію, досягла 74,8%.

Понад 47,0% опитаних мають намір придбати яйця із білою шкаралупою (6,7 бала), 15,8% — із коричневою (6 балів). Упаковка яєць (5,5 балів) має значення для 45,5% респондентів. Переваги споживачів щодо кольору жовтка були виражені досить слабо, тому коректно відповіли на це запитання тільки 37,4% від усіх опитаних. Так, 27% анкетованих вказали, що їм

більше подобаються яйця із яскраво-жовтим або оранжевим кольором жовтка (7,1 бали).

При виборі оптимальної упаковки думки респондентів розділилися наступним чином: 48% опитаних вважають найкращою паперову або картонну упаковку, 23% — пластикову, 4% — поліетиленовий пакет і 25% не мають особливих переваг.

Слід зазначити, що доплачувати за упаковку яєць готові лише 23% респондентів, 51% не бажають платити більше, а 26% не можуть відповісти на це запитання.

У більшості провідних країн і в деяких регіонах України поширені так звані "функціональні яйця", збагачені природним способом, — коли курям-несучкам дають корм із функціональними і біологічними добавками. Це поліненасичені жирні кислоти з сімейства омега-3, вітаміни А і Е, селен, йод, кремній та інші мікроелементи. Вчені вважають, що вітаміни і мінерали зі збагачених ними курячих яєць краще засвоюються, ніж вітаміни з аптеки, оскільки надходять в організм природним шляхом.

Для визначення можливого обсягу ринку "функціональних яєць" респондентам було поставлено запитання про те, чи готові вони платити більше за яйця, збагачені вітамінами і мікроелементами. Так, 32,0% відмовилися доплачувати за новий товар, 37,2% — погодилися і 30,8% відповіли "не знаю". Таким чином, понад 1/3 всіх опитаних готові купувати "функціональні яйця" за вищу ціну.

На запитання: "Яку яєчну продукцію Ви б хотіли бачити на полицях магазинів?", 15 осіб відповіли — яєчний порошок; 4 особи побажали, щоб у магазинах продавали сухі яєчні омлети, і по одному з опитаних висловилися за порошок зі шкаралупи та варені яйця.

Основними побажаннями та пропозиціями респондентів були зниження цін на яйця та підвищення їх якості, регулярні поставки свіжих яєць, поліпшення якості кормів (відмова від різних добавок, використання натуральних компонентів), підвищення якості обслуговування в магазинах і т.д.

Сегментація індивідуальних споживачів дає змогу розробити ефективні заходи, спрямовані на посилення конкурентних переваг підприємства. В основу сегментації споживачів курячих яєць необхідно покласти, передусім, соціально-демографічні ознаки [7]. Це пояснюється, по-перше, тим, що продукція птахівництва належить до товарів повсякденного попиту і має відносно невисоку вартість, по-друге, помітна істотна ко-

реляція між перевагами споживачів та їх соціально-демографічними характеристиками.

Для виявлення зв'язків між соціально-демографічними ознаками й особливостями споживчої поведінки були здійснені перехресне групування результатів анкетного опитування, та їх типологізація. При крос-табуляції використано як ознаку сегментації показник — етап життєвого циклу сім'ї (ЕЖЦ домогосподарства). При аналізі даних ряду сегментів виявлено деякі відмінності переваг споживачів, але вони мали несуттєвий характер. Після коригування пропонується наступна сегментація регіонального ринку харчових яєць: молодь і молода сім'я без дітей (16,9%); молода сім'я з дітьми (20%); сім'я середнього віку з дітьми (24,9%); сім'я середнього віку без дітей і самотні люди середнього віку (23,4%); люди старшого покоління та інші (14,8%). Крім того, додатково пропонується виділити в кожному сегменті підсегмент із низькими і високими доходами. Представники першого — зорієнтовані, насамперед, на ціни, а для другого важливі якісні характеристики товару.

У процесі аналізу результатів опитування та роботи фокус-груп встановлено, що при прийнятті управлінських рішень підприємствам нецільово розробляти окремий комплекс маркетингу для кожного ринкового сегменту, оскільки це неефективно з точки зору витрат та особливостей споживчої поведінки, оскільки курячі яйця — стандартизований продукт масового стійкого попиту. Особливості маркетингової діяльності на даному ринку диктують виробникам необхідність вносити лише певні корективи в окремі елементи комплексу маркетингу, таким чином, щоб вони сприяли охопленню максимально широкої аудиторії споживачів даного продукту.

У середньостроковій перспективі ця тенденція збережеться, що дає нам підстави припускати подальше збільшення споживання яєць.

Досвід провідних країн переконує, що із підвищенням доходу споживачів зростає попит на яєчні продукти, що зумовлює рівень глибокої переробки [8]. Отже, із підвищенням рівня доходу населення переорієнтується на споживання перероблених яєчних продуктів і продукції в зручній упаковці.

Основними споживачами продуктів яєчної переробки на внутрішньому ринку України є підприємства харчової промисловості, такі як кондитерська галузь, масложирова, хлібобулочна, м'ясопереробна і т.д. Також

яєчні продукти використовуються у косметичній, фармацевтичній, текстильній та деяких інших галузях. На внутрішньому ринку близько 80—90% обсягу яєчних продуктів у натуральному вигляді споживаються масложировою та кондитерською галузями. Перше місце за відсотком використання у рецептурах яєчних продуктів посідає кондитерська галузь, зокрема у виробництві бісквітів і тортів. У рецептурах морозива використовується близько 8% яєчних продуктів. Крім того, у виробництві майонезу і соусів на основі майонезу використовується 6% яйцепродуктів.

Яєчні продукти використовуються приблизно в однакових пропорціях у виробництві хлібобулочних виробів, рибних напівфабрикатів і сосисок.

Вітчизняний ринок яєчних продуктів ще не має такої широти асортиментних позицій як у провідних країнах світу. В Україні яйця використовуються в домашньому господарстві, у сфері громадського харчування і для промислового споживача (кондитерська і масложирова галузь).

У промисловому виробництві вже давно не використовуються яйця в первісному вигляді, замість них застосовують яєчні продукти — у сухому або рідкому стані, охолоджені або заморожені. Нині промислові виробники соусів, кондитерських виробів і заморожених напівфабрикатів не в змозі забезпечити свої підприємства яйцями самостійно через надто великі обсяги випуску продовольчих товарів. Наприклад, середнє кондитерське підприємство споживає яєчного порошку близько 20 т/міс.

У провідних країнах, захищаючи права споживачів, давно заборонили використання цілісного яйця на підприємствах майонезної, кондитерської, м'ясної та інших галузей. Тому в нашій країні вже почали активно працювати над цими питаннями, зважаючи на вимоги Світової організації торгівлі з гармонізації української законодавчої бази з міжнародними нормами і стандартами.

Отже, ключовий фактор нинішнього зростання попиту на яєчну продукцію — це збільшення застосування натуральних інгредієнтів у глобальному виробництві продуктів харчування. Переваги застосування яєчних продуктів як сировини для харчової промисловості (майонези, соуси, кондитерські вироби) полягають у їх фізико-хімічних, мікробіологічних показниках і відповідних функціонально-технологічних властивостях.

Серед виробників майонезу як основних споживачів яєчних продуктів можна виділити кілька груп залежно від застосовуваних рецептур. Більшість підприємств віддають перевагу використанню звичайного яєчного порошку або сухого жовтка. Проте компанії, зорієнтовані на сучасні технології і виробляють майонез за традиційними рецептурами, використовують рідкий ферментований термостабільний жовток.

Яєчні продукти мають високий ступінь сепарації, поліпшені порівняно з яйцем функціональні властивості, в них відсутня патогенна мікрофлора, а для сухих яєчних продуктів — ще й набагато триваліші терміни зберігання.

Усі перераховані вище переваги зумовили широке застосування яєчних продуктів у сучасному виробництві, хоча процес переходу від використання яєць у шкаралупі до високотехнологічних продуктів яєчної переробки не пройшов без ускладнень.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Ринок продукції яєчного птахівництва функціонує в певному маркетинговому середовищі, яке поділяється на макро- і мікросередовища. Макросередовище об'єднує фактори економічного, демографічного, соціального, культурного, технологічного, міжнародного і політико-правового характеру. Один із важливих принципів маркетингу полягає в тому, що птахівниче підприємство повинно виявити потреби та більш раціонально їх задовольнити. Споживачі мають різні смаки й уподобання. Відповідно попит поділяється за групами споживачів, для яких характерні подібні потреби — так звані сегменти ринку. Кожне птахівниче підприємство повинно виявити цільові сегменти, які найкращим чином відповідають його цілям і завданням, і сконцентрувати свої маркетингові заходи на них, потім розробити маркетингові стратегії, щоб використати переваги своїх ресурсів, залучити максимально своїх цільових споживачів і сконцентрувати зусилля для підвищення власної конкурентоспроможності.

Література:

1. Аверчева Н. О. Сучасні аспекти розвитку ринку харчових яєць. Агросвіт. 2020. № 10. С. 87—98.
2. Сендецька С. В. Дослідження українського ринку яєць та яйцепродуктів. Науковий вісник Львівського національного університе-

ту ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2017. № 19. С. 102—106.

3. Кривенок М. Я., Буряк Р. І., Руденко М. М. Аналіз комплексу маркетингу в українських підприємствах з виробництва харчових яєць. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент. 2018. № 17. С. 112—119.

4. Заболотний В. С., Гаврик О. Ю. Сучасні тенденції виробництва яєць в Україні. Економіка та управління АПК. 2014. № 31. С. 103—108.

5. Сендецька С. В. Брендинг у діяльності виробників продукції птахівництва. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2018. № 86. С. 83—87.

6. Кирилюк Д. О. Якісні параметри продукції птахівництва та формування пропозиції на ринку яєць та м'яса птиці. Біоресурси і природокористування. 2014. № 1—2. С. 146—150.

7. Яців С. Ф. Стан і перспективи розвитку птахівництва у сільськогосподарських підприємствах України. Агросвіт. 2021. № 16. С. 26—33.

8. Руденко М. М. Особливості комплексу маркетингу птахівничих підприємств. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2017. № 2. С. 297—305.

References:

1. Avercheva, N. (2020), "Modern aspects of table egg market development", Agrosvit, vol. 10, pp. 87—98.

2. Sendets'ka, S.V. (2017), "Research of the Ukrainian market of eggs and egg products", Naukovyj visnyk L'vivskoho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohij imeni S.Z. Gzhyts'koho. Serii: Ekonomichni nauky, vol. 19, pp. 102—106.

3. Kryvenok, M.Ya. Buriak, R.I. and Rudenko, M.M. (2018), "Analysis of the marketing complex in Ukrainian enterprises for the production of table eggs", Problemy innovatsijno-investytsijnoho rozvytku. Serii: Ekonomika ta menedzhment, vol. 17, pp. 112—119.

4. Zabolotnyj, V.S. and Havryk, O.Yu. (2014), "Current trends in egg production in Ukraine", Ekonomika ta upravlinnia APK, vol. 31, pp. 103—108.

5. Sendetska, S.V. (2018), "Branding in the activities of poultry products producers", Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho univer-

sytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S.Z. Gzhytskoho. Serii: Ekonomichni nauky, vol. 20 (86), pp. 83—87.

6. Kyryliuk, D.O. (2014), "Qualitative parameters of poultry products and the formation of supply in the market of eggs and poultry meat", Bioresursy i pryrodokorystuvannia, vol. 1—2, pp. 146—150.

7. Yatsiv, S. (2021), "State and prospects of poultry development in agricultural enterprises of Ukraine", Agrosvit, vol. 16, pp. 26—33.

8. Rudenko, M.M. (2017), "Features of the marketing complex of poultry enterprises", Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Ekonomika, ahrarnyj menedzhment, biznes, vol. 2, pp. 297—305.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2024 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 656.1/.7:005.2:005.33:005.7

Н. В. Трушкіна,

к. е. н., старший дослідник, старший науковий співробітник сектору промислової політики та інноваційного розвитку відділу промислової політики та енергетичної безпеки,

Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, м. Харків

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6741-7738>

О. М. Гармаш,

к. е. н., доцент, доцент кафедри логістики, Національний авіаційний університет, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4324-4411>

Д. В. Чернух,

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1534-9913>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.153

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ТРАНСПОРТНО- ЛОГІСТИЧНИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

N. Trushkina,

PhD in Economics, Senior Research Fellow,

Research Center for Industrial Problems of Development of the NAS of Ukraine, Kharkiv

O. Harmash,

PhD in Economics, Associate Professor, National Aviation University, Kyiv

D. Chernukh,

Postgraduate Student, Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine, Kyiv

FORMATION OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT SYSTEM OF THE TRANSPORT AND LOGISTICS COMPANIES' ACTIVITIES IN WAR CONDITIONS

Воєнна агресія росії проти України негативно вплинула на розвиток національної логістичної системи унаслідок руйнування і пошкодження об'єктів логістичної інфраструктури. Це, у свою чергу, призвело до появи серйозних викликів і загроз для забезпечення безперебійної роботи ланцюгів постачання. До ключових викликів транспортно-логістичних підприємств України в умовах війни можна віднести: зниження обсягів перевезень за різними видами транспорту; зміну профілю бізнесу (тобто орієнтація на військову логістику); адаптацію до вимог війни; проблеми з формуванням ланцюгів постачань; інфраструктурні й транспортні обмеження (неготовність європейської та української інфраструктури до великих черг на кордонах; блокування морських портів; руйнування або пошкодження складської інфраструктури); скорочення кількості замовлень; зростання цін на паливо; дефіцит кадрів; невідповідність працівників сучасним кваліфікаційним вимогам ринку транспортних і логістичних послуг тощо.

Тому дане наукове дослідження присвячено узагальненню й систематизації існуючих підходів до визначення змісту поняття "антикризове управління"; уточненню суті й змісту терміна "антикризове управління діяльністю транспортно-логістичної компанії"; розробленню пропозицій щодо вдосконалення системи антикризового управління діяльністю транспортно-логістичних компаній в умовах війни.

У результаті дослідження встановлено, що поняття "антикризове управління" ототожнюється з такими дефініціями, як: антикризовий менеджмент, передкризове управління, управління в умовах кризи, управління процесами виходу з кризової ситуації, управління ризиками, процес попередження кризових явищ і непередбачуваних ситуацій.

З використанням системного підходу та методу класифікації умовно систематизовано трактування терміна "антикризове управління", які запропоновано різними науковими школами, за такими групами, як система, підсистема, функція, процес, сукупність превентивних заходів.

У статті надано авторський підхід до визначення категорії "антикризове управління" як спеціалізованої системи управлінських дій, спрямовану на попередження, подолання або мінімізацію негативних наслідків кризових ситуацій, а також на забезпечення стабільності та відновлення нормального функціонування транспортно-логістичних компаній з урахуванням їх специфіки. Побудовано структурно-логічну схему формування системи антикризового управління діяльністю транспортно-логістичних компаній, яка включає 2 блоки: механізм антикризового управління як сукупність цілей, принципів, функцій, методів та інструментарію; етапи антикризового управління як послідовність дій з визначення стратегічних завдань антикризового управління, розроблення та запровадження моніторингу загроз і кризових ситуацій, розроблення та реалізація антикризової програми або стратегії.

Russia's military aggression against Ukraine negatively affected the development of the national logistics system as a result of the destruction and damage to logistics infrastructure facilities. This, in turn, has led to the emergence of serious challenges and threats to ensure the smooth operation of supply chains. Among the key challenges of transport and logistics enterprises of Ukraine in the conditions of war can be attributed: decrease in the volume of transportation of various types of transport; changing the business profile (i.e. focusing on military logistics); adaptation to the requirements of war; problems with the formation of supply chains; infrastructural and transport restrictions (unpreparedness of European and Ukrainian infrastructure for long queues at borders; blocking of seaports; destruction or damage to warehouse infrastructure); reducing the number of orders; rising fuel prices; personnel shortage; non-compliance of employees with modern qualification requirements of the market of transport and logistics services.

Therefore, this scientific study is devoted to the generalization and systematization of existing approaches to defining the content of the concept of "anti-crisis management"; clarification of the essence and content of the term "anti-crisis management of the transport and logistics company activity"; the development of proposals for improving the system of anti-crisis management of the activities of transport and logistics companies in war conditions.

As a result of the study, it was established that the concept of "anti-crisis management" is identified with such definitions as: anti-crisis management, pre-crisis management, management in crisis conditions, management of processes of exit from a crisis situation, risk management, the process of preventing crisis phenomena and unforeseen situations.

With the use of a system approach and classification method, the interpretation of the term "anti-crisis management" proposed by various scientific schools is conventionally systematized, according to such groups as system, subsystem, function, process, set of preventive measures.

The article provides an author's approach to defining the category "anti-crisis management" as a specialized system of management actions aimed at preventing, overcoming or minimizing the negative consequences of crisis situations, as well as ensuring stability and restoring the normal functioning of transport and logistics companies, taking into account their specificities. A structural and logical diagram of the formation of the anti-crisis management system of the activities of transport and logistics companies was built, which includes two blocks: the mechanism of anti-crisis management as a set of goals, principles, functions, methods and tools; stages of anti-crisis management as a sequence of actions for defining strategic tasks of anti-crisis management, developing and implementing monitoring of threats and crisis situations, developing and implementing an anti-crisis program or strategy.

Ключові слова: транспортно-логістична компанія, антикризове управління, система, метод, принцип, інструментарій, механізм, стратегія, сталий розвиток, кризова ситуація, умови воєнного стану.

Key words: transport and logistics company, crisis management, system, method, principle, toolkit, mechanism, strategy, sustainable development, crisis situation, martial law conditions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Повномасштабне вторгнення росії на територію України призвело до появи нових викликів і загроз діяльності транспортно-логістичних компаній, а також спричинило необхідність управління змінами з метою нівелювання ризиків з використанням інструментарію ризик-менеджменту. Згідно з даними дослідження, проведеного Crowe Mikhaileenko [1], в Україні

унаслідок збройного конфлікту скоротилися обсяги виробництва до 60%. Обсяги імпортованих поставок (продукція хімії та фармацевтики, полімерів, машинобудування, тваринництва, транспорту) знизилися на 20—40%. Обсяги експортних поставок (вивіз за кордон полімерів, продукції хімічної та фармацевтичної промисловості, металургії) зменшилися на 50—60%. Крім цього, у країні спостерігається тенденція скорочення обсягів перевезень за різними видами транспорту: річкові перевезення (на 90%); повітряні (на 63,8%); морські (на 59%); заліз-

ничні (на 43,7%); автомобільні (на 19,7%). За даними Асоціації міжнародних експедиторів України [2], черги на прикордонних переходах іноді складали у 2022 р. майже 40 тис. вагонів. Понад 20% вантажів, які очікували на перетин кордону, стояли в чергах більше, ніж 30 діб. У результаті дослідження, проведеного Національним інститутом стратегічних досліджень [3], виявлено, що унаслідок вторгнення РФ було заблоковано роботу 10 з 13 портів, які у 2021 р. забезпечували переробку 62,4 % усіх експортно-імпортних вантажів в Україні. Але у 2022 р. через блокаду морських портів обсяги перероблення вантажів скоротилися на 61,5 %, зокрема експортних — на 54,4 %, імпортних — на 70,3%. Лише порти Дунайського регіону в умовах російської агресії продовжують повноцінно працювати. У 2022 р. вони змогли наростити обсяги перероблення вантажів у 3 рази або з 5,5 до 16,5 млн т, переважно переправляючи їх річкою Дунай до румунського порту Констанца.

Серед основних логістичних проблем, з якими зіштовхнувся український бізнес на початку військового вторгнення, є зміна локації складських потужностей. До початку війни найбільший складський хаб, який складав 80-90% складської площі, був у Київській області. Від початку війни компанії перевезли товари на захід України, але понад 70% складських потужностей не розраховано на такі об'єкти зберігання та оброблення [2].

За підрахунками Урядового офісу із залучення та підтримки інвестицій UkraineInvest [4], внаслідок повномасштабної російської агресії в Україні знищено і пошкоджено 22% складських приміщень. До війни в Україні було понад 2,5 млн кв. м складської інфраструктури, переважна більшість у Київській області. Однак на даний час повністю або частково зруйновано приблизно 382 тис. кв. м складських приміщень.

У ході опитування, проведеного серед 372 вітчизняних компаній — учасників тендерів у системі Prozorro [5], встановлено, що національна логістична система потребує швидкого та суттєвого відновлення. Так, 85% респондентів зазначили про скорочення кількості замовлень. При цьому 6% опитаних підприємців уже змінили, а 19% планують змінити фокус свого бізнесу, щоб більше відповідати потребам воєнного часу. 43% респондентів зараз не працюють з державними замовниками. Здебільшого це бізнеси, яким співпраця з державою надавала лише до 20% доходу. 47% опитаних відмітили, що продовжують працювати з державою, але в менших обсягах. А 10% підприємців вказали, що продовжують працювати, як і раніше. 49%

відзначили, що повернення конкурентних спроможностей закупівель у Prozorro допомогло б їм отримувати нові замовлення. Однак з цим твердженням не погодилось 24% респондентів.

У ході дослідження, проведеного European Business Association [6], показало, що з початком війни 74% логістичних підприємств зіткнулися із дефіцитом кадрів, які були викликані міграцією — 24%, мобілізацією — 44% та іншими причинами — 6%.

Опитування на тему "Ведення бізнесу після двох років повномасштабної війни росії в Україні", проведеного Американською торговельною палатою в Україні [7], показало, що ключовими викликами для компаній у наступні шість місяців є безпека та захист співробітників (85% респондентів); здоров'я та психічний стан співробітників (70%); ракетні атаки росії на об'єкти критичної інфраструктури та бізнес-активи (61%); залучення та збереження висококваліфікованих кадрів (56%); економічна та споживча рецесія (54%).

У ході 29-го щомісячного опитування підприємств "Український бізнес під час війни", проведеного у вересні 2024 р. Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій [8] за підтримки Європейського Союзу та Міжнародного фонду "Відродження" в рамках спільної ініціативи "Європейське відродження України", виявлено, що ключовою перешкодою для ведення бізнесу є брак робочої сили (61% респондентів) [9]. При цьому переважна більшість компаній (55,1%) стикаються з труднощами у пошуку кваліфікованих працівників. Крім цього, до основних бар'єрів для ведення бізнесу у воєнний час 56% опитаних віднесли небезпеку діяльності; 45% — перебої з електро- і водопостачанням; 45% — зростання цін на сировину (матеріали, товари); 33% — зменшення попиту на продукції або послуги; 17% — складнощі з перевезенням сировини або готової продукції територією України; 10% — розрив ланцюгів постачання тощо [9].

Тому на даний час актуалізуються питання трансформації системи антикризового управління як підґрунтя попередження кризових ситуацій у діяльності транспортно-логістичних компаній; пошуку нових методів та інструментарію для оцінювання ризиків; обґрунтування науково-методичних підходів до ризик-менеджменту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемним питанням застосування інструментарію ризик-менеджменту у діяльності підприємств присвячено значну кількість нау-

Таблиця 1. Наукові підходи до трактування поняття "антикризове управління"

Підхід	Джерело											
	[38]	[52]	[36]	[39]	[37]	[53]	[47]	[44]	[54]	[43]	[45]	[49]
комплексна система управління	+							+	+			
система заходів		+			+	+				+		
функціональна підсистема менеджменту			+									
управління в умовах кризи				+							+	
сукупність важелів та інструментів впливу							+					

Джерело: складено на основі опрацювання та узагальнення [36—39; 43—45; 47; 49; 52—54].

кових праць провідних зарубіжних (Т. Andersen et al. [10]; R. Chapman [11]; K. Cormican [12]; M. Crouhy et al. [13]; A. Damodaran [14]; A. De Marco et al. [15]; A. Griffin [16]; M. Gregory [17]; L. Haar et al. [18]; P. Hopkin [19]; P. Saluga et al. [20]) та українських (І. Гришова та ін. [21]; І. Кривов'язюк та ін. [22]; А. Нечипоренко та ін. [23]; К. Семенова та ін. [24]; А. Шаповалов та ін. [25]) вчених. Науковцями приділено особливу увагу узагальненню концептуальних підходів до визначення суті ризик-менеджменту з позицій державного управління, економічної й фінансової безпеки, страхового, інвестиційного, фінансового, стратегічного, маркетингового, логістичного менеджменту. Крім цього, ними обгрунтовано доцільність застосування ризик-орієнтованого підходу до управління розвитком суб'єктів господарювання в умовах кризових ситуацій і невизначеності.

Особливості антикризового управління розвитком підприємств різної галузевої приналежності у системі стратегічного менеджменту, обгрунтування необхідності застосування системного і методологічного підходу та інноваційного інструментарію антикризового менеджменту, формування стратегії антикризового управління суб'єктами господарювання висвітлено у працях зарубіжних (M. Marinova-Stoyanova [26]; Suder M. [27]) і вітчизняних (M. Blikhar et al. [28]; Y. Dohadailo et al. [29]; O. Hutsaliuk et al. [30]; I. Krasnova et al. [31]; Y. Shulzhyk et al. [32]; I. Vakhovych et al. [33]; O. Yemelyanov et al. [34]; O. Ареф'єва та ін. [35]; O. Бавико та ін. [36]; А. Балаш та ін. [37]; М. Бердар [38]; Д. Болотнов [39]; Б. Ватченко та ін. [40]; К. Волощук та ін. [41]; Я. Гринчишин [42]; Я. Жовтанецька [43]; В. Костецький [44]; І. Кривов'язюк [45]; Є. Кузнецов [46]; І. Ладунка та ін. [47]; Т. Лівоско [48]; А. Масловська та ін. [49]; О. Мізіна та ін. [50]; Н. Подлужна [51];

О. Прокопишин [52]; А. Серікова [53]; А. Ткаченко [54]; Н. Тюріна та ін. [55]) дослідників.

Отже, велика кількість наукових публікацій свідчить про зацікавленість вчених до вивчення різноманітних аспектів ризик-менеджменту як важливої складової антикризового управління діяльністю підприємств. Разом з тим, незважаючи на таку пильну увагу до окресленої проблеми з боку вчених, актуальним залишається проведення наукових досліджень у напрямі трансформації системи антикризового управління розвитком підприємств з надання транспортних і логістичних послуг в умовах воєнного стану.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Означена проблема зумовила мету даної статті, яка полягає в узагальненні й систематизації існуючих підходів до визначення змісту поняття "антикризове управління"; авторському трактуванні терміна "антикризове управління діяльністю транспортно-логістичної компанії"; наданні пропозицій щодо вдосконалення системи антикризового управління діяльністю транспортно-логістичних компаній в умовах війни. Для досягнення поставленої мети використано такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, індукція та дедукція, теоретичний аналіз, системний підхід, порівняння, класифікація, структурно-логічне узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз наукової літератури свідчить про різноманітність підходів учених до визначення поняття "антикризове управління". Значне розмаїття формулювань даної дефініції дало змогу їх умовно систематизувати за такими групами: система управління, система заходів, підсистема менеджменту, функція менеджменту, процес (табл. 1).

Як правило, під цим терміном розуміється: сукупність взаємопов'язаних важелів та інструментів впливу на фактори кризи; основний засіб усунення та попередження настання кризових явищ; управління, спрямоване на уникнення та нейтралізацію ознак кризи у діяльності підприємства; комплекс заходів стратегічного спрямування; комплекс інструментарію зовнішнього та внутрішнього впливу на підприємство; система прийомів і методів

управління фінансами; система управлінських заходів і рішень з діагностики; управлінська система комплексного характеру; процес управління ризиками; комплекс профілактичних процедур і заходів тощо.

Узагальнення теоретичних положень щодо даної проблематики дозволило запропонувати авторський підхід до визначення суті та змісту поняття "антикризове управління" як спеціалізовану систему управлінських дій, спрямовану на попередження, подолання або мінімізацію негативних наслідків кризових ситуацій (рис. 1), а також на забезпечення стабільності та відновлення нормального функціонування транспортно-логістичних компаній.

Основою антикризового управління є комплексний підхід до виявлення, аналізу, планування й оперативного реагування на загрози, які можуть негативно вплинути на досягнення стратегічних цілей. Це комплексний і динамічний процес, спрямований на прогнозування, запобігання, зменшення негативних наслідків та подолання кризових ситуацій, що виникають у транспортно-логістичній компанії, який передбачає систематичний аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, виявлення потенційних загроз, розроблення й впровадження ефективних стратегій і заходів із забезпечення стабільного розвитку організації.

Антикризове управління визначається як процес, який передбачає систематичне застосування методів, принципів і підходів для виявлення загроз і ризиків, швидке реагування на кризу та забезпечення стійкості організації в умовах невизначеності.

На підставі узагальнення [52] встановлено, що головними методами роботи з попередження кризових явищ на підприємствах у сфері транспортних і логістичних послуг можуть бути управління (мінімізація) ризику з боку компанії; аудит менеджменту й маркетингу підприємства; забезпечення економічної безпеки; превентивна санація; фінансово-аналітичне дослідження (рис. 2).

Основними етапами процесу антикризового управління є [38]:

Рис. 1. Підсистеми антикризового управління діяльністю транспортно-логістичних компаній

Джерело: побудовано на основі [49].

Рис. 2. Методи роботи з попередження кризових явищ на підприємствах у сфері транспортно-логістичних послуг

Джерело: побудовано на основі [52].

1) діагностика поточної ситуації (виявлення причин, що призводять до ризиків, їх ідентифікація, ранжування, аналіз та оцінювання);

2) підготовка до настання кризової ситуації (розроблення антикризової програми, комплексне обґрунтування управлінських рішень і критеріїв кризової ситуації);

3) координація і контроль заходів (своєчасне реагування та адаптація);

4) контроль і оцінювання ефективності й результативності (формування висновків і рекомендацій).

Отже, антикризове управління являє собою цілеспрямовану діяльність, що охоплює розроблення й реалізацію заходів із запобігання, пом'якшення та подолання кризових ситуацій у транспортно-логістичних компаній, а також відновлення їх стабільного функціонування і забезпечення сталого розвитку в умовах сучасних викликів і загроз.

Для цього пропонується сформувати відповідну систему антикризового управління розвитком транспортно-логістичних компаній (рис. 3).

Першочерговими цілями антикризового управління розвитком транспортно-логістичних компаній мають бути: визначення ризиків, розроблення системи їх ідентифікації та моніторинг; формування потенціалу стабільності й стійкості до дестабілізуючих впливів; розроблення та реалізація політики запобігання ризикам і подолання невідповідностей; розроблення та реалізація програми розвитку потенціалу стабільності.

До принципів антикризового менеджменту можна віднести такі, як об'єктивність, законність, відповідність, комплексність, контроль, оптимальність, результативність, ефективність. Функціями антикризового менеджменту є передкризове управління; управління в умовах кризових ситуацій і явищ; управління процесами виходу з кризової ситуації; стабілізація нестійких ситуацій; мінімізація втрат і збитків; своєчасність прийняття управлінських рішень.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Виходячи з вищевикладеного можна дійти такого висновку. На підставі теоретичного узагальнення існуючих наукових розробок щодо понятійного апарату встановлено, що поняття "антикризове управління" ототожнюється з такими термінами, як антикризовий менеджмент, передкризове управління, управління в умовах кризи, управління процесами виходу з кризової ситуації, управління ризиками, процес попередження кризових явищ і непередбачуваних ситуацій.

При цьому варто зазначити, що вчені під антикризовим управлінням, як правило, розуміють систему, підсистему, функцію, процес, сукупність превентивних заходів. Пере-

Рис. 3. Структурно-логічна схема формування системи антикризового управління діяльністю транспортно-логістичних компаній

Джерело: запропоновано авторами на основі [21; 35—36; 38; 41—42; 46; 49—50; 56—60].

важна більшість науковців антикризове управління трактує як: систему заходів стратегічного спрямування; комплексну систему управління; управління в умовах кризи; функціональну підсистему стратегічного менеджменту; сукупність важелів та інструментів впливу тощо.

У даній роботі надано авторський підхід до визначення терміна "антикризове управління" як спеціалізованої системи управлінських дій, спрямовану на попередження, подолання або мінімізацію негативних наслідків кризових ситуацій, а також на забезпечення стабільності та відновлення нормального функціонування транспортно-логістичних компаній з урахуванням їх специфіки.

На нашу думку, антикризове управління як наукову категорію можна трактувати з таких позицій: процес і діяльність. Тобто антикризове управління розглядається як:

1) процес, що передбачає систематичне застосування методів, принципів і підходів для виявлення загроз і ризиків, швидке реагування на кризу та забезпечення стійкості організації в умовах невизначеності;

2) цілеспрямована діяльність, що охоплює розроблення й реалізацію заходів із запобіган-

ня, пом'якшення та подолання кризових ситуацій у транспортно-логістичних компаній, а також відновлення їх стабільного функціонування і забезпечення сталого розвитку в умовах сучасних викликів і загроз.

З метою підвищення ефективності діяльності транспортно-логістичних компаній доцільно сформувати належну систему антикризового управління їх розвитком, яка має включати 2 блоки:

1) механізм антикризового управління як сукупність цілей, принципів, функцій, методів та інструментарію;

2) етапи антикризового управління як послідовність дій з визначення стратегічних завдань антикризового управління, розроблення та запровадження моніторингу загроз і кризових ситуацій, розроблення та реалізація антикризової програми або стратегії.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні концептуальних положень стратегії антикризового управління розвитком транспортно-логістичних компаній в умовах повоєнної відбудови національної економіки України.

Література:

1. Логістика в умовах війни. Як зберегти та підтримувати експортні поставки? Mikhailenko Platform. 2023. URL: <https://www.mikhailenko.com.ua/24-05-2023/logistyka-v-umovah-vijny-yak-zberegty-ta-pitrymuvaty-eksportni-postavky/> (дата звернення: 21.10.2024).
2. Берестенко В. Як логістика адаптувалася до війни. Економічна правда. 2023. 24 липня. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/24/702529/> (дата звернення: 27.10.2024).
3. Белашов Є. Напрями підвищення ефективності роботи портів Дунайського регіону. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/napryamy-pidvyshchennya-efektyvnosti-roboty-portiv-dunayskoho-rehionu> (дата звернення: 23.10.2024).
4. Обух В. Логістична складова повоєнного відновлення: підходи та пошук ресурсів. Укрінформ. 2023. 26 квітня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3700927-logisticna-skladova-povoennogo-vidnovlenna-pidhodi-ta-posuk-resursiv.html> (дата звернення: 21.10.2024).
5. Становище бізнесу в період воєнного стану. ДП "Прозоро". 2022. 5 квітня. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/stanovishche-biznesu-v-period-voyennogo-stanu> (дата звернення: 23.10.2024).
6. Український ринок праці транспорту та логістики під час війни. European Business Association. 2022. 30 серпня. URL: <https://eba.com.ua/ukrayinskyj-rynok-pratsi-transportu-ta-logistyky-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 25.10.2024).
7. Опитування Американської торговельної палати в Україні "Ведення бізнесу після двох років повномасштабної війни росії в Україні". American Chamber of Commerce Ukraine. 2024. URL: https://chamber.ua/wp-content/uploads/2024/02/UA_survey_presentation.pdf (дата звернення: 17.10.2024).
8. Кузяків О., Ангел Є., Гулік А., Шаповалова Д. Нове щомісячне опитування підприємств "Український бізнес під час війни". Київ: ГО "Інститут економічних досліджень та політичних консультацій", 2024. Вип. № 9 (вересень). 50 с. URL: <http://tfdialogue.ier.com.ua/archives/7374> (дата звернення: 27.10.2024).
9. Кузяків О., Ангел Є., Федець І., Гулік А. "Стійкі сподівання": Основні економічні тенденції та очікування у вересні 2024 за результатами "Нового щомісячного опитування підприємств" (15 жовтня 2024 р.). Київ: ГО "Інститут економічних досліджень та політичних консультацій", 2024. 46 с. URL: <http://tfdialogue.ier.com.ua/archives/7353> (дата звернення: 27.10.2024).
10. Andersen T., Schroder P. Strategic risk management practice; How to deal effectively with major corporate exposures. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 268 p.
11. Chapman R. Tools and techniques of enterprise risk management. Hoboken, New Jersey: Wiley & Sons, Inc., 2006. 466 p.
12. Cormican K. Integrated Enterprise Risk Management: From Process to Best Practice. Modern Economy. 2014. No. 5. P. 401—413.
13. Crouhy M., Galai D., Mark R. The Essentials of Risk Management. 2nd ed. New York: McGraw-Hill, 2014. 672 p.
14. Damodaran A. Strategic risk taking: A framework for risk management. Pennsylvania: Pearson Prentice Hall, 2008. 388 p.
15. De Marco A., Thaheem M. J. Risk analysis is construction projects — A practical selection methodology. American Journal of Applied Sciences. 2014. Vol. 1. P. 74—84.
16. Griffin A. New Strategies for Reputation Management: Gaining Control of Issues, Crises & Corporate Social Responsibility. London: Kogan Page, 2007. 184 p.
17. Gregory M. Enterprise Risk Management: A Methodology for Achieving Strategic Objectives (Wiley and SAS Business Series). New York: Wiley, 2008. 180 p.

18. Haar L., Gregoriou A. Risk management and market conditions. *International Review of Financial Analysis*. 2021. Vol. 78. Article 101959. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2021.101959>.
19. Hopkin P. *Fundamentals of Risk Management: Understanding, Evaluating and Implementing Effective Risk Management*. London: Kogan Page, 2010. 384 p.
20. Saluga P. W., Zamasz K., Dacko-Pikiewicz Z., Szczepanska-Woszczyna K., Malec M. Risk-Adjusted Discount Rate and Its Components for Onshore Wind Farms at the Feasibility Stage. *Energies*. 2021. Vol. 14. Iss. 20. Article 6840. <https://doi.org/10.3390/en14206840>.
21. Гришова І. Ю., Гнат'єва Т. М. Управління ризиками в контексті стратегії антикризового управління. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Т. 1. № 3. С. 32—40.
22. Кривов'язюк І. В., Смерічевський С. Ф., Кулик Ю. М. *Ризик-менеджмент логістичної системи машинобудівних підприємств: монографія*. Київ: Кондор, 2018. 200 с.
23. Нечипоренко А. В., Костікова К. О. Адаптація зарубіжних практик фінансового ризик-менеджменту до діяльності українських підприємств. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2023. № 1 (11). С. 46—58. <https://doi.org/10.32750/2023-0104>.
24. Семенова К. Д., Тарасова К. І. *Ризики діяльності промислових підприємств: інтегральне оцінювання: монографія*. Одеса: ФОП Гуляєва В.М., 2017. 234 с.
25. Шаповалов А. П., Іванова А. П. Ризик-менеджмент як складник антикризового управління страховими компаніями. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 23. С. 313—318.
26. Marinova-Stoyanova M. A Model for Strategic Preventive Anti-Crisis Management in Transport Companies. *AIP Conference Proceedings*. 2023. Vol. 3104. Iss. 116. Article 0200132. <https://doi.org/10.1063/5.0199841>.
27. Suder M. Entrepreneurial (re)orientation in the face of crisis: Is it worth modifying entrepreneurial strategy? *Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation*. 2024. Vol. 20. Iss. 2. P. 9—35. <https://doi.org/10.7341/20242021>.
28. Blikhar M., Oliinyk Y., Tesliuk Y., Shulhan I., Hula I. Economic and legal aspects of the anti-crisis management of the staff potential of the enterprise under the conditions of strengthening processes of forced labor migration. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2024. Vol. 4. Iss. 57. P. 473—483. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.57.2024.4474>.
29. Dohadailo Y., Levchenko I., Shevchenko I., Nesterenko V., Britchenko I. Preventive anti-crisis management of road enterprises in conditions of sustainable development. *Innovative development of the road and transport complex: Problems and prospects*. Kharkiv: PC TECHNOLOGY CENTER, 2023. P. 50—68. <https://doi.org/10.15587/978-617-7319-71-8.CH4>.
30. Hutsaliuk O., Levchenko A., Storozhuk O., Zalevskyi A., Doroshenko T., Hryhorash S. Directions for increasing the level of environmental friendliness of innovative and investment attractiveness of transport and logistics companies. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. 2023. Vol. 1126 (1). Article 012028. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1126/1/012028>.
31. Krasnova I., Hhromnytska I., Nikitin A., Khodakevich S., Shevaldina V. Monetary Anti-crisis Measures in the Conditions of Martial Law in Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 4. Iss. 51. P. 274—287. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4100>.
32. Shulzhyk Y., Moroz-Rekotova L., Kiptenko V., Lisovska L., Baldzhy M. Crisis Management of Enterprises and Post-War Reconstruction in Ukraine. *Economic Affairs (New Delhi)*. 2023. Vol. 68. Iss. 3. P. 1693—1699. <https://doi.org/10.46852/0424-2513.3.2023.34>.
33. Vakhovych I., Biloshapka V., Ivashyna O., Ivashyna S., Korneev V., Khodzhaian A. Modelling of the Anti-crisis Management System in the Banking Sector of the Ukrainian Economy to Ensure its Financial Stability. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 5. Iss. 52. P. 52—66. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.52.2023.4185>.
34. Yemelyanov O., Dziurakh Y., Danylovych T., Bondarchuk N., Demianchuk O., Kharchuk Y. Investing in Resource-saving Measures as a Tool of Anti-crisis Financial Management at Enterprises. *International Journal for Quality Research*. 2024. Vol. 18. Iss. 1. P. 315-334. <https://doi.org/10.24874/IJQR18.01-20>.
35. Ареф'єва О. В., Побережна З. М. Економічний механізм запобігання ризикам діяльності підприємства під час реалізації антикризового управління. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. № 34. С. 17—23. <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-34-3>.
36. Бавико О. Є., Бавико О. О., Козаков І. О. Організаційна оптимізація антикризового управління бізнес-процесами підприємства в умовах пандемії COVID-19. *Ефективна економіка [Електронний ресурс]*. 2020. № 12. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.12.11>.

37. Балаш А. Я., Бінерт О. В., Лисюк О. В. Особливості антикризового управління підприємствами. Приазовський економічний вісник. 2019. № 3 (14). С. 136—140.

38. Бердар М. М., Кот А. Л. Антикризове управління ризиками на підприємстві. Науковий погляд: економіка та управління. 2020. № 4 (70). С. 26—30. <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-70-4>.

39. Болотнов Д. Г. Особливості антикризового управління вітчизняними підприємствами. Innovation and Sustainability. 2022. № 2. С. 171—176. <https://doi.org/10.31649/ins.202>.

40. Ватченко Б. С., Шаранов Р. С. Антикризове управління підприємством в умовах війни. Економічний простір. 2022. № 182. С. 38—43. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/182-5>.

41. Волощук К. Б., Іванишин О. В., Савчук О. В. Традиційний та інноваційний інструментарій антикризового менеджменту агропромислових підприємств. Інноваційна економіка. 2021. № 5—6. С. 92—98. <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2021.5-6.13>.

42. Гринчишин Я. М. Стратегічний підхід до антикризового управління підприємствами. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер.: Економіка і управління. 2021. Т. 32 (71). № 1. С. 38—41. <https://doi.org/10.32838/2523-4803/71-1-6>.

43. Жовтанецька Я. В. Сучасні методологічні підходи до формування системи антикризового управління фінансовою діяльністю банків. Регіональна економіка. 2016. № 4. С. 100—107.

44. Костецький В. Формування стратегії антикризового управління підприємством. Економічний аналіз. 2011. Вип. 8. Ч. 2. С. 208—211.

45. Кривов'язюк І. В. Антикризове управління підприємством. 3-тє вид., доповн. і переробл. Київ: Кондор, 2020. 396 с.

46. Кузнєцов Є. С. Сутність антикризового управління та принципи його здійснення. Ефективна економіка [Електронний ресурс]. 2012. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1488> (дата звернення: 27.09.2024).

47. Ладунка І. С., Андрюшина О. І. Антикризове управління підприємством. Економіка і суспільство. 2017. № 8. С. 278—281.

48. Лівовшко Т. В. Підвищення ефективності антикризового управління підприємствами в сучасних умовах. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер.: Державне управління. 2019. Т. 30 (69). № 6. С. 55—59. <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.6/10>.

49. Масловська А. Ц., Головач К. С. Формування системи антикризового управління

сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2017. № 9. С. 12—17.

50. Мізіна О. В., Криворучко К. О. Антикризове управління в сучасному менеджменті підприємств. Ефективна економіка [Електронний ресурс]. 2018. № 11. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.11.69>.

51. Подлужна Н. О., Петченко М. В., Якушев О. В. Виклики трансформації антикризового управління підприємствами в сучасних умовах. Збірник наукових праць ЧДТУ. Сер.: Економічні науки. 2020. № 57. С. 104—109. <https://doi.org/10.24025/2306-4420.0.57.-2020.206457>.

52. Прокопишин О. С. Система антикризового управління як підґрунтя попередження кризових явищ на підприємствах. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 9. С. 40—45. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.9.40>.

53. Серікова А. А. Сутність антикризового управління фінансовими ризиками підприємства. Причорноморські економічні студії. 2018. № 25. С. 177—179.

54. Ткаченко А. Антикризове управління як комплексна система запобігання кризовим ситуаціям. Modeling the Development of the Economic Systems. 2023. С. 220—225. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-30>.

55. Тюріна Н., Назарчук Т., Гурницький О. Антикризове управління соціально-економічними системами в умовах невизначеності повоєнного періоду. Вісник Хмельницького національного університету. Сер.: Економічні науки. 2023. № 1. С. 7—14. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-314-1-1>.

56. Bezpartochna O., Trushkina N., Chernukh D. Influence of digital technologies on the development of the corporate culture of logistics companies. Strategic imperatives of economic systems management in the context of global transformations: scientific monograph / Edited by M. Bezpartochnyi, V. Riashchenko, N. Linde. Riga: Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences, 2021. P. 121—137.

57. Bezpartochna O., Trushkina N. A comprehensive approach to risk management of logistics activities of agrarian enterprises in the conditions of crisis phenomena. Food security: modern challenges and mechanisms to ensure: scientific monograph. Kosice: Vysoka skola bezpecnostneho manazerstva v Kosiciach, 2023. P. 127-143. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7859200>.

58. Harmash O., Hubarieva I., Harmash T., Trushkina N. Relationship between the concepts of "digital transformation" and "industry 5.0": bibliometric analysis. Intellectualization of logistics

and Supply Chain Management. 2024. Vol. 24. P. 89—106. <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2024-24-10>.

59. Kwilinski A., Hnatyshyn L., Prokopyshyn O., Trushkina N. Managing the Logistic Activities of Agricultural Enterprises under Conditions of Digital Economy. *Virtual Economics*. 2022. Vol. 5 (2). P. 43—70. [https://doi.org/10.34021/ve.2022.-05.02\(3\)](https://doi.org/10.34021/ve.2022.-05.02(3)).

60. Kwilinski A., Trushkina N., Birca I., Shkrygun Yu. Organizational and Economic Mechanism of the Customer Relationship Management under the Era of Digital Transformations. *E3S Web of Conferences*. 2023. Vol. 456. Article 05002. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202345605002>.

References:

1. Mikhailenko Platform (2023), "Logistics in conditions of war. How to save and maintain export shipments?", available at: <https://www.mikhailenko.com.ua/24-05-2023/logistyka-v-umovah-vijny-yak-zberegty-ta-pitrymuvaty-eksportni-postavky/> (Accessed 21 October 2024).

2. Berestenko, V. (2023), "How logistics adapted to war", *Ekonomichna pravda*, July 24, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/24/702529/> (Accessed 27 October 2024).

3. Bielashov, Ye. (2023), "Directions for increasing the efficiency of the ports of the Danube region", Official website of the National Institute of Strategic Studies, available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/napryamy-pidvyshchennya-efektyvnosti-roboty-portiv-dunayskoho-rehionu> (Accessed 23 October 2024).

4. Obukh, V. (2023), "Logistic component of post-war reconstruction: approaches and search for resources", *Ukrinform*, April 26, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3700927-logisticna-skladova-povoennogo-vidnovlenna-pidhodi-ta-posuk-resursiv.html> (Accessed 21 October 2024).

5. Prozoro (2022), "The position of business during martial law", April 5, available at: <https://infobox.prozorro.org/articles/stanovishche-biznesu-v-period-voyennogo-stanu> (Accessed 23 October 2024).

6. European Business Association (2022), "Ukrainian transport and logistics labor market during the war", August 30, available at: <https://eba.com.ua/ukrayinskyj-rynok-pratsi-transportu-ta-logistyky-pid-chas-vijny/> (Accessed 25 October 2024).

7. American Chamber of Commerce Ukraine (2024), "Survey of the American Chamber of

Commerce in Ukraine "Doing business after two years of full-scale Russian war in Ukraine", available at: https://chamber.ua/wp-content/uploads/2024/02/UA_survey_presentation.pdf (Accessed 17 October 2024).

8. Kuziakiv, O. et al. (2024), "New monthly survey of enterprises "Ukrainian business during the war", NGO "Institute of Economic Research and Political Consultations", Kyiv, Ukraine, vol. 9 (September), available at: <http://tfdialogue.ier.com.ua/archives/7374> (Accessed 27 October 2024).

9. Kuziakiv, O. et al. (Oct. 15, 2024), "Resistant expectations": Main economic trends and expectations in September 2024 according to the results of the "New monthly survey of enterprises", NGO "Institute of Economic Research and Political Consultations", Kyiv, Ukraine, available at: <http://tfdialogue.ier.com.ua/archives/7353> (Accessed 27 October 2024).

10. Andersen, T., and Schroder, P. (2010), *Strategic risk management practice; How to deal effectively with major corporate exposures*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

11. Chapman, R. (2006), *Tools and techniques of enterprise risk management*, Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, USA.

12. Cormican, K. (2014), "Integrated Enterprise Risk Management: From Process to Best Practice", *Modern Economy*, vol. 5, pp. 401—413.

13. Crouhy, M., Galai, D., and Mark, R. (2014), *The Essentials of Risk Management*, 2nd ed., McGraw-Hill, New York, USA.

14. Damodaran, A. (2008), "Strategic risk taking: A framework for risk management", Pearson Prentice Hall, Pennsylvania, USA.

15. De Marco, A., and Thaheem, M. J. (2014), "Risk analysis in construction projects — A practical selection methodology", *American Journal of Applied Sciences*, vol. 1, pp. 74—84.

16. Griffin, A. (2007), *New Strategies for Reputation Management: Gaining Control of Issues, Crises & Corporate Social Responsibility*, Kogan Page, London, UK.

17. Gregory, M. (2008), *Enterprise Risk Management: A Methodology for Achieving Strategic Objectives* (Wiley and SAS Business Series), Wiley, New York, USA.

18. Haar, L., and Gregoriou, A. (2021), "Risk management and market conditions", *International Review of Financial Analysis*, vol. 78, 101959. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2021.101959>.

19. Hopkin, P. (2010), *Fundamentals of Risk Management: Understanding, Evaluating and Implementing Effective Risk Management*, Kogan Page, London, UK.

20. Saluga, P. W. et al. (2021), "Risk-Adjusted Discount Rate and Its Components for Onshore Wind Farms at the Feasibility Stage", *Energies*, vol. 14, iss. 20, 6840. <https://doi.org/10.3390/en14206840>.

21. Hryshova, I. Yu., and Hnat'ieva, T. M. (2016), "Risk management in the context of crisis management strategy", *Ukrainian Journal of Applied Economics*, vol. 1, no. 3, pp. 32—40.

22. Kryvov'iaziuk, I. V., Smerichevs'kyj, S. F., and Kulyk, Yu. M. (2018), Risk management of the logistics system of machine-building enterprises. Condor, Kyiv, Ukraine.

23. Nechyporenko, A. V., and Kostikova, K. O. (2023), "Adaptation of foreign practices of financial risk management to the activities of Ukrainian enterprises", *European scientific journal of economic and financial innovation*, vol. 1(11), pp. 46—58. <https://doi.org/10.32750/2023-0104>.

24. Semenova, K. D., and Tarasova, K. I. (2017), Risks of industrial enterprises: integral assessment, FOP Gulyaeva V. M., Odesa, Ukraine.

25. Shapovalov, L. P., and Ivanova, A. P. (2018), "Risk management as a component of anti-crisis management of insurance companies", *Market infrastructure*, vol. 23, pp. 313—318.

26. Marinova-Stoyanova, M. (2023), "A Model for Strategic Preventive Anti-Crisis Management in Transport Companies", *AIP Conference Proceedings*, vol. 3104, iss. 116, 0200132. <https://doi.org/10.1063/5.0199841>.

27. Suder, M. (2024), "Entrepreneurial (re)orientation in the face of crisis: Is it worth modifying entrepreneurial strategy?", *Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation*, vol. 20, iss. 2, pp. 9—35. <https://doi.org/10.7341/20242021>.

28. Blikhar, M. et al. (2024), "Economic and legal aspects of the anti-crisis management of the staff potential of the enterprise under the conditions of strengthening processes of forced labor migration", *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, vol. 4, iss. 57, pp. 473—483. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.57.2024.4474>.

29. Dohadailo, Y. et al. (2023), "Preventive anti-crisis management of road enterprises in conditions of sustainable development", *Innovative development of the road and transport complex: Problems and prospects*, PC TECHNOLOGY CENTER, Kharkiv, Ukraine, pp. 50—68. <https://doi.org/10.15587/978-617-7319-71-8.CH4>.

30. Hutsaliuk, O. et al. (2023), "Directions for increasing the level of environmental friendliness of innovative and investment attractiveness of transport and logistics companies", *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*,

vol. 1126 (1), 012028. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1126/1/012028>.

31. Krasnova, I. et al. (2023), "Monetary Anti-crisis Measures in the Conditions of Martial Law in Ukraine", *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, vol. 4, iss. 51, pp. 274—287. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.-4.51.2023.4100>.

32. Shulzhyk, Y. et al. (2023), "Crisis Management of Enterprises and Post-War Reconstruction in Ukraine", *Economic Affairs (New Delhi)*, vol. 68, iss. 3, pp. 1693—1699. <https://doi.org/10.46852/0424-2513.3.2023.34>.

33. Vakhovych, I. et al. (2023), "Modelling of the Anti-crisis Management System in the Banking Sector of the Ukrainian Economy to Ensure its Financial Stability", *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, vol. 5, iss. 52, pp. 52—66. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.-52.2023.4185>.

34. Yemelyanov, O. et al. (2024), "Investing in Resource-saving Measures as a Tool of Anti-crisis Financial Management at Enterprises", *International Journal for Quality Research*, vol. 18, iss. 1, pp. 315—334. <https://doi.org/10.24874/IJQR18.01-20>.

35. Arefieva, O. V., and Poberezhna, Z. M. (2020), "An economic mechanism for preventing the risks of enterprise activity during the implementation of anti-crisis management", *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, vol. 34, pp. 17—23. <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-34-3>.

36. Bavyko, O. Ye., Bavyko, O. O., and Kozakov, I. O. (2020), "Organizational optimization of anti-crisis management of enterprise business processes in the conditions of the COVID-19 pandemic", *Efektivna ekonomika [Electronic resource]*, vol. 12. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.12.11>.

37. Balash, L. Ya., Binert, O. V., and Lysiuk, O. V. (2019), "Peculiarities of anti-crisis management of enterprises", *Pryazovsky Economic Bulletin*, vol. 3 (14), pp. 136—140.

38. Berdar, M. M., and Kot, L. L. (2020), "Anti-crisis risk management at the enterprise", *Scientific view: economics and management*, vol. 4 (70), pp. 26—30. <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-70-4>.

39. Bolotnov, D. H. (2022), "Peculiarities of anti-crisis management of domestic enterprises", *Innovation and Sustainability*, vol. 2, pp. 171—176. <https://doi.org/https://doi.org/10.31649/ins.202>.

40. Vatchenko, B. S., and Sharanov, R. S. (2022), "Anti-crisis management of the enterprise in war conditions", *Economic space*, vol. 182, pp. 38—43. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/182-5>.

41. Voloschuk, K. B., Ivanyshyn, O. V., and Savchuk, O. V. (2021), "Traditional and innovative toolkit of anti-crisis management of agro-industrial enterprises", *Innovative economy*, vol. 5—6, pp. 92—98. <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2021.5-6.13>.
42. Hrynchyshyn, Ya. M. (2021), "Strategic approach to anti-crisis management of enterprises", *Academic notes of TNU named after V. Vernadskyi. Ser.: Economics and management*, vol. 32 (71), no. 1, pp. 38—41. <https://doi.org/10.32838/2523-4803/71-1-6>.
43. Zhovtanets'ka, Ya. V. (2016), "Modern methodological approaches to the formation of a system of anti-crisis management of financial activities of banks", *Regional economy*, vol. 4, pp. 100—107.
44. Kostets'kyj, V. (2011), "Formation of the strategy of anti-crisis management of the enterprise", *Economic analysis*, vol. 8 (2), pp. 208—211.
45. Kryvov'iazuk, I. V. (2020), *Anti-crisis management of the enterprise*, 3rd ed., Condor, Kyiv, Ukraine.
46. Kuznietsov, Ye. S. (2012), "The essence of anti-crisis management and the principles of its implementation", *Efektivna ekonomika [Electronic resource]*, vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1488> (Accessed 27 September 2024).
47. Ladunka, I. S., and Andriushyna, O. I. (2017), "Anti-crisis management of the enterprise", *Economy and Society*, vol. 8, pp. 278—281.
48. Livoshko, T. V. (2019), "Increasing the efficiency of anti-crisis management of enterprises in modern conditions", *Academic notes of TNU named after V. Vernadskyi. Ser.: State administration*, vol. 30(69), no. 6, pp. 55—59. <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.6/10>.
49. Maslovs'ka, L. Ts., and Holovach, K. S. (2017), "Formation of the anti-crisis management system of agricultural enterprises", *Agrosvit*, vol. 9, pp. 12—17.
50. Mizina, O. V., and Kryvoruchko, K. O. (2018), "Anti-crisis management in modern enterprise management", *Efektivna ekonomika [Electronic resource]*, vol. 11, <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.11.69>.
51. Podluzhna, N. O., Petchenko, M. V., and Yakushev, O. V. (2020), "Challenges of transformation of anti-crisis management of enterprises in modern conditions", *Collection of scientific works of ChSTU. Ser.: Economic Sciences*, vol. 57, pp. 104—109. <https://doi.org/10.24025/2306-4420.0.57.2020.206457>.
52. Prokopyshyn, O. (2021), "The anti-crisis management system as a basis for the prevention of crisis phenomena at enterprises", *Investytsiyni: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 40—45. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.9.40>.
53. Sierikova, A. A. (2018), "The essence of anti-crisis management of financial risks of the enterprise", *Black Sea Economic Studies*, vol. 25, pp. 177—179.
54. Tkachenko, A. (2023), "Anti-crisis management as a comprehensive system of preventing crisis situations", *Modeling the Development of the Economic Systems*, pp. 220—225. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-30>.
55. Tiurina, N., Nazarchuk, T., and Hurnyt's'kyj, O. (2023), "Anti-crisis management of socio-economic systems in conditions of uncertainty of the post-war period", *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Ser.: Economic Sciences*, vol. 1, pp. 7—14. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-314-1-1>.
56. Bezpartochna, O., Trushkina, N., and Chernukh, D. (2021), "Influence of digital technologies on the development of the corporate culture of logistics companies", *Strategic imperatives of economic systems management in the context of global transformations*, Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences, Riga, Latvia, pp. 121—137.
57. Bezpartochna, O., and Trushkina, N. (2023), "A comprehensive approach to risk management of logistics activities of agrarian enterprises in the conditions of crisis phenomena", *Food security: modern challenges and mechanisms to ensure*, *Vysoka skola bezpechnostneho manazerstva v Kosiciach*, Kosice, Slovakia, pp. 127—143. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7859200>.
58. Harmash, O., Hubarieva, I., Harmash, T., and Trushkina, N. (2024), "Relationship between the concepts of "digital transformation" and "industry 5.0": bibliometric analysis", *Intellectualization of logistics and Supply Chain Management*, vol. 24, pp. 89—106. <https://doi.org/10.46783/smart-scm/2024-24-10>.
59. Kwilinski, A., Hnatyshyn, L., Prokopyshyn, O., and Trushkina, N. (2022), "Managing the Logistic Activities of Agricultural Enterprises under Conditions of Digital Economy", *Virtual Economics*, vol. 5 (2), pp. 43—70. [https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.02\(3\)](https://doi.org/10.34021/ve.2022.05.02(3)).
60. Kwilinski, A., Trushkina, N., Birca, I., and Shkrygun, Yu. (2023), "Organizational and Economic Mechanism of the Customer Relationship Management under the Era of Digital Transformations", *E3S Web of Conferences*, vol. 456, 05002. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202345605002>.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2024 р.

УДК 658.811

І. Г. Кадирус,

к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5024-6549>

Н. Р. Моїсєєв,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-6715-0628>

Д. Д. Теренков,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4251-8235>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.165

ЗМІСТ І СКЛАДОВІ МАРКЕТИНГОВОЇ ЗБУТОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

I. Kadyrus,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University

N. Moiseiev,

Master of the second year of study, Dnipro State Agrarian and Economic Universit

D. Terenkov,

Master of the second year of study, Dnipro State Agrarian and Economic Universit

CONTENTS AND COMPONENTS OF THE COMPANY'S MARKETING SALES POLICY

У статті визначено, що збут являє собою процес переміщення товару від виробника до споживача, в той час як збутова діяльність охоплює всі організаційні та операційні дії, які забезпечують реалізацію товарів і надання послуг. Однак, для того, щоб ці процеси були не тільки ефективними, а й узгодженими з вимогами ринку, підприємства повинні формувати маркетингову збутову політику, яка максимально враховувала б потреби кінцевих споживачів та задовольняла їх. Для підприємств важливо ухвалювати стратегічні рішення щодо управління збутовою діяльністю, що включають організацію ефективних логістичних процесів, вибір оптимальних каналів розподілу та визначення форм інтеграції учасників збуту.

Встановлено, що важливими аспектами у сфері господарської діяльності є форми, елементи та підходи до організації збуту продукції. Продаж продукції визначаються різними факторами, включаючи умови ринку, конкуренцію, характеристики самого товару та потреби споживачів.

Збутова політика є ключовим елементом маркетингової стратегії будь-якого підприємства, оскільки вона не тільки сприяє зростанню обсягів продажів, але й забезпечує високий рівень конкурентоспроможності підприємства на ринку. Формування ефективної збутової політики дозволяє підприємствам адаптуватися до змін на ринку, задовольняти потреби споживачів і, як результат, зміцнювати свою позицію на ринку.

В процесі формування маркетингової збутової політики на підприємстві було проведено дослідження її основних складових елементів, кожен з яких відіграє важливу роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства та успішного його розвитку. Усі елементи збутової політики, включаючи сегментацію, позиціонування, продуктову політику, ціноутворення, промоцію та розподіл, орієнтовані на задоволення потреб споживачів. Ефективність збутової політики залежить від узгодженості всіх її елементів — від розробки продукту до його доставки кінцевому споживачеві, що створює цілісну систему.

The article defines that sales is the process of moving goods from the producer to the consumer, while sales activities cover all organizational and operational actions that ensure the sale of goods and the provision of services. However, in order for these processes to be not only effective, but also consistent with market requirements, enterprises must form a marketing and sales policy that takes into account the needs of end consumers as much as possible and satisfies them. It is important for enterprises to make strategic decisions regarding sales management, which include the organization of effective logistics processes, the selection of optimal distribution channels and the determination of forms of integration of sales participants.

It has been established that important aspects in the field of economic activity are the forms, elements and approaches to organizing product sales. Sales of products are determined by various factors, including market conditions, competition, characteristics of the product itself and consumer needs.

Sales policy is a key element of the marketing strategy of any enterprise, since it not only contributes to the growth of sales volumes, but also ensures a high level of competitiveness of the enterprise in the market. The formation of an effective marketing policy allows enterprises to adapt to changes in the market, meet consumer needs and, as a result, strengthen their position in the market.

In the process of forming a marketing policy at the enterprise, a study was conducted of its main components, each of which plays an important role in ensuring the competitiveness of the enterprise and its successful development. All elements of the marketing policy, including segmentation, positioning, product policy, pricing, promotion and distribution, are focused on meeting consumer needs. The effectiveness of the marketing policy depends on the consistency of all its elements — from product development to its delivery to the end consumer, which creates a holistic system.

Ключові слова: збут, збутова діяльність, маркетингова збутова політика, підприємство, товар, форми продажу.

Key words: sales, sales activities, marketing sales policy, enterprise, product, forms of sales.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Збут у системі маркетингу набуває великого значення, оскільки забезпечує зворотний зв'язок з ринком, надає підприємству інформацію про динаміку та структуру попиту, про зміни у потребах і перевагах споживачів.

Швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, зростання конкуренції на національному ринку та підвищення вимог споживачів є основними факторами, що спонукають підприємства переглянути свою маркетингову збутову політику для формування більш ефективної системи збуту, забезпечення конкурентоспроможності та задоволення потреб споживачів на більш високому рівні [1]. Поняття "маркетингова збутова політика" включає широкий спектр прийомів і стратегій, спрямованих на збільшення обсягів реалізації товарів і послуг, вибір ефективних каналів комунікації, зростання цільової аудиторії підприємства, підтримку брендів і задоволення потреб споживачів.

В сучасних ринкових умовах споживачам пропонують широкий асортимент продуктів і послуг на вибір, а їхні смаки та потреби постійно змінюються. У зв'язку з цим вдало сформована маркетингова збутова політика може допомогти підприємствам краще адаптуватися до змін ринку, забезпечити стабільне зростання продажів, зайняти лідируючі позиції на ринку, сприяти підвищенню відомості про бренд та підсилити рівень своєї конкурентоспроможності. Вона також допомагає вирізнитися на ринку через унікальні пропозиції та переваги, що привертають увагу споживачів. Отже, в умовах зростаючої конкуренції, успішно сформована маркетингова збутова політика стає необхідною складовою ефективною стратегії бізнесу підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні дослідження та практичні напрацювання, пов'язані з різними аспектами розвитку збутової діяльності та формуванням маркетингової збутової політики підприємств є об'єктом досліджень науковців у різних га-

Таблиця 1. Розкриття змісту понять "збут", "збутова діяльність"

Термін	Інтерпретація змісту поняття
Збут	– це система елементів і дій щодо забезпечення ефективного доступу товару до цільових покупців для задоволення їхніх потреб [Козуб]. – сутність збуту розкривається в каналах збуту, тобто безпосередньо через шляхи товарів від виробників до споживачів, включаючи оптових і роздрібних торговців [5]. – це процес безпосередньої комунікації продавця і покупця, спрямований на отримання прибутку, і такий, що вимагає знань, навичок і певного рівня торговельної компетенції [6]. – це діяльність щодо планування, втілення в життя і контролю за фізичним переміщенням матеріалів і готових виробів від виробників до споживачів з метою задоволення запитів споживачів і отримання прибутку [7, с. 384]. – це діяльність яка пов'язана із фізичним переміщенням товарів від виробника до споживача [8]. – це система відносин у сфері товаро-грошового обміну між економічно і юридично суб'єктами ринку збуту, що реалізують свої комерційні потреби. - Суб'єктами ринку збуту виступають продавці й покупці, а об'єктом збуту є безпосередньо товар [9].
Збутова діяльність	– весь комплекс відносин, які включають юридичні, комерційні та технологічні операції [10]. – системний і комплексний процес організаційно-економічних операцій (від вивчення попиту до післяпродажного обслуговування), що здійснюється з метою досягнення економічних результатів від реалізації продукції споживачам та створення позитивного іміджу підприємства на ринку» [11]. – діяльність підприємства, що будується на результатах маркетингового аналізу ринку. Основними цілями такого аналізу є пошук шляхів найповнішого задоволення запитів споживачів, підвищення обсягу продажу, найповніше використання ресурсів підприємства, зниження комерційних ризиків [12]. – процес просування готової продукції на ринок та організації товарного обміну з метою отримання підприємницького прибутку [13].

лузях економіки, маркетингу, підприємництва тощо. Ці питання вивчалися багатьма вітчизняними вченими, серед яких варто виділити Балабанову Л.В. [6, 7], Войчак А.В., Гаркавенко С.С., Герасимчука В.Г., Махмудова Х.З., Россоху В.В. [14], Старостіну А.О. [8], Хрупович С.Є. [11], Шарапу О.М. [14], Янишина Я.С. та зарубіжними, до яких, зокрема, належать Армстронг Г., Букерель Ф., Дейян А., Котлер Ф., Ламбен Ж.Ж., Макконелл К. та інші. Проте, до цього часу немає однозначності щодо трактування понять "збут" та "збутова діяльність" та чітко не визначено, в чому саме відмінність цих понять. Також залишаються недостатньо вивченими й належним чином розв'язаними питання щодо формування і удосконалення маркетингової збутової політики підприємства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є з'ясування відмінностей між поняттями "збут" та "збутова діяльність", а також визначення змісту та складових маркетингової збутової політики підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес збуту є завершальним і найбільш відповідальним етапом при реалізації товарів і послуг споживачам. Тому, виробники повинні будувати таку систему розподілу, яка максимально врахує потреби кінцевого споживача. Для підприємств важливо приймати стратегічні рішення для управління своєю виробничо-збутовою діяльністю, а саме організація логістичного процесу, вибір найбільш вигідних каналів розподілу та форм інтеграції учасників процесу.

Терміни "збутова діяльність" і "збут" у працях багатьох дослідників вживаються як синоніми, а інші автори акцентують увагу на відмінності між цими категоріями. Так, одні науковці, вважають ці поняття ідентичними і зазначають що під збутом (збутовою діяльністю) слід розуміти процес постачання товару від виробника до споживача, тобто з точки зору логістики [2]. Інші наголошують на тому, що "збут" це процес фізичного переміщення товару ототожнюючи його з поняттями "розподіл" і "товарорух", а поняття збутової діяльності визначають як комплексний процес, що охоплює: планування

обсягу реалізації товарів з урахуванням очікуваного рівня прибутку; пошук і вибір постачальників і покупців; проведення торгів, включаючи встановлення ціни відповідно до якості товару та інтенсивності попиту; виявлення й активне використання чинників, здатних прискорити збут продукції та збільшити прибуток від реалізації [3].

Розглянемо більш детально тлумачення понять "збут" та "збутова діяльність" з точки зору різних науковців (табл. 1).

Як ми вже з'ясували, збут являє собою процес переміщення товару від виробника до споживача, в той час як збутова діяльність охоплює всі організаційні та операційні дії, які забезпечують реалізацію товару. Однак для того, щоб ці процеси були не тільки ефективними, а й узгодженими з вимогами ринку, підприємство повинно розробити ефективну маркетингову збутову політику. На основі аналізу літературних джерел, ми прийшли до висновку, що відмінність збуту і збутової діяльності полягає у наступному (табл. 2).

Таким чином, збутова діяльність є більш загальним і стратегічним поняттям, а збут конкретним процесом реалізації товарів.

Таблиця 2. Відмінності збуту і збутової діяльності

Критерії	Характеристика терміну
Обсяг і комплексність	Збутова діяльність – це широка, комплексна діяльність, що охоплює всі етапи просування товарів на ринок, починаючи від маркетингових досліджень і закінчуючи післяпродажним обслуговуванням. Вона включає організаційні, комерційні та юридичні операції, спрямовані на забезпечення ефективного доступу товарів до споживачів. Збут – це більш вузьке поняття, яке позначає безпосередньо процес переміщення товару від виробника до споживача, тобто фізичне передавання товару покупцю через різні канали розподілу.
Фокус	Збутова діяльність зконцентрована на всьому процесі взаємодії з ринком: вивчення попиту, розробка стратегії просування, організація продажу та післяпродажне обслуговування. Збут зосереджений саме на операціях з продажу та передачі товару споживачеві, що є лише частиною збутової діяльності.
Мета	Збутова діяльність спрямована на досягнення економічних результатів, створення позитивного іміджу підприємства та підвищення його конкурентоспроможності через ефективне управління товарорухом. Збут має на меті лише реалізацію товару, забезпечення його переходу до кінцевого споживача для отримання прибутку.
Стратегічний аспект	Збутова діяльність має стратегічний характер, оскільки включає в себе довгострокове стратегічне планування, маркетингові дослідження, управління ризиками і взаємодію з різними партнерами. Збут є тактичним процесом, що забезпечує фактичну реалізацію товару відповідно до стратегії збутової діяльності.

Важливими аспектами у сфері збутової діяльності є форми, елементи та підходи до організації збуту продукції. Продаж продукції визначаються різними факторами, включаючи умови ринку, конкуренцію, характеристики самого товару та потреби споживачів. Розглянемо форми, фактори та підходи до організації продажів продукції підприємств (рис. 1).

Рис. 1. Форми, фактори та підходи до організації збутової діяльності підприємств

Джерело: розроблено авторами.

Вирішальним бізнес-рішенням у сфері маркетингу є вибір каналів збуту. При їх плануванні використовуються такі форми продажів: прямі непрямі та комбіновані (змішані) канали продажів.

При прямих продажах товари транспортуються від виробника до споживача без використання незалежних посередників (з використанням власних магазинів, власних агентів, власних поставок). Прямий продаж є найбільш ефективним, коли продається вузькоспеціалізована продукція або продукція зі специфічними характеристиками; товари з ексклюзивними послугами; споживачі продукції не можуть бути віднесені до жодної групи і зосереджені на порівняно невеликих територіях. Розрізняють такі методи прямого продажу: прямий маркетинг (пряма співпраця з клієнтами); телемаркетинг (продаж товарів по телефону); продаж по каталогу; інтернет-маркетинг. Прямі продажі дають компаніям більше контролю над процесом збуту, а також керування брендингом і спілкуванням із клієнтами.

Непрямі продажі розширюють географічні межі реалізації товарів та дозволяють швидше проникати на нові ринки за рахунок використання існуючих дистрибуторських мереж. Цей підхід особливо ефективний у ситуаціях, коли

підприємство пропонує різні категорії продуктів або різні цільові групи, які краще підходять для іншого типу маркетингу. Крім того, підприємство може гнучко реагувати на розвиток ринку та оптимізувати свою діяльність [12].

Комбіновані (змішані) продажі є одним із способів організації розподілу продукції та поєднання функцій і завдань прямих і непрямих форм збуту продукції. У комбінованому каналі розподілу продукція продається або через власні місцеві магазини чи філії виробника (прямий розподіл), або через посередників, таких як агенти, оптові чи роздрібні

Складові	Характеристика
Сегментація ринку	Ідентифікація та поділ ринку на окремі сегменти залежно від характеристик споживачів, їхніх потреб та уподобань
Позиціонування	Створення унікальної позиції на ринку, яка відображає переваги товару чи послуги в порівнянні з конкурентами.
Продуктова політика	Розробка та підтримка такого асортименту товарів, що відповідає потребам ринку та задовольняє потреби споживачів
Ціноутворення	Встановлення оптимальних цін, які враховують якість товару, витрати на виробництво, позиціонування бренду та конкурентну ситуацію на ринку.
Промоція	Здійснення рекламних кампаній, просування товарів чи послуг, використання різноманітних маркетингових інструментів для залучення уваги споживачів.
Розподіл	Організація ефективного ланцюга постачання та розподілу товарів від виробника до кінцевого споживача

Рис. 2. Основні складові маркетингової політики збуту

Джерело: сформовано авторами на основі [3–7].

торговці (непрямий розподіл). Такий підхід дає компаніям можливість отримати вигоду від обох форм дистрибуції.

Врахування цих форм, факторів і підходів допоможе компаніям більш ефективно організувати збут своєї продукції та досягти комерційного успіху на ринку.

Швед В.В., Омельченко О.В. та Дробаха С.В. акцентують у вагу та тому, що збутова діяльність повинна реалізовуватись у вигляді цілеспрямованої політики підприємства, яка отримала назву — збутова політика. На їх думку "Збутова політика являє собою діяльність підприємств з планування, реалізації та управління рухом товарів від виробників до кінцевих споживачів. Тобто, це діяльність, що здійснюється з метою задоволення потреб споживачів та отримання прибутку для підприємства [4].

Збутова політика — це комплекс принципів, методів і заходів, які використовує керівництво підприємства для організації й управління збутовою діяльністю з метою забезпечення ефективних продажів товарів у межах визначених цільових ринків [14, с. 71]. Збутова політика підприємств має базуватись на маркетингових збутових стратегіях і визначатись як сукупність тактичних заходів щодо формування попиту, встановлення взаємовідносин з покупцями, ціноутворення, транспортування, товароруху, стимулювання збуту, сервісу і реклами, спрямованих на реалізацію стратегій і досягнення цілей збутової діяльності підприємства.

Маркетингова збутова політика — це не лише стратегії по залученню клієнтів і збільшенню продажів, але й інструменти для створення

позитивного сприйняття бренду та формування лояльності клієнтів. Це необхідний елемент успішної бізнес-стратегії в сучасному конкурентному середовищі [8]. В процесі формування маркетингової збутової політики на підприємстві доцільно провести дослідження щодо її основних складових елементів (рис. 2):

Сегментація ринку — це процес поділу ринку на окремі групи споживачів або організацій, які мають схожі потреби, характеристики чи поведінку. Цей підхід

дозволяє підприємствам краще розуміти своїх клієнтів і адаптувати свої маркетингові стратегії та продукти до їхніх унікальних потреб і вимог.

Позиціонування — це процес створення унікального враження про товар або бренд у свідомості цільової аудиторії. Це визначення позиції, яку товар або бренд займає на ринку. Позиціонування допомагає підприємствам виділятися на ринку та привертати увагу своєї цільової аудиторії. Воно дозволяє створювати унікальність продукту або бренду, що є ключовим для успішного конкурування в сучасному бізнес-середовищі.

Продуктова політика — це стратегія розробки та управління асортиментом продукції або послуг підприємства для задоволення потреб цільових користувачів і досягнення конкурентної переваги на ринку. Вона включає в себе певну сукупність етапів, від розробки нових продуктів до їх вдосконалення та виведення з ринку. Основними елементами продуктової політики є:

— розробка товару — передбачає визначення властивостей і характеристик товару чи послуги, які відповідають потребам і очікуванням певної цільової аудиторії;

— брендування — розробка та підтримка бренду, який стає відомим та впізнаваним для споживачів і асоціюється з якістю та цінністю.

— ціноутворення — визначення оптимальної цінової стратегії, яка враховує витрати на виробництво, конкурентну ситуацію на ринку та спроможність цільової аудиторії оплачувати.

— упаковка та дизайн — створення привабливої та ефективної упаковки, яка привертає

увагу споживачів і підкреслює унікальність продукту.

— підтримка товару — забезпечення підтримки та сервісу для товарів після їхньої покупки, а саме — надання гарантій, високий рівень обслуговування та консультування.

— розширення асортименту — постійне оновлення та розширення товарного портфелю підприємства для задоволення зростаючих потреб споживачів і виходу на нові ринки.

Ефективна продуктова політика дозволяє підприємствам залучати увагу споживачів, створювати лояльність до бренду та досягати успіху на конкурентному ринку. Вона є важливою складовою стратегії маркетингу, яка визначає успішність товарів компанії на ринку.

Ціноутворення — це процес визначення оптимальних цін на продукти або послуги, які відображаються вартість виробництва, витрати на маркетинг та прибуток, який компанія бажає отримати. Ціноутворення впливає на споживчу поведінку, прибутковість підприємства та його позиціонування на ринку [7]. Ціноутворення є важливою складовою стратегії маркетингу, оскільки воно визначає відношення між вартістю продукту або послуги та їхньою споживчою цінністю. Ефективне ціноутворення дозволяє компаніям досягти конкурентних переваг, збільшити продажі та підвищити прибутковість.

Промоція — це система заходів, що спрямовані на стимулювання попиту, інформування споживачів про продукцію підприємства і підвищення їх лояльності до бренду. У межах збутової політики промоція відіграє ключову роль у залученні уваги до товару та його просуванні на ринку.

Розподіл — це процес організації доставки товарів від виробника до кінцевого споживача, який охоплює вибір каналів збуту, логістичне планування і управління складськими запасами. Розподіл є важливою складовою збутової політики, оскільки забезпечує доступність продукції в потрібному місці, у потрібний час і в належній кількості. Необхідно систематично здійснювати аналіз ефективності існуючих каналів збуту та можливостей для розвитку нових каналів, включаючи інтернет-торгівлю та маркетплейси.

Маркетингова збутова політика підприємства об'єднує всі ці складові, кожна з яких відіграє важливу роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства та успішного функціонування його бізнесу. Усі елементи збутової політики, включаючи сегментацію,

позиціонування, продуктову політику, ціноутворення, промоцію та розподіл, орієнтовані на задоволення потреб споживачів. Ефективність збутової політики залежить від узгодженості всіх її елементів — від розробки продукту до його доставки кінцевому споживачеві, що створює цілісну систему.

ВИСНОВКИ

В процесі дослідження були визначені відмінності між поняттями "збут" та "збутова діяльність" за певними критеріями. Встановлено, що збут є лише складовою частиною збутової діяльності, яка включає в себе не тільки фізичне переміщення товару, але й цілий комплекс дій, до складу яких входять маркетингові дослідження, вибір каналів розподілу, організацію продажу та післяпродажне обслуговування, що надає збутовій діяльності стратегічний характер.

Маркетингова збутова політика підприємства є комплексною системою, яка спрямована на забезпечення ефективного функціонування бізнесу, задоволення потреб споживачів та досягнення конкурентних переваг. Вона охоплює сегментацію ринку, позиціонування, розробку продуктів, ціноутворення, промоцію та розподіл, що разом створюють умови для ефективного просування товарів і послуг на ринку. Узгодженість цих елементів дозволяє підприємству адаптуватися до змін зовнішнього середовища, залучати нових клієнтів, підтримувати лояльність існуючих і досягати своїх стратегічних цілей.

Література:

1. Курбацька Л. М., Кадирус І. Г., Савенко О. А., Нечипоренко К. В., Удосконалення логістичних систем для забезпечення принципів стійкого розвитку підприємства. *Агросвіт*, 2021, № 7—8. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/7-8_2021/10.pdf
2. Белінський П. І. Менеджмент виробництва та операцій: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.
3. Козуб В. О., Уварова А. Є. Управління збутовою діяльністю підприємства на зовнішньому ринку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Збірник наукових праць*. Випуск 34. 2018. С. 18—22. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/21545/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf>
4. Швед В. В., Омельченко О. В., Дробаха С. В. Збутова політика підприємства та її елементи. *Сталий розвиток економіки*. № 2 (49), 2024.

5. Осокіна А. В., Снаговська Є. С. Сучасні підходи до побудови каналів збуту бізнес-організації. БізнесІнформ. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-11_0-pages-310_314.pdf

6. Балабанова Л. В. Маркетинговий аудит системи збуту. Донецьк, 2003. 189 с.

7. Балабанова Л. В. Маркетинг: [підруч]. Донецьк, 2002. 562 с.

8. Старостіна А. О., Длігач А. О., Кравченко В. А. Промисловий маркетинг: Теорія, світовий досвід, українська практика: Підручник. Київ: Знання, 2005. 764 с.

9. Амеліна І. В., Дмитренко О. І. Теоретичні основи менеджменту збуту продукції підприємства. Економіка і регіон. Національний університет ім. Ю. Кондратюка. № 4 (83). 2021. URL: <https://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/2523/1945>

10. Майбогіна Н. В. Організація і методика аналізу збутової діяльності промислового підприємства: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. ек. наук: спец. 08.00.09 Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). Київ: Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, 2007. 17 с.

11. Хрупович С. Є. Економічне оцінювання та управління збутовою діяльністю підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами". Львів: В-во Львівської політехніки, 2005. 24 с.

12. Бойко Р. В. Вдосконалення комерційної діяльності торговельного підприємства на основі оптимізації політики товароруку. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 5. Т. 2. С. 128—133.

13. Белінський П. І. Управління матеріально-технічним забезпеченням і збутом. Чернівці: Рута, 2007. 28 с.

14. Россоха В. В., Шарапа О. М. Управління господарською діяльністю аграрних підприємств та її збутова політика. Економіка АПК. 2016. № 8. С. 71—79.

References:

1. Kurbatska, L. Kadyrus, I. Savenko, O. and Nechyporenko, K. (2021), "Improvement of logistics systems to ensure the principles of sustainable enterprise development", *Agrosvit*, vol. 7—8, pp. 60—66, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/7-8_2021/10.pdf (Accessed 15 Nov 2024).

2. Bielins'kyj, P. I. (2005), *Menedzhment vyrobnytstva ta operatsij* [Management of production and operations], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

3. Kozub, V. O. and Uvarova, A. Ye. (2018), "Management of the enterprise's sales activities in the foreign market", *Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 34, pp. 18—22.

4. Shved, V. V. Omel'chenko, O. V. and Droba-kha, S. V. (2024), "The enterprise's sales policy and its elements", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 2 (49).

5. Osokina, A. V. and Snahovs'ka, Ye. S. (2018), "The modern approaches to building the sales channels of business organization", *BiznesInform*, available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-11_0-pages-310_314.pdf (Accessed 15 Nov 2024).

6. Balabanova L. V. (2003), *Marketingovyj audit sistemy sbyta* [Marketing audit of the system of sale], Donetsk, Ukraine.

7. Balabanova L. V. (2002), *Marketing* [Marketing], Donetsk, Ukraine.

8. Starostina, A. O. Dlihach, A. O. and Kravchenko, V. A. (2005), *Promyslovyj marketing: Teoriia, svitovij dosvid, ukrains'ka praktyka* [Industrial marketing: Theory, world experience, Ukrainian practice], Znannia, Kyiv, Ukraine.

9. Amelina, I. V. and Dmytrenko, O. I. (2021), "Theoretical foundations of sales management of enterprise products", *Ekonomika i rehion. Natsional'nyj universytet im. Yu. Kondratiuka*, vol. 4 (83), available at: <https://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/2523/1945> (Accessed 15 Nov 2024).

10. Majbohina, N. V. (2007), "The organization and methods of analysis of marketing activity of the industrial enterprise", Ph.D. Thesis, Global economy, Vadym Hetman Kiev National Economic University, Ukraine.

11. Khrupovych, S. (2005), "Economic evaluation and management of enterprises sale activity", Abstract of Ph.D. dissertation, Global economy, V-vo L'vivs'koi politekhniki, Lviv, Ukraine.

12. Bojko, R. V. (2014), "Improvement of the commercial activity of a trading enterprise based on the optimization of the goods movement policy", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 5, no. 2, pp. 128—133.

13. Belinskyi, P. I. (2007), *Upravlinnia materialno-tekhnichnym zabezpechenniam i zbutom* [Strategic marketing management marketing company], Ruta, Chernivtsi, Ukraine.

14. Rossokha, V. V. and Sharapa, O. M. (2016), "Management of the economic activity of agricultural enterprises and its sales policy", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 71—79.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2024 р.

УДК 631.1:658.8

С. О. Кобернюк,
к. е. н., доцент кафедри маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6282-1304>
Н. О. Онищенко,
магістрантка факультету менеджменту і маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3071-6539>
Ю. С. Пономаренко,
магістрантка факультету менеджменту і маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-6303-7475>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.172

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

S. Kobernyuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University
N. Onyshchenko,
Master's student, Faculty of Management and Marketing, Master of the Department of Marketing,
Dnipro State Agrarian and Economic University
Y. Ponomarenko,
Master's student, Faculty of Management and Marketing, Master of the Department of Marketing,
Dnipro State Agrarian and Economic University

FORMATION OF A COMMUNICATION STRATEGY FOR AN AGRICULTURAL ENTERPRISE

У статті досліджено сутність комунікаційних стратегій в аграрному секторі України, акцентуючи увагу на їхній важливості в сучасному економічному середовищі. У глобалізованому світі, де інформація швидко поширюється, ефективне спілкування з ключовими зацікавленими сторонами — споживачами, партнерами та місцевими громадами — є критично важливим для сталого розвитку аграрного бізнесу. Зокрема, у статті розглядаються основні стратегії, які агрокомпанії використовують для підвищення прозорості та доступності інформації. Ці стратегії включають відкритий доступ до даних про виробничі процеси, стандарти якості та екологічні ініціативи, що допомагає формувати довіру серед споживачів і партнерів. Особлива увага приділяється впливу цифрових технологій на аграрний маркетинг. Сучасні платформи, такі як соціальні мережі, стають потужними інструментами для взаємодії з аудиторією, надаючи можливості для оперативного реагування на потреби споживачів та формування позитивного іміджу компанії. Цифрові платформи також забезпечують нові канали для просування продукції, дозволяючи агрокомпаніям досягати більшої аудиторії та підвищувати впізнаваність бренду. Крім того, стаття досліджує успішні приклади комунікаційних кампаній, які демонструють ефективність різних підходів до взаємодії з ринком. У цьому контексті розглядаються інноваційні маркетингові кампанії, що включають освітні ініціативи, спрямовані на підвищення обізнаності споживачів про стандарти якості та екологічні норми в агросекторі. Такі дії не тільки сприяють формуванню позитивного іміджу компанії, але й допомагають зміцнювати її позиції на ринку. Завдяки комплексному аналізу комунікаційних стратегій, стаття пропонує цінні рекомендації щодо їх удосконалення, підкреслюючи важливість адаптації до сучасних викликів і потреб ринку. Вона також акцентує увагу на значенні екологічної відповідальності, яка стає дедалі важливішою для аграрних підприємств, що прагнуть підтримувати позитивний імідж та залучати нових споживачів. Таким чином, проведене дослідження вносить вклад у глибше розуміння аграрного маркетингу в Україні, висвітлюючи необхідність інтеграції сучасних комунікаційних стратегій для успішного функціонування та розвитку аграрних компаній.

The article examines the essence of communication strategies in the agricultural sector of Ukraine, focusing on their importance in the current economic environment. In a globalised world where information spreads rapidly, effective communication with key stakeholders — consumers, partners and local communities — is critical for the sustainable development of agricultural business. In particular, this article discusses the main strategies that agricultural companies use to increase transparency and accessibility of information. These strategies include open access to data on production processes, quality standards and environmental initiatives, which helps to build trust among consumers and partners. Special attention is paid to the impact of digital technologies on agricultural marketing. Modern platforms, such as social media, are becoming powerful tools for interacting with the audience, providing opportunities to respond quickly to consumer needs and build a positive company image. Digital platforms also provide new channels for product promotion, allowing agribusinesses to reach a wider audience and increase brand awareness. In addition, the article explores successful examples of communication campaigns that demonstrate the effectiveness of different approaches to market engagement. In this context, innovative marketing campaigns that include educational initiatives aimed at raising consumer awareness of quality standards and environmental regulations in the agricultural sector are discussed. Such campaigns not only contribute to the formation of a positive image of the company, but also help to strengthen its position in the market. Through a comprehensive analysis of communication strategies, the article offers valuable recommendations on how to improve them, emphasising the importance of adapting to modern challenges and market needs. It also emphasises the importance of environmental responsibility, which is becoming increasingly important for agricultural enterprises seeking to maintain a positive image and attract new consumers. Thus, the research in this article contributes to a deeper understanding of agricultural marketing in Ukraine, highlighting the need to integrate modern communication strategies for the successful operation and development of agricultural companies.

Ключові слова: аграрний маркетинг, комунікаційні стратегії, цифрові технології, екологічна відповідальність, стейкхолдери, соціальні мережі, маркетингові кампанії.

Key words: agricultural marketing, communication strategies, digital technologies, environmental responsibility, stakeholders social media, marketing campaigns.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Швидкі зміни, викликані глобальним потеплінням і технологічним прогресом, провокують виникнення ряду проблем для сільського господарства в усьому світі. В таких умовах розвиток ефективних систем комунікації є ключовою конкурентною перевагою для агрокомпаній. У сільському господарстві, де клієнти є як постачальниками, так і роздрібними продавцями, діяльність акцентується на підвищенні цінності продукту.

Розуміння поведінки покупців і задоволення потреб споживачів є надзвичайно важливими. Адаптація підприємств до різноманітних соціальних, культурних і фінансових обставин є найбільшою перешкодою розвитку. Агробізнеси можуть підвищити довіру клієнтів, досліджуючи ринкові тенденції та визначаючи канали комунікації.

З практичної точки зору агробізнес повинен підтримувати довгострокові партнерські та клієнтські відносини, дотримуватися місцевого законодавства та надавати продукти та послуги, адаптовані до місцевих умов. Усе це сприяє сталому розвитку сільського господар-

ства та створює основу для ефективної комунікації з цільовими аудиторіями.

Сільськогосподарські підприємства можуть оцінити і створити свою комунікаційну стратегію, щоб допомогти створити гнучкішу й адаптивнішу маркетингову політику. Досягнення економічного успіху, зміцнення конкурентоспроможності на ринку, чітке позиціонування мають ґрунтуватися на продуманій комунікаційній політиці компанії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідники комунікаційних стратегій зосереджуються на вивченні проблем планування, участі зацікавлених суб'єктів, адаптації до конкретних умов регіону та використанні сучасних технологій для покращення сільськогосподарської маркетингової діяльності. Вітчизняні і міжнародні наукові дослідження ставлять на меті у тому числі розробку ефективних комунікаційних стратегій сільського господарства.

Майкл Портер і Філіп Котлер — видатні науковці, які зробили великий внесок у наше сучасне розуміння аграрних маркетингових стратегій. Тоді як Котлер підкреслив, наскільки важливо створити конкурентну перевагу та мати сильну позицію на ринку, Портер підкрес-

лив, як варто сегментувати ринок і позиціонувати бренд, щоб задовольнити потреби різних регіонів.

Дослідження, проведене вітчизняними вченими В. Коріневим, Л. Балабановою та О. Громовою, стосується комунікаційних уявлень сільськогосподарських підприємств як на світовому ринку, так і в різних регіонах України. Вони розглядають питання культури та економіки, демонструють, з якими труднощами стикаються українські агропідприємства на європейському ринку через жорстке регулювання та сильну конкуренцію. В. Корінев вважає, що маркетингова стратегія повинна враховувати не тільки бажання клієнтів, але й можливості розвитку, які виникають у внутрішніх і зовнішніх умовах компанії [8]. При розробці маркетингової стратегії Балабановська враховує вплив внутрішніх і зовнішніх факторів [2].

Інші вітчизняні та міжнародні дослідники, такі як Р. Джозлін, Л. Балабанова, Ф. Котлер, А. Войчак, П. Роуз, Г. Андрусенко, В. Шепель, С. Гаркавенко, П. Зав'ялов, О. Громова, П. Мацкевич, Л. Ломовський, М. Ковальов зробили значний внесок у дослідження маркетингової комунікаційної політики.

З іншого боку, необхідні більш глибокі дослідження щодо ефективних методів управління політикою комунікації сільськогосподарських підприємств [4].

Розробка стратегій комунікації для агропідприємств — це актуальна область теоретичних пошуків та практичних рішень, які мають враховувати ринкові умови, нові технології та моральні принципи, щоб досягти сталого позитивного економічного результату.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета цієї статті полягає в тому, щоб проаналізувати основні елементи комунікаційної стратегії аграрних компаній, а також визначити відповідні методи та інструменти, які сприяють її реалізації в ринкових умовах.

Досягнення мети передбачає вирішення ряду важливих завдань, які деталізують проблему і дозволяють зробити дослідження більш ґрунтовним:

- оцінка поточного стану комунікаційних стратегій аграрних компаній: аналіз основних стратегій спілкування з зацікавленими сторонами аграрного сектора, які використовують компанії;

- характеристики агросектору: порівняння взаємовідносин суб'єктів агробізнесу та операторів інших галузей, використовуючи фактори культури, фінансів і організацій;

- розробка пропозицій щодо покращення стратегій комунікації: сприяти розвитку відносин з різними сегментами ринку, включаючи вибір методів дистрибуції, розташування та комунікації;

- розуміння впливу цифрових технологій на аграрний маркетинг;

- дослідження можливостей цифрових платформ, таких як соціальні мережі, з точки зору застосування їх інструментарію для розвитку комунікацій та маркетингу;

- аналіз успішних комунікаційних стратегій в сільському господарстві, прикладів успішних кампаній, які показують, що різні методи та підходи дають реальні результати.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Маркетинг — це філософія сучасного бізнесу, яка зосереджена на плануванні, виробництві та продажі товарів, які відповідають потребам і вимогам клієнтів. Слід зазначити, що сільськогосподарський маркетинг значно складніший, ніж інші види маркетингу, зокрема через різноманітність способів його практичної реалізації.

Сьогодні центральне місце в концепції маркетингу посідає загальна комунікаційна політика та питання розвитку маркетингу сільськогосподарської продукції, такі як реклама, особисті продажі, зв'язки з громадськістю, стимулювання збуту та прямий маркетинг. Українські сільськогосподарські підприємства активно використовують комунікаційні стратегії, які поєднують сучасні цифрові інструменти та традиційні методи. Як і раніше, проведення днів поля для навчання та демонстрації нових технологій є важливим інструментом для просування продукції та формування лояльності. Основними каналами комунікацій є соціальні мережі, такі як YouTube, Facebook, Instagram. Вони дозволяють аграріям швидко охопити широку аудиторію та залучити нових клієнтів. Обмін інформацією в групах і спільнотах особливо популярний, оскільки він зміцнює довіру між компаніями та клієнтами [3].

Українські агропідприємства використовують такі основні комунікаційні стратегії:

1. Комунікаційні стратегії та прозорість. Мова йде про принципи прозорості та відкритості українських сільськогосподарських підприємств у спілкуванні з зацікавленими сторонами. Ефективна комунікація є життєво важливою для успіху вітчизняного агробізнесу, особливо щодо підтримки екологічних стандартів і міжнародної конкуренції [5].

Таблиця 1. Основні елементи для вдосконалення комунікаційної стратегії

Напрямок покращення	Опис	Приклад
Вибір каналів комунікації	Використання найбільш доступних каналів для різних цільових аудиторій	Локальні ЗМІ для місцевих громад, ділові платформи для міжнародних партнерів
Методи дистрибуції	Запровадження сучасних логістичних рішень, які відповідають вимогам сталого розвитку	Співпраця з еко-дружніми транспортними компаніями
Локалізація та адаптація	Адаптація контенту відповідно до культурних особливостей та мовного середовища регіону	Використання місцевої мови в рекламних матеріалах та врахування національних святкових дат
Екологічна відповідальність	Підвищення репутації через демонстрацію екологічних стандартів та інноваційних методів виробництва	Впровадження систем сертифікації екологічних стандартів, таких як ISO 14001
Освітні програми	Інформування та навчання споживачів і партнерів щодо сучасних практик ведення аграрного бізнесу	Проведення освітніх семінарів, вебінарів для місцевих громад та партнерів

2. Активне використання цифрових каналів. Дослідження, проведене AgroPortal.ua, показало, що українські фермери активно використовують соціальні мережі та месенджери для швидкого зв'язку з аудиторією та партнерами. Канали, такі як Telegram і Facebook, широко використовуються бізнесом для охоплення різноманітних аудиторій і сприяння обміну досвідом між різними бізнесами [1].

3. Відповідальність за навколишнє середовище та освітні програми. Більшість сільськогосподарських підприємств в Україні зробили сталий розвиток важливою частиною своєї комунікаційної стратегії. Крім того, це допомагає їм конкурувати на міжнародних ринках, де стандарти навколишнього середовища значно підвищують імідж компанії [9].

Таким чином, необхідно негайно створити та запровадити механізми управління, які можуть виявити та ідентифікувати зміни в середовищі бізнесу, а також адаптувати діяльність компанії до реальних обставин, щоб вона була ефективною. Політика компанії щодо маркетингу та комунікації є одним із таких механізмів [6].

Маркетингова комунікаційна політика — це цілеспрямована діяльність компанії, спрямована на координацію потоку та руху інформації. Він базується на стратегії та наборі комунікаційних інструментів, а також на забезпеченні взаємодії з усіма частинами маркетингової системи. Сільськогосподарські підприємства можуть мати базову систему стратегій розвитку, які включають маркетингову стратегію, яка вибирається відповідно до етапу життєвого циклу підприємства [2].

Варто також звернути увагу на деякі елементи, які мають вирішальне значення для розуміння зв'язків між сільським господарством та іншими галузями з точки зору культури, фінансів і організації, які є важливими для сільськогосподарського сектору в Україні:

1. Культурні фактори. Культурні та соціальні норми в Україні значною мірою формуються сільським господарством, особливо в сільській місцевості, де воно створює робочі місця та фінансову стабільність. Сільськогосподарські та державні виробничі відносини є важливим інструментом підтримки традиційних економічних практик і захисту культурної спадщини [5].

2. Фінансові зв'язки. Фінансові зв'язки між сільськогосподарським сектором та іншими секторами здебільшого базуються на співпраці з банками, кредитними установами, страховими компаніями, що надає можливості для інвестицій у нові технології. Зокрема, взаємодія між сільськогосподарськими підприємствами та фінансовими установами сприяє надходженню фінансових ресурсів у сільськогосподарський сектор для покращення виробничих процесів [1].

3. Фактори організації. Інновації та кластеризація призвели до більш організованої співпраці в сільському господарстві та інших секторах економіки. Українські сільськогосподарські підприємства вступають у взаємодію з іншими суб'єктами економіки через виробничі партнерства, наукові дослідження та розробку нових технологій, таких як біотехнології [9].

Основні елементи, які можуть бути впроваджені для вдосконалення комунікаційної стратегії аграрних компаній наведені в таблиці 1.

Таблиця 2. Ключові цифрові технології в агробізнесі

Технологія	Застосування	Вплив на маркетинг	Сфера застосування
Соціальні мережі	Пряма взаємодія з клієнтами	Підвищення впізнаваності бренду	Залучення молодшої аудиторії
Big Data	Аналіз споживачів та ринку	Таргетований маркетинг	Планування комунікацій
Інтернет речей (IoT)	Моніторинг полів та продукції	Підвищення ефективності	Контроль якості продукції
Блокчейн	Прозорість постачань	Підвищення довіри до бренду	Експорт, сертифіковані ринки
Електронна комерція	Прямий продаж	Зручний доступ до нових ринків	B2C, зменшення витрат на посередників
Дрони та супутники	Картація, моніторинг здоров'я рослин	Таргетований контент для екологічно свідомих клієнтів	Стійке землеробство

Визначені компоненти можуть допомогти сільськогосподарським підприємствам зміцнити свої зв'язки з різними зацікавленими сторонами та підвищити свою конкурентоспроможність як на вітчизняному, так і на міжнародному ринках.

Цифрові технології є життєво важливими для сучасного сільськогосподарського маркетингу, оскільки вони сприяють створенню стратегій комунікації, підвищенню ефективності виробництва, прозорості бізнесу та зростанню залучення клієнтів. Сільськогосподарські підприємства отримують нові можливості завдяки інструментам, таким як соціальні медіа та технології Big Data, які дозволяють їм оптимізувати операційні процеси, виходити на нові ринки, формувати лояльність до власних продуктів і брендів (табл. 2).

В умовах глобалізації та посилення конкуренції комунікаційні стратегії в сільськогосподарському секторі України стають все більш важливими. Інноваційні методи можуть допомогти сільськогосподарським підприємствам зміцнити свою позицію на ринку та залучити нових клієнтів, як показали успішні кампанії. Приклади таких тактик є:

1. Corteva Agriscience (США). Цей відомий сільськогосподарський бізнес використовує соціальні мережі для просування нових технологій і продуктів, а також для розробки освітніх матеріалів для фермерів. За допомогою інтерактивного контенту на таких платформах, як Facebook і Instagram, вони активно залучають аудиторію в свою маркетингову стратегію, що дозволяє їм збільшити охоплення аудиторії, налагодити зв'язки з клієнтами,

персоналізувати взаємодію, вивести продажі продуктів на новий рівень [10].

2. Yara International (Норвегія). Підприємство, яке використовує екологічну стійку стратегію комунікації, проводить інформаційні кампанії, підкреслюючи, наскільки важливо правильно використовувати добрива, щоб зберегти екосистему та одночасно підвищити врожайність [10].

3. Agro Marketing Agency. Широкий спектр маркетингових послуг надається агромаркетинговими агенціями, які також допомагають учасникам продовольчих і сільськогосподарських ринків [11].

4. "День поля". "День поля DLG" — це відкрита та незалежна платформа, на якій фермери можуть зустрітися з консультантами-фахівцями у землеробстві, насінництві, використанні добрив, засобів захисту рослин тощо. Міжнародні дні поля в Україні є унікальною подією, пов'язаною з презентацією перспективних сортів рослин, засобів виробництва, технологій рослинництва, наукових відкриттів у сільськогосподарському секторі [12].

5. Стратегія Європейського Союзу "Від ферми до столу". Цей підхід фокусується на якості доставки та підтримує короткі ланцюжки розподілу [7].

Агробізнес може підвищити конкурентоспроможність завдяки ефективним комунікаційним стратегіям, які також сприяють сталому розвитку аграрного сектору України. Ці кампанії показують, наскільки важливо змінювати та адаптувати до реалій ринку нові способи спілкування, щоб відповідати потребам і вимогам цільової аудиторії.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Важливість ефективної комунікації з різними зацікавленими сторонами продемонстрована аналізом стратегій комунікації в українському сільськогосподарському секторі. Успішні компанії демонструють, як використання цифрових технологій, прозорість, орієнтація на сталий розвиток і активне залучення споживачів можуть допомогти розвитку компанії. Компанії мають більше шансів досягти успіху в умовах конкуренції, якщо їхні стратегії адаптуються до потреб ринку та використовують інноваційні методи комунікації.

Перспективними напрямками майбутніх досліджень, на нашу думку, виглядають вивчення впливу соціальних мереж на поведінку споживачів у агросекторі, розробка нових способів спілкування з метою покращення взаємодії з різними сегментами ринку, оцінка ефективності використання цифрових платформ в аграрному маркетингу. Високий науковий і практичний інтерес становитимуть також аналіз впливу екологічних кампаній на поведінку споживачів, вивчення інновацій у комунікаційних стратегіях сільськогосподарських підприємств. Ці напрями досліджень допоможуть сільськогосподарським підприємствам зміцнити свої позиції на українському та міжнародному ринках, а також підвищити ефективність їхніх стратегій комунікації.

Ефективність агробізнесу як на локальному, так і на національному рівні в майбутні роки значною мірою визначатиметься не стільки здатністю підприємства ефективно виробляти продукти, скільки потенціалом забезпечити платоспроможний попит. Підтримка сталих зв'язків з існуючими клієнтами, партнерами, стейкхолдерами, державними органами, громадськістю, залучення нових завдяки сучасним інструментам і формам взаємодії, в тому числі у цифровому середовищі — реальна конкурентна перевага для нинішнього агропідприємця. Успіх буде залежати не лише у наслідуванні вдалих практик та новітнього досвіду, але і вміння адаптувати їх до власної позиції на ринку.

Література:

1. Андрущенко Ю. Стратегії комунікацій в агро. AgroPortal, 2023 р. URL: <https://agroportal.ua/blogs/strategiji-komunikaciy-v-agro>
2. Багорка М. О. Маркетингові стратегії як основа стратегічного розвитку аграрних підприємств. Економіка та управління підприєм-

ствами. Серія: Економіка та підприємництво, № 5 (110), 2019 р. URL: http://www.econom.-stateandregions.zp.ua/journal/2019/5_2019/15.pdf

3. Бережний О. Формування маркетингової комунікаційної політики підприємства та шляхи її вдосконалення. Кваліфікаційна робота. Дніпровський державний аграрно-економічний університет. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/7149/1/Бережний%20О.-В..pdf>

4. Вакуленко Ю. В., Олійник А. С., Чернега В. М. Роль маркетингової стратегії у розвитку аграрних підприємств. Агросвіт, № 21, 2019 р. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/21_2019/13.pdf

5. Власенко В. А. Процес формування інформаційно-розрахункової системи для здійснення моніторингу фінансово-економічної діяльності підприємства. Соціально-економічні та правові чинники розвитку національної економіки України: облікові, аналітичні та контрольні аспекти в сучасних умовах інтеграційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Полтава: ПУЕТ, 2018. — 345 с. — С. 278—282.

6. Драбчук Т. І. Комплекс маркетингових комунікацій аграрних підприємств. Сумський національний аграрний університет. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/2599/1/Драбчук%20Т.%20І.%20Комплекс%20маркетингових%20комунікацій%20аграрних%20підприємств.pdf>

7. ЕС у відповідь на коронавірус впроваджує стратегію "з ферми до столу", починаючи з Франції. Пропозиція. Головний журнал з питань агробізнесу, 2020 р. URL: <https://propozitsiya.com/ua/ies-u-vidpovid-na-koronavirus-vprovadzhuie-strategiyu-z-fermi-do-stolu-rochinyayuchi-z-franciyi>

8. Кислюк А. В. Сучасні інноваційно-комунікаційні технології в галузі рослинництва України. Економіка і суспільство, В. 15, 2018 р. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/51.pdf

9. Кісіль М. І. Розвиток економічної науки й освіти у всесвітньо відомому 200-річному аграрному університеті. Економіка АПК, № 9, 2016 р. URL: [file:///C:/Users/Nadia/Downloads/1_merged-88-96%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Nadia/Downloads/1_merged-88-96%20(1).pdf)

10. Колуссі Д., Сонка С., Шніткі Г. Д., Морган Е. А., Падула А. Д. Порівняльне дослідження впливу комунікацій на впровадження цифрового сільського господарства в США та Бразилії. Agriculture. Сільське господарство № 14

(7), 2024 p. URL: <https://www.mdpi.com/2077-0472/14/7/1027>

11. Маркетингова агенція для агробізнесу та Agri Food. Agro Marketing Agency. URL: <https://agromarketing.com.ua/>

12. Міжнародний день поля в Україні. Latifundist.com. Головний сайт про агробізнес. URL: <https://latifundist.com/sobytiya/1703-mezhdunarodnyj-den-polya-v-ukraine>

References:

1. Andriushchenko, Y. (2023), "Communication strategies in agriculture", AgroPortal, available at: <https://agroportal.ua/blogs/strategiji-komunikacij-v-agro> (Accessed 15 Nov 2024).

2. Bahorka, M.O. (2019), "Marketing strategies as a basis for strategic development of agricultural enterprises", Economics and management of enterprises. Series: Economics and Entrepreneurship, vol. 5 (110), available at: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2019/5_2019/15.pdf (Accessed 15 Nov 2024).

3. Berezhnyi, O. (2022), "Formation of marketing communication policy of the enterprise and ways of its improvement", Qualification work, Dnipro State Agrarian and Economic University, available at: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/7149/1/Бережний%20О.В..pdf> (Accessed 15 Nov 2024).

4. Vakulenko, Yu., Oliinyk, A. and Cherneha, V. (2019), "The role of marketing strategy in the development of agrarian enterprises", Agrosvit, vol. 21, pp. 86—92, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/21_2019/13.pdf (Accessed 15 Nov 2024)

5. Vlasenko, V. A. (2018), "The process of forming an information and settlement system for monitoring the financial and economic activities of an enterprise", Socio-economic and legal factors of development of the national economy of Ukraine: accounting, analytical and control aspects in modern conditions of integration processes: materials of the International Scientific and Practical Internet Conference, PUET, Poltava, Ukraine, pp. 278—282.

6. Drabchuk, T. I. (2014), "Complex of marketing communications of agricultural enterprises", Sumy National Agrarian University, available at: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/2599/1/Драбчук%20Т.%20І.%20Комплекс%20маркетингових%20комунікацій%20аграрних%20підприємств.pdf> (Accessed 15 Nov 2024).

7. Proposals. The main agribusiness magazine, (2020), "The EU is implementing a farm-to-table strategy in response to the coronavirus, starting

with France", available at: <https://propositsiya.com.ua/ies-u-vidpovid-na-koronavirus-vprovadzuie-strategiyu-z-fermi-do-stolupochinayuchi-z-franciyi> (Accessed 15 Nov 2024).

8. Kysliuk, LV. (2018), "Modern innovative and communication technologies in the field of crop production in Ukraine", Economy and Society, vol. 15, available at: (Accessed 15 Nov 2024) https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/51.pdf.

9. Kisil, M. I. (2016), "Development of economic science and education in the world-famous 200-year-old agrarian university", Ekonomika APK, vol. 9.

10. Colussi, D., Sonka, S., Schnittky, GD, Morgan, EL and Padula, AD. (2024), "A comparative study of the impact of communications on the adoption of digital agriculture in the United States and Brazil", Agriculture, vol. 14 (7), available at: (Accessed 15 Nov 2024) <https://www.mdpi.com/2077-0472/14/7/1027>

11. Agro Marketing Agency (2024), "Marketing agency for agribusiness and Agri Food", available at: <https://agromarketing.com.ua/> (Accessed 15 Nov 2024).

12. Latifundist.com. The main site about agribusiness (2017), "International Field Day in Ukraine", available at: <https://latifundist.com/sobytiya/1703-mezhdunarodnyj-den-polya-v-ukraine> (Accessed 15 Nov 2024).

Стаття надійшла до редакції 26.11.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 657

С. М. Гринявський,
аспірант, ННЦ "Інститут аграрної економіки"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2664-0802>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.179

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

S. Hrynyavskyi,
Postgraduate student, NSC "Institute of Agrarian Economics"

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті викладено наукове обґрунтування розвитку стратегічного управлінського обліку на сільськогосподарських підприємствах. На основі дослідження визначено можливості використання методів бухгалтерського обліку для дієвого стратегічного управління та аналізу як покращеної сучасної системи показників інформаційного забезпечення. Розглянуто трансформацію інформації з бухгалтерського обліку необхідної для довгострокового управління діяльністю підприємства, яка дозволить виявляти виробничі проблеми, розв'язання яких залежить від конкретного рівня управління.

Цілями дослідження є визначення засад розвитку місця і ролі інформаційного забезпечення стратегічного управлінського обліку в обліковій практиці сільськогосподарських підприємств, що дозволить приймати управлінські рішення стратегічного характеру в умовах наявних альтернатив.

Надано пропозиції з розширення можливостей стратегічного управлінського обліку наповненням його інструментарієм інституту бухгалтерського обліку. Рекомендовано для пошуку альтернатив використовувати методи стратегічного аналізу, такі як SWOT і GAP аналіз. Як і швидкими та економічно вигідними інструментами для надання пропозицій дій, даватимуть корисну інформацію з погляду обґрунтування стратегічних альтернатив розвитку підприємства.

Strategic management makes it possible to reduce the impact of uncertainty on the company's activities, increase its ability to withstand unforeseen situations, and determine priority areas of activity. In today's conditions, issues related to the accounting and analytical support of substantiating the competitiveness of the enterprise and the process of strategic management of its activity costs are becoming important.

The current state and competitive structure of the domestic market of agricultural products significantly narrows the opportunities of agricultural enterprises to increase the competitiveness of their products and, accordingly, the level of economic efficiency of their activities, which slows down the pace of their development and inhibits the acquisition of extended reproductive processes. This necessitates the selection of an effective toolkit for building economic mechanisms for adaptation of agricultural enterprises to the market situation in order to increase the level of competitiveness of their products and the level of economic efficiency of the main activity.

The article presents the scientific rationale for the development of strategic management accounting at agricultural enterprises. On the basis of the study, the possibilities of using accounting methods for effective strategic management and analysis as an improved modern system of indicators of information support are determined. The transformation of accounting information necessary for long-term management of the enterprise's activities is considered, which will allow identifying production problems, the solution of which depends on a specific level of management.

The goals of the study are to determine the basis of the development of the place and the role of information support of strategic management accounting in the accounting practice of agricultural enterprises, which will allow making management decisions of a strategic nature in the conditions of available alternatives.

Proposals have been made to expand the capabilities of strategic management accounting by filling it with the tools of the accounting institute. It is recommended to use methods of strategic analysis, such as SWOT and GAP analysis, to search for alternatives. Which are quick and cost-effective tools for providing proposals for actions, will provide useful information from the point of view of substantiating strategic alternatives for the development of the enterprise.

Ключові слова: бухгалтерський облік, управлінський облік, стратегічне управління, інформаційне забезпечення.

Key words: accounting, management accounting, strategic management, information support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах ринкової економіки ефективно управління діяльністю підприємства все більше

залежить від рівня інформаційного забезпечення його окремих підрозділів і служб.

Велика кількість сільськогосподарських підприємств в умовах обмеженості фінансових ресурсів, жорсткої конкуренції та фінансової кризи потребує формування ефективної стра-

тегії, визначення цілей та завдань, спрямованих на раціоналізацію діяльності, забезпечення дієвого планування і контролю. Для досягнення поставлених цілей самого обліку, який майже в усіх аспектах зосереджений на задоволенні потреб зовнішніх споживачів інформації та не відповідає потребам управлінців, вже недостатньо. Керівництво як середніх, так і малих українських сільськогосподарських підприємств починають розуміти, що без якісного стратегічного управлінського обліку неможливо побачити цілісної картини функціонування бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Для поліпшення результатів діяльності підприємство повинно мати інформацію про зовнішні чинники макросередовища. У сучасному управлінському обліку питанням обліку зовнішніх факторів макросередовища та стратегічним питанням не приділяється належна увага. Різні вчені по-різному підходять до розгляду питань стратегічного обліку в межах облікових систем конкурентного середовища.

К. Сімонс стратегічний управлінський облік розглядає як систему надання й аналізу даних управлінського обліку щодо бізнесу і його конкурентів, які використовуються для моніторингу і розвитку стратегії такого бізнесу [1].

К. Друрі вважає, що стратегічний управлінський облік повинен, передусім забезпечувати керівництво підприємства інформацією, яка допомагатиме йому досягнути, а потім підтримувати стратегічну (тобто лідерську) позицію на ринку стосовно конкурентів [2].

Пліскун І.Й. трактує його як інформаційну модель, що поєднує в рамках єдиної системи фінансовий і управлінський облік, і забезпечує фахівців підприємства виробничою інформацією для прийняття ефективних рішень, а також забезпечує інформацією для оцінки діяльності підприємства [1].

Загалом, аналіз останніх досліджень показує, що, більшість вчених припускає що облік стратегічних питань формується при здійсненні планування та контролю витрат, при аналізі і прогнозуванні в межах системи управлінського обліку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз та обґрунтування наукових засад розвитку стратегічного управлінського обліку. Оскільки сучасний стан та конкурентна структура вітчизняного ринку сіль-

ськогосподарської продукції суттєво звужують можливості аграрних підприємств до підвищення конкурентоспроможності своєї продукції та, відповідно, рівня економічної ефективності діяльності, що уповільнює темпи їх розвитку та гальмує набуття відтворювальними процесами розширеного характеру. При цьому домінування економічних інтересів торговельних посередників, непропорційність концентрації та ефективності функціонування капіталу, розміщеного у сферах виробництва та обігу, наближення конкурентної ситуації на ринках збуту продукції сільськогосподарських підприємств призводять до фактичного унеможливлення суттєвого впливу заходів з підвищення конкурентоспроможності підприємств, крім спрямованих на зрушення в її цінovій складovій. Вказане зумовлює необхідність виділення ефективного інструментарію для побудови економічних механізмів адаптації сільськогосподарських підприємств до ринкової ситуації з метою підвищення рівня конкурентоспроможності їх продукції та рівня економічної ефективності основної діяльності. Що і зумовлює актуальність розгляду забезпечення стратегічного управлінського обліку в діяльності сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегічний управлінський облік забезпечує керівництво підприємства інформацією, яка необхідна для управління, що представляє собою інформаційно-обчислювальну систему, яка об'єднує сукупність форм і методів планування, обліку, контролю та аналізу, спрямовану на формування (контроль, зворотний зв'язок), інтерпретацію результатів, визначень та узагальнення базової інформації для прийняття певних управлінських рішень яка орієнтована на внутрішнього користувача — конкретного керівника підприємства, служби, відділу або функціонального підрозділу. При цьому потреба керівника в інформації для прийняття раціональних управлінських рішень і контролю за їх виконанням залежатиме, по-перше, від функціональної галузі, в якій він спеціалізується, по-друге, від його положення в організаційній структурі підприємства.

На відміну від бухгалтерського обліку, що ведеться відповідно до формальних інституцій — регламентованих принципів та правил, які встановлюються державними органами у вигляді стандартів, положень, інструкцій тощо і є обов'язковими для виконання то, рішення стосовно запровадження стратегічного управлінського обліку та системи його організації по-

винно прийматися керівником підприємства виходячи з існуючих потреб в інформації та наявних ресурсів, що можуть використовуватися для побудови та запровадження управлінського обліку — неформальних інституцій.

Якщо розглядати класичну систему обліку та контролю на підприємстві, вона буде виглядати достатньо логічно і здавалося діяльність підприємства схожа на механізм в рамках формальних законів, які порушувати недоцільно. Бухгалтерський облік формується на основі господарських операцій зібраних з життя підприємства, відображається згідно встановлених норм та методичних правил, формує регламентовані звіти. Фахівці бухгалтерської служби здійснюючи свою роботу могли бути пристосовані до будь яких ситуацій. Керівникам лишалося тільки здійснювати контроль над своєчасністю наповнення даних і частково здійснювати аналіз діяльності по своєму бажанню. Така схема неможлива в "живому" інституті бухгалтерського обліку, внутрішня інформація з поєднанням поодиноких даних, часто з недостовірних джерел (соцмережі, закриті групи месенджерів тощо) зовнішнього середовища недостатньо для здійснення успішної господарської діяльності. В світлі необхідності постає питання забезпечення керівництва точною, об'єктивною, гнучкою та своєчасно поданою, орієнтованою на перспективу діяльності інформацією. На виконання даних вимог та навіть більше покликаний стратегічний управлінський облік.

Еволюція потреб користувачів в інформації сприяла розвитку обліку та його становлення як системи. Протягом існування людського суспільства облік розвивався, вдосконалювався і в результаті перетворився на цілісну систему відображення діяльності господарюючих суб'єктів та став одним з основних джерел управлінської інформації, яка дає змогу оцінювати параметри зміни стану об'єкта управління та розробляти стратегію його розвитку. Тільки створення такої інформації забезпечує прийняття виважених управлінських рішень за різними рівнями управління і напрямками діяльності.

Облік покликаний відображати та контролювати різнохарактерні економічні процеси, джерела та засоби. При цьому облікові дані повинні задовольняти інформаційні потреби різних користувачів.

Удосконалення і розвиток інформаційних технологій, поява сучасних видів обчислювальної техніки, а також нових підходів в управлінні й інформаційному забезпеченні потреб керівництва різного рівня розширили сферу застосування даних обліку. При цьому В. Жук заз-

начає, що наявна система обробки бухгалтерської, фінансової та статистичної звітності сільськогосподарських підприємств в Україні є мало прийнятною для ефективного забезпечення інформацією потреб управління [3, с. 55].

Особливо це стосується стратегічного рівня управління, адже в умовах ризику, невизначеності та дії зовнішніх факторів облікова система, хоч і містить окремі елементи формування стратегічної інформації, вона не придатна для обґрунтування та прийняття управлінських рішень, орієнтованих на розвиток. Переважно облікова система має розглядатися як засіб інформаційного забезпечення прийняття стратегічних рішень, а інколи — як складова частина системи стратегічного управління.

В бухгалтерському обліку наявна точна інформація про факти господарського життя підприємства, але немає прогнозованих даних та альтернатив дій які вимагає стратегічний управлінський облік.

Стратегічний облік є ланкою, яка пов'язує облікову та аналітичну систему. Він трансформує облікові дані в інформацію для стратегічного аналізу як обов'язкового і необхідного елемента управління стратегічним розвитком бізнесу.

На сьогодні серед дослідників (Жук В.М., Бруханський Р.Ф. та інші) досить поширеною є думка, що стратегічний управлінський облік не є безпосередньо обліком, тобто системою, яка забезпечує збір, обробку, накопичення та представлення облікової інформації користувачам для прийняття управлінських рішень. Вони вважають стратегічний управлінський облік певним міждисциплінарним конгломератом, який окрім технік та методів управлінського обліку включає до свого складу стратегічний та фінансовий аналіз, стратегічне планування, стратегічний контроль, економіко-математичні методи тощо.

На нашу думку, стратегічний управлінський облік, як інституційний інструмент інформаційної підтримки — це інформаційна модель, що поєднує в рамках єдиної системи фінансовий і управлінський облік і забезпечує фахівців підприємства виробничою інформацією для прийняття ефективних рішень, а також забезпечує інвесторів інформацією для оцінки діяльності підприємства. Стратегічний облік враховує зовнішні фактори макросередовища, орієнтований на облік невизначеності, базується на стратегіях, які розробляються підприємством. Найважливішою інформацією, яку необхідно використовувати в стратегічному обліку, є інформація, сформована у результаті моніторингу зовнішнього середовища підприємства. У той же час, у стратегічному обліку формується

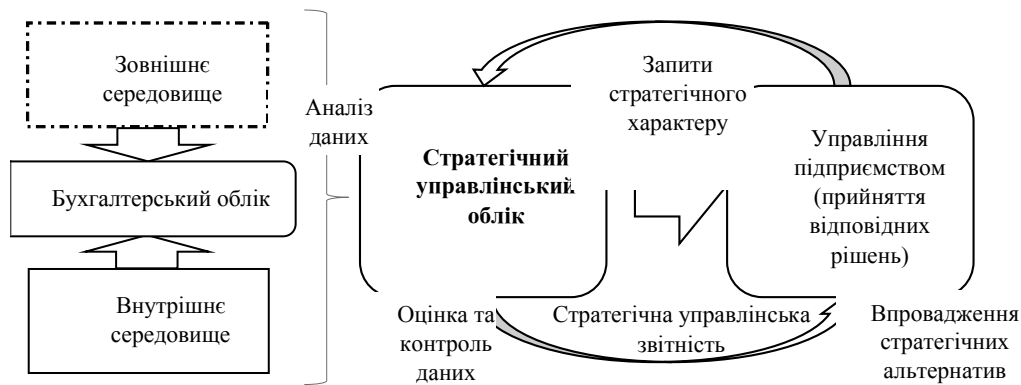

Рис. 1. Система стратегічного управління сільськогосподарським підприємством

ся інформація для здійснення моніторингу внутрішнього середовища.

Стратегічний облік варто розглядати як інструмент для стратегічного управління. Сам по собі облік не є самоцілью та існує, насамперед, для того, щоб сприяти розробці і впровадженню ділової стратегії, служить засобом досягнення успіху у бізнесі. Основні завдання стратегічного обліку:

- стратегічне планування;
- визначення критичних показників стратегічних планів;
- визначення вузьких і пошук слабких місць управлінських рішень;
- визначення основних підконтрольних показників відповідно до стратегічних цілей;
- порівняння планових і фактичних значень підконтрольних показників з метою виявлення причин і наслідків даних відхилень;
- аналіз впливу відхилень на виконання стратегічних планів.

Управління діяльністю підприємства є складним і комплексним процесом. Система обліку, що відповідає вимогам управління, також складна і складається з множини процедур. Для розуміння, нами представлена система стратегічного управління сільськогосподарським підприємством на рис 1.

Підтримка процесу сканування середовища, формулювання, впровадження, оцінювання та контролю стратегії є визначальною рисою, яка відрізняє стратегічний управлінський облік від всіх інших елементів управлінської інформаційної системи.

Специфіка продукції, характер економічних відносин тощо дають підставу вважати, що ключовим показником, на який повинна бути орієнтована концептуальна модель стратегічного управлінського обліку та аналізу стратегії виробничої діяльності, є конкурентоспроможність підприємства. Для ефективного впровадження потрібне забезпечення інформацією, яка необ-

хідна для стратегічного планування, контролю і прийняття стратегічних управлінських рішень в контексті конкурентних переваг. На рисунку 2 пропонуємо необхідний шлях отримання інформації для прийняття вирішальних рішень на ринку конкурентів.

Стратегічний уп-

равлінський облік має бути насичений інформацією з бухгалтерського обліку та охоплювати інші фактори життя підприємства. Адже сільськогосподарська діяльність це проста та вузько направлена діяльність зі сторони продукції та витрат суб'єкта господарювання.

Використання обліково-аналітичного забезпечення стратегічного управління забезпечить зв'язок зі всією структурою управління; задовольнить потребу в якісному інформаційному забезпеченні, в тому числі показниками конкурентів, середньогалузевими показниками, коефіцієнтами, які характеризують беззбитковість виробництва; дозволить виявляти виробничі проблеми, розв'язання яких залежить від конкретного рівня управління.

Інституційне середовище вітчизняних сільськогосподарських підприємств є динамічним і для подальшого розвитку, збереження стратегії вимагає від керівників вирішення значної кількості завдань, що характеризується виникненням конкурентної системи відносин в аграрній сфері. Необхідним при цьому є забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на ринку, що дозволить забезпечити оперативну і адекватну реакцію на зростаючі інституційні запити. Вирішення цього завдання напряму залежить від налагодження на сільськогосподарських підприємствах дієвої і ефективної системи стратегічного управлінського обліку, яка дозволить визначити шляхи і засоби досягнення сталих конкурентних переваг.

Для прийняття стратегічних управлінських рішень на підприємстві недостатньо традиційної системи бухгалтерського обліку. Для побудови системи стратегічного управління потрібно надійну і розвинену методологічним інструментарієм інформаційну систему, яка буде постачальником інформації з внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, порівняно з системою стратегічного аналізу,

що дозволяє враховувати зростаючі потреби користувачів інформації про стан та результати діяльності підприємств. Тому для побудови на сільськогосподарських підприємствах дієвої системи стратегічного управління необхідно за допомогою наявного інструментарію бухгалтерського обліку, який дозволить направити дані за стратегічними запити

у складі єдиної інформаційної системи підприємства. Вигляд покращеної системи стратегічного управлінського обліку з поєднанням традиційного бухгалтерського обліку представлений на рисунку 3.

Поєднання інституцій, які регулюють бухгалтерський облік та неформальних чинників саме внутрішнього і зовнішнього середовища, які проходять через системи стратегічного управлінського обліку (SWOT, GAP аналіз) дають нові сучасні можливості, з використанням комп'ютерних програм, надавати швидкі та правдиві факти для прийняття керівництвом рішень "на зараз" для довгострокової діяльності. Рішення на перспективу хоча й приймаються на майбутнє, що формує стратегію підприємства, але мають конкретні дані з минулих періодів підкріплені бухгалтерськими документами, є більш ніж дієвими та покращують економічний ефект в майбутньому, конкурентну позицію підприємства.

Як зазначає О.П. Зоря, більшість сільськогосподарських підприємств не має розробленої ефективної системи стратегічного управління, а існує лише орієнтація на розмиті цілі. У сучасних умовах рівень стратегічного управління вітчизняних підприємств можна назвати задовільним, оскільки він забезпечує виживання господарств, проте для подальшого розвитку аграрного сектора та їх розширеного відтворення керівництву підприємств необхідно головну увагу зосередити саме на стратегічному управлінні [4, с. 113—114].

В тих випадках, коли на сільськогосподарських підприємствах все ж таки здійснюється впровадження системи стратегічного управління, то така система в більшості випадків характери-

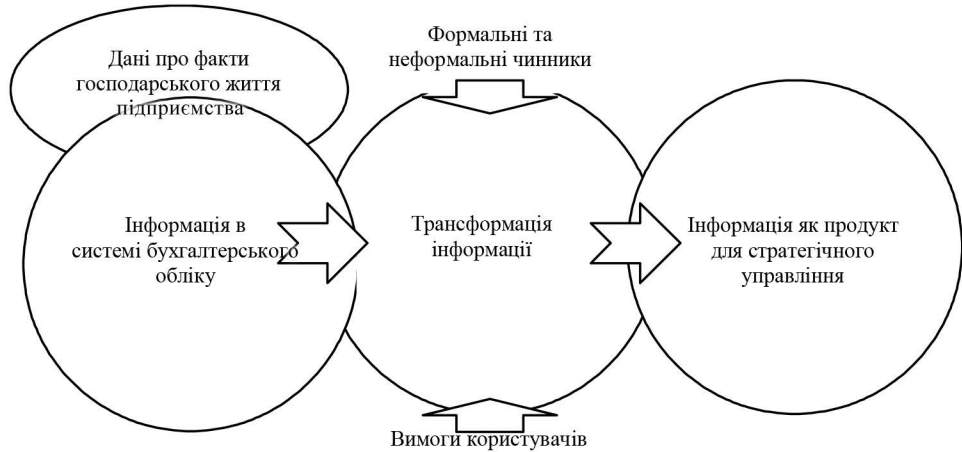

Рис. 2. Трансформація інформації з системи бухгалтерського обліку

зується своєю обмеженістю, оскільки як основу використовує інформацію за минулі періоди з метою аналізу причин здійснених помилок та побудови на їх основі стратегії розвитку — визначення подальших дій з діяльністю підприємства в цілому або з його окремими продуктами, напрямками розвитку, позицією на ринку. Існування такої ситуації є наслідком орієнтації облікової системи на минулі події, обмеженості предмета бухгалтерського обліку лише внутрішнім середовищем підприємства. Тому для дієвого впровадження стратегічного управлінського обліку пропонуємо використовувати методи порівняння та стратегічного аналізу, такі як SWOT-аналіз, GAP-аналіз (аналіз розривів) які змушуватимуть фахівців не тільки зважати на дані традиційного обліку, як зазначає Бруханський Р.Ф. — часова орієнтація на минулі події та просторова орієнтація лише на внутрішнє середовище підприєм-

Рис. 3. Модифікація та покращення функцій бухгалтерського обліку для стратегічного управління

ства [5], а будуть мати підготовлені альтернативи дій для майбутніх ситуацій які формуватимуться в їх діяльності. Таким чином, сформовані історично побоювання витрат, чи відступ від сформованої стратегії, не буде мати вигляд економічного падіння, а відкриватиме явні конкурентні переваги на ринку конкурентів сільськогосподарської сфери.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Зміна вимог зовнішнього середовища зумовлює вимоги до отримуваної інформації. Кожна подія несе в собі інформаційне навантаження, яка має пройти шлях трансформування на підприємстві та врахувати всі необхідні побажання шляхом створення вірного облікового забезпечення стратегічним управлінням. Саме облікові дані завжди були основою для прийняття управлінських рішень. Раніше головним завданням системи бухгалтерського обліку була ідентифікація фактів господарської діяльності відповідно до заданої кореспонденції рахунків, то сьогодні необхідно давати корисну інформацію з погляду обґрунтування стратегічних альтернатив розвитку підприємства.

На існування варіанта розвитку облікової функції для надання альтернатив обліку потребам підприємства в інформаційному забезпеченні і є направлений стратегічний управлінський облік. Тобто, приведення системи бухгалтерського обліку відповідно до вимог системи стратегічного управління, на нашу думку, і є вирішенням переваг в конкурентному середовищі.

Побудова і ведення стратегічного управлінського обліку має важливе значення для підприємства, що сприятиме отриманню довгострокових конкурентних переваг, зокрема:

1) ведення стратегічного управлінського обліку є необхідною складовою інформаційного забезпечення на етапі прийняття довгострокових управлінських рішень і планів за невизначених умов господарювання;

2) на підприємстві необхідно об'єднати планову і облікову служби в одну структурну одиницю;

3) формування моделі обліку за фазами простору і часу;

4) доцільно використовувати методи, як SWOT-аналіз та аналіз розривів (GAP-аналіз) для оцінки пропозицій альтернативних стратегічних рішень.

Література:

1. Шевчук В. Стратегічний управлінський облік: навч. посіб. Київ: Алерта, 2009. 176 с.

2. Кузь В.І, Ілащук С.А., Маценко Л.Ф. Обліково-аналітичне забезпечення стратегії розвитку підприємств в сучасних умовах господарювання: колект. монографія, Буковин. держ. фінанс.-екон. університет, Каф. обліку, аудиту і екон. аналізу. Чернівці: Технодрук, 2016. 239 с.

3. Жук В.М. Обліково-інформаційне забезпечення моніторингу аграрного ринку України. Економіка АПК. 2011. № 8. С. 53—60.

4. Зоря О.П. Розробка стратегії розвитку галузі тваринництва в сільськогосподарських підприємствах. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії, серія: Економічні науки. 2011. Вип. 2. Т. 1. С. 112—117.

5. Бруханський Р.Ф. Проблемні питання обліково-аналітичного забезпечення стратегічного управління сільськогосподарськими підприємствами. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю та аналізу. ISSN 1994-1749. 2014. Вип. 1 (28).

6. Бруханський Р.Ф. Облік і аналіз у системі стратегічного менеджменту аграрного підприємства: монографія. Тернопіль: ТНЕУ. 2014. С. 384.

References:

1. Shevchuk, V. (2009), *Stratehichnyj upravlin's'kyj oblik* [Strategic managerial accounting], Alerta, Kyiv, Ukraine.

2. Kuz, V.I., Ilaschuk, S.A. and Matsenko, L.F. (2016), *Oblikovo-analitychne zabezpechennia stratehii rozvytku pidpryemstv v suchasnykh umovakh hospodariuvannia* [Accounting and analytical support of enterprise development strategy in modern economic conditions], Tekhnodruk, Chernivtsi, Ukraine.

3. Zhuk, V.M. (2011), "Accounting and information support for monitoring the agricultural market of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 41—45.

4. Zoria, O.P. (2011), "Developing a strategy for the development of the livestock sector in agricultural enterprises", *Naukovi pratsi Poltavs'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii, seriia: Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 112—117.

5. Brukhans'kyj, R.F. (2014), "Problematic issues of accounting and analytical support of strategic management of agricultural enterprises", *Problemy teorii ta metodolohii bukhalters'koho obliku, kontroliu ta analizu*, vol. 1 (28).

6. Brukhans'kyj, R.F. (2014), *Oblik i analiz u systemi stratehichnoho menedzhmentu ahrarnoho pidpryemnytstva* [Accounting and Analysis in the Strategic Management System of Agricultural Entrepreneurship], TNEU, Ternopil, Ukraine.
Стаття надійшла до редакції 15.11.2024 р.